

Univerzitet u Novom Sadu

Filozofski fakultet

Mr OLGA PANIĆ KAVGIĆ

**JEZIČKI ISPOLJENA UČTIVOST PRI
SLAGANJU I NESLAGANJU SA SAGOVORNIKOM:
UPOREDNA ANALIZA ENGLESKIH, SRPSKIH
I PREVEDENIH FILMSKIH DIJALOGA**

doktorska disertacija

NOVI SAD, 2014.

Univerzitet u Novom Sadu

Filozofski fakultet

Mr OLGA PANIĆ KAVGIĆ

**JEZIČKI ISPOLJENA UČTIVOST PRI
SLAGANJU I NESLAGANJU SA SAGOVORNIKOM:
UPOREDNA ANALIZA ENGLESKIH, SRPSKIH I
PREVEDENIH FILMSKIH DIJALOGA**

doktorska disertacija

mentor: prof. dr Tvrtko Prčić

NOVI SAD, 2014.

UNIVERZITET U NOVOM SADU

FILOZOFSKI FAKULTET

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj:
RBR

Identifikacioni broj:
IBR

Tip dokumentacije: monografska dokumentacija
TD

Tip zapisa: tekstualni štampani materijal
TZ

Vrsta rada: doktorska disertacija
VR

Autor: mr Olga, Panić Kavgić
AU

Mentor / komentor: prof. dr Tvrtko Prčić
MN

Naslov rada: Jezički ispoljena učtivost pri slaganju i
NS neslaganju sa sagovornikom: uporedna analiza
engleskih, srpskih i prevedenih filmskih dijaloga

Jezik publikacije: srpski
JZ

Jezik izvoda: srpski, engleski
JI

Zemlja publikovanja: Srbija
ZP

Uže geografsko područje: Vojvodina
UGP

Godina: 2014.
GO

Izdavač: autorski otisak
IZ

Mesto i adresa:
MS

Fizički opis rada:
FO

A4, 373 strane, 4 poglavlja,
254 bibliografske jedinice, 1 dodatak

Naučna oblast:
OB

Lingvistika

Naučna disciplina:
DI

Pragmatika, prevođenje

Predmetna odrednica / Ključne reči:
PO

Lingvistika, pragmatika, prevođenje/
filmski dijalog, individualistička učtivost,
integrativna učtivost, slaganje, neslaganje,
indirektnost, preferentna struktura, kontekst,
osiromašenje prevoda, interakcijska funkcija
jezika

UDK:

Čuva se u:
ČU

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

Važna napomena:
VN

Izvod:
IZ

Ova disertacija se bavi analizom jezički ispoljene učtivosti na primerima filmskih dijaloga kojima se ispoljava slaganje i neslaganje sa sagovornikom na engleskom i srpskom jeziku, kao i u titlovanim prevodima na srpskom. Osnovni ciljevi istraživanja jesu da se klasifikuju, opišu i primerima potkrepe strategije slaganja i neslaganja sa sagovornikom, da se sumiraju i uporede dobijeni rezultati u dva jezika, te da se utvrde promene prilikom titlovanog prevođenja odabranih dijaloga sa engleskog jezika na srpski. Pretpostavke u vezi sa uklapanjem dobijenih rezultata u odgovarajuće kulturne matrice i osiromašenjem interakcijske komponente sadržaja titlovanog prevoda istražene su u svetlu relevantnih teorijskih razmatranja, putem kvalitativne analize odabranog jezičkog materijala.

Datum prihvatanja disertacije:
DP

Datum odbrane disertacije:
DO

Članovi komisije:
(zvanje / ime i prezime / naučni stepen / fakultet)
KO

Predsednik: dr Tvrko Prčić, red. prof., Filozofski fakultet, Novi Sad

Član: _____

Član: _____

UNIVERSITY OF NOVI SAD

FACULTY OF PHILOSOPHY

KEY WORDS DOCUMENTATION

Accession number:

ANO

Identification number:

INO

Type of document:

TD

monographic publication

Type of record:

TR

textual printed material

Contents code:

CC

PhD dissertation

Author:

AU

Olga, Panić Kavgić, MA

Supervisor / co-supervisor:

SU

Professor Tvrtko Prčić

Title:

TI

Verbally Expressed Politeness in Agreeing and Disagreeing with the Interlocutor:
A Comparative Analysis of English, Serbian and Translated Film Dialogues

Language of text:

LT

Serbian

Language of abstract:

LS

Serbian, English

Country of publication:

CP

Serbia

Region of publication:

RP

Vojvodina

Year of publication:

YP

2014

Publisher:

PB

author's printing

Place of publication and address:
PL

Physical description:
PD A4, 373 pages, 4 chapters,
254 bibliographical references, 1 appendix

Scientific field:
SF Linguistics

Scientific discipline:
SD Pragmatics, Translation

Subject / Key words:
CX Linguistics, Pragmatics, Translation/
film dialogue, negative politeness, positive
politeness, agreement, disagreement,
indirectness, preference structure, context,
undertranslation, interactional language function

UDC:

In the holdings of:
HD University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Note:
NO

Abstract:
AB

This thesis deals with verbally expressed politeness in film dialogues of agreement and disagreement with the interlocutor in English and Serbian, as well as in subtitled translations into Serbian. The most important goals of the research are to classify, describe and exemplify the strategies of agreement and disagreement in selected US and Serbian films, to summarize and compare the results of the analysis in the two languages and to determine the changes in the interactional component of meaning in the subtitling mode of translation from English into Serbian. The hypotheses concerning the analysed cases of agreeing and disagreeing in the light of prevalent politeness patterns in US and Serbian culture, as well as the presumed undertranslation of the interactional component of meaning in the Serbian subtitles are tested considering the relevant theoretical frameworks, by means of applying the method of qualitative analysis.

Dissertation approved on:

AP

Dissertation defended on:

DE

Members of defence board:

(title / name and surname / degree / faculty)

DB

Chairman: Dr Tvrtko Prčić, professor, Faculty of Philosophy, Novi Sad

Member: _____

Member: _____

Jezički ispoljena učtivost pri slaganju i neslaganju sa sagovornikom: uporedna analiza engleskih, srpskih i prevedenih filmskih dijaloga

Apstrakt

Ova disertacija se bavi analizom jezički ispoljene učtivosti na primerima filmskih dijaloga kojima se ispoljava slaganje i neslaganje sa sagovornikom na engleskom i srpskom jeziku, kao i u titlovanim prevodima na srpskom. Najbitniji ciljevi istraživanja jesu sledeći: klasifikovati, opisati i primerima potkrepiti strategije slaganja i neslaganja sa sagovornikom u odabranim američkim i srpskim ostvarenjima; sumirati i uporediti dobijene rezultate u dva jezika; izneti moguće kulturološke implikacije; dati predlog novog modela uloge gledaoca filma s titlovanim prevodom u tumačenju filmskog dijaloga; klasifikovati, opisati i primerima potkrepiti promene u, pre svega, interakcijskoj komponenti značenja prilikom titlovanog prevođenja dijaloga slaganja i neslaganja sa sagovornikom sa engleskog jezika na srpski; ponuditi nova pojmovno-terminološka određenja na srpskom jeziku.

Jezički materijal za ovo istraživanje čine dijalozi iz pet američkih i pet srpskih novijih filmskih ostvarenja, kao i titlovani prevodi odabranih američkih naslova. Analiza je kvalitativna i zasniva se na opisu reprezentativnih primera slaganja i neslaganja sa sagovornikom. Ona se temelji na prethodno iznetim teorijsko-metodološkim razmatranjima različitih pristupa analizi jezičkog materijala, jezički ispoljene učtivosti, relevantnih kontekstualnih nivoa i parametara, reakcija slaganja i neslaganja sa sagovornikom, uloge gledaoca u filmskom komunikacijskom događaju, kao i karakteristika i ograničenja titlovanja kao vida audiovizuelnog prevođenja.

Očekuje se da proučavanje odabranih dijaloga pokaže da li se slaganje i neslaganje uklapa u predviđene preovlađujuće obrasce učtivosti u savremenoj urbanoj američkoj i srpskoj kulturi, kao i da potvrdi pretpostavku da prilikom titlovanog prevođenja dolazi do osiromašenja sadržaja u odnosu na izvorno izgovoren tekst, i to, pre svega, u interakcijskoj komponenti značenja, u koju spadaju i elementi verbalne učtivosti.

Ključne reči: filmski dijalog, individualistička učtivost, integrativna učtivost, slaganje, neslaganje, indirektnost, preferentna struktura, kontekst, osiromašenje prevoda, interakcijska funkcija jezika

Verbally Expressed Politeness in Agreeing and Disagreeing with the Interlocutor: A Comparative Analysis of English, Serbian and Translated Film Dialogues

Abstract

This thesis deals with verbally expressed politeness in film dialogues of agreement and disagreement with the interlocutor in English and Serbian, as well as in subtitled translations into Serbian. The most important goals of the research are the following: to classify, describe and exemplify the strategies of agreement and disagreement in selected US and Serbian films; to summarize and compare the results of the analysis in the two languages; to consider possible cultural implications; to suggest a new model of the film viewer as a ratified participant in subtitled films; to determine the changes in the interactional component of meaning in the subtitling mode of translation from English into Serbian; to introduce new Serbian terms for more recent concepts in the relevant fields.

The language material in this study consists of five recent US and Serbian film scripts, as well as subtitled translations into Serbian of the selected American works. The analysis is qualitative and is based on the description of representative examples of agreeing and disagreeing with the interlocutor. It is grounded in the preceding theoretical discussion of various approaches to linguistic analysis, politeness, relevant contextual levels and parameters, agreement and disagreement, the viewer's role in interpreting film dialogues, and the properties and limitations of subtitling as a mode of audiovisual translation.

The research is expected to show if the analysed cases of agreeing and disagreeing meet the expected prevalent politeness patterns in contemporary US and Serbian culture, as well as to corroborate the hypothesis that Serbian subtitles are characterised by undertranslation when it comes to the interactional component of meaning, which also includes elements of politeness.

Key words: film dialogue, negative politeness, positive politeness, agreement, disagreement, indirectness, preference structure, context, undertranslation, interactional language function

Tipografske konvencije

polucрно	uvođenje termina na srpskom jeziku
<i>kurzivno</i>	uvođenje termina na engleskom jeziku; primer unutar teorijskog razmatranja; dijaloški red slaganja ili neslaganja sa sagovornikom; naslov filma, knjige ili televizijske serije
<u><i>kurzivno podvučeno</i></u>	termin ili izraz iz stranog jezika koji se koristi u srpskom
‘u jednostrukim navodnicima’	naziv pojma, isticanje reči ili termina u tekstu
<u>podvučeno</u>	naglašavanje važnog dela teksta od strane autorke rada
fontom veličine 11, obostrano uvučeno	navođenje citata koji je duži od četrdeset reči
fontom veličine 10,5	lista filmskih likova, opis njihovih međusobnih odnosa i navođenje tumača uloga, u Dodatku
<i>polucрно kurzivno</i>	primena određene strategije slaganja ili neslaganja unutar dijaloškog reda
<u><i>polucрно kurzivno podvučeno</i></u>	isticanje pojedinačnog segmenta u okviru primene određene strategije slaganja ili neslaganja
<i>fontom kalibri kurzivno</i>	autorkina propratna objašnjenja i komentari prilikom navođenja dijaloga
MALIM VERZALOM	ukazivanje na društveno uslovljenu deiksu u primerima na srpskom (pogrešna upotreba zamenice TI umesto VI)
[...]	izostavljanje dela citata ili dela dijaloškog reda
S:.....	titlovan prevod na srpski kao primer relevantnog izostavljenog obeležja
S:.....	titlovan prevod na srpski koji nije primer relevantnog izostavljenog obeležja
✓	adekvatno prevodilačko rešenje, ostvarivo u postupku titlovanja
✗	adekvatno prevodilačko rešenje, ali neostvarivo u postupku titlovanja
~ ~ ~ ~ ~	kraj dela analize sa primerima na engleskom i početak navođenja primera na srpskom jeziku

SADRŽAJ

Predgovor.....	1
1. Uvodna razmatranja.....	4
1.1. Obim rada, ciljevi i hipoteze.....	4
1.2. Struktura korpusa.....	8
1.2.1. Opravdanost odabira filmskih dijaloga kao materijala za jezičku analizu.....	15
1.3. Metodologija istraživanja.....	19
1.4. Kratak pregled relevantne literature.....	24
1.5. Organizacija daljeg izlaganja.....	34
2. Teorijsko-metodološke osnove.....	37
2.1. Pristupi analizi jezičkog materijala.....	37
2.1.1. Teorija govornih činova.....	38
2.1.2. Teorija govornih događaja.....	49
2.1.3. Konverzaciona analiza.....	52
2.2. Jezički ispoljena učtivost: pristupi, pojmovi i termini.....	58
2.2.1. Modeli proučavanja učtivosti.....	60
2.2.1.1. Pristupi zasnovani na konverzacionim maksimumima....	63
2.2.1.2. Pristupi zasnovani na uvažavanju lica.....	68
2.2.1.3. Postmoderni pristup.....	86
2.2.1.4. Predložen kombinovani metod.....	98
2.3. Slaganje i neslaganje sa sagovornikom.....	100
2.3.1. Odlike slaganja sa sagovornikom.....	101
2.3.2. Odlike neslaganja sa sagovornikom.....	106
2.3.3. Slaganje i neslaganje u svjetlu preferentnih struktura.....	116
2.3.4. Slaganje i neslaganje kao emocionalne reakcije.....	120
2.3.5. Slaganje i neslaganje iz ugla analize dramskog diskursa.....	123
2.3.6. Kooperativnost, učtivost i indirektnost pri neslaganju i slaganju sa sagovornikom.....	125
2.3.7. Problem upitnih dodataka.....	134
2.4. Kontekst: pristupi, pojmovi i termini.....	137
2.4.1. Modeli konteksta: pojmovna i terminološka određenja.....	137
2.4.2. Predlog novog modela konteksta u analizi filmskih dijaloga.....	141
2.4.2.1. Kulturološki kontekst.....	143
2.4.2.2. Filmski kontekst.....	146
2.4.2.3. Situacioni kontekst.....	147
2.4.2.4. Jezički kontekst.....	149
2.4.3. Kontekstualni parametri.....	150
2.4.3.1. Stepen bliskosti među sagovornicima.....	150
2.4.3.1.1. Društveno uslovljena deiksa: ‘ti’ / ‘vi’.....	153
2.4.3.2. Odnosi moći među sagovornicima.....	155
2.5. Uloga gledaoca u filmskom komunikacijskom događaju.....	159
2.5.1. Dosadašnji modeli uloge filmskog gledaoca.....	161
2.5.2. Predlog modela uloge gledaoca filma s titlovanim prevodom....	167
2.6. Audiovizuelno prevođenje.....	169
2.6.1. Titlovanje kao vid audiovizuelnog prevođenja.....	172
2.6.1.1. Učtivost u titlovanim prevodima.....	176
3. Analiza korpusa.....	178

3.1. Neslaganje i slaganje sa sagovornikom u filmskim dijalozima na engleskom i srpskom jeziku.....	178
3.1.1. Neslaganje sa sagovornikom u filmskim dijalozima.....	182
3.1.1.1. Kooperativnost, učtivost i indirektnost pri neslaganju..	182
3.1.1.2. Neslaganje sa sagovornikom kao nepoželjna verbalna reakcija.....	190
3.1.1.2.1. Ublaženo nepoželjno neslaganje.....	190
3.1.1.2.2. Neublaženo nepoželjno neslaganje.....	213
3.1.1.2.3. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje rezultata.....	226
3.1.1.3. Neslaganje sa sagovornikom kao poželjna verbalna reakcija.....	235
3.1.1.3.1. Neublaženo i ublaženo poželjno neslaganje na engleskom jeziku.....	237
3.1.1.3.2. Neublaženo i ublaženo poželjno neslaganje na srpskom jeziku.....	244
3.1.1.3.3. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje rezultata.....	247
3.1.2. Slaganje sa sagovornikom u filmskim dijalozima.....	249
3.1.2.1. Slaganje sa sagovornikom kao poželjna verbalna reakcija.....	249
3.1.2.1.1. Slaganje jačeg intenziteta.....	251
3.1.2.1.2. Neutralno slaganje.....	257
3.1.2.1.3. Slaganje slabijeg intenziteta.....	263
3.1.2.1.4. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje rezultata.....	269
3.1.2.2. Slaganje sa sagovornikom kao nepoželjna verbalna reakcija.....	274
3.1.2.2.1. Nepoželjno slaganje kao pretnja sagovornikovom licu.....	275
3.1.2.2.2. Nepoželjno slaganje kao kršenje maksime skromnosti.....	283
3.1.2.2.3. Prividno nepoželjno slaganje.....	284
3.1.2.2.4. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje rezultata.....	286
3.1.3. Istosti, sličnosti i razlike između tendencija neslaganja i slaganja na engleskom i srpskom jeziku – jezički i kulturološki okviri.....	289
3.1.3.1. Uticaj kontekstualnih parametara: stepen bliskosti i odnosi moći među sagovornicima....	296
3.2. Titlovani prevodi filmskih dijaloga slaganja i neslaganja sa engleskog jezika na srpski.....	299
3.2.1. Promene u titlovanom prevodu analiziranih dijaloga: osiromašenje prevoda.....	302
3.2.1.1. Osiromašenje koje bitno ne utiče na prenošenje osnovne poruke.....	303
3.2.1.1.1. Promene u stepenu direktnosti iskaza.....	303
3.2.1.1.2. Izostavljanje jezičkih jedinica s interakcijskom funkcijom.....	306

3.2.1.1.3. Razmatranje i sumiranje rezultata.....	318
3.2.1.2. Osiromašenje koje može da utiče na prenošenje osnovne poruke.....	319
3.2.1.2.1. Izostavljanje markera slaganja i neslaganja..	320
3.2.1.2.2. Izostavljanje bitnih delova iskaza ili čitavih dijaloških redova.....	323
3.2.1.2.3. Razmatranje i sumiranje rezultata.....	326
3.2.2. Posledice izmena u titlovanom prevodu: četiri nivoa promena...	326
4. Završna razmatranja.....	328
4.1. Rekapitulacija.....	329
4.2. Perspektive.....	335
Literatura.....	338
Izvori.....	351
Dodatak: Tabele sa filmskim likovima, međusobnim odnosima i tumačima uloga.....	354

Predgovor

Tema koja će u ovom radu biti obrađena veoma je kompleksna, kako u smislu obuhvaćenih relevantnih teorijskih postavki, tako i u pogledu njihovih praktičnih implikacija uočenih na jezičkom materijalu koji je proučavan. Moja namera bila je da pokušam da danas veoma aktuelnu oblast proučavanja verbalno ispoljene učtivosti sagledam u kontekstu jezičkog materijala koji je veoma izazovan za analizu. Naime, kako će ovde biti objašnjeno, filmski dijalozi, i to na dva jezika – ponekad i istovremeno, u govorenom i pisanom registru, i jesu i nisu živ jezik. Oni, međutim, svakako predstavljaju jezički materijal s kojim se ljudi svakodnevno susreću na malim ekranima, u bioskopu, na internetu. Fenomen učtivosti do sada je veoma malo proučavan na primerima izvornih i prevedenih sadržaja koje izgovaraju filmski likovi kao učesnici, pre svega, jedne filmske priče kao zamisli filmske ekipe, ali i kao, makar i fiktivni, no ipak realno zamislivi, predstavnici kulture čijim jezikom govore. Stoga je prevashodni cilj ovog rada da dâ skroman doprinos proučavanju jezički ispoljene učtivosti, i to na primeru izvornih i prevedenih dijaloga koji sadrže govorne činove slaganja i neslaganja sa sagovornikom, u odabranim američkim i srpskim novijim filmskim ostvarenjima. Zahtevan zadatak koji je pisanjem ovog predgovora priveden kraju svakako ne bilo moguće ispuniti da nije bilo svesrdne pomoći nekolicine požrtvovanih i nesebičnih osoba kojima bih ovom prilikom želela najiskrenije da se zahvalim.

U ogromnom i mukotrpnom poslu beleženja filmskih dijaloga na srpskom jeziku veliku pomoć pružili su mi Zlata Cvijanović, moja koleginica i drugarica iz studentskih dana, i Bojan Hrašćanec, inženjer video-montaže, oboje zaposleni u redakciji Radio-televizije Vojvodine. Prilikom prikupljanja najnovije i nama inače teško dostupne literature, neophodne za izradu ove disertacije, puno mi je pomogao prof. dr Gerhard Pisek, moj mentor za vreme jednomesečnog studijskog boravka na Univerzitetu u

Insbrucku, u junu 2013. godine. Profesor Pisek je bio toliko ljubazan i predusretljiv da u najkraćem vremenu uvek odgovori na sva moja pitanja i molbe, i pre i u toku naše saradnje u Austriji, pa se, našavši zajednički jezik, oboje nadamo i daljoj uspešnoj saradnji u okviru nekih novih istraživanja. Nabavljanju potrebne literature mnogo je doprinela i moja prijateljica i koleginica prof. dr Aleksandra Izgarjan, koja je nesebično izdvojila svoje vreme na moje istraživačke potrebe tokom svog usavršavanja u SAD, a kasnije mi i na mnoge druge načine velikodušno i prijateljski pomagala. Značajnu pomoć takođe su mi pružile dr Diana Prodanović Stankić i doc. dr Mirna Radin Sabadoš, koje su se potrudile da mi u veoma kratkom roku nabave potrebne radove i reference.

Veliku zahvalnost dugujem i prof. dr Snežani Gudurić, šefu Odseka za romanistiku na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, kako na činjenici da me je, u svojstvu rukovodioca, uvrstila među učesnike projekta Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije br. 178002 *Jezič i kulture u vremenu i prostoru*, u okviru kojeg sam sprovela najveći deo svojih pripremnih istraživanja za ovu disertaciju, tako i na njenim uvek divnim rečima podrške i toplom i neposrednom odnosu prema meni i mom suprugu kao svojim mlađim kolegama.

Kako je moje tehničko i računarsko znanje više nego skromno, iz mnogih kriznih situacija prilikom pisanja rada, svojim bezgraničnim znanjem i velikim strpljenjem, spasao me je moj suprug Saša. Kako već više od petnaest godina idemo istim životnim i profesionalnim putem, ne postoji niko ko može i želi bolje i više da mi pomogne kad su u pitanju najrazličitiji problemi kojih je bilo mnogo. Veliki trud prilikom odabira filmskih ostvarenja koja će poslužiti kao izvor jezičkog materijala za analizu u ovom radu uložio je moj brat Ivan, s kojim sam, tokom zajedničkog odrastanja, razvila veliku ljubav prema filmu koju i danas delimo kao jednu od najlepših uspomena iz detinjstva. Konačno, kako je veći deo ovog rada, spletom nesrećnih okolnosti u proteklih desetak meseci, nastao u

po mene neočekivano teškim životnim prilikama, rad na mojoj disertaciji, bez ikakve sumnje, ne bi bio priveden kraju da nije bilo beskonačne ljubavi, podrške i pomoći (psihičke, fizičke i kulinarske) moje mame. Njoj, pored svega ostalog u životu, dugujem i činjenicu da je ovako zahtevan posao ipak uspešno završen i da moja ćerka Ana, nadam se, nije u velikoj meri osetila posledice maminog pisanja doktorata.

Na kraju, ali uz obrazloženje da najvažnije i treba da bude na kraju – poput fokusa kojim se završava rečenica, ideje za ovaj rad niti njene realizacije ne bi bilo bez svesrdne i bezrezervne podrške i pomoći prof. dr Tvrtka Prčića, mog višegodišnjeg mentora u naučnom i nastavnom radu. Nesebično me obaveštavajući o svakoj novoj publikaciji iz oblasti kojima se u ovom radu bavim i usmeravajući me da ni tematski ni vremenski previše ne odlutam od realizacije onog što smo zajedno predvideli kao suštinu mog istraživanja, profesor Prčić me je motivisao da, i pored mnogobrojnih teškoća, rad na svojoj disertaciji privedem kraju i, nadam se, na obostrano zadovoljstvo, završim ovaj poduhvat u koji smo se pre nekoliko godina zajedno upustili. Malo je reći da sam mu na svemu bezgranično zahvalna.

U Novom Sadu, maja 2014. godine

Olga Panić Kavgić

1. Uvodna razmatranja

Objediniti više, naizgled srodnih, ali po mnogo čemu različitih i unutar sebe heterogenih oblasti proučavanja jezika nikada nije lak zadatak. U ovoj disertaciji biće učinjen pokušaj da se u dva jezika, i pojedinačno i uporedno, sagledaju dva tipa govornih činova – slaganja i neslaganja, kroz prizmu teorije učtivosti, na materijalu filmskih dijaloga, uzimajući u obzir ulogu gledaoca u tumačenju filmskih dijaloga, kao i specifičnosti titlovanog oblika audiovizuelnog prevođenja. Koliko je prethodna rečenica duga, toliko je tema koja se ovde obrađuje višeslojna i kompleksna. No, istovremeno, kao što sve ipak staje u tu složenu rečenicu, tako je zadatak autorke ovog rada da i ovde razmotrene različite teorijske i praktične komponente budu objedinjene u kompaktnu i koherentnu celinu.

1.1. Obim rada, ciljevi i hipoteze

Razmatranja u ovom radu pre svega su pragmalingvističke prirode. Naime, najviše će biti reči o strategijama i jezičkim sredstvima kojima se u engleskom i srpskom jeziku, na primerima filmskih dijaloga, može izraziti slaganje i neslaganje sa sagovornikom. No, neće biti zapostavljene ni okolnosti pod kojima filmski likovi – izvorni govornici američkog engleskog i srpskog jezika – izražavaju isto ili suprotstavljeno mišljenje, što bi spadalo u domen sociopragmatike. Pošto će ovakve pojave biti sagledavane kako unutarjezički tako i uporedno, ovo istraživanje spada i u domen međukulturne pragmatike. Konačno, pokazaće se da li je i u kojoj meri titlovani vid audiovizuelnog prevođenja sa engleskog jezika na srpski ograničavajući faktor u prenošenju interakcijskog aspekta značenja filmskih dijaloga, čime će biti dat doprinos i izvesnim aspektima teorije prevođenja.

Kako su polja jezičkog i kulturološkog proučavanja na koja ovo istraživanje zalazi, kao što je upravo rečeno, izuzetno široka, raznovrsna i mnogobrojna, tako se pred autorku postavlja više ciljeva:

- dati informativan, koncizan, kritički ali nepristrasan pregled dosadašnjih, naročito novijih, proučavanja u relevantnim teorijskim oblastima, obrazložiti kombinovani pristup koji će ovde biti upotrebljen, kao i naglasiti novine koje se prvi put uvode;
- utvrditi, klasifikovati, opisati i primerima potkrepiti strategije verbalnog ispoljavanja učtivosti prilikom slaganja i neslaganja sa sagovornikom u odabranim američkim i srpskim filmskim dijalozima;
- sumirati i uporediti dobijene rezultate u dva jezika u svakoj od novoustanovljenih grupa i podgrupa;
- izneti moguće kulturološke implikacije dobijenih rezultata, uz nužne ograde koje se tiču veličine i vrste analiziranog materijala, kao i poteškoća sa obuhvatanjem relevantnih vanjezičkih parametara;
- ustanoviti ulogu filmskog gledaoca u tumačenju filmskih dijaloga, uz pregled već postojećih modela, ali i predlog novog, u čijem centru pažnje jeste gledalac filma s titlovanim prevodom;
- opisati specifičnosti titlovanja kao oblika audiovizuelnog prevođenja, s posebnim osvrtom na ovde prvi put razmatrano prenošenje ili neprenošenje elemenata jezički ispoljene učtivosti sa engleskog jezika na srpski;
- utvrditi, klasifikovati, opisati i primerima potkrepiti promene u interakcijskoj komponenti značenja koje nastaju u procesu titlovanog prevođenja dijalogâ slaganja i neslaganja sa sagovornikom sa engleskog jezika na srpski;

- ponuditi adekvatnija rešenja u slučajevima kad u titlovanom prevodu na srpski nije u potpunosti preneti interakcijska i/ili, ređe, transakcijska komponenta poruke, iako je, uprkos tehničkim ograničenjima, to možda i bilo moguće;
- navesti stara i dati nova pojmovno-terminološka određenja na srpskom jeziku, za pojmove i termine sa engleskog govornog područja, u svim relevantnim oblastima, prema smernicama za stvaranje lingvističke terminologije koje predlaže Bugarski (1986: 84–92);
- ponuditi potpuno nova pojmovno-terminološka rešenja, ako se pokaže da ne postoje adekvatna konceptualna određenja za izvesne aspekte ovde proučavanih fenomena;
- izvesti i sumirati najbitnije zaključke, ukazati na doprinos disertacije proučavanim disciplinama, ali i na njena tematska i strukturna ograničenja, te istaći novoustanovljena polazišta za moguća dalja uporedna i jednojezična istraživanja.

Da bi postavljeni ciljevi i njihovo ispunjenje imali težinu i svrhu, potrebno je izneti izvesne početne pretpostavke, koje će postignuti ciljevi na kraju potvrditi ili opovrgnuti. Najvažnije hipoteze koje će ovaj rad pokušati da dokaže jesu sledeće:

- optimalni pristup fenomenu učtivosti kod analize ovde odabranog jezičkog materijala ne sastoji se u primeni samo jednog od mnogobrojnih predstavljenih modela, već u kombinovanju najprihvatljivijih aspekata nekolicine opisanih postavki;
- filmski dijalozi veoma su pogodan izvor primerâ neslaganja sa sagovornikom jer je ovaj govorni čin jedan od glavnih pokretača dramske radnje; stoga, pretpostavka je da će ih biti znatno više nego primera slaganja;

- klasifikacija i obrada odabranih primera uz pomoć standardnih vanjezičkih kontekstualnih činilaca praktično je nemoguća zbog mnoštva kriterijuma koji bi morali biti uzeti u obzir kako pojedinačno, tako i u međusobnoj korelaciji; zato je pretpostavka da će kategorizacija prema osnovnom kriterijumu poželjnosti reakcije slaganja ili neslaganja, uz uključivanje dva univerzalno relevantna kontekstualna parametara – stepena bliskosti među sagovornicima i relativnog odnosa moći, dati preglednije rezultate;
- pretpostavka je da će uobičajena preferentna orijentacija slaganja kao poželjne i neslaganja kao nepoželjne verbalne reakcije sagovornika prevladati po brojnosti i učestalosti, ali da će biti ustanovljen i nemali udeo suprotne, nestandardne, preferentne strukture;
- dijalozi u dve grupe filmova pokazaće i istosti i sličnosti i razlike u obrascima jezički ispoljene učtivosti i neučtivosti; pretpostavka je da će se razlike najviše ticati stepena direktnosti iskaza, koji je, prema obimnoj literaturi, viši u srednjoevropskom, istočnoevropskom i mediteranskom kulturnom obrascu kojem pripadaju i govornici srpskog jezika, nasuprot američkoj kulturi koju odlikuje viši stepen indirektnosti u obraćanju. Shodno ovom, očekuje se manji broj primera ublaženog i indirektnog kako slaganja, tako i neslaganja u srpskim filmovima;
- iako su filmski dijalozi, kao plod scenarističkog rada, samo uslovno primeri autentičnog govornog jezika, pretpostavlja se da će se ova razlika ispoljiti i u njima, jer su razmatrani filmovi, žanrovski i tematski podudarni, izabrani tako da njihove priče daju verodostojnu sliku savremene američke i srpske urbane kulture i jezika kojim govore njihovi predstavnici;

- pretpostavlja se da do sada postojeći modeli uloge gledaoca u filmskoj komunikaciji nisu adekvatni za opis situacije u kojoj srpski gledalac sadržaj filma na engleskom jeziku prima preko titlovanog prevoda na ekranu, te se zato predlaže novi model kao modifikacija prethodnih;
- pretpostavka je da će gledaoci prevedenih titlova na srpskom jeziku u izvesnoj meri biti zakinuti za interakcijski aspekt značenja, u koji spadaju i sredstva za izražavanje učtivosti i neučtivosti, dok će transakcijska, tj. informativna funkcija uglavnom biti očuvana.

U završnom poglavlju, u okviru rekapitulacije iznetih teorijsko-metodoloških osnova i rezultata analize odabranog jezičkog materijala, biće dat osvrt na postignute ciljeve i ovde iznesene, potvrđene ili opovrgnute, pretpostavke.

Sledi opis strukture korpusa koji je analiziran u centralnom delu ove disertacije.

1.2. Struktura korpusa

Korpus koji je poslužio kao izvor jezičkog materijala u ovoj disertaciji obuhvata deset transkripata izvorno izgovorenih dijaloga iz pet novijih američkih filmskih ostvarenja (na engleskom jeziku) i pet srpskih naslova (na srpskom), kao i pet titlovanih prevoda filmskih dijaloga sa engleskog jezika na srpski. Odabrani američki filmovi jesu: *Playing by Heart* (za srpsku publiku preveden kao *Nekoliko lekcija o ljubavi*, 1998, režija: Willard Carroll), *Magnolia* (srp. *Magnolija*, 1999, rež. Paul Thomas Anderson), *Thirteen Conversations about One Thing* (srp. *Šta reći o sreći*, 2001, rež. Jill Sprecher), *Crash* (srp. *Fatalna nesreća*, 2004, rež. Paul Haggis) i *Noel* (srp. *Noel*, 2004, rež. Chazz Palminteri), dok je korpus na srpskom ekscerpiran iz transkripata filmova *Bure baruta* (za englesko govorno područje preveden kao *Cabaret Balkan*, 1998, rež. Goran Paskaljević), *Normalni ljudi* (eng. *Normal People*, 2001, rež. Oleg Novković), *Ljubav i drugi zločini*

(eng. *Love and Other Crimes*, 2008, rež. Stefan Arsenijević), *Đavolja varoš* (eng. *Devil's Town*, 2009, rež. Vladimir Paskaljević) i *Žena sa slomljenim nosom* (eng. *The Woman with a Broken Nose*, 2010, rež. Srđan Koljević). Svi odabrani naslovi spadaju u grupu filmova sa više protagonista i međusobno isprepletenih priča (eng. *multi-protagonist inter-action films*), o kojima će pojedinačno više reči biti u odeljku 1.2.1., kao i Dodatku na kraju rada. Odabrani filmovi predstavljaju višestruko nagrađivana ostvarenja eminentnih svetskih i domaćih režisera, učesnike vodećih svetskih i regionalnih međunarodnih festivala najviših takmičarskih kategorija, kao što su Berlinski i Venecijanski filmski festival, ili, pak, dobitnike nagrade Američke filmske akademije. Posebno je značajno istaći da su izabrana dela nagrađivana, između ostalog, upravo u kategoriji najboljeg originalnog ili adaptiranog filmskog scenarija.

Na ovom mestu treba napomenuti da korpus za istraživanje čine transkripti¹ dijaloga u navedenim ostvarenjima, a ne sami scenariji koji su za ove filmove napisani pre samog procesa snimanja, a koji su predstavljali osnov za kasnije ostvarene dijaloge. Naime, na nemalo iznenađenje autorke ove teze, svih deset scenarija se u određenoj meri u jezičkom pogledu razlikuju od onoga što se u filmovima zaista čuje, jer je tumačima uloga, čini se, dozvoljen izvestan stepen slobode kad je u pitanju izgovaranje prethodno napisanog teksta. Razlike između scenarijima predviđenih i kasnije izgovorenih tekstualnih celina naoko su zanemarljive sa tačke gledišta informativnosti iskaza, pošto se pre svega tiču izostavljanja ili dodavanja jedinica kao što su diskursne ograde, partikule, markeri slaganja ili neslaganja, intenzifikatori, indikatori indirektnosti i slično. Kako je, međutim, tema ove disertacije jezički ispoljena učtivost, koja neretko upravo počiva na spomenutim izostavljenim ili dodatim segmentima, pokazalo se, verodostojnosti radi, neophodnim da se analizira upravo ono što je u navedenim dijalozima izgovoreno, bez

---

¹ U daljem tekstu rada, ukoliko, usled potrebe za poštovanjem terminologije u oblasti proučavanja filmskog diskursa, bude spominjana reč 'scenario', podrazumevaće se da se ona, u stvari, odnosi na filmski transkript, odnosno na ono što su likovi zaista u filmu izgovorili.

obzira na to da li je izvorno to i bilo predviđeno. Transkripti američkih filmova pronađeni su u elektronskom obliku na internetu, dok su dijalozi iz srpskih ostvarenja, u nedostatku elektronski dostupnih sadržaja, beleženi tokom gledanja samih filmova, uz veliku pomoć tehničke ekipe Radio-televizije Vojvodine.

Stoga su kao prvi deo materijala za analizu poslužili transkripti sledećih izdanja odabranih američkih i srpskih filmskih ostvarenja:

- *Crash* [*Fatalna nesreća*] (rež. Paul Haggis). [DVD izdanje], Millennium Film, Beograd, 2006. ISBN: 86-511-0327-1
- *Magnolia* [*Magnolija*] (rež. Paul Thomas Anderson). [DVD izdanje], Millennium Film, Beograd, 2009. ISAN: 0000-0000-1F14-0000-9-0000-0002-6
- *Noel* [*Noel*] (rež. Chazz Palminteri). [DVD izdanje], Zmex, Beograd, 2008. ISAN: 0000-0002-0422-0000-U-0000-0001-J
- *Playing by Heart* [*Nekoliko lekcija o ljubavi*] (rež. Willard Carroll). Film je prikazan na programu RTS 2, dana 9. 2. 2011. u terminu od 22.45 do 00.50.
- *Thirteen Conversations about One Thing* [*Šta reći o sreći*] (rež. Jill Sprecher). [DVD izdanje], First Production, Beograd
- *Bure baruta* (rež. Goran Paskaljević). [DVD izdanje], Vans, Beograd, 2005. ISBN: 86-84397-08-8
- *Davolja varoš* (rež. Vladimir Paskaljević). Film je prikazan na programu TVB92, dana 3. 1. 2011. u terminu od 22.00 do 23.30.
- *Ljubav i drugi zločini* (rež. Stefan Arsenijević). [DVD izdanje], Taramount film, Beograd, 2010. ISAN: 0000-0002-0CEC-0000-H-0000-0001-L
- *Normalni ljudi* (rež. Oleg Novković). [DVD izdanje], Komuna, Beograd, 2005. ISBN: 86-7314-014-5

- *Žena sa slomljenim nosom* (rež. Srđan Koljević). [DVD izdanje], Tuck Video, Beograd, 2011. ISAN: 0000-0002-C1E2-0000-A-0000-0001-5.

Drugi deo analiziranog korpusa predstavljaju titlovani prevodi izgovorenih dijaloga iz pet navedenih američkih ostvarenja. Kao što je iz datog popisa vidljivo, u pitanju su prevodi legalnih srpskih izdanja filmova iz SAD, otkupljenih i u formatu DVD-a objavljenih od strane domaćih distributerskih kuća ili, pak, nakon bioskopske distribucije, prikazanih u okviru filmskog programa na drugom kanalu Radio-televizije Srbije (RTS2) i Televizije B92. Titlovi su ekstrahovani i u računarski tekstualni format konvertovani pomoću programa Subrip 1.40.

Kako se ovde pod korpusom podrazumeva totalitet izgovorenog i napisanog (prevedenog) teksta iz kojeg je crpljena građa, korpus za ovo istraživanje u užem smislu čine samo oni dijalozi iz opisanih transkripata, kao i oni titlovani prevodi, koji predstavljaju primere jezički ispoljenog slaganja i neslaganja sa sagovornikom. Osim kada je drugačije naznačeno, pojam ‘dijaloga’ ili ‘dijaloške razmene’ ovde se definiše u svom užem značenju govorne razmene između dve osobe koja obuhvata dva dijaloška reda²: govornikov i, kao reakciju na njega, sagovornikov red. Sam broj dijaloških razmena kojima se iskazuje slaganje ili neslaganje nije moguće precizno odrediti, pošto se jedinica analize, u širem smislu, po svom obimu kreće od:

- jednog dijaloškog reda jednog od sagovornika, kojem, na primer, prethodi ili sledi tišina, tj. odsustvo verbalne reakcije ili iskaz koji gledaoci ne čuju, ali bi trebalo da pretpostave da je izgovoren, recimo, na drugom kraju telefonske linije (Jean: *I'm not snapping at you! I'm angry.*), preko

---

² ‘Dijaloški red’ predstavlja ekvivalent za termin ‘conversational turn’. Kao što će biti razmotreno u odeljku 2.1.3., u srpskom jeziku u ovom slučaju postoje i drugačija terminološka rešenja.

- tipične dijaloške razmene koja se sastoji od prvog i drugog dijaloškog reda kao sagovornikove neposredne reakcije (Jean: *Do not patronize me. I want the locks changed again in the morning.* Rick: *It's okay. Just go to bed.*), do

- duže razmene stavova koja može obuhvatiti i tri ili više naizmenično iskazanih poruka slaganja i/ili neslaganja, u okviru jednog govornog događaja (Earl: *She's a good girl.* Phil: *Yeah.* Earl: *She's a little nuts, but she's a good girl, I think.* Yeah. *She's a little daffy.* Yeah. Phil: *Yeah. She loves you.* Earl: *Well, maybe.* Yeah. Phil: *Yeah.* Earl: *She's a good one.*).

Poslednji tip tekstualnih jedinica nije poželjno iscepkiati u pojedinačne govorne činove, već je svrsishodnije analizirati ga po modelu bližem principima teorije govornih događaja ili konverzacione analize, o kojima će više reči biti u daljem toku rada. U užem smislu, jedinica analize je sam drugi dijaloški red koji predstavlja reakciju slaganja ili neslaganja na prethodni sagovornikov iskaz. Većina relevantnih aspekata analize biće vezana upravo za ovakve manje jedinice, ali uvek date u svom, makar minimalnom, jezičkom kontekstu (koji je često, kao što će biti objašnjeno u odeljku 2.4.2.4., podudaran s optimalnim), što podrazumeva navođenje i prvog dijaloškog reda.

Precizna kvantifikacija podataka iz ovakvog korpusa predstavljala bi nezahvalan zadatak zbog poteškoća u određivanju tačnog broja govornih razmena slaganja i neslaganja. Metodologija obrade korpusa stoga će biti zasnovana na kvalitativnim, pre nego kvantitativnim kriterijumima, što ne znači da izvesne opšte tendencije, koje su u centru pažnje ovog istraživanja, neće biti, gde je to moguće i svrsishodno, i brojčano potkrepljene i iskazane u apsolutnim ili relativnim, odnosno, procentualnim odnosima i okvirima.

Što se tiče odabira primera koji će ovde biti predstavljeni, važno je napomenuti da je izbor načinjen na osnovu njihove reprezentativnosti kad je reč o određenoj strategiji ili

pojavi vezanoj za slaganje ili neslaganje sa sagovornikom ili za promenu u titlovanom prevodu i da broj navedenih primera iz određenog filmskog scenarija ne predstavlja precizno merilo zastupljenosti analizirane strategije u tom ostvarenju. Ovim objašnjenjem postaje jasno zašto je, i brojčano i procentualno, više primera preuzeto iz pojedinih filmova nego iz nekih drugih, te tako biva zadovoljen osnovni kriterijum kvalitativne analize, u kojoj naglasak jeste na opisu najvažnijih tendencija u odabranim scenarijima na dva jezika, a ne na učestalosti i brojnosti pojedinih pojava u svakom filmu pojedinačno. No, bez obzira na ovakav način prikazivanja rezultata, činjenica je da su sve najvažnije opšte tendencije o kojima će dalje biti reči u svim scenarijima zastupljene u približno istoj meri, a na dijaloge koji će ovde biti prikazani izbor je pao zbog najbolje uočljivih obeležja koja karakterišu analiziranu pojavu, bez obzira na to iz kog su ostvarenja primeri preuzeti. Sami dijalozi će biti numerisani (u prvom delu analize brojevima od 1 do 464, a u drugom od 1 do 91) i u tekstu rada će, po potrebi, biti spominjani pod svojim rednim brojem. Važno je napomenuti da će se pojedini primeri u ovoj disertaciji pojaviti dva (pa i više) puta, kao eksponenti različitih analiziranih pojava, te da će svaki put kad se uvode da bi se njima objasnio neki nov fenomen, biti iznova numerisani. Recimo, primer 50 je tekstualno identičan primeru 90, ali su u njima istaknuti različiti aspekti analize u različitim odeljcima, pa se stoga na njih u radu upućuje pod dva numerička određenja.

Pri kraju ovog obrazloženja, veoma je važno naglasiti da, usled prostornih ograničenja koja nameće očekivani obim ovakvog rada, najčešće neće biti dat sagovornikov sledeći dijaloški red, koji prati čin slaganja ili neslaganja, za razliku od iskaza koji prethodi činu neslaganja, a koji će redovno biti naveden, jer je najčešće baš on i inicirao slaganje ili neslaganje. Kako je, međutim, upravo sagovornikova sledeća verbalna ili neverbalna reakcija od najvećeg značaja za klasifikovanje slaganja ili neslaganja kao poželjnog ili nepoželjnog u datoj situaciji, odgovor koji sledi, a kog je

autorka rada u punoj meri svesna, uvek će biti uzet u obzir kao jedan od ključnih činilaca određenja preferentne orijentacije iskaza, o kojoj će više reči biti u okviru teorijskih i praktičnih razmatranja u daljem toku rada.

Konačno, ovde je potrebno prvi put istaći činjenicu koja će biti naglašena i na drugim mestima u radu: u analiziranom korpusu, i to u svim transkriptima, na oba jezika, znatno je više primera (dijaloških redova) verbalnog neslaganja nego slaganja sa sagovornikom, i taj odnos se kreće od 2,3 : 1 do 3 : 1. U celom korpusu, pronađeno je 760 dijaloških redova neslaganja i 281 red slaganja sa sagovornikom. U samom radu će, kako zbog prostornih ograničenja, tako i u cilju izbegavanja nepotrebnog ponavljanja istovrsnih primera, biti predstavljen reprezentativan uzorak najčešćih tipova i podtipova ovih verbalnih reakcija: ukupno 295 primera neslaganja (165 na engleskom i 130 na srpskom) i 169 primera slaganja (114 na engleskom i 55 na srpskom). I bez detaljnijeg uvida u konkretan jezički materijal, preliminarno je moguće konstatovati da se nesrazmera u utvrđenom broju jedinica za analizu javlja kao posledica implikacija jezički ispoljenog slaganja, naspram neslaganja. Naime, poznato je da neslaganje sa sagovornikom, koje, za razliku od slaganja, inherentno uključuje postojanje konflikta i sukoba interesa, kao takvo predstavlja jedan od prototipskih primera dijaloga konflikta i jak pokretački mehanizam u dramskoj radnji, bilo pozorišnoj ili filmskoj, što će detaljnije biti objašnjeno u odeljku 2.3.5. S druge strane, vidno malobrojniji primeri slaganja, iako s lingvističke tačke gledišta – kako strukturne, tako i značenjske i funkcijske – podjednako vredni opisa i analize, u znatno manjoj meri doprinose daljem razvoju dramske radnje.

Kako je u poslednje tri decenije opravdanost odabira filmskih dijaloga kao materijala za jezičku analizu tema koja izaziva brojne polemike, sledeći odeljak ponudiće kratak osvrt na suprotstavljene stavove i opredeljenje autorke ovog rada da se odluči za ovakav korpus.

1.2.1. Opravdanost odabira filmskih dijaloga kao materijala za jezičku analizu

Dynel (2011a) ukazuje na inherentnu dihotomiju koja odlikuje jezik filmskog scenarija: on nije spontan, ali bi trebalo da izgleda kao da jeste. Pojedini autori, poput Schegloffa (1988) ili Emmisona (1993) stoga zaključuju sledeće: pošto jezik filmskog scenarija jeste „veštački“ generisan, činjenica je da je neizbežno neempirijski, odnosno, da nije utemeljen u realnom iskustvu i spontanom verbalnom ponašanju stvarnih govornika. Dynel tako navodi mišljenje nekih autora, poput Chovaneca (2011), da se „filmski diskurs može smatrati fiktivnim, neautentičnim, unapred napisanim razgovorima koje vode izmišljeni likovi i da se stoga može okarakterisati kao napisan, konstruisan ili unapred smišljen dijalog“ (Dynel 2011a: 43)³. Hatim i Mason (2000: 433) su malo blaži u osudi izbora ovakvog jezičkog materijala, kada kažu da je on „autentičan“, ali u jednom specifičnom smislu.

U ovom radu će, međutim, biti zauzet suprotan stav, koji u poslednjih dvadeset godina ima više pobornika nego prethodni. Naime, pošto je „verbalno ponašanje filmskih likova osmišljeno tako da odgovara pravoj, stvarnoj upotrebi jezika“ (Georgakopoulou 2000, citirano u Dynel 2011a: 43)⁴ ono, prema Boxeru (2002), „predstavlja najpribližniji mogući pandan spontanom ponašanju ljudi u svakodnevnoj govornoj interakciji“ (2002: 18)⁵, što se u velikoj meri odnosi upravo na tip filmova koji će u ovom radu biti analizirani – filmove sa više protagonista i međusobno povezanih priča iz svakodnevice. Drugim rečima, kako naglašava Dynel (2011a: 44), bez obzira na to da li su ih izrekli

---

³ “Film discourse can be conceptualised as fictional/non-authentic/scripted conversations held by fictional characters and happens to be captured under such epithets as “scripted”, “constructed” or “prefabricated” dialogue.”

⁴ “...character’s verbalisations are constructed to resemble realistic language use.”

⁵ “...a canonical approximation of spontaneous talk in interaction.”

glumci koji u filmu igraju određene uloge ili obični, „stvarni“, korisnici jezika u svakodnevnim životnim situacijama, izgovoreni iskazi imaju iste komunikacijske interpersonalne funkcije. Zato se (uslovno rečeno) spontana priroda jezika filmskog scenarija ogleda, između ostalog, i u činjenici da je na njemu moguće primeniti iste lingvističke teorije kao i na svakodnevnim neisplaniranim govornim situacijama, te da se te teorije mogu ispitivati – potvrđivati ili opovrgavati – i u analizi prethodno iskonstruisanog govora, po uzoru na pravi.

Ipak, prilikom izbora teme lingvističke analize i odabira njoj odgovarajućeg filmskog materijala, logički se nameće nužna doza opreza. Naime, nije svaki filmski scenario podatan za svaku vrstu jezičkog razmatranja, pri čemu se pre svega misli na sinhronijsko-dijahronijsku i frekvencijsku ravan. Ne mogu se, recimo, novije jezičke tendencije proučavati na filmskom materijalu poput ostvarenja *The King's Speech*, niti se, s druge strane, frekvencija spontane pojave tipova verbalnog humora može verodostojno ustanoviti na osnovu njegove učestalosti u dijalozima iz, na primer, neke od epizoda humorističke serije *Fawlty Towers*. Stoga se i u ovom radu vodilo računa da tema istraživanja – opšte osobine govornih činova slaganja i neslaganja sa sagovornikom – budu proučavane u okviru odgovarajućeg vremensko-prostornog i društvenog-kulturnog američkog i srpskog konteksta. Potvrdu i podsticaj za izbor ovakvog jezičkog materijala predstavljaju brojne analize razgovora filmskih likova, poput studija Quaglia (2008, 2009), zasnovane na diskursu serije *Friends*, Dynel (2011b), na jeziku likova iz serije *House MD*, te Berlinera (1999), koji, istina, analizirajući takozvani „pravi realizam“ dijaloga u filmovima Johna Cassavetes, naglašava da realizam nije uvek odlika prosečnog⁶ holivudskog filmskog dijaloga. No, tu je, pre svega, izbor jezičkog materijala

---

⁶ Jedan od kriterijuma prilikom izbora odgovarajućih američkih filmova za svrhe analize u ovoj disertaciji bila je upravo nagrađivanost konkretnih filmskih scenarija na najvećim filmskim festivalima, što je autorka rada smatrala potvrdom valjanosti scenarističkog rada, čiji rezultat ne sme da zvuči neuverljivo, veštački i iskonstruisano u realističkom filmskom žanru kome pripadaju analizirana ostvarenja.

jedne od začetnica lingvističkih kontrastivnih istraživanja kulturološkog tipa – Wierzbicke (1985), koja kao materijal za svoju analizu koristi kako australijske i poljske dramske tekstove, tako i scenarija iz filmova čuvenog poljskog režisera Andrzeja Wajde.

Američki filmovi *Playing by Heart*, *Magnolia*, *Thirteen Conversations about One Thing*, *Crash* i *Noel*, te srpski *Bure baruta*, *Normalni ljudi*, *Ljubav i drugi zločini*, *Davolja varoš* i *Žena sa slomljenim nosom* predstavljaju, kao što je već rečeno, primere ostvarenja koja se u jeziku kinematografije nazivaju *multi-protagonist (inter-action) films*⁷, odnosno, dela sa više međusobno povezanih likova koji se pojavljuju u nekoliko naizgled nepovezanih priča i čiji se životi odvijaju na prvi pogled nezavisno jedni od drugih.

Prvih pet filmova daju sliku savremene urbane Amerike kroz živote predstavnika srednje i više srednje klase u Njujorku i Los Anđelesu, na prelazu iz drugog u treći milenijum, dok ostala ostvarenja prikazuju stvarnost savremene urbane Srbije, prikazujući život u glavnom gradu u istom istorijskom trenutku. Svi filmovi prate životne priče dvadesetak likova, čije „složene međuljudske odnose i protivrečna osećanja spaja pripadanje sličnom porodičnom, društvenom i kulturnom miljeu“ (Panić Kavgić 2012, 2013a). Kako sve odabrane priče imaju između deset i dvadeset relevantnih likova čije se sudbine polako međusobno stapaju, pri kraju svakog od odabranih filmova gledalac povezuje niti pojedinačnih događaja u celinu koja „daje sliku složenosti međuljudskih odnosa i protivrečnih osećanja među likovima [...] Ono što je zajedničko svim likovima jeste senka bolne lične prošlosti koja preti da u potpunosti prekrije sadašnjost, ali od koje, istovremeno, pokušavaju da se otrgnu i nastave sa životom, oslobođeni balasta nekadašnjih traumatičnih događaja“ (Panić Kavgić 2013a: 577). Protagonisti govore

---

⁷ Ovaj relativno nov filmski žanr detaljno razmatraju Del Mar Azcona (2010) i Ben Israel (2010).

savremenim engleskim, odnosno, srpskim, jezikom, te, s te strane, dijalozi predstavljaju odgovarajući materijal za proučavanje iznetih teorijskih postavki na sinhronom nivou.

Filmske radnje i odabrani dijalozi uporedivi su po najopštijim kontekstualnim faktorima koji su relevantni za ovakvu vrstu analize – savremeno urbano okruženje, slične teme uslovljene životnim prekretnicama i teškoćama koje su postavljene pred likove. Kao što je naglašeno i u Panić Kavgić (2012, 2013a), podrazumeva se da nije moguće dati detaljne opise svih parametara koji su značajni za analizu dijaloga, te da su opisi i zaključci koji slede izneti uzevši u obzir autorkino znanje i svest o njima. Još jedna bitna činjenica jeste da bi za potpuno preciznu analizu koja bi uključivala sve vanjezičke kontekstualne faktore bilo potrebno imati uvid u „ličnu kartu svakog lika ponaosob“⁸ (starost, pol, obrazovanje, profesija, društveni položaj, stepen bliskosti sa sagovornikom itd.), te da zato valja biti krajnje oprezan po pitanju donošenja sveobuhvatnijih kulturoloških zaključaka uslovljenih govornim ponašanjem likova, naročito na uporednom nivou, u ovom slučaju na primeru američke i srpske kulture. Imajući ovo u vidu, u daljem toku teksta naglasak će biti na jezičkoj analizi onih aspekata dijaloga na koje vanjezički kontekstualni faktori koji nisu barem približno jednaki imaju najmanji mogući uticaj (iako je on, naravno, u izvesnoj meri uvek zastupljen) ili u kojima on, pak, nedvosmisleno postoji, ali nije od značaja za konkretne tematske okvire ovde sprovedene analize. Isto tako, činjenica koja bi trebalo da doprinese verodostojnosti rezultata analize i na kraju iznetih zaključala, jesu dva najvažnija kontekstualna faktora koji će biti uzeti u obzir prilikom analize. Prvi je stepen bliskosti među sagovornicima, odnosno postojanje ili nepostojanje prethodnih zajedničkih iskustava na kojima bi se temeljio način na koji međusobno opšte putem jezika, tj. u ovom konkretnom slučaju, način na koji iskazuju

---

⁸ Zahvaljujem se prof. dr Veri Vasić na ovoj korisnoj opasci datoj u toku diskusije nakon usmenog izlaganja rada na Međunarodnoj konferenciji *Jeziči i kulture u vremenu i prostoru 2*, održanoj na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 24. novembra 2012. godine.

slaganje ili neslaganje sa sagovornikom. Drugi činilac jeste relativna moć, tj. odnos moći među sagovornicima, koji može, ali i ne mora biti uslovljen stepenom bliskosti.

U cilju delimičnog opravdanja i odbrane od mogućih, nadamo se ne velikih i presudnih grešaka u analizi, nije zgoreg osvrnuti se na Fauconnierov stav da **iluzija jednostavnosti** (eng. *illusion of simplicity*) u analizi svakodnevnih govornih situacija nastaje kao posledica istraživačeve dvostruke uloge kao posmatrača i kompetentnog govornika (1997: 32). Ova iluzija ogleda se u predlaganju objašnjenja u koje i sâm autor verovatno ima ograničeno poverenje. Drugim rečima, nakon što posveti celo poglavlje opisu jedne govorne situacije po svim postulatima konverzacione analize, Grundy ga završava sledećim rečima. „...ali nikada ne možemo biti sasvim sigurni da je naša analiza takvih primera ispravna“ (2000: 194).⁹ Stoga će primarni cilj autorke u ovom radu biti sledeći: ukazati na one primere, pojave i obrasce, koji se u analiziranim transkriptima i njihovim prevodima toliko puta javljaju i ponavljaju da nedvosmisleno ukazuju na neku tendenciju koju s relativno velikom sigurnošću vredi zabeležiti kao pravilo a ne izuzetak, odnosno, kao validnu teorijsku matricu na osnovu koje funkcionišu mehanizmi slaganja i neslaganja sa sagovornikom u jeziku filmskih dijaloga, koji se ovde smatraju modelima mogućih stvarnih situacija.

Sledeći odeljak u okviru ovog uvodnog poglavlja posvećen je preciznijem određenju metodologije istraživanja koje će biti primenjeno u ovoj disertaciji.

1.3. Metodologija istraživanja

Kako je već naznačeno u odeljku 1.2., ovo istraživanje je po svojoj metodologiji kvalitativno, što znači da je naglasak stavljen na prethodno teorijski potkrepljenu **deskriptivnu analizu** reprezentativnih primera slaganja i neslaganja sa sagovornikom u

---

“...but we can never be sure that our analysis of such examples is right.”

filmskim dijalozima na engleskom i srpskom jeziku. To, naravno, ne znači da neće biti izneti izvesni brojevi i procentualni podaci do kojih se došlo analiziranjem brojnosti ili učestalosti izvesne pojave, ali će takva ograničena kvantifikacija poslužiti samo objektivnijem uvidu u tendencije i pravilnosti koje se budu iskristalisale tokom opisne analize.

Kad je reč o nivoima jezičke analize, opis primera će biti ograničen na utvrđivanje njihovih pragmatičkih i, u manjoj meri, sintaksičkih i semantičkih odlika, kao i sociolingvističkih (kulturoloških) implikacija. Ovo znači da, strogo uzev, prozodijske osobine iskaza slaganja i neslaganja, poput intonacije, akcenta ili ritma neće biti posebno analizirane, ali će svakako biti uzete u obzir tamo gde je nužno imati ih u vidu. Na primer, prilikom utvrđivanja da li je izjavni rečenični oblik *This is the best you can do* u funkciji iskaza ili pitanja, kao i da li je, shodno tome, možda u pitanju izražavanje ironičnog stava prema sagovorniku, istraživaču jedino intonacija može da kaže o kojoj je pojavi reč. Osim autorkinog pažljivog uočavanja za ovu temu bitnih prozodijskih razlika, dodatnu pogodnost svakako predstavlja činjenica da je analiza, uporedo sa gledanjem filmskog materijala, pre svega vršena na osnovu transkripata u kojima su već, putem znakova interpunkcije (u navedenom primeru upotrebom tačke ili upitnika), razrešene mnoge dileme ovog tipa. Naravno, ostaje žal za nemogućnošću potpunijavavanja analize svih prikazanih primera njihovim pratećim fonetsko-fonološkim odlikama, ali je zauzet stav da bi to dovelo do daljeg potencijalno preobimnog grananja teorijskih i praktičnih razmatranja koja bi u tom slučaju nadilazila predviđene okvire ovog rada. Konačno, kako se navedene prozodijske karakteristike ubrajaju u takozvane **parajezičke fenomene** (eng. *paralanguage*), koji predstavljaju vrstu neverbalnih elemenata, moglo bi se reći da se jednaka (ako ne i veća) količina dragocenih podataka gubi i neuključivanjem ostalih aspekata neverbalne komunikacije, naročito govora tela. Ipak, kako je tema ovog rada

vezana za jezički ispoljenu učtivost, tako su granice postavljene tako da obuhvataju samo, strogo posmatrano, segmente i odlike verbalne komunikacije.

S tačke gledišta konceptualnog smera koje istraživanje sledi, metodološki pristup u ovom radu jeste pre svega **induktivan**, ali je u izvesnoj meri i **deduktivan**. S jedne strane, prema obrazloženju prvog pristupa koje daje Đorđević (1987: 133), ide se od podataka prema zaključku i opisu, sa deskriptivnim ciljevima. S druge strane, dedukcijom se kreće od početne pretpostavke prema podacima i objašnjenju, sa eksplanatornim ciljevima. Drugim rečima, glavni cilj ove disertacije jeste da opiše pojedinačne primere i kategorije primera i, na osnovu njih, dođe do određenih zaključaka, ali bi, istovremeno, da putem tih istih primera, trebalo da se potvrde (ili opovrgnu) neke od početnih teorijskih pretpostavki.

Za početak, trebalo bi razjasniti moguću terminološku zabunu u vezi s metodološkim određenjima ‘uporedna analiza’, koje se koristi i u samom naslovu ovog rada, i ‘kontrastivna analiza’, koje, između ostalih, upotrebljava Đorđević (1987). Naime, ukoliko se zauzme stav da uopšte postoji razlika između obuhvata ova dva termina i pojma, reč ‘uporedno’ ovde ima šire, hiperonimsko značenje, koje obuhvata opis i poređenje i sličnosti i razlika u ispoljavanju analizirane jezičke pojave koja predstavlja *tertium comparationis* – referentnu tačku, odnosno, univerzalno jezičko obeležje – formalno, sadržinsko ili funkcijsko – prema kome se vrši poređenje jezika. Termin ‘uporedno’ odabran je upravo zato što se smatra pogodnijim za paralelnu analizu kojoj primarni cilj nije da ukaže samo na uočene razlike, već da ponudi deskriptivan uvid u ispoljavanje analiziranog fenomena u dva jezika. Poređenje, tj. kontrastiranje dvaju ili više jezika najintenzivnije je bilo sedamdesetih godina 20. veka, ali, pre svega, na fonološkom, morfološkom i sintaksičkom planu, dok je semantički, i, naročito, pragmatički nivo bio zapostavljen. Tek je krajem prošlog i početkom ovog veka uporedo

počeo da bude sagledavan i aspekt funkcije i upotrebe jezika u kontekstu, čemu će i ovo istraživanje pokušati da dâ skroman doprinos.

S tačke gledišta gledišta uporednih jezičkih proučavanja, ovo razmatranje, prema najopštijoj podeli na intralingvalna i **interlingvalna** (Đorđević 1987: 77), spada u potonja, što znači da se analiza vrši između (najmanje) dva jezika. Prema kriterijumu prilaza jezičkim pojavama, ono bi po svojim odlikama bilo i **mikrolingvističko** i **makrolingvističko**. Naime, u ovoj disertaciji pored se i elementi jezičkog sistema, odnosno, mikrolingvističke pojave, ali i elementi jezičkog ponašanja psiholingvističkog i sociolingvističkog tipa, odnosno, makrojezičke celine, prema onom kako ih imenuje i definiše Đorđević (1987: 79–80). Na mikrolingvističkom nivou, prvo se pojedinačno opisuju, a onda u dva jezika pored govorni činovi slaganja i neslaganja sa sagovornikom, te tako *tertium comparationis* u ovom slučaju jeste komunikativna funkcija iskaza slaganja ili neslaganja, odnosno, govornikova namera da se složi ili ne složi sa stavom sagovornika. S makrolingvističke tačke gledišta, analizira se verbalno ponašanje govornika engleskog i srpskog jezika u odabranim američkim i srpskim filmovima kao eksponentima dve kulture koje se neretko odlikuju manje ili više različitim matricama verbalnog i neverbalnog ponašanja. I Đorđević na sociolingvističkom planu spominje, „kontrastiranje kultura u kojima se dva jezika realizuju, a u okviru kultura, i poređenje situacija u kojima se određeni jezički iskazi dva jezika javljaju“ (1987: 99). Tu svakako valja ponoviti više puta iznesenu ogradu da će ovde biti opisane samo uočene situaciono i kulturološki uslovljene tendencije u dva grupe filmskih scenarija, te da neće biti doneti konačni zaključci o ponašanju govornika u dve kulture, kakve na osnovu obrađenog korpusa dijaloga ne bi ni bilo moguće niti svrsishodno iznositi.

Ako se u obzir uzmu tehnike poređenja, u ovom radu će biti primenjena **tehnika objektivnog tipa** (Đorđević 1987: 105), i to rad s korpusom, pri čemu je on shvaćen u

svom užem pojmovno-terminološkom određenju, kao postojeći jezički materijal (deset filmskih scenarija, po pet na oba jezika) koji biva podvrgnut analizi istraživača. Drugim rečima, zaključci se ne donose na osnovu nečijeg impresionističkog stava o jezičkoj pojavi, već se ona posmatra na konkretnom, sistematizovanom uzorku jezičke građe. Prema širini, tj. obimu analize, ovo proučavanje je **parcijalno, sistemsko, i jednosmerno** i **dvosmerno** (Đorđević 1987: 107–108). Reč je, naime, o opisu i poređenju jezičkih pojava na nekolicini jezičkih nivoa (pre svega, pragmatičkom, i, donekle, semantičkom i sintaksičkom), u okviru sistemâ iskazâ za ispoljavanje slaganja i neslaganja sa sagovornikom, pri čemu se analiza vrši i jednosmerno, i, ponekad, dvosmerno, u zavisnosti od grupe pojava koje se porede.

Konačno, ova studija ima aspekte i **teorijskog** i **praktičnog** karaktera. S jedne strane, polazeći od teorijskih postavki u oblastima jezički ispoljene učtivosti, govornih činova, konverzaciona analize, uloge gledaoca u filmskom diskursu i audiovizuelnog prevođenja, sumira postojeće definicije i klasifikacije i daje izvesne nove doprinose opisivanju, grupisanju i imenovanju proučavanih pojava, naročito kad je reč o terminologiji ovih disciplina na srpskom jeziku. S druge strane, rezultati istraživanja zasnovani su na analizi jednog manjeg korpusa savremenog urbanog američkog engleskog i srpskog jezika, te stoga, verujemo, nude i materijal koji se može iskoristiti u praktične svrhe u nastavi kako stranog jezika tako i različitih oblasti lingvistike.

Uz završnu napomenu da „stroga klasifikacija kontrastivnih analiza nije moguća“ (Đorđević 1987: 113), moglo bi se ipak za izvesnom sigurnošću najaviti da je kvalitativna analiza jezičkog materijala u ovoj studiji interlingvalna, i mikro- i makro-lingvistička, parcijalna, sistemska, i jednosmerna i dvosmerna, da je primenjena tehnika poređenja objektivnog tipa i da se odlikuje i teorijskim i praktičnim aspektima i implikacijama.

Nakon razmatranja metodologije istraživanja, u odeljku 1.4. biće dat kratak pregled relevantne literature, u kojem se spominju najvažniji autori iz svih relevantnih oblasti i njihovi radovi koji su bili od najvećeg značaja prilikom pisanja ove disertacije.

1.4. Kratak pregled relevantne literature

Literatura relevantna za temu ovog rada obuhvata naslove iz nekoliko manje ili više srodnih oblasti, koje se u ovom razmatranju nadopunjuju i čine podlogu za jednu veću kompleksnu teorijsko-metodološku celinu. U ovaj pregled bi stoga spadali naslovi iz sledećih, neretko isprepletenih i zajedno predstavljenih, oblasti: teorije govornih činova i događaja, konverzacione analize, jezički ispoljene učtivosti, slaganja i neslaganja sa sagovornikom, kontrastiranja i upoređivanja jezika, kulturoloških pogleda na jezičko ponašanje, proučavanja uloge filmskog gledaoca u tumačenju komunikacijskog događaja, te audiovizuelnog prevođenja s posebnim naglaskom na titlovanju kao jednom njegovom vidu.

Kako se rad zasniva na analizi jezički ispoljenog slaganja i neslaganja sa sagovornikom, dužna pažnja posvećena je teoriji govornih činova, i to kroz studije Austina (*How to Do Things with Words*, 1962) i Searla (*Speech Acts*, 1969 i "Indirect speech acts", 1975). Od ključnog značaja za ovu disertaciju jeste opozicija između direktnih i indirektnih govornih činova (nakon Searla 1975, slede u daljem tekstu opisane studije, između ostalih, Blum-Kulke 1987 i Georgakopoulou 2001), te podela na lokucione, ilokucione i perlokucione, kao i eksplicitne i implicitne činove, kojima se u novije vreme najviše bavi Stadler ("Coding speech acts for their degree of explicitness", 2011).

Iako se direktno ne bavi temom učtivosti i govornih činova, za ovu disertaciju od velikog značaja jeste Griceov princip kooperativnosti, formulisan 1975. godine u radu

“Logic and conversation”. Princip kooperativnosti, koji počiva na četiri maksime, predstavlja polazište za neka od najuticajnijih istraživanja na polju jezički ispoljene učtivosti krajem 20. veka, pre svega za radove Leecha (1983) i, donekle, Brown i Levinsona (1978, 1987).

Među prvim bitnim doprinosima na polju jezički ispoljene učtivosti pojavljuje se 1983. godine Leechova knjiga *Principles of Pragmatics*, čiji se značajan deo bavi upravo ovom temom. Suština Leechovog pristupa ogleda se u uvođenju takozvanog principa učtivosti, kojeg autor vidi kao nužnu dopunu ranije formulisanog Griceovog principa kooperativnosti. Poput Gricea, i Leech svoj princip utemeljuje na postojanju maksima – u ovom slučaju, šest maksima učtivosti, sa po dve podmaksime unutar svake od njih. Za ovu tezu od posebnog je značaja maksima slaganja, ali i maksime odobravanja i skromnosti, koje su, kao i sledeći model (Brown i Levinson), pre svega orijentisane na sagovornika i na postizanje cilja udovoljavanja njegovim potrebama putem, prevashodno, indirektnih iskaza. Biće spomenuto i da Leech, skoro četvrt veka kasnije, donekle modifikuje svoje poglede, i to u radu “Politeness: is there an East-West divide?” (2007). U skorije vreme, među raspravama koje se oslanjaju na njegovo shvatanje učtivosti, ali i Brownino i Levinsonovo, najznačajniji rad jeste “Is there a need for a maxim of politeness?” (Pfister 2010).

Polazna tačka za ovo istraživanje i svakako najuticajnija studija na polju jezički ispoljene učtivosti u 20. veku jeste *Politeness: Some Universals in Language Usage* (Brown i Levinson, 1987), koja u velikoj meri predstavlja nadgradnju njihovog rada “Universals in language usage: politeness phenomena” iz 1978. godine. Brown i Levinson (1987) postavljaju temelje takozvanog modernog pristupa proučavanju učtivosti u jeziku, koji se, pre svega, zasniva na univerzalnoj ljudskoj potrebi da se izbegne ili ublaži ugrožavanje sagovornikovog lica – njegove predstave o sebi u očima drugih.

(Pojam lica 1967. godine uvodi i obrazlaže Goffman u svojoj raspravi *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behaviour*, koja će ovde takođe biti spominjana.) Kao preovlađujuće načine za izbegavanje ili ublažavanje čina ugrožavanja sagovornikovog lica, Brown i Levinson predlažu različite strategije učtivosti, koje se, uglavnom, zasnivaju na nivou indirektnosti iskaza, i to u zavisnosti od procenjenog stepena potencijalne pretnje licu, koji se izračunava na osnovu nekolicine kontekstualnih parametara. Sve strategije ovi autori dele na one kojima se postiže integrativna učtivost, kojom se obezbeđuje osećaj solidarnosti i pripadnosti sagovornika istom društvenom krugu, i, nasuprot njima, one za ispoljavanje individualističke učtivosti, kojima se ističe sagovornikovo neotuđivo pravo na privatnost i izražavanje sopstvenog mišljenja. Ono što je za naše istraživanje posebno značajno jeste da Brown i Levinson pažnju poklanjaju i govornim činovima slaganja i neslaganja sa sagovornikom, kroz dve potkategorije integrativne učtivosti koje formulišu kroz stav da „treba težiti slaganju i izbegavati neslaganje sa sagovornikom“ (Brown i Levinson 1987: 112-117). Njihov pristup jezički ispoljenoj učtivosti, iako do današnjeg dana najuticajniji, u poslednje vreme trpi mnogobrojne kritike od strane predstavnika takozvanog postmodernog pristupa, čiji noviji doprinosi teoriji učtivosti takođe čine važne temelje određenih delova ove disertacije.

U okviru paradigme Brown i Levinsona, ovde se kao značajna izdvaja sociolingvistički orijentisana monografija autorke Holmes pod naslovom *Women, Men and Politeness* (1995), u kojoj autorka, kroz prizmu univerzalnog vanjezičkog parametra pola i njemu odgovarajućeg lingvističkog parametra roda, kroz prizmu individualističke i integrativne učtivosti analizira i komentariše govorno ponašanje muškaraca i žena, kako na Novom Zelandu, tako i na drugim, nama bližim meridijanima. Zaključci do kojih dolazi relevantni su za mnogobrojne oblasti pragmatičkih, sociolingvističkih i

antropoloških proučavanja, dok su za naša razmatranja najzanimljivija opažanja koja se tiču afektivne naspram referencijalne jezičke funkcije.

Jedan od vidno zapostavljenih aspekata teorije učtivosti kod Brown i Levinsona, po mišljenju Culpepera, jeste fenomen neučtivosti u jeziku, čemu ovaj autor posvećuje nekoliko svojih najznačajnijih radova, od kojih su dva našla bitno mesto u ovoj disertaciji: “Towards an anatomy of impoliteness” (1996) i “Conventionalized impoliteness formulae” (2010). Suština Culpeperove dopune Brown i Levinsona jeste stvaranje paralelnog ali, istovremeno, dijametralno suprotnog pojmovnog i terminološkog obrasca, sa eksplicitnim nabrojanjem mogućih strategija neučtivosti koje, u svojoj komplementarnosti, zaokružuju ono što, po Culpeperu, nedostaje da bi slika koju Brown i Levinson nude bila sveobuhvatna.

Još jedan zanemaren aspekt učtivosti koji u ovoj disertaciji nalazi svoju primenu jeste takozvana samoučtivost, odnosno, učtivost prema sebi, obrazložena u studiji “Self-politeness: a proposal” (Chen, 2001). Ovaj autor predlaže niz strategija kojima govornik, umesto sagovornikove, pokušava da spase sopstvenu predstavu o sebi u očima drugih, što je, pokazaće se u ovoj tezi, posebno značajno prilikom nepoželjnog neslaganja sa sagovornikom.

Najeksponiraniji kritičar prethodno predstavljenih modela jeste Watts, čiji tematski zbornik radova iz oblasti učtivosti *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice* (2005a, prvobitno 1992, zajednički uređen sa Ide i Ehlichom), postavlja neke od najznačajnijih terminoloških okvira ovog rada. Nekolicina najvećih imena postmodernog pristupa (Werkhofer, Blum-Kulka, Ide, Ehlich, Coulmas, Janney, Arndt, Held i drugi, ali, pre svega, sam Watts), u ovom zborniku iznose niz primedbi na prethodne poglede: između ostalih, na preuveličan značaj indirektnosti (prva kritika pojavila se već iste 1987 godine – Blum-Kulkin rad “Indirectness and politeness in

requests: same or different”), na nevešto izvedenu vezu sa Griceovim principom kooperativnosti, na mogućnost kvantifikacije kontekstualnih podataka, kao i na prenatlašeno univerzalistički pristup fenomenu učtivosti.

Drugi uticajan tematski zbornik novijeg datuma sa priložima koji se zasnivaju na delimičnom ili potpunom suprotstavljanju teoriji Brown i Levinsona, ili, pak, dopunama njihovih stavova, jeste *Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory*, čije je drugo izdanje 2008. uredila Spencer-Oatey. U svom doprinosu zborniku, pod naslovom “Face, (im)politeness and rapport”, ova autorka uspostavlja nove veze između pojmova lica, (ne)učtivosti i govornikovog verbalnog ponašanja u različitim situacijama, uvodeći tri presudna činioca: osetljivost prema licu, društveno uslovljena prava i obaveze pojedinca i interakcijske ciljeve.

Osim što iznose niz kritičkih opaski, autori dva spomenuta zbornika, smeštajući svoja opažanja u lingvističke, sociološke, antropološke, filozofske i ideološke okvire, nude nova konceptualna i terminološka rešenja, koja postaju veoma uticajna i polako preuzimaju primat od prethodnih teorijskih postavki.

Sa tačke gledišta primene principa učtivosti na govorni čin neslaganja sa sagovornikom, najveći značaj za ovu disertaciju ima knjiga *Power and Politeness in Action. Disagreements in Oral Communication* (Locher, 2004), koja se temelji na Wattsovom pristupu fenomenu učtivosti. Dajući pregled mnogih prethodnih teorijskih okvira, autorka svoje novoiznesene postavke koje se tiču rezultata dinamičkog međudelovanja sagovornika na polju preispitivanja predstava o sebi u očima drugih primenjuje prilikom analize primera neslaganja sa sagovornikom u različitim situacijama u savremenom govornom engleskom jeziku u Sjedinjenim Američkim Državama.

Samim slaganjem i neslaganjem sa sagovornikom najviše se bavila Pomerantz, na čiji se rad “Agreeing and disagreeing with assessments: some features of

preferred/dispreferred turn shapes” (1984) oslanja velik broj polaznih pretpostavki u ovom istraživanju. Pomerantzina rasprava predstavlja prvi sistematičan i sveobuhvatan pregled dve ovde analizirane vrste verbalnih reakcija, sagledanih iz perspektive u to vreme relativno novog i kasnije vrlo uticajnog teorijsko-metodološkog pravca – konverzacione analize, koja iskaze sagledava u neposrednom dijaloškom okruženju razgovorne situacije kao celine. Između ostalog, Pomerantz utvrđuje preovlađujuće preferentne strukture slaganja kao poželjne i neslaganja kao nepoželjne verbalne reakcije na prethodno iznet iskaz sagovornika. Kroz prizmu pomenutih pogleda na koncept učtivosti, Pomerantzina studija, u manjoj ili većoj meri, predstavlja polazište za mnogobrojna ovde razmatrana istraživanja jezički ispoljenog neslaganja sa sagovornikom (između ostalih, Kotthoff 1993, Sifianou 2012, Georgakopoulou 2001, Angouri 2012, Angouri i Locher 2012). Što se tiče daljih rasprava o slaganju, njih, nasuprot neslaganju, praktično nije bilo, te će, imajući to u vidu, ovo istraživanje pokušati da dâ skroman doprinos proučavanju jednog zapostavljenog aspekta verbalne komunikacije

Sa kulturološke tačke gledišta, od ključne važnosti za naša razmatranja društveno uslovljenih shema verbalnog ponašanja, jeste revolucionarna studija Wierzbicke pod naslovom “Different cultures, different languages, different speech acts” (1985), u kojoj iznosi i upravo primerima dramskog dijaloga potkrepljuje svoju tezu da uzroci razlika u jezičkom ponašanju pripadnika različitih kultura leže u kulturološkim odlikama, kao što su, na primer, razlike u stepenu spontanosti, direktnosti i intimnosti. Svoje tvrdnje zasniva na poređenju poljske (ali i drugih istočno- i srednjoevropskih kultura) sa anglosaksonskom, što kasnije detaljnije obrazlaže u knjizi *Cross-Cultural Pragmatics: the Semantics of Human Interaction* (1991). Što se tiče nama takođe bliskog istočnoevropskog i mediteranskog kulturnog prostora, ovde će biti spomenuti stavovi koje zastupaju Larina, u svom radu “Cultural values and negative politeness in English and

Russian” (2005), te, što je za ovaj rad još značajnije, Blum-Kulka, sa svojim studijama – već spomenutom “Indirectness and politeness in requests: same or different” (1987) i “The metapragmatics of politeness in Israeli society” (2005). Pored ovih autorki, a pre svega Wierzbicke kao proučavaoca eksponenata srednjoevropske kulture, za uvid u kulturološki uslovljene obrasce govornih činova za naše podneblje veoma su značajna istraživanja koja, na osnovu verbalnog ponašanja u savremenoj crnogorskoj kulturi, godinama sprovodi Perović, svoje rezultate sumirajući u knjizi *Jezik u akciji* (2009).

Na ovom mestu se mora napomenuti da se učtivošću u srpskom jeziku nije bavilo mnogo autora, osim izvesnog broja radova o fenomenu društveno uslovljene deikse – oslovljavanja i distinkcije između formi ‘ti’ i ‘vi’, poput Ivić (1989), Jocić (2000), Obućina (2001), Polovina (1984), Popović (1991), Radovanović (1986). Među retkim publikacijama na temu učtivosti koje se ne bave samo oslovljavanjem od najveće koristi za ovaj rad jeste knjiga *Forme učtivosti u srpskom jeziku* (Milosavljević 2007), koja se bavi formalnim aspektima fenomena učtivosti u nekolicini govornih činova u srpskom jeziku, kao i rad „Lice u ogledalu pragmatike: kako jezikom sačuvati obraz“ (Mišić Ilić i Dimitrijević 2006), koji opisuje empirijsko istraživanje govornog čina zahteva. Temom učtivosti i lica prilikom komunikacije na srpskom jeziku u okruženju elektronskih časakaonica bavila se Radić Bojanić (2006).

Ako se u obzir uzme šira tema govornih činova, kao i njihovih pojedinačnih vrsta, najveći doprinos u okviru još uvek nedovoljno razvijenih jednojezičnih pragmatičkih proučavanja u srpskom jeziku dali su, pored već spomenute Milosavljević (2007), Savić, u svojoj knjizi *Diskurs analiza* (1993), te Vasić u monografiji *Novinski reklamni oglas – studija iz kontekstualne lingvistike* (1995). Uporedni aspekt proučavaju, između ostalih, sledeći autori: Ličen (1987, 1997) – srpski u poređenju s nemačkim, Popović (1998) – s ukrajinskim, Obućina (2001) – s poljskim, Lanc (2013) – s mađarskim, Vojvodić (1997) –

s drugim slovenskim jezicima, naročito ruskim. Što se tiče kontrastivno-pragmatičkih srpsko-engleskih istraživanja na polju govornih činova, relevantni su radovi i studije Mišić Ilić (2010), Perović (2009), Trbojević Milošević (2006, 2009), Kurteš (1999), Blagojević i Mišić Ilić (2013), dok se u terminološkom pogledu ova disertacija oslanja na rešenja ponuđena u Prčić (2010), Milosavljević (2007), Perović (2009), Mišić Ilić (2006a, 2010), Mišić Ilić i Dimitrijević (2006), Prodanović Stankić (2013), Savić (1993) i Panić Kavgić (2010, 2012, 2103a, 2013b, 2013c, 2013d, 2014), koja, ujedno i kao autorka ove teze, jedina uporedno analizira upravo slaganje i neslaganje sa sagovornikom u engleskom i srpskom jeziku.

Kako rad u naslovu sadrži upravo spomenutu sintagmu ‘uporedna analiza’, ovo istraživanje treba da se smesti i u teorijske okvire oblasti upoređivanja, tj. kontrastiranja jezika, što je ovde već učinjeno u odeljku 1.3., prema postavkama i klasifikacijama koje uvodi Đorđević u svojoj knjizi *Uvod u kontrastiranje jezika* (1987). Među svim pojmovno-terminološkim određenjima na ovom polju, ključnu ulogu svakako ima identifikovanje komunikativne funkcije slaganja i neslaganja, odnosno, namere govornika da se složi ili ne složi sa sagovornikom, kao *tertium comparationisa* – jezičkog obeležja prema kome se vrši poređenje, u ovom slučaju, filmskih dijaloga na engleskom i srpskom jeziku.

Ovaj deo pregleda relevantne literature ne bi bilo zgoreg privesti kraju napomenom da bitnu ulogu ima nekolicina opštih izvora za velik broj pojmova i tema iz oblasti pragmatike i analize diskursa koji se u ovom radu spominju. U tu svrhu autorka se poziva na tri knjige – *Pragmatics* (Yule 1996), *Doing Pragmatics* (Grundy 2000) i *Pragmatics and Discourse* (Cutting 2002) – koje ne samo da sadrže korisne opise, definicije i primere verbalnog ponašanja u oblasti učtivosti, teorije govornih činova, govornih događaja i konverzacione analize, već su, kao što je već rečeno, poslužile i kao

veoma praktično priručno sredstvo za uvođenje pragmatičkih i diskursnih pojmova, poput, na primer, diskursnih ograda, koji se u ovoj disertaciji naizgled javljaju samo kao usputni, no ni u kom slučaju nevažni elementi za rad kao celinu. Kako se ovde, pored pragmatičko-semantičkih, u izvesnoj meri razmatraju i formalni, tj. strukturni aspekti iskaza, *A Comprehensive Grammar of the English Language* (Quirk i dr. 1985) i *Gramatika srpskog jezika* (Stanojčić i Popović 1997) poslužile su kao referentne publikacije iz oblasti gramatike engleskog, odnosno, srpskog jezika.

S obzirom na to da materijal za analizu u ovom radu predstavljaju filmski dijalozi, valjalo bi navesti neke od najznačajnijih novijih studija koje se bave već obrazloženom svrshodnošću lingvističke analize filmskog scenarija, ovom prilikom kroz suprotstavljena gledišta koja zastupaju Dynel (“Stranger than fiction: a few methodological notes on linguistic research in film discourse”, 2011) i Emmison (“On the analyzability of conversational fabrication: a conceptual enquiry and single case example”, 1993). Ulogom gledaoca u razumevanju i tumačenju filmskog i televizijskog dijaloga bave se, između ostalih, Burger (1984), Duranti (1986), Short (1994), Clark (1996), Kozloff (2000), Prodanović Stankić (2013), a u poslednjih nekoliko godina najviše Babel (“Film audiences as overhearers”, 2008) i Dynel (““You talking to me?” The viewer as a ratified listener to film discourse”, 2011). Suština dva poslednja navedena naslova jeste rasprava o suprotstavljenim mišljenjima o položaju gledaoca kao nekonstatovanog (prema Babel) ili konstatovanog (prema Dynel) učesnika u filmskoj radnji.

Kako drugu veliku celinu predstavlja prevodenje odabranih filmskih dijaloga sa engleskog jezika na srpski, opšti prevodilački metod koji se u sprovedenoj analizi smatra referentnim jeste komunikativni pristup koji zastupa Nida (*Towards a Science of Translating*, 1964), dok ga Prčić (*Engleski u srpskom*, 2005) naziva kontekstualnim ili

pragmatičkim. Kako su u radu analizirani prevedeni titlovani dijalozi, neophodno je pozvati se i na relevantne autore u oblasti audiovizuelnog prevođenja, među kojima svakako prednjači Díaz-Cintas (2004, 2008), čiji tematski zbornici i prilozi sadrže niz značajnih priloga koji postavljaju temelje ove još uvek mlade discipline. Nekoliko godina ranije, spajajući proučavanja učtivosti i titlovanog vida audiovizuelnog prevođenja, bitan doprinos objedinjavanju ove dve oblasti daju Hatim i Mason (“Politeness in screen translating”, 2000, prvobitno 1997). Ovi autori na primeru titlovanog engleskog prevoda jednog francuskog filma pokazuju šta se događa sa interpersonalnim komponentama relevantnim za ispoljavanje učtivosti..

Konačno, skoro svim navedenim aspektima ove teme (učtivošću u engleskom i srpskom jeziku i američkoj i srpskoj kulturi, govornim činovima slaganja i neslaganja sa sagovornikom, titlovanjem engleskih dijaloga u prevodu na srpski, kao oblikom audiovizuelnog prevođenja) u okviru preliminarnih pripremnih istraživanja za rad na doktorskoj disertaciji, u poslednjih nekoliko godina bavila se i autorka ove studije. Pošto rezultati i zaključci do kojih se došlo u njenim radovima predstavljaju temelje na kojima je nastao najveći deo ovog razmatranja, na kraju pregleda relevantne literature biće navedeni i autorkini do sada objavljeni i/ili usmeno izloženi radovi iz oblasti jezički ispoljene učtivosti prilikom slaganja i neslaganja sa sagovornikom: “Mitigated disagreement in dialogues selected from an American and a Serbian film” (2010), „Veza između kooperativnosti i učtivosti prilikom neslaganja sa sagovornikom u američkim i srpskim filmskim dijalozima“ (2012), „Neslaganje sa sagovornikom kao vid pozitivnog verbalnog ponašanja u američkim i srpskim filmskim dijalozima“ (2013a), „Slaganje sa sagovornikom kao vid poželjnog verbalnog ponašanja u američkim i srpskim filmskim dijalozima“ (2013b), “Patterns of dispreferred verbal disagreement in dialogues from American and Serbian films” (2013c), „Jezički ispoljena učtivost prilikom slaganja i

neslaganja sa sagovornikom u prevedenim filmskim dijalozima“ (2013d) i “Agreeing with the interlocutor as an example of dispreferred verbal behaviour in dialogues from American and Serbian films” (2014).

U nastavku rada, u okviru poslednjeg odeljka u uvodnom poglavlju, biće obrazložena organizacija daljeg izlaganja u drugom, trećem i četvrtom poglavlju disertacije.

1.5. Organizacija daljeg izlaganja

Nakon uvodnog poglavlja koje se završava ovim odeljkom, sledi prva od dve najveće celine u ovom radu: drugo poglavlje koje je posvećeno teorijsko-metodološkim osnovama kasnije analize odabranih filmskih dijaloga. Ono sadrži, kao prvo (2.1.), pregled pristupa analizi jezičkog materijala, od teorije govornih činova, preko njoj bliske teorije govornih događaja, do razmatranja postavki konverzacione analize. Drugi odeljak (2.2.) bavi se jezički ispoljenom učtivošću i predstavlja tri najveće i najuticajnije grupe modela: one zasnovane na konverzacionim maksimama, na uvažavanju lica i takozvane postmoderne modele koji se u velikoj meri temelje na kritici prethodnih pristupa učtivosti. Ovaj deo teorijskog razmatranja završava se obrazloženjem predloženog kombinovanog metoda primene pojedinih aspekata nekolicine opisanih modela. Drugo poglavlje nastavlja se, u odeljku 2.3., opisivanjem odlika dva najvažnijia fenomena – slaganja i neslaganja sa sagovornikom, sagledanih prvo pojedinačno, a zatim zajedno, u svetlu preferentnih struktura, emocionalnih reakcija, dramskog diskursa i veza sa konceptima kooperativnosti, učtivosti i indirektnosti, s posebnim osvrtom na problem koji u analizi mogu predstavljati takozvani upitni dodaci. Kako se odabrane jedinice analize ne mogu sagledati u izolaciji od svog jezičkog i nejezičkog okruženja, odeljak 2.4. posvećen je razmatranjima različitih aspekata konteksta, njegovim pojmovnim i

terminološkim određenjima, ali i predlogu novog modela konteksta u analizi filmskih dijaloga, na četiri nivoa: kulturološkom, filmskom, situacionom i jezičkom. Kontekstualni parametri koji će biti uzeti u obzir prilikom analize primera jesu stepen bliskosti među sagovornicima, s osvrtom na fenomen društveno uslovljene deikse, kao i činilac odnosa moći među sagovornicima. Peti odeljak teorijsko-metodološkog poglavlja (2.5.) bavi se ulogom gledaoca u filmskom komunikacijskom događaju, kako kroz dosadašnje modele uloge gledaoca, tako i uz predstavljanje novog modela koji u obzir uzima gledaoca filma s titlovanim prevodom, u ovom slučaju na srpski jezik. Drugo poglavlje završava se odeljkom 2.6. – osvrtom na principe audiovizuelnog prevođenja, s naglaskom na titlovanju i mogućim promenama koje ograničenja titlovanog prevoda prouzrokuju kad je u pitanju prenošenje interakcijske komponente, u koju bi spadali i elementi jezički ispoljene učtivosti.

Treće, najduže i najvažnije poglavlje u radu, sadrži dve veće potceline – odeljke 3.1. i 3.2.: prvi je posvećen unutarjezičkoj i uporednoj analizi korpusa engleskih i srpskih filmskih dijaloga neslaganja i slaganja sa sagovornikom, a drugi analizi titlovanih prevoda filmskih dijaloga slaganja i neslaganja sa engleskog jezika na srpski – oba u svetlu prethodno iznesenih teorijsko-metodoloških okvira.

Analiza započinje klasifikacijom i opisom primera neslaganja sa sagovornikom (odeljak 3.1.1.), kao znatno češće i više proučavane verbalne reakcije nego što je to slaganje, te otud i ovakav, naizgled nelogičan, redosled analiziranih pojava. Polazi se od razmatranja nepoželjnog neslaganja (ublaženog i neublaženog, na srpskom i engleskom), što predstavlja standardnu preferentnu orijentaciju ovog tipa verbalne reakcije, a zatim se prelazi na ređe, poželjno neslaganje (neublaženo i ublaženo, na oba jezika), pri čemu je razmatranje oba tipa preferentne strukture praćeno unutarjezičkim sumiranjem i međujezičkim poređenjem dobijenih rezultata. U odeljku 3.1.2. predmet analize jeste

malobrojnija i manje proučavana grupa dijaloga slaganja sa sagovornikom, pri čemu su prvo predstavljeni i klasifikovani slučajevi poželjnog (pojačanog, neutralnog i oslabljenog) slaganja na engleskom i srpskom jeziku, a zatim ređi, nestandardni, primeri slaganja kao nepoželjne reakcije, uz ogradu da valja biti oprezan sa takozvanim prividnim nepoželjnim slaganjem, koje je, u stvari, vid neslaganja. Kao i prilikom zaokruživanja analize strategija neslaganja, tako i kad se radi o slaganju, razmatranje svakog od spomenutih tipova završava se unutarjezičkim sumiranjem i međujezičkim poređenjem rezultata. Klasifikacija i opis strategija neslaganja i slaganja sa sagovornikom u filmskim dijalozima na engleskom i srpskom jeziku završavaju se odeljkom 3.1.3. – zaključnim navođenjem istosti, sličnosti i razlika između tendencija neslaganja i slaganja u dva jezika i njihovim smeštanjem u odgovarajuće jezičke i kulturološke okvire i matrice savremenog urbanog američkog i srpskog društva.

Druga veća potcelina trećeg poglavlja (3.2.) donosi opis promena u titlovanom prevodu analiziranih dijaloga, koje se, u odeljku 3.2.1., mogu okarakterisati kao osiromašenje pisanog prevedenog teksta u odnosu na izgovorene izvorne dijaloške razmene. Prvo će na mnoštvu primera u odeljku 3.2.1.1. biti razmotreno osiromašenje koje bitnije ne utiče na prenošenje osnovne poruke, ali dovodi do slabljenja interakcijske komponente, i to bilo kroz promene u stepenu indirektnosti iskaza, bilo usled izostavljanja jezičkih jedinica s primarno interakcijskom funkcijom. S druge strane, kroz odabrane prevedene dijaloge, u odeljku 3.2.1.2. biće predstavljeno i osiromašenje koje može da utiče na prenošenje osnovnog značenja, odnosno na transakcijsku komponentu iskaza, bilo putem izostavljanja markera slaganja ili neslaganja, ili, drastičnije, bitnih delova iskaza ili čitavih dijaloških redova. Odeljak 3.2.2. donosi zaključke o posledicama izmena u titlovanom prevodu, i to na četiri nivoa.

Naposletku, četvrto poglavlje u odeljku 4.1. nudi rekapitulaciju iznesenih teorijsko-metodoloških temelja u poglavlju 2 i rezultatâ analize jezičkog materijala u poglavlju 3, s naglaskom na doprinosima ove disertacije proučavanim disciplinama. Poslednje poglavlje završava se odeljkom 4.2., u kojem se razmatraju moguće perspektive za potencijalna dalja istraživanja podstaknuta ovom disertacijom.

Rad se završava spiskom korištene literature, koji sadrži 254 odrednice, navođenjem izvorâ jezičkog materijala za analizu, i, na samom kraju, Dodatkom koji obuhvata imena likova u svim analiziranim američkim i srpskim filmovima, opise njihovih međusobnih odnosa i spisak tumača uloga. Tekstualni sadržaj praćen je i odabranim slikama koje prikazuju glavne likove u ključnim scenama, da bi čitalac rada lakše mogao da zamisli i vizualizuje odvijanje analiziranih dijaloga u filmu.

Sledi poglavlje 2, koje se opsežno bavi teorijsko-metodološkim temeljima analize filmskih dijaloga koja će uslediti u poglavlju 3.

2. Teorijsko-metodološke osnove

Teorijsko-metodološki okviri razmatrane teme obuhvataju predstavljanje nekoliko međusobno povezanih oblasti koje su relevantne za ovaj rad, u obimu koji je ograničen predviđenom dužinom i tematskim obuhvatom jednog ovakvog istraživanja. U ovom poglavlju biće razmotreno sledeće: pristupi analizi jezičkog materijala, jezički ispoljena učtivost, slaganje i neslaganje sa sagovornikom, kontekst, uloga gledaoca u filmskom komunikacijskom događaju, kao i audiovizuelno prevođenje, s naglaskom na titlovanju.

2.1. Pristupi analizi jezičkog materijala

Teorija govornih činova, teorija govornih događaja i konverzaciona analiza jesu tri teme o kojima će više reči biti u odeljcima 2.1.1., 2.1.2. i 2.1.3., u svetlu najavljenе analize filmskih dijaloga prilikom koje će njihove postavke biti primenjene.

2.1.1. Teorija govornih činova

Prema Savić (1993: 78), „Austin (1962) shvata jezik kao delatnost koju objašnjava analizom prirode čovekovih iskaza“. Drugim rečima, iznošenjem iskaza kao što je *Will you please go to the kitchen for a moment?*¹⁰ vrši se određena radnja (na primer, ubeđivanje, odbijanje, upozoravanje, izvinjavanje, opraštanje, ili, pak, kao u navedenom primeru molba ili predlog). Takav iskaz Austin naziva **govornim činom** (eng. *speech act*) i deli ga na tri nivoa ili komponente. Prva – **lokuciona (lokucioni čin** – eng. *locutionary act*) – predstavlja doslovno značenje, odnosno, osnovni čin izražavanja smislenog jezičkog iskaza; u datom primeru to je pitanje da li bi sagovornik na trenutak otišao u kuhinju. Druga, **ilokuciona (ilokucioni čin** – eng. *illocutionary act*), jeste centralna i najvažnija dimenzija svakog govornog čina jer se njome iskazuje namera govornika, tj. izvršava se sam čin. Ona se ostvaruje putem komunikativne snage iskaza, pa se drugačije naziva i **ilokucionom snagom** (eng. *illocutionary force*). Namera navedenog iskaza bila je da se sagovorniku predloži ili da se on zamoli da na trenutak ode u kuhinju. Konačno, treći segment – **perlokucioni čin** (eng. *perlocutionary act*) – jeste efekat koji ilokucioni čin ima na sagovornika, bez obzira na to da li je sagovornik razumeo nameru koja je trebalo da se prenese ilokucijom, pa se stoga može nazvati i **perlokucionim efektom** (eng. *perlocutionary effect*). Dok su lokucija i ilokucija pod kontrolom govornika, on ni na koji način ne može da upravlja perlokucionim činom, koji u punoj meri zavisi od

---

¹⁰ Iako se u centralnom delu ovog rada analiziraju primeri na engleskom i srpskom jeziku, autorka ne smatra nužnim da se svaka jezička pojava u teorijskom delu izlaganja predstavi primerima na oba jezika, naročito ukoliko u dva navedena jezika ne postoji bitnija razlika u ispoljavanju određenog fenomena.

sagovornika, odnosno, predstavlja njegovu verbalnu i/ili neverbalnu reakciju na govornikov iskaz, koja bi u analiziranom slučaju bila, recimo, da sagovornik kaže *OK* i ode u kuhinju. Sledi još jedan primer: ako je lokucioni čin *Mislim da će uskoro kiša*, ilokucioni može biti upozorenje ili savet sagovorniku da ponese kišobran, dok perlokucioni čin predstavlja, na primer, sagovornikov, verbalan ili neverbalan, izraz neodobravanja takve preterane zabrinutosti.

U ovom istraživanju će, pored lokucionog koji se podrazumeva, pre svega biti prikazan i objašnjen ilokucioni aspekt kao suština svakog govornog čina, pa i onog slaganja ili neslaganja. Perlokucija će, kao što je najavljeno u odeljku 1.2., redovno biti uzimana u obzir u smislu njenog presudnog uticaja na preferentnu orijentaciju iskaza slaganja i neslaganja kao poželjnog ili nepoželjnog u datoj situaciji, što i predstavlja osnovni kriterijum za klasifikaciju primera u 3. poglavlju. Treba, međutim, ponoviti da usled prostornih ograničenja perlokucionih komponenta svakog primera neće biti navođena, osim u slučajevima kad je prikazan čitav govorni događaj ili njegov veći deo, poput primerâ u odeljcima 3.1.1.2.3. i 3.1.2.1.4.

Revolucionarnost Austinovog pristupa, po mišljenju Grundyja (2000: 52), ogleda se u tome što je prvi skrenuo pažnju na razliku između rečeničnog značenja kao posledice toga da li je ono istinito ili ne, što predstavlja **propoziciono značenje** (eng. *propositional meaning*), i značenja kao rezultata našeg razumevanja onoga što se rečenicom u stvari čini, tj. prave govornikove namere, što predstavlja **pragmatičko značenje** (eng. *pragmatic meaning*). Razlika između propozicionog i pragmatičkog značenja iskaza najbolje se vidi u razvrstavanju govornih činova na **direktne** i **indirektne** (eng. *direct and indirect speech acts*), što predstavlja njihovu strukturnu podelu. Direktni govorni činovi odlikuju se postojanjem direktne veze između strukture i funkcije iskaza. Drugim rečima, ako se u obzir uzmu tri osnovne rečenične strukture u engleskom jeziku (**izjavna**,

upitna i imperativna – eng. *declarative, inerrogative, imperative*) i tri osnovne funkcije (**iskaz**¹¹, **pitanje i naredba / zahtev / predlog / molba** – eng. *statement, question, order / demand / request*), govorni čin je direktan u tri slučaja: ako se izjavnom rečenicom izražava iskaz, upitnom postavlja pitanje, a imperativnom iznosi molba, zahtev, naredba ili predlog. U slučaju bilo koje druge veze između forme i funkcije, ta veza više nije direktna, te govorni čin postaje indirektan. Tako se, na primer, izjavnom (*It is too hot in here.*) ili upitnom rečenicom (*Would you open the window?*) može izneti molba, zahtev, predlog ili naredba (*Open the window!*), ili, recimo, imperativom *Let's say that it just isn't true!* iskaz *It just isn't true.* Specifičnosti direktnih i indirektnih govornih činova prvi je detaljno opisao Searle (1969, 1975), koji je indirektno čineve definisao kao „činove koji se ostvaruju kroz druge ili pomoću drugih; indirektan zahtev, na primer, tako što se namesto zahteva ostvaruje iskazni govorni čin“ (Vasić 1995: 71, prema Searle 1975: 60), što se može podvesti pod opštiju opasku da „u svakodnevnom govoru koristimo jednu rečenicu da bismo saopštili značenje druge“ (Gordon i Lakoff 1975: 84, u Vasić 1995: 71).

Searle, koji „govorenje takođe shvata kao vrstu delatnosti“ (Savić 1993: 81), ponudio je još jednu moguću klasifikaciju govornih činova. Naime, nakon Austinove (1962) podele na **verdikative** (eng. *verdictives*), **egzercitive** (eng. *exercitives*), **komisive** (eng. *commissives*), **behabitve** (eng. *behabitives*) i **ekspozitive** (eng. *expositives*), zasnovane na značenju eksplicitnih performativnih glagola, Searl (1969) uvodi i danas prihvaćenu kategorizaciju koja počiva na **govornikovoju nameri** (eng. *speaker's intention*), odnosno na funkciji govornog čina. Njegova funkcijska klasifikacija obuhvata pet najopštijih grupa govornih činova: **deklarative** (eng. *declarations*), **reprezentative** (eng. *representatives*), **ekspresive** (eng. *expressives*), **direktive** (eng. *directives*) i

---

¹¹ Termin 'iskaz' u ovom radu koristi se dvojako – kao rečenična funkcija (prema eng. *statement*), ali i kao svaka konkretna realizacija rečenice kao apstrakcije (prema eng. *utterance*).

komisive (eng. *commissives*). Deklarativima, kao što je *I pronounce you husband and wife*, menja vanjezička stvarnost menja se u trenutku izgovaranja iskaza, tj. samim izgovaranjem iskaza, pri čemu govornik mora imati specijalnu institucionalnu ulogu, i to u specifičnom kontekstu (na primer, matičar u prisustvu mladenaca, sudija u sudnici prilikom izricanja presude optuženom, policijski inspektor prilikom hapšenja osumnjičenog, sveštenik prilikom vršenja obreda u crkvi, i slično). Reprezentativima (npr. *Austria is a beautiful country.*), koji obuhvataju, između ostalog, izjave, zaključke, opise, pretpostavke, predviđanja (kao i slaganje i neslaganje sa sagovornikom, o čemu će više reči biti u daljem tekstu), govornik iznosi ono što misli da jeste ili nije činjenično stanje. Ekspresivima, poput *Congratulations!*, govornik izražava svoja pozitivna ili negativna osećanja, bez obzira na to da li su prouzrokovana sopstvenim ili sagovornikovim delanjem, te oni uključuju činove kao što su: izvinjenja, pohvale, čestitanja, žaljenja, itd. Direktive, kao što je *Shut the door, please!*, govornik upotrebljava da bi uticao na sagovornikovo ponašanje, pa bi u ovu grupu spadali činovi kao što su naredbe, molbe, predlozi, zahtevi, pozivi, zabrane. Komisivima, poput *I'll never do this again*, govornik se obavezuje da će nešto uraditi u budućnosti, odnosno, obznanjuje svoju nameru, koja može biti u vidu obećanja, pretnje, odbijanja, zavetovanja, i slično.

U svetlu Jakobsonove (1960), najuticajnije i najšire prihvaćene, podele funkcija jezika¹² na **informativnu** (eng. *informative / referential*), **emotivnu** (eng. *emotive / expressive / affective*), **konativnu** (eng. *conative*), **fatičku** (eng. *phatic*), **metajezičku** (eng. *metalinguistic / metalingual / reflexive*) i **poetsku** (eng. *poetic / aesthetic*), jasno je da se deklarativima, reprezentativima i komisivima najviše vrši informativna funkcija, ekspresivima emotivna, a direktivima konativna. Valja, međutim, imati na umu da se

---

¹² Ostale zapažene kategorizacije jezičkih funkcija nude Bühler (1934), Brown i Yule (1983), Lyons (1981) i Halliday (1973). U srpskoj lingvistici, jezičke funkcije razmatraju, između ostalih, Radovanović (1986) i Bugarski (1991). Na ovom mestu, u zagradama će, nakon srpskog ekvivalenta, u nekim slučajevima biti ponuđeno i više mogućih određenja na engleskom, da bi se u što većoj meri obuhvatio terminološki opseg ovakve podele.

informativna funkcija, u manjoj ili većoj meri, nalazi u pozadini svakog iskaza jer sve što se izgovori ili napiše predstavlja neku informaciju. S druge strane, na smeju se zaboraviti dve glavne makrofunkcije jezika koje na izvestan način natkriljuju sve opisane – **transakcijska** (eng. *transactional*) i **interakcijska** (eng. *interactional*), kako ih određuju Brown i Yule (1983), odnosno **referencijalna** (eng. *referential*) i **afektivna** (eng. *affective*), kako ih, između ostalih, imenuje i Holmes (1995). Transakcijska funkcija podrazumeva prenošenje sadržaja, informacija, činjenica, pa, shodno tome, tip diskursa u kojem je ona preovlađujuća Kasper (1990: 205) naziva **transakcijskim** (eng. *transactional discourse*). Interakcijska, pak, obuhvata izražavanje društvenih odnosa, ličnih stavova i postizanje manjeg ili većeg stepena društvene kohezije i solidarnosti, te diskurs koji se odlikuje primarno ovom funkcijom ista autorka određuje kao **interakcijski** (eng. *interactional discourse*). Holmes (1995) naglašava da svaki skaz mora da ispuni obe funkcije, ali da jedna, kao primarna, može biti naglašenija (1995: 3). Kako se proučavanje fenomena učtivosti pre svega oslanja na afektivnu makrofunkciju, kod istraživača mora postojati svest da svaki iskaz sadrži i **društvenu informaciju** (eng. *social information*) o odnosima između govornika u datom kontekstu. Društvene informacije su u ovoj disertaciji uglavnom date u Dodatku, u kome su opisane osobine filmskih likova i njihovi međusobni odnosi.

Ne sme se, međutim, smetnuti s uma, kako Yule (1996: 47–48) naglašava, da kompleksnost celog **govornog događaja** (eng. *speech event*), o čemu će više reči biti u sledećem odeljku, određuje vrstu čina i da ne postoji nijedna rečenica koja nedvosmisleno može da se tumači kao predstavnik isključivo jedne vrste govornog čina. Kao potvrdu ovog stava, Yule prvo daje rečenicu¹³ *This tea is really cold!*, a zatim objašnjava kako

---

¹³ Pod terminom ‘rečenica’ (eng. *sentence*) na ovom mestu se podrazumeva apstraktna, dekontekstualizovana jedinica – niz reči koje su spojene primenom gramatičkih pravila određenog jezika. Nasuprot ovom, ‘iskaz’ (eng. *utterance*) odnosi se na konkretnu kontekstualizovanu realizaciju rečenice kao

ona može predstavljati čin žalbe (ako je hladan zimski dan i govornik očekuje da popije nešto toplo), ali i, potpuno suprotno, čin izražavanja zahvalnosti (ako je vreo letnji dan i govornik se nada da će popiti nešto hladno i osvežavajuće). Cutting (2002: 20–21) dalje objašnjava da situaciju dodatno komplikuje činjenica da čak i u jednom istom kontekstu iskaz može da se tumači dvojako, uzimajući u obzir preplitanje strukturne i funkcijske klasifikacije govornih činova. Tako, na primer, iskaz *I'll give you a lift* u odlomku književnog teksta koji ova autorka daje, može da se protumači kao direktni komisiv i, istovremeno, kao indirektni direktiv, pošto se datim iskazom vrši i komisivna i konativna jezička funkcija.

Da bi, međutim, govorni čin mogao biti prikladno i uspešno sproveden u delo, moraju biti zadovoljeni izvesni **uslovi prikladnosti** (eng. *felicity conditions*), u koje spadaju: **opšti uslovi** (eng. *general conditions*), **sadržinski** (eng. *content conditions*), **pripremni** (eng. *preparatory conditions*), **uslov iskrenosti** (eng. *sincerity condition*) i **suštinski uslov** (eng. *essential condition*). Pored navedenih uslova, postoje i takozvani **indikator i lokucione snage** (eng. *illocutionary force indicating devices – IFIDs*) – strukturno upadljivija sredstva kojima se ukazuje na specifičnu ilokucionu snagu određenog iskaza. Najočigledniji indikator ilokucione snage, pored rečeničnog reda reči, jeste **performativni glagol** (eng. *performative verb*)¹⁴. „Performativni glagol jeste takav glagol koji, ako se upotrebi u prosto ili prosto-proširenoj potvrdnoj rečenici u sadašnjem vremenu, sa subjektom u prvom licu jednine, omogućava da konkretan iskaz postane performativan“ (Hurford, Heasley i Smit 2007: 265)¹⁵. Na ovaj način dobijen

---

apstrakcije, unutar određenog govornog događaja koji uključuje sve ključne elemente komunikacijske situacije.

¹⁴ Osim performativnog glagola i reda reči, ostali indikatori ilokucione snage, pre svega, obuhvataju prozodijske karakteristike kao što su akcenat, intonacija, jačina glasa i slično, ali oni u ovom radu neće biti detaljnije razmatrani.

¹⁵ “A PERFORMATIVE VERB is one which, when used in a simple positive present tense sentence, with a 1st person singular subject, can make the utterance of that sentence performative.”

performativni iskaz definiše se kao „iskaz koji opisuje čin koji sam i izvršava – drugim rečima, njime se čin istovremeno izvršava i opisuje“ (Hurford, Heasley i Smit 2007: 263)¹⁶. Prema performativnoj hipotezi, čiju suštinu iznosi Yule (1996: 51–52), svaki iskaz na dubinskoj strukturi sadrži početnu, najčešće neizgovorenu, klauzu sa performativnim glagolom koja ilokucionu snagu iskaza čini eksplicitnom. Drugim rečima, *Shut the window!* bi predstavljao implicitni performativni iskaz, a *I hereby order you to shut the window!* eksplicitni. U svakodnevnim situacijama govornici vrlo retko koriste eksplicitne performativne iskaze, što se objašnjava nekolicinom razloga. Pored **principa jezičke ekonomije** (eng. *principle of language economy*), prema kom se opredeljujemo za najkraći i najekonomičniji izraz, kao ključni razlog navodi se ovde veoma bitna činjenica da eksplicitni performativi mogu dovesti do ozbiljnijih posledica po odnose sa sagovornikom u daljem toku procesa komunikacije, i to zbog svoje direktnosti i eksplicitnog spominjanja performativnih glagola sa često negativnim prizvukom (*order*, *warn*, *threaten* i slično), što, između ostalog, predstavlja i merilo stepena i načina verbalno ispoljene učtivosti.

Prilikom slaganja sa sagovornikom, eksplicitni performativni iskaz svakako jeste *I hereby agree that Peter is stupid*, ako je prethodni iskaz bio *Peter is stupid*. Međutim, kako Yule dalje objašnjava, jedna od poteškoća sa doslednim dokazivanjem ove hipoteze jeste činjenica da nije uvek lako na eksplicitnom nivou upotrebiti odgovarajući performativni glagol koji bi odražavao suštinu određenog govornog čina. Ovaj problem javlja se i prilikom pokušaja primene takozvane **performativne hipoteze** (eng. *perofrmativ hypothesis*) na primeru čina neslaganja sa sagovornikom. Prema ovoj hipotezi, iza, ili, bolje reći ispred, svakog iskaza krije se perofrmativni glagol koji ne mora biti iskazan, ali na dubinskom nivou uvek postoji. Konkretno, prema formuli koju bi

---

¹⁶ “A PERFORMATIVE utterance is one that actually describes the act that it performs, i.e. it PERFORMS some act and SIMULTANEOUSLY DESCRIBES that act.”

trebalo primeniti da bi performativ postao eksplicitan, iskaz bi glasio: *I hereby disagree that Peter is stupid*, ako je prethodni iskaz bio *Peter is stupid*. Odmah postaje jasno da će uobičajena reakcija kojom se izražava suprotno mišljenje biti *No* ili (*No*), *Peter is not stupid* ili *I don't think so* i slično, čime *disagree*, biva diskvalifikovan kao mogući implicitni ili, pak, eksplicitni, performativni glagol, osim u slučaju odgovora *I disagree*, kad je, iza subjekta, sam performativni glagol jedino što je ostalo u rečeničnoj strukturi pojednostavljenoj finalnom elipsom.

Glagoli koji bi više odgovarali jesu *think*, *believe*, *state*, *assert*, tj. *mislim*, *smatram*, *verujem* i slično, čime se govorni čin neslaganja sa sagovornikom nedvosmisleno svrstava u funkcijsku kategoriju reprezentativa, odnosno, asertiva (nasuprot deklarativa, ekspresiva, direktiva i komisiva). Kao što je već napomenuto, „reprezentativi su govorni činovi koji iskazuju ono što govornik smatra ili ne smatra činjeničnim stanjem. [...] Koristeći reprezentativ, govornik se rečima prilagođava svetu (kakvim ga smatra)“ (Yule 1996: 53)¹⁷. Iz navedene definicije postaje jasno da se i slaganje sa sagovornikom uklapa u ovu kategoriju, bilo da je implicitni performativni glagol sâm *agree* ili *slažem se* ili, pak, što je isto moguće, neki od drugih glagola koji su nabrojani na početku ovog pasusa. Popović (2000: 259) i eksplicitno navodi slaganje i neslaganje u sledećem nizu reprezentativa: tvrdnje, saopštenja, informisanje, preciziranje, objašnjavanje, ilustracije, poređenja, konstatacije, slaganja, neslaganja, odbijanja i rezimiranja.

Klasifikovanje slaganja i neslaganja sa sagovornikom kao reprezentativnih govornih činova sa sobom povlači i kategorisanje istih u svetlu već navedenih Jakobsonovih (1960) jezičkih funkcija. Iskazima slaganja i neslaganje sagovorniku se pre svega šalje (nova) *informacija* o tome da se sa njim deli ili ne deli isto mišljenje, te je

---

¹⁷ “Representatives are those kinds of speech acts that state what the speaker believes to be the case or not. [...] In using a representative, the speaker makes words fit the world (of belief)”

stoga informativna funkcija ona koja se vezuje za ove govorne činove. Ne sme se, međutim, smetnuti s uma da govornik, braneći svoje mišljenje, u slaganje i neslaganje, naročito kad je ono primer negativno obeleženog društvenog ponašanja, unosi i određenu dozu emocija i subjektivnosti (o čemu će naročito biti reči u odeljcima 2.3.4. i 3.1.1.2.1.), te se stoga, pored informativne kao dominantne, neretko javljaju i primese emotivne jezičke funkcije.

Prema takozvanoj **deskriptivističkoj zabludi** (eng. *descriptive fallacy*), jedina svrha iznošenja iskaza jeste da se opiše neka situacija ili stanje stvari. Iako zagovornici deskriptivističke ideje imaju pravo utoliko što je element opisivanja sastavni deo mnogih iskaza, Hurford, Heasley i Smit naglašavaju da se „iza iskaza obično krije neka važnija namera“ (2007: 261)¹⁸. Ako bismo ovaj stav testirali na primeru govornih činova slaganja i neslaganja sa sagovornikom, on bi se pokazao ispravnim: naime, iskazom slaganja ne samo da govornik daje (subjektivan ili objektivni) opis stanja stvari, već mu je namera, pre svega, da pokaže da sa sagovornikom deli isto mišljenje. Sve navedeno važi i prilikom neslaganja sa sagovornikom, samo u kontekstu postojanja različitih mišljenja. Kao primer se može uzeti dijalog između osoba A i B, koje se po letnjem danu pripremaju da odigraju dug teniski meč u tri dobijena seta:

A: *Danas je baš toplo, ne mogu da izdržim napolju!*

B: *Nije tako strašno, pirka vetar, oboje možemo da izdržimo.*

Cilj govornika B nije (samo) da iznese činjenicu da dan nije toliko topao, da pirka vetar i da smatra da oboje mogu da izdrže vremenske uslove, već i da pokaže da se njegovo mišljenje razlikuje od sagovornikovog, što bi trebalo da ima dalje posledice po tok njihovog razgovora i, samim tim, po njihove dalje sveukupne aktivnosti u toku dana.

---

¹⁸ “There is usually a more basic purpose behind an utterance.”

Spencer-Oatey (2008b: 22) razmatra tri bitna aspekta koja utiču na formulaciju govornog čina: izbor komponenti govornog čina, stepen direktnosti, odnosno, indirektnosti i tip i broj pojačivača ili oslabljivača intenziteta iskaza. U vezi s prvom stavkom, koja je predmet interesovanja u ovom odeljku, a koju uvode Olshtain i Cohen (1983), treba reći da izbor komponenti zavisi od samog govornog čina, odnosno, da on varira od jednog do drugog čina. Ono što im je uglavnom zajedničko jeste postojanje takozvanog **centralnog čina** (eng. *head act*), kojim se izražava glavni, ilokucionni aspekt čina. Centralnom činu mogu prethoditi, ili, pak, on može – no nikako ne mora – biti praćen dodatnim komponentama, kao što su **pripremni iskaz** (eng. *preparator*), **omekšivač** (eng. *disarmer*), **objektivno objašnjenje** (eng. *grounder*), **pojačivač intenziteta iskaza** (eng. *upgrader*), **oslabljivač intenziteta iskaza** (eng. *downgrader*), i slično.

Blum-Kulka i Olshtain (1989), opisujući govorni čin molbe ili zahteva (eng. *request*), obrazlažu da se jedinicom analize može smatrati i sam čin i celo njegovo neposredno jezičko okruženje, podeljeno na nekoliko segmenata. Drugim rečima, u molbi koja glasi *Hey Bob, do you have a minute? Could you lend me your car tonight, if you happen to be in town this weekend?*, prvi segment *Hey Bob* ima funkciju **skretanja pažnje** (eng. *alerter*), delovi *do you have a minute?* i *if you happen to be in town this weekend?* su **prateći segmenti** (eng. *adjuncts*), dok je *Could you lend me your car tonight* sâm centralni čin. Dok su skretanje pažnje i upotreba pratećih segmenata opcioni, centralni čin, kao glavni deo ove celine, predstavlja minimalni deo koji potencijalno može da ostvari čin (Faerch i Kasper 1989). Bitno je napomenuti da se prateći segmenti nazivaju i **potpornim iskazima** (eng. *supportive moves*), pošto imaju ulogu da podupru centralni čin. Svi segmenti van centralnog čina mogu se nazvati **eksternim modifikatorima** (eng. *external modifiers*), dok se sve vrste modifikacije unutar samog

centralnog čina – a to su najčešće pojačivači i oslabljivači intenziteta – smatraju **internom modifikacijom** (eng. *internal modification*).

Beebe i Takahashi (1989) predlažu, u vidu svojevrsnih formula, sedam osnovnih shema govornog čina neslaganja, s tačke gledišta njegovih semantičkih komponenti (Spencer-Oatey 2008b: 24, prema Beebe i Takahashi 1989):

1. Eksplicitno neslaganje (eng. *explicit disagreement*) – na primer: *I'm afraid I don't agree.*
2. Kritika ili negativna evaluacija (eng. *criticism or negative evaluation*) – *That's not practical.*
3. Pitanje – *Do you think that would work smoothly?*
4. Alternativni predlog (eng. *alternative suggestion*) – *How about trying...?*
5. Zahvalnost (eng. *gratitude*) – *Thanks very much for your suggestion...*
6. Pozitivna opaska (eng. *positive remark*) – *You've obviously put a lot of work into this...*
7. Površinsko ili početno slaganje (eng. *token agreement*) – *I agree with you, but...*

U analizi dijaloga u odabranim filmskim ostvarenjima u ovoj disertaciji kao osnovna neće biti primenjivana ova klasifikacija, već će slične kategorije, sa donekle izmenjenim nazivima, naći mesto kao podgrupe unutar većih novoizvedenih klasa. Najopštija kategorizacija biće data na osnovu preferentne orijentacije čina slaganja ili neslaganja, koje razmatra Pomerantz (1984) a modifikuje Kothoff (1993), o čijim će stavovima više reči biti u daljem tekstu.

Za razliku od govornog čina molbe ili zahteva, koji je veoma zahvalan za ovakvu kategorizaciju (Blum-Kulka i Olshtain 1989, Trosborg 1995, Alcón Soler, Safont Jordà i Martínez-Flor 2005, Ogrimmann 2009), pre svega zahvaljujući jasnom sistemu internih i eksternih modifikatora centralnog čina, slaganje, a naročito neslaganje, po mišljenju

autorke ove disertacije, na nivou najopštije podele nisu pogodni za ovakvu komponentnu analizu zbog svoje raznolikosti i niskog stepena formulaičnosti. Među malobrojnim pokušajima grupisanja slaganja i neslaganja, o kojima će biti reči u daljem toku rada, a koji nikad nisu dostigli kompleksnost i sveobuhvatnost kategorizacije govornog čina molbe ili zahteva, ili, pak, izvinjenja, izdvaja se, kao što je upravo spomenuto, klasifikacija koju predlaže Pomerantz (1984), a koja se zasniva na kriterijumu preferentne orijentacije slaganja ili neslaganja sa sagovornikom kao poželjne ili nepoželjne verbalne reakcije. U ovom radu će upravo navedeni model biti polazište i uzor za grupisanje analiziranih primera, ali će ovde razmotren koncept interne i eksterne modifikacije, kao i pojedinačnih komponenti činova, naročito kad je reč o upotrebi pojačivača i oslabljivača intenziteta ili davanju objašnjenja, takođe naći svoju primenu u nekolicini ustanovljenih klasa, i to kako u okviru određivanja čitavih podgrupa primera, tako i u analizi pojedinačnih slučajeva.

2.1.2. Teorija govornih događaja

Grundy (2000) sumira postsearlovski stav da „govorni činovi imaju određenu ulogu u širem kontekstu dužeg niza iskaza i činova koji, kada se sagledaju zajedno, prate određenu predvidljivu matricu i čine prepoznatljivu jezičku shemu“ (2000: 66)¹⁹. Drugim rečima, govorni činovi imaju prepoznatljivu ulogu u svom jezičkom okruženju, pa je stoga uloga **teorije govornih događaja** (eng. *speech event theory*) da koncept iznošenja govornikove namere koji je ključan u teoriji govornih činova produbi i proširi tako što bi se pokazalo da svaki iskaz ima svoju ulogu u većoj jezičkoj aktivnosti ili događaju, a on se ne odvija stihijski, već je usmeren ka određenom cilju. Primenjeno na temi ovog istraživanja, govorni čin neslaganja bio bi deo šireg govornog događaja neslaganja sa

---

¹⁹ “[...] speech acts play a role in the wider context of sequences of utterances and actions that, taken together, follow an expectable pattern and constitute a recognizable routine.”

sagovornikom. Iako ovde neće biti analizirani čitavi događaji, već, najčešće, pojedinačni govorni činovi, uz navođenje iskazâ koji su im prethodili, svakako će prilikom sagledavanja poželjnosti ili nepoželjnosti analiziranog čina u obzir biti uzet totalitet govornog događaja i njegova opšta orijentacija. Izuzetak predstavljaju primeri u odeljcima 3.1.1.2.3. i 3.1.2.1.4., koji predstavljaju cele govorne događaje neslaganja (ili bar njihove najveće delove), a dati su s ciljem da se pokaže kako se i koje strategije ublaženog i neublaženog slaganja sa sagovornikom smenjuju tokom čitavog trajanja događaja.

Druga mogućnost pojmovnog i terminološkog određenja govornih događaja jeste sagledavati ih kao **žanrove**, pa tako oni predstavljaju „žanrove koje čine grupe predvidljivo upotrebljenih govornih činova“ (Grundy 2000: 170)²⁰. Ovakva kontekstualizacija govornog čina nije najpogodnija za činove poput slaganja ili neslaganja, već se pre svega odnosi na žanrove poput, na primer, u Grundyju analiziranog primera kulinarskog recepta (2000: 171).

Treće i najšire određenje jeste da se govorni događaj nazove **tipom aktivnosti** (eng. *activity type*), pošto bi on, prema Levinsonu (1979), podrazumevao sve činove koji se odvijaju tokom jednog događaja, a ne samo one govornog, tj. jezičkog tipa. Levinson definiše tip aktivnosti kao „bilo koju u određenoj kulturi prepoznatu aktivnost, bez obzira na to da li se podudara sa periodom trajanja govora, ali i na to da li se uopšte u okviru nje i odvija bilo kakva govorna aktivnost“ (1979: 368)²¹. Na primer, neki od tipova aktivnosti koje navodi Levinson bili bi fudbalska utakmica, sudsko saslušanje, intervju, i slično. Ono što ovaj autor posebno naglašava u svom modelu jeste priroda **jasne usmerenosti aktivnosti ka određenom cilju** (eng. *goal-directed / goal defined nature*), koja odražava ulogu namere govornika. Kao što je već rečeno, sam govorni događaj, pa tako ni šire

---

²⁰ “Speech events are genres whose properties are sets of predictably deployed speech acts.”

²¹ “[...] any culturally recognized activity, whether or not that activity is co-extensive with a period of speech or indeed whether any talk takes place in it at all.”

definisani tip aktivnosti, neće biti jedinica analize u ovom istraživanju, ali ono što neće biti zanemareno jesu bitni vanjezički aspekti šire kontekstualne celine koji utiču na preferentnu orijentaciju slaganja ili neslaganja.

Pre predstavljanja konverzacione analize kao i danas veoma uticajnog i široko primenjivanog pravca u opisivanju interakcije među sagovornicima, nije zgoreg spomenuti model **strukture govorne razmene** (eng. *exchange structure*), koji uvode Sinclair i Coulthard (1975), kao predstavnici bermingemske škole analize diskursa. I oni, poput Austinove i Searleove kategorije govornih činova, uvode pojam **čina** (eng. *act*), koji se odvija po ustaljenom redosledu **članova razmene** (eng. *move*). Tri osnovna člana **razmene** (eng. *exchange*) jesu: **početni član** (eng. *initiation*), **odgovor** (eng. *response*) i **povratni odgovor** (eng. *follow-up*). Ovaj model, međutim, kako objašnjava Cutting (2002: 26–27) nije stekao mnogo pobornika zbog svoje ograničene primenjivosti, i to isključivo na situacije ritualnog, formalnog tipa, kao što su: učionički diskurs na relaciji nastavnik–učenik, intervjui, kvizovi i slično. Stoga ni ovde neće poslužiti kao osnovni model, uz napomenu da u analiziranom korpusu postoje situacije u kojima bi bio svrsishodan. Nasuprot ovom modelu, koji diskurs posmatra kao unapred determinisan redosled članova razmene, **konverzaciona analiza** (eng. *conversation analysis – CA*), koja će biti opisana u sledećem odeljku, služi se suprotnim pristupom:

„ona započinje samim razgovorom i dopušta podacima da sami uspostave strukturu razgovora. Konverzaciona analiza razgovor tretira kao linearni događaj koji je u toku, odvija se postepeno i tokom svog trajanja podrazumeva dinamiku saradnje među sagovornicima, te se tako razgovor smatra procesom“ (Cutting 2002: 28)²².

---

²² “[...] starting with the conversation itself, it lets the data dictate its own structure. CA looks at conversation as a linear ongoing event, that unfolds little by little and implies the negotiation of cooperation between speakers along the way, thus viewing conversation as a process.”

2.1.3. Konverzaciona analiza

Predlažući opštu podelu pragmatičkih proučavanja na **racionalistička** (eng. *rationalistic*) i **empirijska** (eng. *empirical*), Kopytko (1995), kritikuje prvi od dva navedena pristupa, koji se, kako smatra, zasniva na unapred zadatim teorijskim pretpostavkama i okvirima, pri čemu se zanemaruju podaci koje istraživač dobija iz svake konkretne govorne razmene i tek na osnovu kojih treba da dođe do teorijskih zaključaka. Kao paradigmatičan primer pristupa kome se protivi, Kopytko navodi upravo pristup fenomenima učtivosti Brown i Levinsona (1987), koji nude racionalistička objašnjenja koja bi trebalo da se uklapaju u unapred postavljen teorijski model. Takođe je protiv Levinsonovog modela tipa aktivnosti, koji počiva na analizi sredstava za postizanje cilja, tj. ispunjenje namere učesnika u komunikaciji. S druge strane pravac konverzacione analize, kako sumira Grundy (2000), koristi empirijski pristup jezičkom materijalu i „ne iznosi nikakve apriorne pretpostavke o podacima koji se proučavaju“ (2000: 186)²³.

Konverzaciona analiza, koja se kroz razmatranja Schegloffa i Sacksa (1973) razvila još sedamdesetih godina 20. veka, svoju ekspanziju doživljava u naredne dve decenije. U ovom radu najviše će biti zastupljena kroz proučavanja Pomarantz (1984) i Kothoff (1993), koje su se, primenjujući postulate ove teorije, naročito bavile neslaganjem (a Pomerantz i slaganjem) sa sagovornikom. Suština proučavanja razmene mišljenja putem jezika, kako je vide konverzacioni analitičari, jeste u pažljivoj, postepenoj analizi celog toka komunikacije, i to uzimajući u obzir doslovno svaku novu verbalnu reakciju u svetlu prethodnog i narednog iskaza, ali i razgovora kao celine. Pri tome se, kao što je već rečeno, istraživač ne rukovodi već gotovim teorijskim postulatom čiju potvrdu traži u jezičkom materijalu koji analizira, već iz dinamike smenjivanja pojedinačnih iskaza nastoji da na kraju dođe do matrice koja izvire iz samog proučavanog

---

²³ “CA makes no *a priori* assumptions about the data that are studied.”

sadržaja. Cook (1989: 51) sam pojam razgovora (konverzacije) definiše kao diskurs koji se u vremenu međusobno i obostrano izgrađuje i razvija među sagovornicima. Kao takav, po pravilu je neformalan i neisplaniran, obično nije uslovljen ispunjavanjem nekog zadatka ili cilja, uključuje mali broj učesnika, relativno kratke dijaloške redove i odvija se između sagovornika, a ne radi neke publike²⁴.

Osnovni pojmovi i termini koje konverzaciona analiza koristi da obeleži segmente analiziranog diskursa nazivaju se **metodama učesnika u komunikaciji** (eng. *members' methods*), a obuhvataju sledeće najvažnije pojave²⁵, čiji pregled daju Grundy (2000: 186–190) i Yule (1996: 71–81):

- **govorna razmena** (eng. *talk exchange*) jeste razgovor ili segment razgovora koji se analizira;

- **dijaloški par** (eng. *adjacency pair*), koji podrazumeva dva susedna iskaza – **prvi dijaloški red**²⁶ (eng. *first (conversational) turn*) i njemu odgovarajući **drugi dijaloški red** (eng. *second (conversational) turn*), koji se još nazivaju i **prvim i drugim delom dijaloškog para** (eng. *first and second pair part*); drugi red nastupa **preuzimanjem reda** (eng. *turn-taking*), odnosno, promenom uloga govornika i slušaoca, čije su odlike u velikoj meri kulturološki uslovljene. Primenjeno na dijaloške parove koji će biti analizirani u ovom radu, par slaganja ili neslaganja sastojao bi se iz prvog reda, kojim se iznosi neko mišljenje, zapažanje, opis i slično, i drugog reda – verbalne reakcije

---

²⁴ U vezi sa poslednjim kriterijumom za definisanje pojma razgovora, videti odeljak 2.5., gde je razmotrena uloga gledaoca kao mogućeg trećeg učesnika u filmskom dijalogu.

²⁵ Prilikom odabira terminoloških rešenja na srpskom iz oblasti konverzacione analize, u obzir su uzeti predlozi termina koje nude Savić (1993), Stević (1997), Klikovac (2008), Polovina (1987) i Prodanović Stankić (2013), ali se autorka ovog rada opredelila da ponudi i neka svoja rešenja.

²⁶ Od svih termina iz oblasti konverzacione analize, čini se da za 'conversational turn' postoji najveći broj srpskih ekvivalenata: 'replika', 'turnus', 'red govorenja', 'govornikov red u konverzaciji'. U ovom radu uveden je nov termin – 'dijaloški red', koji predstavlja kompromis između terminologije konverzacione analize i činjenice da je jedna od ključnih reči u ovom radu dijalog, koji se posmatra kao celina sačinjena od dva reda govorenja, pa otud i određenje 'dijaloški red'.

sagovornika, kojom se sadržaj prvog reda potvrđuje ili opovrgava, kao posledica istog ili različitog mišljenja drugog učesnika u komunikaciji;

- **nadovezivanje drugog reda na prvi** (eng. *latching*), kada ne postoji jasna granica, odnosno, pauza između prvog i drugog dijaloškog reda;

- **mesto tranzita govora** (eng. *transition relevance place – TRP*), što predstavlja „prepoznatljivo mesto kraja reda na kojem sledeći govornik može preuzeti inicijativu“ (Savić 1993: 121);

- **preklapanje** (eng. *overlap*), do kog dolazi kad oba govornika deo svog reda izgovaraju istovremeno;

- **prekidanje** (eng. *interruption*), koje nastaje kada sagovornik prekine govornika, iako ovaj još nije završio svoj dijaloški red;

- **svrsishodna tišina** (eng. *attributable silence*), koja predstavlja dugu pauzu između dva susedna dijaloška reda, pri čemu je drugi dijaloški red, u stvari, ostvaren kao tišina, tj. odsustvo verbalno artikulisanog iskaza, te upravo zato nosi određeno značenje;

- **obrazloženje** (eng. *account*) – istinit prikaz događaja koji pruža objektivno obrazloženje za moguće odbijanje, neslaganje ili sličnu nepoželjnu reakciju sagovornika; ovakav metod je bitan za ovo istraživanje jer može da predstavlja jednu od strategija za ublažavanje neslaganja, o kojima će više reči biti u odeljku 3.1.1.2.1.;

- **ispravka** (eng. *repair*), obično inicirana od strane samog govornika, kada očigledno nameravani iskaz zameni drugačijim, najčešće u cilju izbegavanja nanošenja štete sagovornikovom licu;

- **pozadinska reakcija** (eng. *backchannel, backchannel signal*), kratki, neupadljivi verbalni (*uh-uh, yeah, mmm*), ili neverbalni (klimanje glavom, osmeh) pozadinski signali sagovornika da govornik može i treba da nastavi svoj dijaloški red; podvrstom ovog fenomena smatra se **verbalna pozadinska podrška** (eng. *encouraging use of*

backchannels), koja je u konverzacionoj analizi poznata pod svojim japanskim nazivom *aizuchi*, a odnosi se na kratko i nenametljivo izražavanje makar i samo formalno potvrdnog stava o sagovornikovom iskazu, najčešće dok je on još u toku; kako je ovo još jedan bitan koncept u daljem tekstu rada, on će detaljnije biti obrazložen i potkrepljen primerima u odeljcima 2.3.1. i 3.1.2.1.2.;

- **sekvenca** (eng. *sequence*), koja predstavlja niz iskaza ili dijaloških redova, i može biti realizovana kao:

- **predsekvenca** (eng. *pre-sequence*), koja služi kao priprema za sledeću sekvencu i najavljuje koji tip iskaza sledi, na primer *You want to know what I think about John?*. Između ostalih, postoje: **predmolba** (eng. *pre-request*), **pretpoziv** (eng. *pre-invitation*), **prednajava** (eng. *pre-announcement*) itd.;
- **umetnuta sekvenca** (eng. *insertion sequence*), koja se smešta između dva druga dijaloška reda, tj. unutar jednog dijaloškog para koji ima ulogu **makrosekvence** (eng. *macro-sequence*),
- **uvodna sekvenca** (eng. *opening sequence*), poput *Hi, how are you?*, koja je konvencionalna struktura za započinjanje razgovora i
- **završna sekvenca** (eng. *closing sequence*), poput *Bye, see you!*, što predstavlja konvencionalnu strukturu kojom se završava razgovor, a može da uključuje i **predzavršnu sekvencu** (eng. *pre-closing sequence*), kao što je *Anyway, I'm gonna have to go!*.

Na osnovu kratkog pregleda osnovnih pojmova iz oblasti konverzacione analize, jasno je da će nekolicina njih imati važnu ulogu i prilikom opisa primera u centralnom delu ovog rada, što se pre svega odnosi na govornu razmenu, dijaloški par sa svojim komponentama (pri čemu će termin 'red' često biti zamenjen univerzalnijim terminima 'iskaz' ili, u slučaju drugog dijaloškog reda, 'verbalna reakcija' ili 'odgovor'),

obrazloženje, ispravku i verbalnu pozadinsku podršku. Nadovezivanju, mestu tranzita govora, preklapanju i prekidanju neće biti posvećena veća pažnja, s obzirom na to da bi analiziranje ovih segmenata, pored analize dužeg niza dijaloških redova, tj. u terminima teorije govornih događaja – celog događaja, iziskivalo i bavljenje prozodijskim aspektima iskazâ, a to bi, kao što je na početku napomenuto, izlazilo iz teorijskih okvira ovog rada. Isto tako, kako primećuje Cutting (2002: 29), razgovori koji se u potpunosti ili delimično zasnivaju na unapred napisanim scenarijima, poput onih koji su predmet analize u ovom radu, obično sadrže manje primera preklapanja i prekidanja. Nadalje, svrsishodna tišina kao suštinski ipak neverbalni element, ili, nulti verbalna jedinica, takođe neće biti predmet analize u ovom radu, pošto je upravo u svetlu slaganja i neslaganja sa sagovornikom često nejasno šta ona tačno poručuje. Što se tiče sekvence kao jedinice analize, kako je jedna od glavnih zamerki kritičara kako tačno odrediti njene granice i obim, ona ovde neće biti operativan pojam i termin, ali valja razjasniti da će sekvence kao takve svakako biti analizirane, u svom širem ili užem opsegu, samo ne pod tim imenom, već u okviru analize pojedinačnih dijaloških parova i njihovog okruženja. Inače, predslaganja, a naročito predneslaganja, u literaturi nisu analizirana kao takva jer su to činovi za koje uglavnom nema mnogo pripreme u vidu predsekvence, već se eventualno uvođenje u suštinu čina vrši unutar same glavne sekvence.

Konačno, pojam koji je od najvećeg značaja za klasifikaciju primera u ovom radu, a koji se radi isticanja posebno spominje tek na kraju ovog dela izlaganja, jeste **preferentna struktura** ili **struktura preferencije** (eng. *preference structure*). Prema teoriji preferencije, doprinos komunikaciji može biti **poželjan** (eng. *preferred*) ili **nepoželjan** (eng. *dispreferred*), odnosno, svaki prvi dijaloški red ima svoj pretpostavljeni poželjni i nepoželjni drugi red. Tako je, kako navodi Cutting (2002: 30), poželjna reakcija na pitanje – odgovor, na ponudu ili poziv – prihvatanje ponude ili poziva, na iznošenje

stava ili predloga – slaganje sa stavom ili predlogom, na pozdrav – pozdrav, na žalbu ili pritužbu – izvinjenje, te na optužbu – poricanje optužbe. U svetlu preferentne strukture negativne orijentacije, odbijanje i neslaganje smatraju se tipičnim nepoželjnim verbalnim reakcijama, što će detaljnije biti razmatrano u daljem tekstu rada. U svetlu proučavanja slaganja i neslaganja sa sagovornikom, najviše pažnje preferentnim strukturama posvetila je Pomerantz (1984), a nešto kasnije, analizirajući samo neslaganje, i Kothoff (1993), te će njihovim istraživanjima biti poklonjeno više prostora u odeljku 2.3.

Model konverzacione analize, uprkos svojoj dugovečnosti i širokoj primenjivosti, ima izvesna ograničenja zbog kojih je nailazio na višestruke kritike, koje Cutting (2002: 32) svodi na sledeće: isključivo je kvalitativne prirode, u znatnoj meri zanemaruje pragmatičke i sociolingvističke aspekte jezičke interakcije, pa se sam tekst praktično izjednačava sa kontekstom. Drugim rečima, konverzacioni analitičari smatraju da razgovor stvara kontekst, a ne da kontekst oblikuje razgovor, čemu se najočiglednije protivi Fairclough (1989: 12), kad kaže da se razgovor ne odvija u društvenom vakuumu. Zato neki rešenje vide u pravcu **sociolingvistike razgovora** (eng. *interactional sociolinguistics*), u kom se međusobno dopunjuju struktura diskursa i društveni aspekti komunikacije. Naime, pragmatički i sociolingvistički aspekti interakcije ukrštaju se sa svim navedenim metodama učesnika u komunikaciji, pri čemu ulogu spone između jezika i konteksta, prema Gumperzu (1982), imaju takozvani **pokazatelji kontekstualizacije** (eng. *contextualization cues*). To su „jezičke pojave koje ukazuju na aspekte konteksta koji su relevantni za nameravano značenja govornikovog iskaza, a koje svoje puno značenje dobijaju kad je sagovorniku poznat ostatak konteksta [...]“ (Cutting 2002: 33, prema Gumperz 1982)²⁷. Konverzaciona analiza i sociolingvistika razgovora se u

---

²⁷ “These are the linguistic features that indicate the aspects of the context relevant to what the speaker means, and that only take on their full meaning when the hearer is familiar with the rest of the context [...]”

poslednje vreme polako stapaju u jednu jedinstvenu disciplinu, ne zanemarujući ni strukturne odlike diskursa ni društvene odlike međuljudske interakcije.

Ovim se završava predstavljanje pristupâ analizi jezičkog materijala, a teorijsko-metodološki temelji se dalje nadgrađuju razmatranjem jezički ispoljene učtivosti u odeljku 2.2.

2.2. Jezički ispoljena učtivost: pristupi, pojmovi i termini

Učtivost²⁸ predstavlja jedan od onih fenomena u lingvističkim proučavanjima čije definisanje istraživačima decenijama predstavlja nepremostiv problem. Već i sam opseg pojma na koji se upućuje ovim terminom veoma je diskutabilan jer, kao prvo, a što će iz daljeg teksta biti jasno, ne postoji saglasnost oko toga šta nazvati **učtivim** (eng. *polite*), a šta, jednostavno, **neutralnim** ili **društveno prihvatljivim govornim ponašanjem** (eng. *politic / appropriate behaviour*). Drugi problem u vezi s obuhvatom ovog pojma jeste pitanje da li on, kao makar svoju samo nominalnu suprotnost, uključuje i svoj hiponim – **neučtivost** (eng. *impoliteness*), ili, pak ona, u kohiponimskom odnosu s „pravom“ učtivošću, treba zasebno da se definiše i proučava. Konačno, da li učtivost znači samo određen odnos prema drugom ili i prema sebi (eng. *self-politeness*)?

Nadalje, kako primećuje Locher (2004: 60), veliku nedoumicu predstavlja način na koji bi se u analizu ove pojave najadekvatnije mogli uključiti mnogi kontekstualni parametri koji, u većoj ili manjoj meri, utiču kako na samo ispoljavanje učtivosti, tako i na njene implikacije u datoj situaciji. Sledeće veliko pitanje koje zaokuplja pažnju proučavalaca ovog fenomena jeste stepen univerzalnosti koji smeju da mu pripisu. Isto tako, postavlja se pitanje da li je učtivost prevashodno laički ili naučni termin i pojam i ko

---

²⁸ Pod terminom ‘učtivost’ od sada će se u ovom radu podrazumevati ‘jezički ispoljena učtivost’, odnosno, prevashodno njena verbalna komponenta, a osim tamo gde je to posebno naglašeno, i ‘neučtivost’ kao njegov hiponimski pojam.

sve ima prava da ga definiše i određuje. Sveobuhvatna teorija učtivosti, koja predstavlja još uvek nedosegnuti ideal, trebalo bi da sa uspehom odgovori na sva navedena pitanja, ali i da objasni kako spontane, tako i formulaičke, tj. ritualizovane slučajeve više ili manje učtivog obraćanja sagovorniku. Za sada, međutim, koliko ima različitih mišljenja o prirodi i načinima ispoljavanja učtivosti, toliko postoji različitih definicija kojima bi se ona mogla opisati. Među desetinama različitih određenja, sledi, ilustracije radi, samo nekoliko opštijih definicija jezički ispoljene učtivosti tokom poslednje tri decenije, pri čemu neki autori, poput Grundyja, nude i više od jedne:

- „Učtivost je jedno od ograničenja koja se tiču međuljudske interakcije, čija je svrha da uzme u obzir tuđa osećanja, uspostavi nivoe međusobnog saosećanja i doprinese dobrim međuljudskim odnosima.” (Hill i dr. 1986: 349)²⁹
- „Učtivost je niz društvenih vrednosti koji sagovornike navodi da obrate pažnju jedno na drugo tako što će ispuniti zajednička očekivanja.” (Sifianou 1992: 86)³⁰
- „Učtivost se odnosi na ponašanje kojim se aktivno iskazuje briga za drugog, kao i nenametljivo ponašanje na distanci.” (Holmes 1995: 5)³¹
- „Učtivost je funkcija jezika kojom se ukazuje na najprikladniji odnos između sagovornika.” (Grundy 2000: 147)³²
- „Učtivost je odnos između toga kako je nešto rečeno i sagovornikove procene kako bi trebalo da bude rečeno.” (Grundy 2000: 275)³³

---

²⁹ “Politeness is one of the constraints on human interaction, whose purpose is to consider others’ feelings, establish levels of mutual comfort, and promote rapport.”

³⁰ “... the set of social values which instructs interactants to consider each other by satisfying shared expectations.”

³¹ “... refer[s] to behaviour which actively expresses positive concern for others, as well as non-imposing distancing behaviour.”

³² “This function of language, to imply the most appropriate speaker-addressee relationship, is what I take linguistic politeness to be.”

Ovde namerno nisu date definicije učtivosti koje predlažu Lakoff (1973), Leech (1983), Brown i Levinson (1978, 1987), Watts (2005a, 2005b, prvobitno 1992) i Locher (2004), pošto će njihovi stavovi biti pojedinačno detaljnije razmatrani u ovom poglavlju. Prvo će biti dat kratak pregled najvažnijih dosadašnjih proučavanja na polju učtivosti³⁴, sa posebnim naglaskom na istraživanja u poslednjih četrdeset godina, što upravo predstavlja razdoblje u kom ova tema dobija na značaju i postaje jedno od vodećih lingvističkih i interdisciplinarnih polja interesovanja. Pregled najvažnijih pravaca i teorija biće sačinjen na osnovu njihovog razmatranja u Locher (2004), Fraser (1990), Held (2005), Eelen (2001), Watts (2005a, 2005b), Shahrokhi i Shirani Bidabadi (2013), Yule (1996), Grundy (2000), Cutting (2002), Holmes (1995), Terkourafi (2005, 2006), DuFon i dr. (1994) i Spencer-Oatey (2008a, 2008b).

Glavni deo razmatranja učtivosti, u odeljku 2.2.1., činiće pregled dosadašnjih relevantnih modela i predlog metoda kojim se pojedini njihovi elementi mogu zajedno primeniti u cilju što sveobuhvatnije analize filmskih dijaloga u poglavlju 3.

2.2.1. Modeli proučavanja učtivosti

Jedan od mogućih načina grupisanja sada već nešto starijih modelâ učtivosti daje Fraser (1990), koji ukazuje na razvoj četiri osnovna pravca proučavanja ovog fenomena do kraja osamdesetih godina prošlog veka. Prema Fraserovoj kategorizaciji, analizi jezički ispoljene učtivosti može se pristupiti s tačke gledišta:

1. **društvene norme** (eng. *social-norm view*), čiji su najznačajniji predstavnici Hill i dr. (1986) i Ide (1989),

---

³³ "Politeness is the relationship between how something is said and the addressee's judgment as to how it should be said."

2. **konverzionih maksima** (eng. *conversational maxim view*) – Lakoff (1973) i Leech (1983),
3. **uvažavanja lica sagovornika** (eng. *face-saving view*) – Brown i Levinson (1978, 1987), te
4. **konverzionog ugovora** (eng. *conversational-contract view*) – Fraser (1990).

Prvi pravac, o kojem ovde neće biti mnogo reči, naglasak stavlja na činjenicu da u svakom društvu i u svakom istorijskom razdoblju postoje standardi ponašanja prema kojima se određuje da li je govornik u određenoj situaciji učtiv ili ne. Govorni stilovi i formalnost igraju najveću ulogu u razmatranjima ovog tipa, dok je pojam standarda ili norme nešto što se, u manjoj ili većoj meri, provlači kroz sva razmatranja, i u okviru drugih pravaca, te je stoga stav autorke ovog rada da će norme dovoljno biti spominjane prilikom opisa ostalih modela.

Na ovom mestu će, međutim, biti opisan samo jedan fenomen koji se provlači i kroz proučavanja autora kasnijih, postmodernih razmatranja, a uvodi ga Hill kao najznačajniji predstavnik normativnog pristupa. Postoji, naime, aspekt komunikativne kompetencije koji su pripadnici određene kulture stekli u procesu socijalizacije, a koji predstavlja ponašanje u skladu sa normativnim kriterijumima sredine i koje se nikad ne dovodi u pitanje. Ovakva normativna priroda društvenih pravila je, u najvećoj meri, karakteristična za japansko društvo i najjasnije se ogleda u veoma kompleksnom gramatikalizovanom i leksikalizovanom sistemu honorifika u tom jeziku. Fenomen konstitutivnih pravila obraćanja sagovorniku koja se paralelno stiču kroz usvajanje jezika i proces socijalizacije u jednoj ovakvoj kulturi u međunarodnoj terminologiji označava se japanskom rečju *wakimae*, koju Hill i dr. (1986), Ide (1989) i Ide (2005, prvobitno 1992) na engleski prevode kao *discernment* (najbliže pojmu ‘utvrđenih normi’), a kulturu poput japanske nazivaju **kulturama utvrđenih normi** (eng. *discernment culture*). Nasuprot

ovakvom društvu, stoje ona u kojima su pravila manje konstitutivna, a više regulativna, odnosno, podložna ličnoj slobodnoj proceni pojedinca u određenoj situaciji (eng. *volition*). Takve kulture nazivale bi se **kulturama slobodne volje** (eng. *volition culture*). Malo je društava koja su blizu jednom ili drugom od dva navedena ekstrema. Tako Watts (2005b: 68) smatra da je, na primer, britanska pretežno kultura utvrđenih normi, ali ni blizu na tako automatski način kao japanska, sa mnogo većim uplivom slobodne procene pojedinca kako će se postaviti prema sagovorniku. Iako ne postoje istraživanja na ovu temu, može se pretpostaviti, a to će i analizirani jezički materijal u ovom radu pokazati, da je i srpska kultura „negde između“ dva pola, ali da je teško odrediti u kom smeru preteže. Naime, i pored društveno uslovljene upotrebe zamenica ‘ti’ i ‘vi’ (koja ukazuje na odlike kulture utvrđenih normi), pojedinac ima veliku slobodu što se tiče izbora stepena indirektnosti iskaza i strategija za postizanje učtivosti (a da se pri tome i dalje ne percipira kao neučtiv), što nije u tolikoj meri odlika, na primer, američke kulture, koja će ovde takođe biti predmet analize.

Kao četvrta navedena tačka gledišta u Fraserovoj podeli, učtivost sagledana kroz koncept konverzionog ugovora takođe neće biti predmet interesovanja ovog proučavanja, te će ovde biti prikazana samo u najkraćim crtama. Prema Fraseru (1990: 233), koji u obzir uzima Griceov princip kooperativnosti i Goffmanovo viđenje pojma ‘lica’ (koje će detaljnije biti objašnjeno u odeljku 2.2.1.2.), racionalni učesnici u komunikaciji stupaju u odnose regulisane takozvanim konverzionim ugovorom, koji je određen spoljašnjim i unutrašnjim faktorima, a koji se uvek može menjati i dopunjavati tokom samog toka razgovora. U ovom pristupu, upravo suprotno kasnijim Wattsovim i Ehlichovim stavovima (u Watts, Ide i Ehlich 1992, 2005a), učtivost se smatra neobebeženom normom, tako da sagovornici upadljivima smatraju samo slučajevne kršenja takvog standarda (Fraser 1990, Fraser i Nolen 1981).

U nastavku razmatranja više reči biće o prvom od nekolicine pristupa jezički ispoljenoj učtivosti koji se smatraju relevantnima za razmatranja u ovom radu.

2.2.1.1. Pristupi zasnovani na konverzacionim maksimama

Druga tačka gledišta oslanja se na Griceov (1975) **princip kooperativnosti** (eng. *Cooperative Principle*) i, poput njega, zasniva se na konceptima principa i njemu podređenih maksima, te u ovom pregledu zavređuje više pažnje, pošto će se neki aspekti analize dotaći i stavova koje zastupaju pobornici ovog pravca. Stoga je ovde neophodno prvo načiniti manju digresiju i osvrnuti se na postavke Griceovog principa.

Prema principu kooperativnosti, u cilju uspešnije komunikacije, i pošiljalac i primalac poruke treba da budu kooperativni – drugim rečima, da se pridržavaju određenih principa komunikacije koji se temelje na međusobnoj saradnji. Naime, ako je namera pošiljaoca poruke da primalac na očekivani način razume sadržaj poruke, odnosno, njegovu komunikativnu nameru, informacije koje želi da prenese treba da organizuje tako da sagovorniku olakša tumačenje poruke. Griceov princip kooperativnosti, dakle, glasi: „doprinos procesu komunikacije treba da bude onakav kakav se od učesnika u komunikaciji očekuje, u trenutku u kom se to od njega očekuje, u skladu sa obostrano prihvaćenim ciljem ili pravcem u kojem se komunikacija u kojoj komunikator učestvuje dalje razvija“ (Grice 1975: 45)³⁵ i zasniva se na četiri **konverzacione maksime** (eng. *conversational maxims*):

1. maksimi **kvaliteta** ili **istinitosti** (eng. *Maxim of Quality*), kojom se od govornika zahteva istinitost iskaza;

---

³⁵ “Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged.”

2. maksimi **kvantiteta** ili **informativnosti** (eng. *Maxim of Quantity*), kojom se od govornika zahteva odgovarajuća količina informacija;
3. maksimi **relevantnosti** (eng. *Maxim of Relation*), kojom se od govornika zahteva doprinos primeren toku datog procesa komunikacije, te
4. maksimi **načina** ili **jasnosti** (eng. *Maxim of Manner*), kojim se pošiljalac poruke obavezuje na izbegavanje nejasnoća, dvosmislenosti i ponavljanja, kao i na prenošenje sadržaja iskaza na kratak, sažet i jasan način.

Navedene maksime moguće je narušiti na četiri uobičajena načina: **bez svesne namere** (eng. *flouting a maxim*), **svesno** (eng. *violating a maxim*), **nenamerno** (eng. *infringing a maxim*) i **prikriveno** (eng. *opting out of a maxim*)³⁶. Primaocu poruke u razjašnjenju sadržaja pomažu **implikature** (eng. *implicature*) – neizrečenog nameravana značenja, te komunikacija najčešće neometano teče, nakon što sagovornik uloži izvestan inrepretativni napor da bi prevazišao potencijalne nejasnoće koje bi proizašle iz kršenja jedne ili više maksima.

Leechov (1983) **princip učtivosti** (eng. *Politenes Principle*) direktno se nadovezuje na Griceov, odnosno, funkcioniše kao njegov dodatak i dopuna, jer objašnjava i opravdava motivaciju govornika u slučaju narušavanja maksima. Leech smatra da je princip učtivosti neophodna dopuna koja spasava princip kooperativnosti: naime, ne može se uvek preneti odgovarajuća količina istinitih i relevantnih informacija na kratak, jasan i sažet način, a da se prema govorniku zadrži uljudan i učtiv stav. Zato je tu princip učtivosti, koji nudi razlog i objašnjenje za nepoštovanje maksima kooperativnosti.

U okviru svog principa, Leech (1983: 123) uvodi tri pragmatičke skale koje utiču na stepen takta koji je očekivan i prikladan u određenoj situaciji: **skalu štete i koristi**

---

³⁶ Previde terminâ za načine narušavanja maksima sa engleskog jezika na srpski nudi Panić Kavgić (2006: 29).

(eng. *cost-benefit scale*), **opcionalnosti** (eng. *optionality scale*), koja se odnosi na stepen slobode izbora sagovornika da i izvrši ono što mu je rečeno i, možda i najvažnije, **skalu indirektnosti** (eng. *indirectness scale*), koja je u korelaciji sa učtivošću, i to na sledeći način: „indirektne ilokucije su učtivije jer (a) povećavaju stepen opcionalnosti i (b) što je ilokucija indirektnija, to je njena snaga manja i blaža“ (Leech 1983: 132)³⁷. Svoj princip učtivosti Leech formuliše u vidu sledećih šest maksima, svaku sa po dve podmaksime:

1. Maksima **takta** (eng. *Tact Maxim*)

a) Minimizujte štetu drugom (eng. *Minimize cost to other*)

b) Maksimizujte korist drugom (eng. *Maximize benefit to other*)

2. Maksima **velikodušnosti** (eng. *Generosity Maxim*)

a) Minimizujte korist za sebe (eng. *Minimize benefit to self*)

b) Maksimizujte štetu za sebe (eng. *Maximize cost to self*)

3. Maksima **odobravanja** (eng. *Approbation Maxim*)

a) Minimizujte omalovažavanje drugog (eng. *Minimize dispraise of other*)

b) Maksimizujte hvaljenje drugog (eng. *Maximize praise of other*)

4. Maksima **skromnosti** (eng. *Modesty Maxim*)

a) Minimizujte hvaljenje sebe (eng. *Minimize praise of self*)

b) Maksimizujte omalovažavanje sebe (eng. *Maximize dispraise of self*)

5. Maksima **slaganja** (eng. *Agreement Maxim*)

a) Minimizujte neslaganje sa sagovornikom (eng. *Minimize disagreement between self and other*)

b) Maksimizujte slaganje sa sagovornikom (eng. *Maximize agreement between self and other*)

6. Maksima **saosećanja** (eng. *Sympathy Maxim*)

³⁷ “...indirect illocutions tend to be more polite (a) because they increase the degree of optionality, and (b) because the more indirect an illocution is, the more diminished and tentative its force tends to be.”

- a) Minimizujte negativna osećanja prema drugom (eng. *Minimize antipathy between self and other*)
- b) Maksimizujte pozitivna osećanja prema drugom (eng. *Maximize sympathy between self and other*)

Leech smatra da su maksime takta i odobravanja od većeg značaja nego maksime velikodušnosti i skromnosti jer, nasuprot nekim kasnijim stavovima u okviru teorije samoučtivosti (Chen 2001, Ruhi 2006), ovaj autor zastupa mišljenje da je učtivost pre svega usmerena ka drugom, tj. ka sagovorniku kao primaocu poruke. Isto tako, podmaksime pod a) Leech određuje kao značajnije od onih pod b), pošto je izbegavanje disharmonije, po njemu, važnije od postizanja harmoničnih odnosa. Drugim rečima, u terminima Brown i Levinsona (1987), Leech mnogo veći značaj pridaje individualističkom aspektu učtivosti, nego njenoj integrativnoj komponenti, o kojima će više reći biti u nastavku ovog razmatranja.

Osnovne zamerke na Leechov model svode se na sledeće:

- ova teorija nema odgovarajuću metodologiju, odnosno, moguć je arbitraran broj maksima (Jucker 1988), s čim se slažu i Brown i Levinson (1987), koji kažu da svaki mogući vid ljudskog ponašanja ne zahteva nužno maksimu ili princip po kome bi nastao;
- teorija učtivosti ne bi trebalo da se temelji na maksimama koje čine čitav novi princip, pošto je princip kooperativnosti sasvim dovoljan da objasni racionalno verbalno ponašanje (Brown i Levinson 1987);
- insistiranje na što višem stepenu indirektnosti kao najpogodnijem načinu za izražavanje učtivosti, što je odlika i modela Brown i Levinsona (1987), praktično dovodi do izjednačavanja indirektnosti sa učtivošću, što predstavlja opasno uopštavanje (Held 2005, Locher 2004); naime, kao što će i u ovom radu

biti dokazano, u određenom kontekstu direktan iskaz može biti mnogo prihvatljiviji od indirektnog, dok indirektnost može čak da bude i znak neučtivosti (Locher 2004: 65), odnosno, preterane učtivosti koja se smatra nepoželjnom (Byrnes 1986);

- prenaplašavanje izbegavanja disharmoničnih odnosa ide nauštrb isticanja značaja postizanja harmoničnih prijateljskih odnosa, što ni u kom slučaju nije zanemariva motivacija za iskazivanje učtivosti; drugim rečima, kako sumira Locher (2004: 65), potrebno je istaći potrebu za ravnotežom između individualističkog i integrativnog aspekta učtivosti, a ne favorizovati jednu od dve komponente;
- Leechov koncept učtivosti utemeljen je samo u iskazivanju poštovanja i obzira prema drugom, dok je itekako značajan aspekt učtivosti prema sebi u velikoj meri zapostavljen (Chen 2001, Ruhi 2006, Spencer-Oatey, Ng i Dong 2008);
- konačno, primetno je da Leech učtivosti kao jezičkom fenomenu ipak više pristupa iz filozofske nego iz lingvističke perspektive, što njegova zapažanja često čini previše teorijski orijentisanima i teško primenjivima u praktičnim situacijama.

Kao odgovor na neke od kritika, naročito onu koja se tiče potencijalno beskonačnog broja arbitrarno određenih maksima, Leech (2005) razrađuje novu verziju svog modela, u kojoj odluku da i dalje koristi maksime brani na sledeći način: „one nisu grupa odelitih ograničenja ili maksima, već bi se pre mogle smatrati promenljivim manifestacijama jednog istog glavnog ograničenja – velike strategije učtivosti“ (2005: 13)³⁸. Prema novijem obliku Leechovog modela, suština učtivosti svodi se na činjenicu da se putem eksplicitnog ili implicitnog značenja govornikovog iskaza visoko vrednuje ono

---

³⁸ “... these are not a set of distinct constraints or maxims, but rather variant manifestations of the same super constraint, the GSP [Grand Strategy of Politeness].”

što se odnosi na drugog, a nisko ono što se odnosi na samog govornika. Ovakav pristup, međutim, opet ne zadovoljava one Leechove kritičare koji misle da jednaka pažnja treba da bude poklonjena samoučtivosti.

I pored svega, autorka ovog rada slaže se sa zapažanjem koje iznosi Locher (2004: 66): Leechove maksime neretko su više nego pogodne za poređenje i razjašnjavanje pretežno kulturološki uslovljenih specifičnih motivacija i pojava oblika učtivosti. Tako će i u ovom radu maksima slaganja, ali i maksime odobravanja i skromnosti naći svoju primenu u opisu nekih od odabranih dijaloga iz analiziranih američkih i srpskih filmskih ostvarenja.

Sveobuhvatnosti radi, na kraju razmatranja pravca koji počiva na konverzionim maksimama, valja spomenuti i, reklo bi se, preteču Leechovog modela – tri pravila ili maksime učtivosti kako ih vidi Lakoff (1973):

- 1) Nemojte se nametati (eng. *Don't impose*),
- 2) Dozvolite mogućnost izbora (eng. *Give options*) i
- 3) Omogućite da se sagovornik dobro oseća, ponašajte se prijateljski (eng. *Make A feel good, be friendly*).

Najdublji trag u dosadašnjim proučavanjima jezički ispoljene učtivosti ipak je ostavila teorija koja će biti opisana na početku odeljka 2.2.1.2. Ona je i dalje u velikoj meri aktuelna, a presudno je uticala na sve novije modele, koji joj, kao naslednici, i pored mnogobrojnih kritika, ne osporavaju pravo na tron kad je u pitanju proučavanje ovog fenomena.

2.2.1.2. Pristupi zasnovani na uvažavanju lica

Videnje učtivosti koje daju Brown i Levinson (prvobitno 1978, a u proširenoj i donekle izmenjenoj verziji 1987) zasniva se na obzirima koje govornik pokazuje prema

licu³⁹ sagovornika (eng. *face concerns*). Da bi se ovaj pristup pravilno shvatio, nužno je prvo objasniti šta se podrazumeva pod pojmom ‘lica’.

Polazeći od istoimenog Goffmanovog (1967) koncepta, lice se najopštije definiše kao (poželjna) predstava o sebi u očima drugih. Preciznije, Goffman lice vidi kao „pozitivnu društvenu vrednost koju osoba prisvaja oslanjajući se na ono kako drugi smatraju da se ponaša tokom određenog kontakta“ (1967: 5)⁴⁰. Prema ovoj definiciji, lice se može smatrati nekom vrstom društvene maske ili slike koju o sebi osoba ima ili želi da ima tokom trajanja interakcije, što bi značilo da je lice podložno i promeni, u zavisnosti od konkretne situacije. Drugim rečima, ono se razvija i menja u procesu konstituisanja nečijeg identiteta, i po svojoj prirodi je eksterno jer nastaje u interakciji osobe sa svojim okruženjem. Veoma je bitno naglasiti da lice zavisi od toga da li ga drugi prihvataju ili ne i zato je ono samo konstrukt koji društvo pozajmljuje pojedincu (Goffman 1967: 10). Lice pojedinca sve vreme zavisi od lica drugih, pa mu je u interesu da očuva i uvaži tuđe, pošto samim tim čuva i svoje lice (Brown i Levinson 1987: 61). Konačno, lice se može shvatiti i kao grupna kategorija (Culpeper 1996: 361, Spencer-Oatey 2008b: 14) – pored toga što se prevashodno odnosi na pojedinca, ono može predstavljati i predstavu koju o sebi u očima drugih teže da imaju i manje ili veće grupe ljudi (porodica, sportske ekipa, školsko odeljenje, radni kolektiv, stanovnici nekog sela ili grada, pa čak i čitave etničke grupe). Osim Goffmanove, jedna od novijih, uticajnijih teorija lica, koja u obzir uzima dinamičku prirodu interakcije i uticaj kulturoloških okolnosti ma lice (eng. *face negotiation theory*), jeste ona koju predlaže i kasnije dopunjuje Ting-Toomey (1985, 2005).

---

³⁹ Iako ne predstavlja idealno prevodilačko rešenje, autorka smatra da je prevodni ekvivalent ‘lice’ u ovom slučaju pogodniji od termina ‘obraz’, jer potonji u srpskom jeziku budi asocijacije na karakterne odlike i, pre svega, poštenje, koje nema mnogo veze sa onim što u engleskom jeziku, u kontekstu učtivosti, znači termin ‘face’.

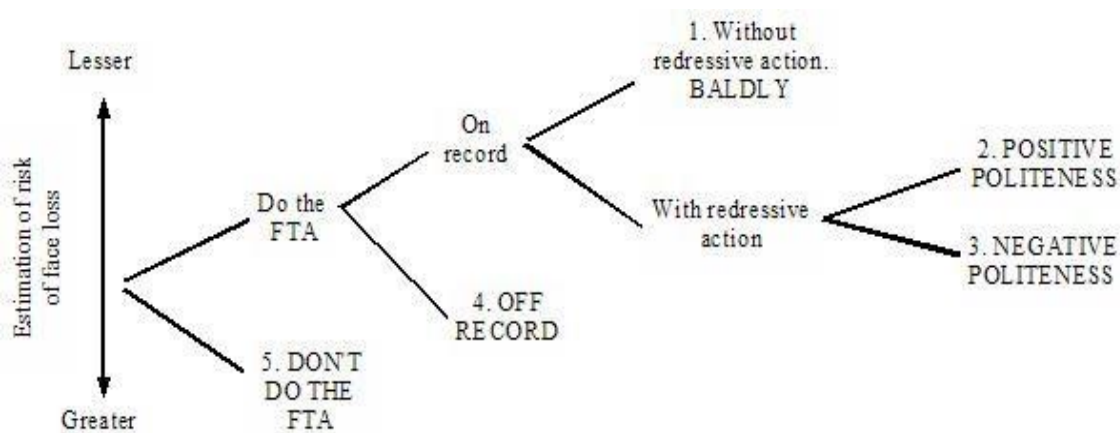
⁴⁰ “...the positive social value a person effectively claims for himself by the line others assume he has taken during a particular contact.”

Suština postavki koje iznose Brown i Levinson svodi se na potrebu da se izbegne, ublaži ili minimizuje **ugrožavanje lica sagovornika** (eng. *face-threatening behaviour*), odnosno, da se **čin ugrožavanja lica** (eng. *face-threatening act – FTA*) što je češće moguće zameni **činom uvažavanja lica** (eng. *face-saving act – FSA*). Iako se, kao i Leechov model, u velikoj meri oslanja na Griceov princip kooperativnosti, polazeći od pretpostavke da se ljudska bića u normalnim okolnostima rukovode racionalnim motivima u komunikaciji, ovaj model je, kako primećuje Watts (2005b), mnogo kompleksniji jer, pokazalo se – ipak u nedovoljnoj meri, uključuje i aspekte društvene antropologije i socijalne psihologije.

Brown i Levinson svoja zapažanja zasnivaju na ponašanju takozvane **tipične osobe** (eng. *model person*), koja predstavlja prototip racionalne svesne ljudske jedinice koja ima plan, razmišlja na strateški način i svesno čini određene jezičke izbore. Ovakva osoba ima svoje **integrativno lice** (eng. *positive face*), koje predstavlja želju i težnju svakog pojedinca da bude deo zajednice, da bude shvaćen i prihvaćen od svoje okoline i da ne bude sam. S druge strane, **individualističko lice** (eng. *negative face*) predstavlja stranu ljudske ličnosti koja teži samostalnosti, očuvanju svoje individualnosti i prava na privatnost, kao i potrebi da ne bude izložena nametanju tuđeg mišljenja. Ovde nije zgoreg napraviti manju digresiju i ukazati na takozvani **paradoks lica** (eng. *paradox of face*), koji objašnjavaju Scollon i Scollon (2001: 48). Ovi autori ističu da su dva spomenuta aspekta lica u međusobnom konfliktu: naime, ukoliko se suviše približimo sagovorniku i insistiramo na zajedništvu, on može da oseti da mu je ugrožena samostalnost i privatnost; međutim, ako sagovornika izolujemo i prepustimo ga svojoj individualnosti, može pomisliti da smo ga osujetili u želji da bude deo zajednice. Ovo, dakle, znači da sagovornici u svakoj situaciji moraju imati u vidu oba lica sagovornika, da ne postoji komunikacija koja nije opterećena obzirima prema licu i da, u krajnjem ishodu, svaki

razgovor predstavlja potencijalni rizik po lice (Scollon i Scollon 2001: 48). Locher (2004: 55) zato smatra da je uneti pravu meru integrativnog i individualističkog u proces komunikacije ravno najvećem društvenom dostignuću.

Ono što Brown i Levinson pretpostavljaju jeste da oba sagovornika imaju želju i potrebu za uvažavanjem tuđeg (ali i, sporedno, sopstvenog) integrativnog i individualističkog lica, no, istovremeno, prinuđeni su da s vremena na vreme pribegnu činu njihovog ugrožavanja, koji predstavlja centralnu tačku interesovanja ovo dvoje autora. Kako naglašavaju, osim ako je potreba da se čin ugrožavanja lica izrazi maksimalno efikasno i direktno veća od potrebe za uvažavanjem i spasavanjem njegovog ili sopstvenog lica, govornik će učiniti sve da minimizuje takvu pretnju (1987: 60). Da bi u tome uspeo, na raspolaganju ima čitav spektar strategija, prikazanih na Slici 1, kojima, na manje ili više ublažen, odnosno, direktan ili indirektan, način može da izrazi čin ugrožavanja lica.

Slika 1: Strategije za izražavanje čina ugrožavanja lica (Brown i Levinson 1987: 60)

Da bi se odlučio za neku od strategija, govornik mora prvo da proceni stepen rizika po lice (eng. *weightiness of imposition* – *W*) potencijalnog govornog čina ugrožavanja lica, koji se izračunava zbrajanjem vrednosti tri relevantna parametra: **stepena društvene distance, tj. bliskosti između govornika i sagovornika** (eng. *social distance of S and H*

– *D*), njihove **relativne moći** (eng. *relative power of H and S – P*) i **relativnog stepena nametanja u datom kulturnom kontekstu** (eng. *relative ranking (R) of the imposition in the cultural context*). Tako se dolazi do formule za izražavanje stepena rizika po lice (Brown i Levinson 1987: 76):

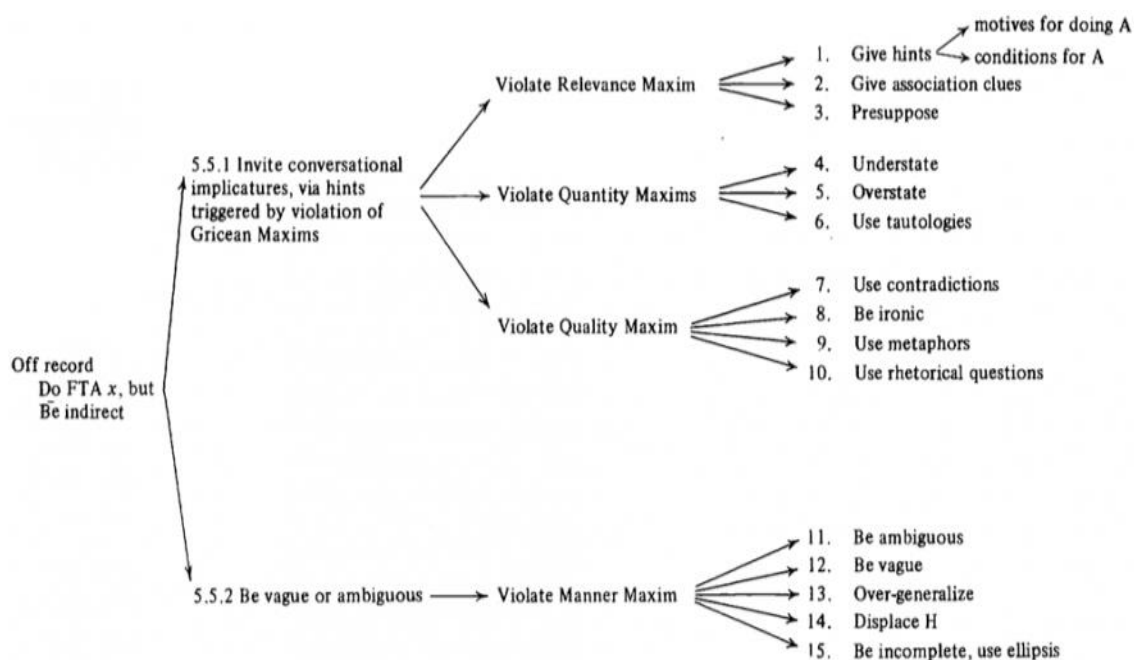
$$\mathbf{W} = \mathbf{D} (\mathbf{S}, \mathbf{H}) + \mathbf{P} (\mathbf{S}, \mathbf{H}) + \mathbf{R} (\mathbf{S}, \mathbf{H})$$

Nakon što, na osnovu navedenih kontekstualnih faktora, proceni stepen rizika po lice, govornik bira jednu od suprastrategija na Slici 1, predstavljenih brojevima od 1 do 5, što će ovde biti objašnjeno na principu govornog čina molbe.

Strategija pod brijem 5 (**nemojte izgovoriti čin ugrožavanja lica**), kao krajnje indirektna i suštinski neverbalna, najmanje može da ugrozi sagovornikovo lice, jer potencijalno preteći čin ni ne biva iskazan jezičkim sredstvima. Recimo, ako osoba ne zna kako da se vrati kući nakon zabave jer pljušti kiša, a želi da zamoli drugu osobu da je poveze kući svojim automobilom (iako živi na suprotnom kraju grada) jednostavno može da prećuti svoju molbu i da stoji na kiši pored kola svoje poznanice, nadajući se da će ova shvatiti da bi bilo lepo da je poveze. Ova strategija je najviše rangirana jer drugoj osobi daje najviše mogućnosti da na „molbu” ne reaguje, pošto uvek ima opravdanje da ništa nije izgovoreno i da nije ni znala da njena drugarica koja kisne želi da ide kući. Isto tako, osoba na kiši kasnije može da izbegne bilo kakvu neprijatnu situaciju koja bi proistekla iz posledica ispunjenja ili neispunjenja njene „molbe“, pošto može da tvrdi da nije ni imala nameru da bilo koga zamoli za uslugu, već da je slučajno stajala baš pored automobila svoje poznanice.

Druga po stepenu učtivosti jeste strategija 4 (**izgovorite čin ugrožavanja lica indirektno**), koja nalaže govorniku da molbu izgovori, ali na krajnje indirektan način, najčešće u vidu **nagoveštaja** (eng. *hint*), kao što bi, u opisanoj situaciji bio iskaz *I'm all*

wet here, I have no idea how I'll get home. Ovakav čin opet ostavlja opciju sagovorniku da ne izađe u susret molbi jer ona nije doslovno izrečena, pa može da se pretvara da nije razumeo skrivenu nameru, a i sam govornik uvek kasnije može da tvrdi da nije molio za uslugu. Mišić Ilić i Dimitrijević (2006) opisuju suštinu ovakve situacije sledećim zapažanjem: „Čini se da inidrektni način pruža najveću mogućnost zaštite lica i govornika i slušaoca. Na neki način obezbeđen je ‘izlaz’...“ Izlazne strategije ovog tipa učtivosti prikazane su na Slici 2 i obeležene brojevima 1–15, dok su njihovi prevodi na srpski dati u nastavku.

Slika 2: Strategije indirektne učtivosti (Brown i Levinson 1987: 214)

Izlazne strategije indirektne učtivosti (eng. *off record politeness output strategies*), prema Brown i Levinsonu, na osnovu datog dijagrama, jesu sledeće:

Izrecite čin ugrožavanja lica, ali budite indirektni:

I Tako što ćete se osloniti na konverzacione implikature, putem nagoveštaja koji su nastali kršenjem Griceovih maksima, i to:

Kršenjem maksime relevantnosti:

1. Dajte nagoveštaje (koji se tiču motivacije ili uslova za vršenje radnje)
2. Dajte asocijativne naznake
3. Iznesite pretpostavke

Kršenjem maksime informativnosti:

4. Umanjite značaj namere ili recite manje od očekivanog
5. Preuveličajte značaj namere ili recite više od očekivanog
6. Koristite tautologije

Kršenjem maksime istinitosti:

7. Budite kontradiktorni
8. Budite ironični
9. Koristite metafore
10. Koristite retorička pitanja

II Tako što će vaš iskaz biti nejasan ili dvosmislen, i to:

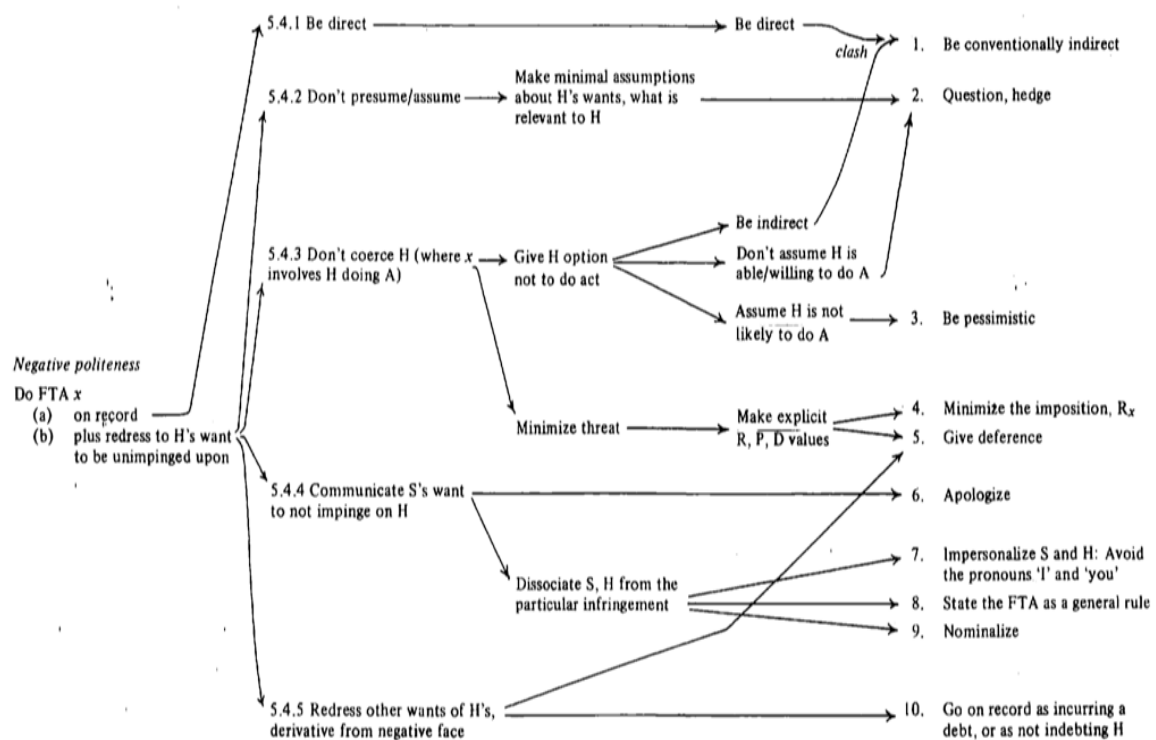
Kršenjem maksime jasnosti:

11. Neka vaš iskaz bude dvosmislen
12. Neka vaš iskaz bude nejasan
13. Neka vaš iskaz bude opštiji nego što je potrebno
14. Neka ne bude jasno da je iskaz uperen protiv sagovornika
15. Neka vaš iskaz bude nepotpun, koristite elipsu.

Za jedan stepen niže rangiran pristup (**izgovorite čin direktnije, ali ublaženo, sredstvima za postizanje individualističke učtivosti**) podrazumeva direktnije, otvorenije iskazivanje molbe, ali uz primenu **strategija individualističke učtivosti** (eng. *negative politeness strategies*), odnosno, uz kompenzaciju, koja obuhvata sredstva za uvažavanje sagovornikovog individualističkog lica. Tako bi poznanica indirektni govorni čin *I know you live far from me and you like driving alone, but could you maybe give me*

a lift home?, koja uvažava njenu potrebu da bude sama u svom automobilu i da svojoj kući ode najkraćim, a ne najdužim putem, shvatila kao molbu, ali bi i dalje imala mogućnost da se opravda da ne može da ide okolnim putem ili da želi da bude sama, jer joj je takva opcija ponuđena uvodnom ogradom koja spada u strategije individualističke učtivosti, predstavljene Slikom 3. Izlazne strategije ovog tipa učtivosti, na slici obeležene brojevima 1–10, u nastavku su date i u prevodu na srpski jezik.

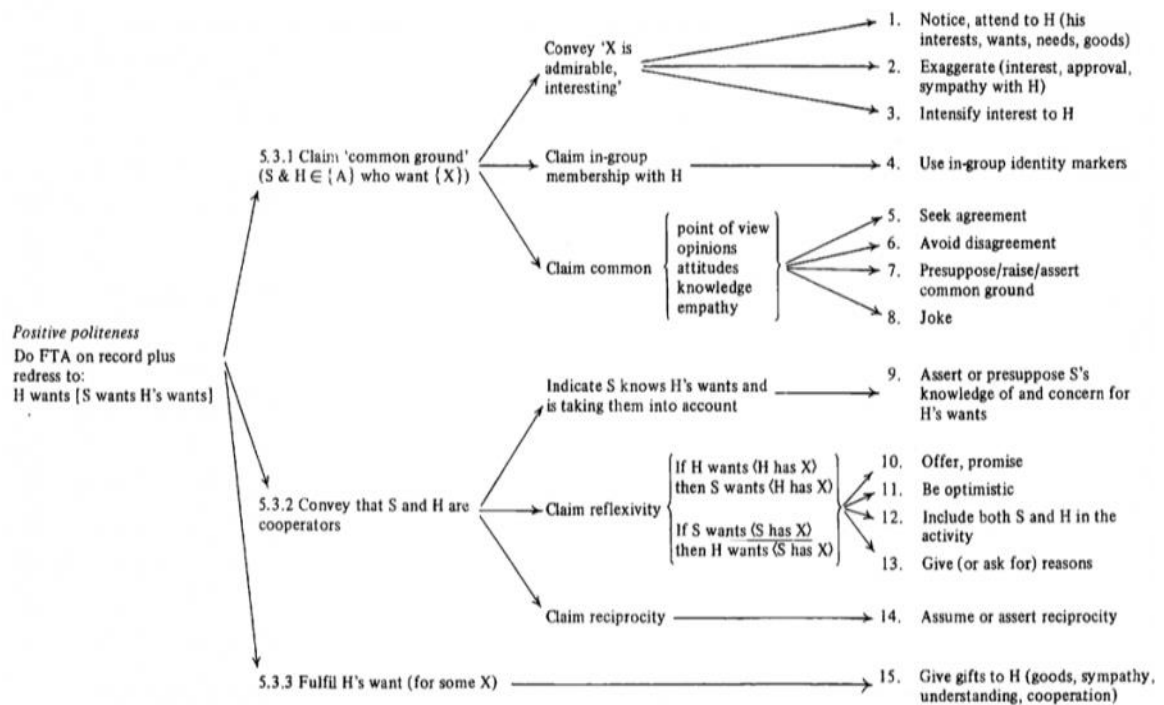
Slika 3: Strategije individualističke učtivosti (Brown i Levinson 1987: 131)

Izlazne strategije individualističke učtivosti (eng. *negative politeness output strategies*), prema Brown i Levinsonu, na osnovu datog dijagrama, jesu sledeće:

1. Budite konvencionalno indirektni
2. Postavljajte pitanja, koristite diskursne ograde
3. Budite pesimistični
4. Svedite nametanje sagovorniku na najmanju moguću meru
5. Iskažite poštovanje i uvažavanje sagovornikovog mišljenja
6. Izvinite se

7. Koristite bezlične jezičke konstrukcije – izbegavajte zamenice ‘ja’ i ‘ti’
8. Pravidajte izricanje čina ugrožavanja lica kao svakodnevnu pojavu [a ne kao nešto upereno protiv sagovornika]
9. Koristite postupak nominalizacije
10. Izrecite čin kao da ćete vi snositi posledice ili kao da ih neće snositi sagovornik

Po mišljenju Brown i Levinsona, govornik je nešto manje učtiv, ako se drži strategije 2: **izgovorite čin direktnije, ali ublaženo, sredstvima za postizanje integrativne učtivosti**, što podrazumeva još direktnije, otvorenije iskazivanje molbe, ali uz primenu **strategija integrativne učtivosti** (eng. *positive politeness strategies*), odnosno, uz kompenzaciju, koja obuhvata sredstva za uvažavanje sagovornikovog integrativnog lica. Ova strategija je detaljno predstavljena na Slici 4, koja je praćena odgovarajućim terminološkim ekvivalentima izlaznih strategija na srpskom jeziku, među kojima su za ovo istraživanje najznačajnije one pod brojevima 5 i 6: *pokušajte da se složite sa sagovornikom* i *izbegavajte neslaganje sa sagovornikom*. Rukovodeći se ovim načinom izražavanja potencijalno ugrožavajućeg čina, osoba koja kisne u opisanoj situaciji može da kaže *Come on, honey, could you please give me a lift home, see how I'm all wet here*. Iako je ovo i dalje indirektni govorni čin, poznanici u automobilu bi već bilo dosta neprijatnije da odbije molbu, jer joj je druga osoba dala do znanja da su one u bliskim, prijateljskim odnosima (iako možda zaista i nisu), da spadaju u isti društveni krug i da se, na izvestan način, njena pomoć podrazumeva, te da bi bilo neočekivano da je odbije.

Slika 4: Strategije integrativne učtivosti (Brown i Levinson 1987: 102)

Izlazne strategije integrativne učtivosti (eng. *positive politeness output strategies*), uključujući i one koje se tiču slaganja i neslaganja sa sagovornikom, na osnovu navedenog dijagrama Brown i Levinsona, jesu sledeće:

1. Primitite sagovornikova interesovanja, želje, potrebe i udovoljite im
2. Preuveličajte interesovanje za sagovornika, odobravanje njegovih postupaka i saosećanje prema njemu
3. Pokažite pojačano interesovanje za sagovornika
4. Koristite unutargrupna identitetska obeležja
5. Pokušajte da se složite sa sagovornikom⁴¹
6. Izbegavajte neslaganje sa sagovornikom
7. Pretpostavite, utvrdite ili potvrdite zajedničko polazište i stav
8. Šalite se
9. Dajte do znanja sagovorniku da ste upoznati sa njegovim potrebama
10. Ponudite nešto, obećajte nešto

⁴¹ Strategije 5 i 6 je posebno istakla O. Panić Kavgić, jer se direktno tiču ovde razmatrane teme. Inače, prevode formulacija Browninih i Levinsonovih izlaznih strategija svih tipova učtivosti daje autorka ove disertacije.

11. Budite optimistični
12. U aktivnost uključite i sagovornika
13. Dajte razloge za svoj stav ili se raspitajte o razlozima sagovornikovog stava
14. Pretpostavite postojanje recipročnih odnosa i ponašajte se u skladu s tim
15. Obradujte sagovornika poklonom, sosećanjem, razumevanjem, saradnjom

Konačno, najniže rangirana strategija učtivosti (**izgovorite čin ugrožavanja lica krajnje direktno, bez ublažavanja**), označena brojem 1, jeste ona kojom se od sagovornika direktno i otvoreno traži neka usluga, bez obaziranja na moguće posledice po njegovo lice, bilo individualističko ili integrativno, kao što bi to bilo u slučaju iskaza u imperativnom obliku, direktivom (*Please*) *give me a ride home!*. Ovde još treba napomenuti da se takozvana **konvencionalizovana indirektnost** (eng. *conventionalized indirectness*), o kojoj će više reči biti u odeljku 2.3.6., na skali koju nude Brown i Levinson nalaze između strategija 3 i 4. Na primer, ako bi osoba na kiši rekla *Can you (please) give me a ride home?*, iskaz bi i dalje bio dovoljno indirektan da sagovornika ne ugrozi, ali i dovoljno jasan, bez suvišnih „ukrasa” kojima se odlikuje individualistička učtivost, da sagovornik odmah shvati ilokuciju. Ovakvi konvencionalizovani oblici, naročito u slučaju govornog čina molbe (*Can you (please)...*) veoma su česti i, kao što će se videti u istraživanjima Blum-Kulke (1987), predstavljenim u odeljku 2.3.6., govornici ih, u suštini, smatraju najučtivijima, jer su istovremeno dovoljno indirektni da se izbegne nametanje tuđeg stava, ali i dovoljno značenjski prozirni i pragmatički jasni da se lako shvati nameravana poruka i da se sagovornik ne muči „dešifrujući“ je.

Još jedna sličnost sa Leechovim modelom, a ujedno i najupečatljivije obeležje celog pristupa učtivosti Brown i Levinsona, jeste insistiranje na **indirektnosti** kao najpogodnijem načinu za postizanje vrhunskog stepena učtivosti. Held (2005, prvobitno 1992) modele koje predlažu Lakoff, Leech i Brown i Levinson svrstava u jednu grupu

pristupa koje imenuje **indirektnim pristupom učtivosti** (eng. *indirectness approach*), jer je njihova zajednička izvorna namera da objasne uzroke indirektnosti kojom se krši Griceov princip kooperativnosti: Lakoff i Leech to čine putem principa i maksima, a Brown i Levinson se usredsređuju na **potrebe lica** (eng. *face wants*).

I pored insistiranja na indirektnosti kao najpouzdanijoj strategiji za uvažavanje lica, Brown i Levinson još u svom prvom radu na ovu temu (1978: 77-78) naglašavaju prednosti i ostalih navedenih strategija. Njih veoma koherentno i jasno sumiraju Mišić Ilić i Dimitrijević (2006):

„Obratiti se nekom direktno znači obratiti se jasno i na lako razumljiv način, što onemogućava pogrešno tumačenje govornikovih reči, a takođe prikazuje govornika kao osobu koja nije sklona manipulisanju. Reći nekom nešto direktno bez okolišanja je vrlo efikasan način komunikacije, a obratiti se nekom uz kompenzaciju znači sprečiti antagonizam među sagovornicima zadovoljavanjem donekle ili pozitivne ili negativne potrebe sagovornikovog lica.

Obraćanje nekome na indirektan način omogućava da se u većoj meri zadovolji negativna potreba lica nego što to čini strategija negativne učtivosti, kao i da govornik izbegne odgovornost za svoje postupke, što je neizbežno kod direktnijih pristupa“ (Mišić Ilić i Dimitrijević 2006: 133).

Kako su svoje zaključke doneli na osnovu proučavanja engleskog, ali i nekolicine nesrodnih jezika, Brown i Levinson tvrde da njihove postavke, sa izvesnim varijacijama, važe univerzalno. Treba, međutim, imati u vidu da su u svojim razmatranjima, pre svega, imali u vidu običaje i norme zapadne civilizacije, a, unutar njih, ponajpre one koje odlikuju kulture izvornih govornikâ engleskog jezika.

Početakom devedesetih godina 20. veka među lingvistima i antropolozima, u okviru takozvanog **postmodernog pristupa** ovoj problematici (eng. *post-modern view / approach*), kako ga, kao i dotadašnji **moderni** (eng. *modern*), imenuju Watts (2005a,

2005b, prvobitno 1992) i Werkhofer (2005, prvobitno 1992), jačaju mišljenja suprotstavljena stavovima Brown i Levinsona. Među mnogobrojnim viđenjima koja se mimoilaze sa prethodno najšire prihvaćenom teorijom koja je i danas još uvek veoma uticajna, za razmatranja u ovom radu od posebnog značaja jesu stavovi Wattsa (2005a, 2005b, prvobitno 1992), Werkhofera (2005, prvobitno 1992), Locher (2004), Held (2005, prvobitno 1992), Culpepera (1996), Chena (2001), Pfistera (2010) i drugih. Ovo ne znači da svi navedeni autori deluju u okviru postmodernog pristupa – Chen, Culpeper i Pfister, na primer, svako sa svoje tačke gledišta, pokušavaju da dopune i nadgrade stavove Brown i Levinsona ili ih iskombinuju sa Leechovim pristupom, u okviru već postavljenih paradigmi.

Neke od osnovnih zamerki modelu Brown i Levinsona, koje navedeni lingvisti razrađuju, a o čijim će se modelima više reći u nastavku razmatranja, mogu se svesti na sledeće:

- kao i kod Leecha, pre naglašava se značaj indirektnosti kao strategije učtivosti. Argumenti su, kao što je već rečeno, a što će se pokazati i u ovom radu, da postoje direktni iskazi koji su, u određenim situacijama, učtiviji od indirektnih, i obrnuto; empirijska istraživanja su pokazala da se krajnja indirektnost ne smatra najučtivijom strategijom (npr. Blum-Kulka 1987); stepen cenjenja indirektnosti prilikom ispoljavanja učtivosti nije isti u svakom društvu (npr. Wierzbicka 1985, Held 2005, Perović 2009 i drugi);
- problematična je navodna univerzalna primenljivost modela – već je Ochs Keenan (1979), na osnovu svoji antropoloških istraživanja u nezapadnim kulturama, zaključila da ni osnovno racionalno zasnovano ljudsko ponašanje, poput kooperativnosti među sagovornicima, ne funkcioniše uvek i svugde po istim mehanizmima. Usledilo je mnogo istraživanja koja pobijaju univerzalnost

Browninih i Levinsonovih (1978, 1987) postavki, pri čemu neka od naranijih jesu: Wierzbicka (1985, 1991), Matsumoto (1988), Blum-Kulka (1987), Blum-Kulka i Olshtain (1989), Kasper (1990), Nwoye (1992), Janney i Arndt (1993), Chen (1993), Mao (1994) i drugi;

- u vezi s prethodnim zamerama, problematično je što je Brownin i Levinsonov model u mnogo čemu etnocentričan i što, uglavnom, kao model ljudskog ponašanja pre svega analizira ponašanje tipičnog predstavnika zapadne civilizacije ili, još uže posmatrano, angloameričkog kulturnog obrasca;
- problematičan je stav da se učtivost, istovremeno uzimajući u obzir i potrebe lica, ne može izraziti i kroz maksime, poput Griceovih ili Leechovih (Pfister 2010);
- problematična je priroda polazne veze između principa kooperativnosti i teorije učtivosti: pojednostavljeno rečeno, kooperativan govornik nastoji i uspeva da prenese svoje prave namere, dok učtiv govornik obično nastoji i uspeva da prikrije svoje prave namere (Werkhofer 2005), o čemu će više reći biti u odeljku 2.3.6.;
- nedovoljan značaj pridaje se kontekstualnim – i jezičkim i nejezičkim (kulturološkim, društvenim i situacionim) činiocima. Tako je, na primer, i ozbiljnost čina ugrožavanja lica kulturološki uslovljena – isti čin neće predstavljati jednaku pretnju u različitim kulturama (Hatim i Mason 2000);
- problematična je kvantifikacija stepena rizika po sagovornikovo lice (Watts 2005a, Werkhofer 2005): data je pojednostavljena i arbitrarna formula za izračunavanje stepena rizika – $W = D + P + R$, koja uključuje ograničene, proizvoljne i teško merljive kontekstualne faktore;

- problematična je statičnost interakcije, kako je opisana kod Brown i Levinsona. Zapostavlja se dinamična priroda ljudske komunikacije i stalna promena uloga i položaja govornika jedno prema drugom – prenaplašava se uloga govornika, a zapostavlja doprinos slušaoca: naglasak je samo na govornikovom izbegavanju i ublažavanju čina ugrožavanja lica, a ne i na reakciji sagovornika nakon izgovorenog čina i na njegovim posledicama (Werkhofer 2005);
- problematično je prenaplašavanje negativne intencionalnosti, tj. polazišta da govornik uvek na umu ima suprotstavljanje i konflikt sa sagovornikom, i da je cela suština razgovora u tome kako da se antagonizam izbegne ili ublaži. Podrazumeva se i prenaplašava prikriveni animozitet između sagovornika, te se stiče utisak da nije dovoljno razmotrena mogućnost da postoji i neutralna ili pozitivno orijentisana, pa i druželjubiva, namera kad se započinje razgovor (Werkhofer 2005);
- iako se pod učtivošću kod ovih autora podrazumeva i neučtivost, postoje mišljenja (Culpeper 1996, 2010) da neučtivost nije dovoljno istražena i objašnjena i da zavređuje da bude tretirana u okviru posebne oblasti **studija neučtivosti** (eng. *impoliteness studies*), pri čemu bi se mogao primeniti brown-levinsonovski model, ali uz uvođenje neučtivosti kao centralnog pojma, po ugledu na njihove postulate učtivosti;
- pojedini autori (Chen 2001, Ruhi 2006) smatraju da je kod Brown i Levinsona, kao i kod Leecha, naglasak stavljen na uvažavanje ili ugrožavanje lica druge osobe, a da se zapostavlja takozvana samoučtivost ili učtivost prema sebi, koja bi trebalo da se, u okviru sličnog modela, obrazloži kroz niz izlaznih strategija nalik onima za učtivost prema drugom;

- problematični su ključni termini na engleskom jeziku (*positive* i *negative face* i *positive* i *negative politeness*) jer nužno bude asocijacije na, s jedne strane, nešto dobro i poželjno, a s druge, na nešto suprotno – loše i nepoželjno, što ni u kom slučaju ne važi za ova dva vida predstave o sebi, pa tako ni za dva tipa učtivosti s kojima su povezani. Naime, ovi termini, osim što imaju navedene konotacije, ni na koji način ne ukazuju na suštinu jednog i drugog aspekta lica ili učtivosti – na insistiranje na integraciji u društvenu zajednicu, ili, pak, na očuvanju individualnosti. Zato, na primer, Locher (2004) predlaže termine *involvement* i *independence aspect of face*, a Janney i Arndt (2005) *personal and interpersonal face*; u prevodu na srpski jezik, Prčić (2010) uvodi i ovde upotrebljene nazive **integrativna** i **individualistička** učtivost, dok Mišić Ilić i Dimitrijević (2006) i Perović (2009) koriste termine **pozitivna, integrativna učtivost** i **negativna, uzdržana učtivost**;
- konačno, problematičan je i sam termin i pojam ‘učtivost’ (Watts 2003, 2005a, 2005b). Argument je da ne postoje samo učtivi (eng. *polite*) i neučtivi (eng. *impolite*) iskazi, već, pre svega, **pristojno** ili **društveno prihvatljivo** (eng. *politic*) i **nepristojno** ili **društveno neprihvatljivo** verbalno ponašanje (eng. *non-politic behaviour*); učtivo ponašanje bilo bi u tom slučaju smatrano pozitivno obeleženim vidom društveno prihvatljivog ponašanja, a **neučtivo** (eng. *impolite*) i **previše učtivo** (eng. *over-polite*), koji predstavljaju dva oblika ispoljavanja društveno neprihvatljivog ponašanja, negativno obeleženim verbalnim ponašanjem. Ova nova pojmovno-terminološka određenja nudi Watts (2005a: xliii-xliv) i o njima će više reči biti u odeljku koji sledi.

Među spomenutim kritičkim pristupima modelu Brown i Levinsona ističu se dva koja ostaju u okvirima njihove paradigme, ali u centar pažnje postavljaju zapostavljene

aspekte proučavanog fenomena: neučtivost (Culpeper 1996, 2010) i učtivost prema sebi (Chen 2001). Oni će ovde ukratko biti predstavljeni, jer će izvesne postavke koje iznose biti korisne prilikom analize primera u odeljcima 3.1.1.2.2., 3.1.1.3.2., 3.1.2.2.1 i 3.1.2.2.2. Takođe, Pfister (2010) u svom modelu predlaže sintezu viđenja Leecha i Brown i Levinsona, predlažući maksimu učtivosti u okviru racionalističkog pristupa potrebama lica, što će biti razmatrano u odeljku 2.3.6.

Ostajući u brown-levinsonovskoj matrici, Culpeper (2010), neučtivost definiše kao

„negativan stav prema određenim načinima ponašanja koja se javljaju u određenim kontekstima [...] Prema takvim ponašanjima postoji negativan stav ukoliko su u suprotnosti sa onim kakva bismo očekivali da budu, želeli da budu ili kakva bismo mislili da treba da budu. Takva ponašanja uvek imaju ili se pretpostavlja da imaju emocionalne posledice po barem jednog od sagovornika, odnosno, jesu ili se pretpostavlja da jesu uvredljiva“ (Culpeper 2010: 3233)⁴².

Kao pandan opisanim suprastrategijama učtivosti, ovaj autor predlaže pet **suprastrategija neučtivosti** (eng. *impoliteness suprastrategies*), koje služe da bi se ugrozilo lice sagovornika (Culpeper 1996: 356):

1) **krajnje direktna neučtivost** (eng. *bald on record impoliteness*), kad je čin ugrožavanja lica iskazan na direktan, jasan, nedvosmislen i koncizan način, i to u okolnostima kad obziri prema licu nisu nebitni;

2) **integrativna neučtivost** (eng. *positive impoliteness*), kad se koriste izlazne strategije kojima se ugrožava sagovornikovo integrativno lice;

3) **individualistička neučtivost** (eng. *negative impoliteness*), kad se upotrebljavaju izlazne strategije kojima se ugrožava sagovornikovo individualističko lice;

---

⁴² “Impoliteness is a negative attitude towards specific behaviours occurring in specific contexts. [...] Situated behaviours are viewed negatively when they conflict with how one expects them to be, how one wants them to be and/or how one thinks they ought to be. Such behaviours always have or are presumed to have emotional consequences for at least one participant, that is, they cause or are presumed to cause offence.”

4) **sarkazam ili ironična učtivost** (eng. *sarcasm or mock politeness*), kad se čin ugrožavanja lica iskazuje primenom strategija učtivosti koje su očigledno neiskrene, te tako ostaju samo na nivou površinske realizacije učtivosti. Culpeperovo shvatanje sarkazma i ironije, u poređenju s Leechovim, detaljnije će biti razmatrano u odeljku 3.1.2.2.1.

Na ovom mestu valja, kao pandan ironičnoj učtivosti koja nije učtivost, spomenuti još jedan bitan fenomen koji Culpeper imenuje **prividnom neučtivošću** (eng. *mock impoliteness* ili *banter*), a koja ne predstavlja neučtivost. Naime, pod njom se podrazumeva neučtivost koja ostaje samo na nivou svoje površinske realizacije, pošto je sagovorniku jasno da namera govornika nije da ga uvredi (Culpeper 1996: 352). Prividna neučtivost, u stvari, nije ništa do radikalniji oblik integrativne učtivosti, jer se naizgled grubim, neučtivim, pa i vulgarnim sredstvima postiže osećaj društvene bliskosti, solidarnosti i pripadnosti istoj društvenoj grupi. Recimo, ako tinejdžer svom najboljem drugu koga dugo nije video kaže: *Gde si, jebote, nikako da se vidimo, bolidu!*, to ne znači da ga vređa, već koristi unutargrupna identitetska obeležja kao strategiju za iskazivanje bliskosti sa sagovornikom. Sagovornik shvata da je uvreda lažna, zahvaljujući prethodnom **zajedničkom iskustvu** (eng. *shared knowledge*), kao u primeru 318 u odeljku 3.1.1.2.1.

Kao što je rečeno, druga bitna korekcija modela Brown i Levinsona, ali i Leecha, jeste ona koju predlaže Chen, kao glavni pobornik koncepta **učtivosti prema sebi** ili, kraće, **samoučtivosti** (eng. *self-politeness*). Ovaj autor primećuje da „govornikova potreba da sačuva sopstveno lice takođe ima uticaja na njegovo jezičko ponašanje” (Chen 2001: 87)⁴³, ali da je u svim prethodnim modelima, uključujući i upravo opisani model neučtivosti (Culpeper 1996, 2010), skrajnuta na marginu interesovanja. Chen predlaže

---

⁴³ “...the speaker’s need to save their own face also has a bearing on their linguistic behaviour.”

četiri suprastrategije samoučtivosti, kojima bi se minimizovalo ili ublažilo dejstvo **čina ugrožavanja sopstvenog lica** (*self-face threatening act – SFTA*). One su slične ili, moglo bi se reći, delimično paralelne, onima o kojima govore Brown i Levinson kad je reč o učtivosti prema sagovorniku:

- 1) **krajnje direktna** (eng. *boldly*)
- 2) **ublažena** (eng. *with redress*)
- 3) **indirektna** (eng. *off record*)
- 4) **strategiju neizricanja čina samoučtivosti** (eng. *withhold the SFTA*).

Kao različite (ponekad i međusobno kontradiktorne) izlazne strategije suprastrategije ublažavanja, Chen navodi sledeće: **opravdaj⁴⁴ (se), usprotivi se, ogradi se, koristi bezlične iskaze, koristi humor, budi samouveren, budi skroman, budi neodlučan i postavi uslove** (2001: 96–99). Prvih pet spada u strategije integrativne samoučtivosti, poslednje dve u individualističku samoučtivost, a strategije ‘budi samouveren’ i ‘budi skroman’ predstavljaju težnju za ostvarenjem određenih društveno poželjnih obrazaca ponašanja, što će biti spomenuto prilikom analize primerâ u odeljcima 3.1.1.3.2. i 3.1.2.2.2. Prema mišljenju autorke ovog rada, najbitniji Chenov doprinos jeste zaključak da bi odnos između samoučtivosti i učtivosti trebalo posmatrati kao kontinuum na čijem jednom kraju primarnu motivaciju govornika predstavlja učtivost prema sebi, dok je na drugom primarna motivacija učtivost prema drugom. Između njih nalazi se čitav spektar slučajeva koji ukazuju na različite stepene uticaja i važnosti ove dve vrste motivacije Slika 5 predstavlja grafički prikaz skale uticaja primarne motivacije govornika na ispoljavanje učtivosti, koji daje Panić Kavgić, prema idejama Chena (2001).

---

⁴⁴ Autorka ovog rada opredelila se da Chenove (2001) izlazne strategije samoučtivosti, za razliku od onih koje se prevashodno odnose na ispoljavanje učtivosti prema sagovorniku (strategije Brown i Levinsona 1987, kao i Leechove (1983) maksime unutar principa učtivosti), prevedu imperativom u drugom licu jednine, tj. oblikom koji implicira upotrebu lične zamenice ‘ti’. Razlog za ovaj izbor leži u činjenici da se radi o „zapovestima“ upućenim sebi – govornik se „obraća“ samom sebi, naravno samo metaforički – pa se pretpostavlja da ne bi upotrebio distalnu, formalniju zamenicu ‘vi’.

primarna motivacija:
učtivost prema sebi

primarna motivacija:
učtivost prema drugom

Slika 5: Skala uticaja primarne motivacije govornika na ispoljavanje učtivosti

Ovim se završava razmatranje pristupa učtivosti koji su prevashodno zasnovani na uvažavanju lica (sagovornikovog i/ili svog). U nastavku će biti dat pregled novijh pogleda na jezički ispoljenu učtivost koji se umnogome temelje na argumentovanoj kritici prethodnih modela, pri čemu nude i nova pojmovna i terminološka rešenja za koja veruju da mogu da nadomeste nedostatke upravo predstavljenih proučavanja.

2.2.1.3. Postmoderni pristup

Kasperino (1990) i, pre svega, Wattsovo (2005a, 2005b, prvobitno 1992) viđenje učtivosti kao markiranog viška označava početak nove ere u proučavanju ovog fenomena – takozvanog diskursnog ili postmodernog pristupa, čiji su glavni predstavnici upravo Watts, zatim Locher, Eelen, Mills, Werkhofer i mnogi drugi. Ovo stanovište stoji nasuprot dotadašnjeg, kako ga Watts naziva, modernog pristupa, koji sledi nakon tradicionalnih proučavanja do sedamdesetih godina 20. veka. Culpeper (2010: 3235) primećuje da obeležje postmodernog simbolizuje težnju ka kulturnom i individualnom relativizmu, odnosno, neslaganje sa univerzalističkim generalizacijama kojima su bili skloni prethodni modeli, pre svih onaj Brown i Levinsona. Naglasak u ovom pristupu je na mikrosituacijama, na konkretnim dinamičkim procenama učtivosti, a ne na opštim konvencionalizovanim formama ili strategijama učtivosti. Ovakav model, i pored činjenice da je proizveo mnogobrojne opise konkretnih jezičkih situacija, kritikovan je zbog svoje krajnje relativnosti u pristupu jezičkim pojavama. Naime, kako ističe

Terkourafi (2005: 245), ispada da se sve svodi na precizne opise pojedinačnih govornih razmena, ali oni ni na koji način ne rezultiraju eksplanatornom teorijom proučavanog fenomena. Najdalje u svojoj kritici ide Holmes (2005), koja tvrdi da istraživač u ovom pristupu postaje redundantan: „ako je sve relativno [...] analitičar nema pokriće da iskazu pripiše značenje, tada se pitamo šta u stvari jeste istraživačeva legitimna uloga“ (2005: 115)⁴⁵. Složili se sa ovim kritičkim opaskama ili ne, jedna od osnovnih Wattsovih postavki dakako je bitna za pojmovno-terminološka razmatranja u ovom radu.

Watts (1992, 2005a) prvo skreće pažnju na dotadašnje olako shvatanje obuhvata pojma i reči ‘učtivosti’ i zanemarivanje činjenice da je to ne samo naučni termin, već i laički, svakodnevni, izraz. Zato Watts, Ide i Ehlich (2005b: 3) ističu potrebu za razgraničavanjem takozvane **učtivosti prvog reda** (eng. *first-order politeness*), koja se odnosi na to kako pripadnici društvenih grupa i kultura obeležavaju različite načine na koje percipiraju učtivo ponašanje i kako o njemu govore, i **učtivosti drugog reda** (eng. *second-order politeness*), kao termina kojim se obeležava teorijski konstrukt u okviru proučavanja društvenog ponašanja i upotrebe jezika. Sličnu podelu uvodi i Eelen (2001), koji predlaže distinkciju između **učtivosti 1** (eng. *politeness 1*), koja obuhvata sve laičke koncepte ovog fenomena, i **učtivosti 2** (eng. *politeness 2*), koja predstavlja koncepte učtivosti kojima se bave teorijski modeli.

Prema Wattsu (1992, 2003, 2005a, 2005b), učtivost se tumači kao **markirana verzija društveno prihvatljivog ponašanja** (eng. *politic behaviour*). Kao takva, ona se smatra **viškom** koji je primetan i lako uočljiv i bez kog se najčešće može (eng. *marked surplus*), a koji je posledica čovekove egocentrične motivacije da poboljša mišljenje drugih ljudi o sebi (Watts 1992: 50–51). S ovim stanovištem se, kao što će biti

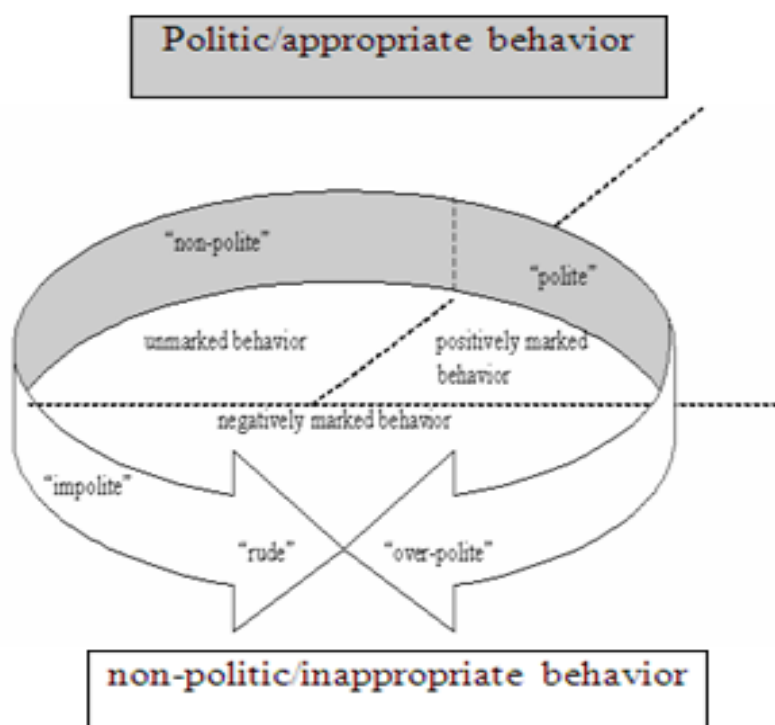
---

⁴⁵ “If everything is relative [...] the analyst cannot legitimately attribute meaning, one wonders what, then, *does* constitute a legitimate role for the analyst.”

predstavljeno u daljem tekstu, delimično ne slaže Locher (2004), jer smatra da govornikove pobude mogu da budu i altruističke prirode.

Wattsov spektar govornog ponašanja ima sledeće komponente (Slika 6):

- jednu polovinu zauzima **društveno prihvatljivo opštenje** (eng. *politic / appropriate behaviour*), koje se sastoji iz **neobebeženog ponašanja** (eng. *non-polite*) i **pozitivno obebeženog** dela koje predstavlja **učtivo ponašanje** (eng. *polite*);
- s druge strane, ono što je van opsega prihvatljivog i predstavlja **društveno neprihvatljivo ponašanje** (eng. *non-politic / inappropriate behaviour*) jesu dva naizgled suprotstavljena fenomena – **neučtivo** (eng. *impolite*), sa **grubim ponašanjem** (eng. *rude*) kao svojim ekstremom, i **previše učtivo ponašanje** (eng. *over-polite*).

Slika 6: Wattsov model dinamičkih međuljudskih odnosa – društveno prihvatljivo i neprihvatljivo govorno ponašanje (Watts 2005a: xliii)

Suštinu učtivog ponašanja kao markiranog viška i dopune društveno prihvatljivog ponašanja možda najbolje ilustruje Wattsova metafora učtivosti kao **društvene „napojnice“** (eng. *social “tip”*). Ovo viđenje je donekle u skladu i s ranijim poređenjima učtivosti s novčanom razmenom koju najradikalnije zastupaju Clark i Schunk (1980). Oni učtivost smatraju novcem kojim govornik plaća cenu održavanja prihvatljivih međuljudskih odnosa. Kroz razmatranje troškova i dobiti u komunikaciji, govornik procenjuje obe ove dimenzije interakcije sa sagovornikom i izračunava količinu „novca“ (učtivosti) koju treba da uloži da bi se komunikacija uspešno odvijala. Iako se danas smatra naivnom i suviše jednostavnom, ova teorija učtivosti uticala je i na stavove postmodernih proučavalaca kao što su Watts i Werkhofer.

I Locher (2004) prihvata model viška, objašnjavajući da i ona smatra da je učtivost više od puke norme i da se jasno može uočiti i označiti kao ponašanje koje odudara od neutralnog. Ova autorka svoje viđenje učtivosti zasniva na sledećim postavkama: Goffmanovom razmatranju lica, dinamičkoj suštini međuljudskih odnosa (eng. *relational work*), teoriji iskustvenih šema – slika (eng. *frames*), uticaju konteksta, kao i stavu da, pored egocentričnih, i društveno poželjne namere mogu biti motivacija za učtivo verbalno ponašanje (Locher 2004: 78). Za razliku od Leecha i Brown i Levinsona, Locher svoje shvatanje komunikacije zasniva na teoriji relevantnosti Sperbera i Wilson (1995), a ne na Griceovom (1975) principu kooperativnosti. Prema ovom, novijem, pristupu komunikaciji, relevantnost iskaza smatra se zadatom, a kontekst varijabilnom vrednošću koja je određena potragom za relevantnošću.

Locher (2004: 87) ukazuje na veoma bitnu činjenicu da višak o kome govore i Watts i Kasper i ona sama ne mora nužno da bude znak učtivosti, već i formalnosti ili druželjubivosti, pri čemu dokazuje da potonja dva fenomena nikako ne moraju biti, i

zaista i nisu, sinonimi za učtivost. Još jedno bitno zapažanje kojem posvećuje pažnju jeste da se, i pored normi ponašanja koje važe u određenoj kulturi ili manjoj grupi, shvatanja o tome šta je društveno prihvatljivo razlikuju, maltene, od pojedinca do pojedinca (Locher 2004: 86). Zato ova autorka, pomalo pesimistično za jednog proučavaoca učtivosti, konstatuje da istraživač nikad s potpunom sigurnošću neće moći da ustanovi da li je namera govornika bila da iskaz bude učtiv, odnosno, da li ga je sagovornik sagledao kao učtivog. Ovo viđenje donekle pokušava da ublaži svojim predlogom da razlika između govornikove namere i sagovornikove percepcije mora biti naglašena, kao i drugde već naglašavanim stavom da ne postoji jezička struktura ili strategija koja je inherentno učtiva ili neučtiva (Fraser i Nolen 1981, Fraser 1990, Watts 2003).

Ova autorka sumira svoje stavove sledećom konstrukcijom razvoja odnosa između pošiljaoca i primaoca poruke: na osnovu govornikovog učtivog ponašanja, slušalac prepoznaje govornikovu nameru da uvaži njegovo ili sopstveno lice. S druge strane, govornik želi da to sagovorniku bude jasno i vidljivo. Međutim, konačna presuda da li se iskaz smatra učtivim ili ne samo je na sagovorniku, koji ga procenjuje u odnosu na svoje norme, zasnovane na kognitivnim slikama, kriterijumima prihvatljivosti i poželjnosti, očekivanjima, ličnom stilu izražavanja itd. (Locher 2004: 90). Kad pojašnjava motivaciju za učtivo ponašanje, Locher kombinuje Kasperine (1990) i Wattsove (1992) razloge: u nekim slučajevima to su druželjubivost, želja za uspostavljanjem društvene harmonije i protivteže potencijalnom konfliktu (Kasper 1990: 208), a u drugim, to je svesna namera da se bude agresivan na društveno prihvatljiv način.

U okviru postmodernog pristupa za ovu disertaciju veoma su značajna razmatranja Ehlicha (2005), koja su u velikoj meri kompatibilna sa stavovima Watta o podeli spektra govornog ponašanja na društveno prihvatljivo i neprihvatljivo. Ehlich učtivo ponašanje definiše kao „aktivnost koja prepoznaje društveno konstruisanu granicu kao relevantnu za

samu aktivnost. Samo za sebe i samo po sebi ono ne postoji“ (2005: 78)⁴⁶. Najvažniji koncept koji ovaj autor uvodi jeste **društveno konstruisana granica** (eng. *socially constructed limit*), koja predstavlja vrstu standarda koji fluktuiraju u zavisnosti od društvene grupe i istorijskog trenutka, i koji se ne može empirijski definisati, već je, kako Watts (2005a: xxxviii) sumira, intuitivno konstruisana od strane pripadnika grupe za čitav niz društvenih interakcija u kojima učestvuju. Dok god se pojedinci pridržavaju ove labave granice, ona će se u društvu održavati i omeđavajuće obrasce ponašanja koji se smatraju prirodnim i prihvatljivim u određenom tipu interakcije. Prema Ehlichovom mišljenju (2005: 74), učtivost nastaje kao plod **tenzije** (eng. *tension*) između društveno konstruisane granice i ponašanja koje prevazilazi ono što društvo zahteva unutar postavljenih okvira. Učtivost bez društveno konstruisane granice ne postoji, ali to ne znači da se sve što je u okvirima te granice smatra učtivim. Teško je uvek odrediti da li je ono što je „normalno“, adekvatno i društveno prihvatljivo automatski uvek i učtivo. Spominjana tenzija nastaje kad učesnik u komunikaciji nije siguran koji je društveno najprihvatljiviji način ponašanja u datoj situaciji, ili kad zna koji je, ali odluči da ipak od sebe da malo više od onog što je neophodno. Ehlich sumira svoje stavove na sledeći način: „postupak se smatra učtivim kad se odlikuje nečim dopunskim ili dodatnim u odnosu na ono što se smatra ‘normalnim ponašanjem’“ (2005: 74–75)⁴⁷, što je veoma slično Wattsovom viđenju učtivosti.

Iako temelje svog doprinosa proučavanju jezički ispoljene učtivosti Janney i Arndt daju još sredinom osamdesetih godina prošlog veka, ova dvojica autora su prema svojim stavovima bliža postmodernim gledištima i za ovo razmatranje su, između ostalog, važna zbog proklamovanog cilja učtivosti – izbegavanja konflikta među sagovornicima. Oni

---

⁴⁶ “Polite activity is an activity that recognises the socially constructed limit as being relevant to the activity itself. In and of itself it does not exist.”

⁴⁷ “...an action appears polite when it displays something in addition to or beyond what is agreed upon as ‘normal behaviour’.”

smatraju da je modifikovanje verbalnog i neverbalnog ponašanja u cilju izbegavanja konflikta veoma bitna komunikacijska aktivnost u svim kulturama, te **taktičnost** (eng. *tactfulness*) smatraju jako značajnim sredstvom za održavanje osećaja kooperativnosti i podrške drugom, neophodne za uspešnu interakciju (Janney i Arndt 2005: 21). Ovi autori učtivost posmatraju i analiziraju sa dva stanovišta (društvenog i interpersonalnog), te prvi tip nazivaju **društvenom učtivošću** (eng. *social politeness*), a drugi **interpersonalnom** (eng. *interpersonal politeness*), ili, kraće, **taktom** (eng. *tact*). Društvena učtivost podrazumeva da se ljudi, kao članovi šire ili uže zajednice, moraju ponašati na manje ili više predvidiv način da bi funkcionisali u svom okruženju i da bi samo društvo moglo da opstane. Zato je, kako Janney i Arndt (2005: 23) zaključuju, funkcija ovakve učtivosti pre svega da obezbedi obrasce standardizovanih strategija za započinjanje, održavanje i završavanje razgovora u određenoj društvenoj zajednici. S druge strane, takt jeste posledica duboko usađene ljudske potrebe za očuvanjem lica, straha od njegovog ugrožavanja i potrebe da se ne ugrozi lice sagovornika, te odgovara onom što Brown i Levinsona smatraju osnovom učtivog ponašanja. Janney i Arndt smatraju da biti taktičan ne znači samo ponašati se na društveno „ispravan“ način, odnosno ispoštovati pravila društveno „propisane“ upotrebe jezika, već to, pre svega, podrazumeva podršku sagovorniku tokom procesa komunikacije. Kao ilustraciju osnovne razlike između ova dva tipa učtivosti, Janney i Arndt navode jednu veoma uspelu metaforu: „metaforički, moglo bi se reći da je društvena učtivost nešto poput sistema društvenih saobraćajnih pravila, dok je takt više stvar međuljudskih stilova vožnje i strategija“ (2005: 26)⁴⁸. Zadržavajući analogiju s prethodnim poređenjem, autori konstatuju da je takt, a ne društvena učtivost, faktor koji omogućava izbegavanje i ublažavanje svakodnevnih

---

⁴⁸ “Metaphorically, we might say that social politeness is somewhat like a system of social traffic rules, while tact is more a matter of interpersonal driving styles and strategies.”

konfliktnih situacija, te da se uvek temelji na psihološkim i kulturološkim, a unutar njih i situacionim, činiocima.

Iz psihološke perspektive, relevantna je razlika između emocionalne i emotivne komunikacije, kao i obziri prema licu. Ako se **emocionalna komunikacija** (eng. *emotional communication*) shvati kao komunikacija praćena spontanom, neplaniranim eksternim manifestacijama unutrašnjih afektivnih stanja govornika, a **emotivna** (eng. *emotive communication*) kao ona koja se odlikuje svesnim strateški upotrebljenim ispoljavanjima afektivne komponente, onda se, prema ovim autorima, takt može definisati kao veoma razvijen oblik emotivne komunikacije, i to ne uvek i svugde isti, već znatno uslovljen kulturološkim modifikacijama i inhibicijama (Janney i Arndt 2005: 27). S tačke gledišta obzirâ prema licu, takt je usmeren ka zadovoljenju dve već opisane osnovne potrebe lica: individualističkom i integrativnom, ili, kako ih ga Janney i Arndt (2005: 29) nazivaju, **ličnom** (eng. *personal face*) i **interpersonalnom** (eng. *interpersonal face*). S kulturološkog stanovišta, Helt (1982) smatra da pripadnici jedne kulture kognitivno skladište izvesne zajedničke opšte pretpostavke i relativno stabilne okvire unutar kojih funkcionišu standardne pretpostavke u vezi s onim što se u datoj kulturi definiše kao „realnost“ ili „stanje stvari“. Takvi okviri su, kako Janney i Arndt primećuju, apsolutno neophodni za taktičnu komunikaciju jer bez njih govornik ne može da zamisli i predvidi kako njegovo ponašanje tumači prototipični sagovornik. Iz kulturoloških pretpostavki izvire situacione, koje su, za razliku od prethodnih, krajnje nestabilne jer se zasnivaju na trenutačnim nagađanjima do kojih govornici dolaze tokom konkretnog razgovora, a na osnovu referentnih okvira, mentalnih scenarija i slika koje izvire iz njihovog kulturološkog nasleđa ili iskustva utemeljenog na ranijim susretima sa istim sagovornikom (o čemu će više reći biti u odeljku 2.4.3.2.). U tom smislu, takt se može definisati kao „sredstvo za modifikovanje situacionih pretpostavki koje sagovornicima

omogućava da izbegnu nepotrebnu konfrontaciju i održe svrsishodnu komunikaciju“ (Janney i Arndt 2005: 33)⁴⁹.

Konačno, Janney i Arndt svoje viđenje učtivosti zaokružuju uvođenjem pojmova **unutarkulturnog** (eng. *intracultural*) i **međukulturnog takta** (eng. *intercultural tact*). U okviru razmatranja unutarkulturnog takta, koje je relevantnije za ovaj rad, najbitnije je zapažanje da je osnovni cilj angloameričkog takta da minimizuje pretnju sagovornikovom individualističkom licu, istovremeno maksimizujući uvažavanje njegovog integrativnog lica (Janney i Arndt 2005: 35). Osnovno načelo, kako još ranije ističu Bradac, Bowers i Courtright (1980), jeste da se pozitivne poruke moraju dovoljno naglasiti, a negativne dovoljno potisnuti, jer u suprotnom može doći do konflikta. Stoga, Janney i Arndt (2005: 36) zaključuju sledeće: kad angloamerički govornici žele da prenesu pozitivnu poruku (poput nedvosmislenog slaganja, zahvaljivanja, davanja komplimenta), trude se da taj efekat pojačaju asertivnošću, direktnošću i jasnošću iskaza. S druge strane, kad moraju da izraze negativnu poruku (kao što je neslaganje, odbijanje, kritikovanje), pokušavaju da je ublaže, nedostatkom asertivnosti, indirektnošću i slabijom prozirnošću iskaza. Ove tvrdnje će biti predmet detaljnijeg razmatranja u odeljku 3.1.3., koje se bavi mogućim kulturološkim okvirima rezultata istraživanja.

Veliki doprinos postmodernom pristupu daje i Werkhofer (2005, prvobitno 1992), koji kaže da mu je glavni cilj da kritički rekonstruiše model Brown i Levinsona, uzimajući u obzir njegove psihološke i sociološke implikacije (2005: 155). Ovo, kako Watts (2005a: xxxi) primećuje, znači da se Werkhofer fundamentalno ne protivi većini njihovih postavki, već da pažljivo pristupa postupku dekonstrukcije pomenutog pristupa, da bi mogao nanovo da ga konstituiše uz izvesne izmene. Suština Werkhoferove zamerke svodi se na mišljenje da Brownina i Levinsonova tipična osoba nije psihološki ni

---

⁴⁹ “...a means of modifying situational assumptions that enables people to avoid unnecessary confrontations and maintain effective communication.”

sociološki utemeljena u stvarnosti i da, kao takva, predstavlja osnov za apstraktan model učtivosti. Podsećanja radi, ona predstavlja prototip racionalne svesne ljudske jedinice koja ima plan, razmišlja na strateški način i svesno čini određene jezičke izbore. Ovakav apstraktan model svojstven je, recimo, ideji o idealizovanom izvornom govorniku kakvu zastupa Chomsky u okvirima teorijske lingvistike, koja jezik posmatra u izolaciji od svog konteksta, ali ne i modelu upotrebe jezika kakvo bi razmatranje učtivosti trebalo da bude. Nadalje, Werkhofer smatra da se Brown i Levinson usredsređuju samo na **tipičnog govornika** (eng. *model speaker*), a da zapostavljaju **tipičnog slušaoca** (eng. *model hearer*), zanemarujući načine na koje slušaočeva reakcija može da usmerava dalju komunikaciju. Drugim rečima, ne zavisi sve uvek samo od govornikove namere. Ovaj autor (Werkhofer 2005: 165–166) uvodi takozvani **model produkcije** (eng. *production model*), koji dekonstruiše proces generisanja učtivog iskaza kako ga vide Brown i Levinson, uz početnu pretpostavku da se čin ugrožavanja sagovornikovog lica podrazumeva, te da govornik u sebi vodi zamišljeni pretpostavljeni dijalog. Naime, on prvo generiše ono što zaista želi da kaže, ali to ostaje neizgovoreno; zatim prelazi na anticipaciju onoga šta bi moguće ugrožavanje lica značilo za slušaoca, i tek se onda opet vraća na sebe i formuliše učtiv iskaz. Werkhofer se na ovom mestu pita šta se događa ako slušalac govornikov iskaz ipak primi kao čin ugrožavanja lica i ako govornik tek tad treba da smisli čin kompenzacije za već nanetu štetu. Osim dekonstrukcije Browninog i Levinsonovog modela, Werkhofer veliku pažnju posvećuje i diskutabilnom stavu o prirodi veze između Griceovog principa kooperativnosti i ispoljavanja učtivosti, o čemu će više reči biti u odeljku 2.3.6.

Na kraju ovog pregleda novijih pristupa jezički ispoljenoj učtivosti, u osnovnim crtama će biti predstavljeni i danas veoma uticajni stavovi koje zastupa Spencer-Oatey (2008b, 2008c). Ona se usredsređuje na razmatranje pojma **regulisanja međuljudskih**

odnosa (eng. *management of interpersonal relations*), odnosno na upotrebu jezika s ciljem unapređivanja, održavanja ili ugrožavanja harmoničnih društvenih relacija (Spencer-Oatey 2008c: 3). Ovo celo polje interesovanja autorka naziva **upravljanjem ljudskim međuodnosima** (eng. *rapport management*), a ono se sastoji iz usklađivanja tri međusobno komplementarne komponente (Spencer-Oatey 2008b: 13): **lica** (eng. *management of face*), **društveno uslovljenih prava i obaveza** (eng. *management of sociality rights and obligations*) i **interakcijskih ciljeva** (*management of interactional goals*). U pogledu razmatranja lica, veoma je bitno zapažanje da ono može biti trojako, u zavisnosti od toga na koju se komponentu identiteta odnosi: da li na pojedinca kao individuu, ili kao člana grupe, ili, pak na pojedinca u odnosu prema drugima. Tako se uspostavljaju tri vrste identiteta (Spencer-Oatey 2008b: 14): **individualni** (eng. *individual identity*), **grupni ili kolektivni** (eng. *group / collective identity*) i **identitet u odnosu na druge** (eng. *relational identity*). Druga komponenta regulisanja odnosa tiče se očekivanja pojedinca u vezi sa svojim pravima i obavezama u društvu – ako bivaju izneverene ili ne bivaju ispunjene, međuljudski odnosi u toj zajednici mogu biti ugroženi. Konačno, pojedinci imaju određene **transakcijske** (eng. *transactional*) i **interakcijske ciljeve** (eng. *interactional goals*) kad stupe u komunikaciju s drugima, što je objašnjeno prilikom razmatranja jezičkih makrofunkcija u odeljku 2.1.1., i ispunjenje ili neispunjenje tih ciljeva u velikoj meri utiče na dalji razvoj njihovih odnosa.

U sledećem odeljku ukratko će biti obrazložen metod primene nekih od opisanih modela učtivosti prilikom analize dijaloga slaganja i neslaganja sa sagovornikom u odabranim američkim i srpskim filmskim scenarijima, u poglavlju 3.

2.2.1.4. Predložen kombinovani metod

Kada je autorka ove disertacije pre nekoliko godina koncipirala temu za ovo istraživanje, bivajući tada još nedovoljno obaveštena o današnjem obimu proučavanja verbalno ispoljene učtivosti, smatrala je da će svoja razmatranja uglavnom sprovesti u okvirima takozvanog modernog pristupa, pre svega se oslanjajući na postavke Brown i Levinsona i, delimično, Leecha. Iako je i do danas najvažniji i najuticajniji model prva dva navedena autora zaista jedan od najvažnijih temelja ovog rada, obilje naknadnih proučavanja na ovom polju u poslednjih tridesetak godina rezultiralo je, kao što je prikazano u prethodnim odeljcima, mnogim vrednim novim pojmovno-terminološkim određenjima. Ona su u znatnoj meri, zasnivajući se na argumentovanoj kritici, popravila, dopunila, a u nekim slučajevima, i dekonstruisala i redefinisala brown-levinsonovske okvire.

Bez namere da se stvori nemotivisana i nasumična mešavina više modela, mišljenje koje se ovde zastupa jeste da bi zahtevan jezički materijal kakav su filmski dijalozi slaganja i neslaganja iz dva jezika i dve različite kulture, i to i u izgovorenom i u pisanom (prevedenom titlovanom) obliku, bilo previše pojednostavljeno i jednodimenzionalno sagledati iz samo jednog od predstavljenih teorijskih uglova. Uzimajući u obzir međudelovanje teorijskih okvira iz više različitih oblasti prilikom analize odabranog jezičkog materijala (teorije govornih činova i konverzacione analize, razmatranja verbalnih reakcija slaganja i neslaganja sa sagovornikom, kontekstualnih nivoa i parametara), zauzet je stav da se aspekt učtivosti, koji istovremeno treba da natkriljuje i prožima sve navedene pristupe i oblasti, sagleda kroz međusobno kompatibilne elemente nekolicine različitih modela. Autorka smatra da je ovakav kombinovani metod svrsishodniji jer uzima u obzir različite aspekte koje pojedini modeli zapostavljaju. Ovakav stav potkrepljuju i u poslednje vreme sve brojniji radovi iz ove

oblasti koji pokazuju opštu tendenciju ka sintezi (naizgled) različitih stavova i pristupa iz oblasti jezički ispoljene učtivosti.

Važni aspekti koji će biti primenjeni prilikom analize primera u poglavlju 3 uključuju sledeće komponente razmatranih modela učtivosti za koje autorka smatra da nisu međusobno isključivi:

- obziri prema licu sagovornika i strategije kojima se iskazuje i/ili ublažava čin ugrožavanja njegovog lica, kao i kod Brown i Levinsona, biće u centru pažnje, ali će biti uključeni i aspekti učtivosti prema sebi, kako ih vidi Chen, kao i neučtivosti, kako je vidi Culpeper;

- kako se autorka ovog rada slaže sa Pfisterom da pristupi koji se zasnivaju na uvažavanju lica i oni koji uvode maksime učtivosti međusobno nisu u koliziji, Leechove maksime, naročito slaganja, skromnosti i odobravanja, takođe će naći svoje mesto u analizi primera;

- pošto će se pokazati da insistiranje na indirektnosti kao najučtivijoj strategiji nije uvek opravdano, naročito u primerima dijaloga na srpskom, veoma značajnim će se smatrati zapažanja Blum-Kulke, koja značaj indirektnosti sagledava u relativnim, kulturološkim okvirima, na šta će se autorka ovog rada više puta pozivati tokom analize;

- u pojmovno-terminološkom smislu neprocenjivo korisna biće rešenja koja u okviru postmodernog pristupa nude Watts i Ehlich, pošto će ponekad biti teško pojedine iskaze okarakterisati kao učtive ili neučtive, tako da će se često koristiti ovde opisana Wattsova terminološka i pojmovna kategorizacija, koja na drugačiji način deli spektar govornog ponašanja;

- od velikog značaja biće i Locherino i Wattsovo insistiranje na dinamičkoj prirodi međuljudskih odnosa, što će se naročito pokazati važnim prilikom markiranja primera

prema parametrima bliskosti i moći, za koje će se ispostaviti da nisu stabilne kategorije, čak ni tokom relativno kratkog trajanja radnje filmske priče;

- kako se upravo bavila neslaganjem sa sagovornikom u svetlu učtivosti, Locherina klasifikacija strategija za ublažavanje neslaganja, uz izvesne dopune, biće jedna od najvažnijih polazišta za grupisanje analiziranih primera;

- iako se najčešće neće spominjati pod tim imenom, pojam unutarkulturnog takta koji uvode Janney i Arndt biće relevantan prilikom izvođenja kulturoloških zaključaka.

Tokom analize primera u 3. poglavlju biće primenjena navedena kombinacija kompatibilnih elemenata nekolicine modela, koja će se, autorka se nada, pokazati kao dobro rešenje, u sadejstvu sa preferntnom orijentacijom (koja je predmet razmatranja sledećeg odeljka) kao glavnim kriterijumom za opštu klasifikaciju primera slaganja i neslaganja kao poželjnih i nepoželjnih reakcija.

Konačno, autorka će tokom analize stalno imati na umu sledeća dva imperativa: 1) ne postoji ništa što je intrinzično učtivo u bilo kojoj jezičkoj strukturi samoj po sebi, odnosno, u izolaciji od konteksta i od stavova i očekivanja učesnika u komunikaciji (Holmes 1995: 10), i 2) konceptualizacije učtivosti i onog što se smatra prihvatljivim ili neprihvatljivim u komunikaciji razlikuju se u zavisnosti od konkretne kulturne matrice u kojoj se razgovor odvija (Holmes 1996: 23).

U odeljku 2.3. biće predstavljena dva centralna pojma u ovom radu – slaganje i neslaganje sa sagovornikom. Prvo će biti sagledani pojedinačno, a zatim zajedno, u korelaciji s nekolicinom drugih srodnih predmeta proučavanja.

2.3. Slaganje i neslaganje sa sagovornikom

Slaganje i neslaganje sa sagovornikom, kao što je već naglašeno, s tačke gledišta govornih činova mogu se smatrati predstavnicima grupe reprezentativa, te, kao i drugi

govorni činovi, imaju svoje strukturne i semantičke odlike i komponente. Osim iz ovog ugla, problematika će biti sagledana i kroz neke od postavki konverzacione analize, koje, često samo prividno, predstavljaju protivtežu metodama istraživanja Brown i Levinsona. Prema kritičarima iz redova konverzacionih analitičara, ovo dvoje autora nisu u obzir uzimali totalitet razgovora i mogući uticaj postojanja poželjnih i nepoželjnih doprinosa toku komunikacije. Slaganje i neslaganje ovde će, nakon pojedinačnih napomena o oba čina ponaosob, biti sagledavano zajedno, i to iz sledećeg razloga: istraživači su se prevashodno bavili ili samo neslaganjem, ili i slaganjem i neslaganjem istovremeno, dok praktično nema samostalnih proučavanja slaganja jer je ono, čini se, redovno vezano za razmatranje svoje suprotnosti.

2.3.1. Odlike slaganja sa sagovornikom

Na osnovu jezičkog materijala koji je proučavala, Pomerantz (1984) je tipove iskaza kojima se izražava **slaganje** sa sagovornikom (eng. *agreement*) skalarno podelila u tri osnovna tipa:

- 1) **slaganje jačeg intenziteta** (eng. *upgraded assessment* ili *upgrade*)
- 2) **neutralno slaganje** (eng. *same evaluation*)
- 3) **slaganje slabijeg intenziteta** (eng. *downgraded assessment* ili *downgrade*)

U daljem tekstu će u kratkim crtama pojedinačno biti predstavljeni svi navedeni tipovi iskaza, pri čemu treba napomenuti da podtipovi unutar svake kategorije u odeljku 3.1.2.1. predstavljaju kombinaciju klasa slaganja koje je ustanovila Pomerantz (1984) i novih grupa koje, kao svoj doprinos, predlaže autorka ove disertacije. Sve vreme, međutim, valja imati na umu da navedena tri tipa iskaza ne predstavljaju obavezno odelite i jasno razgraničene kategorije, već bi slaganje sa sagovornikom trebalo posmatrati kao skalaran fenomen. Na jednom kraju skale bilo bi slaganje slabijeg intenziteta, u sredini

neutralno, a na suprotnom kraju slaganje jačeg intenziteta, poput svetlijih i tamnijih nijansi sive boje na Slici 7.

Slika 7: Skala poželjnog slaganja sa sagovornikom (prema Pomerantz 1984)

1) Slaganje jačeg intenziteta

Slaganje jačeg intenziteta podrazumeva da se prilikom slaganja iznosi vrednosni sud istog ili sličnog značenja, ali jačeg intenziteta u odnosu na prethodni sagovornikov stav. Ovakvo slaganje može biti eksplicitno, odnosno, jasno i vidljivo izraženo na formalnom i sadržinskom nivou, ili implicitno – izraženo samo na nivou sadržine iskaza, bez vidljivog formalnog markera slaganja. Izostavljeni element se podrazumeva, te se uvek može rekonstruisati i dodati na početak iskaza, ukoliko postoji potreba da se dokaže da implicitna potvrda u vidu govornikovog komentara ili objašnjenja zaista predstavlja čin slaganja sa sagovornikom. Slede podtipovi i primeri a) eksplicitnog i b) implicitnog pojačanog slaganja sa sagovornikom:

a) Eksplicitno slaganje:

- zamena dela iskaza drugim izrazom čiji je intenzitet skalarno viši, kao u sledećem primeru:

A: *Isn't it pretty?*

B: *Yeah, it's beautiful!*

- ponavljanje vrednosnog dela iskaza uz upotrebu intenzifikatora (eng. *intensifier*⁵⁰):

A: *He seems like a nice fellow.*

B: ***Incredibly nice!***

- potvrda praćena dodatnim objašnjenjem koje ide u prilog sagovornikovom iskazu:

A: *These ski pants are so expensive!*

B: *You're right, **and it isn't even autumn yet!***

- ponavljanje potvrдне reči ili celog potvrđnog iskaza dva ili više puta:

A: *I really believe Peter is going to be OK.*

B: ***Sure he is... Sure he is...***

b) Implicitno slaganje:

A: *Hajde da nastavimo gde smo stali.*

B: ***Možda nam u budućnosti stvarno bude bolje.***

Na primerima slaganja jačeg intenziteta mogla bi se uočiti realizacija druge komponente Pfisterove (2010) maksime učtivosti, o kojoj će više reči biti u odeljku 2.3.6. Ona glasi *Pokažite odobravanje sagovornikovih želja i postupaka!* (2010: 1277), te je jasno da se u potpunosti uklapa u preferentnu orijentaciju poželjnog slaganja jačeg intenziteta.

2) Neutralno slaganje

Neutralno slaganje podrazumeva da se prilikom slaganja iznosi vrednosni sud istog ili sličnog značenja i približno ili potpuno istog intenziteta kakvim se odlikovao prethodni sagovornikov iskaz. Moguće je razlikovati tri vrste ovakvih iskaza:

- doslovno ponavljanje sagovornikovog iskaza ili dela iskaza (eng. *echoing*):

A: *I liked the taste of this cake.*

B: ***I liked it too.***

---

⁵⁰ 'Intensifier' je termin koji koriste Quirk i dr. (1985), dok neki drugi autori za pojačavanje intenziteta iskaza upotrebljavaju drugačije nazive, kao što su: 'strengtheners' (Brown i Levinson 1987), 'up-grader' (House i Kasper 1981) ili, pak, 'booster' (Holmes 1995).

A: *It was great.*

B: *It was.*

- najjednostavniji i najkraći oblik slaganja, obično jednom potvrdnom rečju, koja se naziva **markerom slaganja** (eng. *token of agreement*, prema Pomerantz 1984), a u koje spadaju: *da, jeste, yes, yeah, a-ha, m-hm, sure, right, exactly* i slično:

A: *He seems stubborn.*

B: *Yeah...*

- parafraziranje sagovornikovog iskaza:

A: *I think I should stay.*

B: *It would be best if you stayed.*

U okviru razmatranja neutralnog slaganja treba spomenuti još jednu pojavu koja bi bila najbližnja drugoj navedenoj potkategoriji – slaganju putem jednog markera slaganja, ali koja, zbog svoje specifičnosti, ne može da se svrsta u nju i zavređuje posebno objašnjenje. Ono o čemu je reč jeste pojava koja je, kao što je već najavljeno u odeljku 2.1.3., u terminologiji konverzacione analize imenovana japanskom rečju *aizuchi*, a odnosi se na verbalnu potporu koju sagovornik daje kao podršku sagovorniku u toku ili neposredno nakon njegovog iskaza (eng. *encouraging use of back-channels*, prema Grundy 2000: 189). Podsećanja radi, odgovarajući srpski termin koji se ovde predlaže bio bi **verbalna pozadinska podrška**. Naime, pod terminom ‘back-channel’, ili ‘back-channeling’, podrazumeva kratko verbalno izražavanje mišljenja, i to u drugom planu, za vreme trajanja sagovornikovog iskaza ili neposredno nakon njega. U tom smislu, verbalna pozadinska podrška, koja se svodi na povremeno nenametljivo izgovaranje markera slaganja (npr. *yeah, a-ha, sure, right* i *hm* na engleskom i *da, a-ha, mm* i *jeste* na srpskom), može, ali uopšte ne mora, biti znak suštinskog poklapanja stavova. Ona se često javlja samo kao diskretan znak sagovorniku da (s manje ili više interesovanja) pratimo njegov iskaz i da mu “dajemo dozvolu” i podsticaj da svoje mišljenje iznese do

kraja ili da smo, ukoliko je iskaz upravo završen, toga svesni i da smo primili k znanju šta je sagovornik imao da nam kaže. U ovom istraživanju će se pokazati da se verbalna pozadinska podrška mnogo češća javlja u dijalozima na engleskom jeziku, što će opširnije biti razmatrano u odeljku 3.1.2.1.2.

3) Slaganje slabijeg intenziteta

Slaganje slabijeg intenziteta podrazumeva iznošenje vrednosnog suda istog ili sličnog značenja, ali slabijeg intenziteta u odnosu na sagovornikov iskaz. Ovakvo slaganje postiže se:

- zamenom ili modifikacijom dela iskaza drugim izrazom čiji je intenzitet skalarno niži:

A: *Oh, she's gorgeous!*

B: *Yeah, she's a pretty girl.*

- prvobitnom neutralnom potvrdom sagovornikovog stava, praćenom iznošenjem delimično ili potpuno drugačijeg mišljenja. U ovom slučaju, početni potvrdni iskaz veoma često predstavlja uvod u zamaskirano neslaganje sa sagovornikom, te ima ulogu svojevrsnog upozorenja, ali i sredstva za ublažavanje potencijalnog neslaganja. Zato Pomerantz (1984) ovakve iskaze naziva **slabim formama slaganja** (eng. *weak agreement forms*), za razliku od slaganja jačeg intenziteta, koje imenuje **jakim formama slaganja** (eng. *strong agreement forms*).

Odgovarajući primer bio bi sledeći:

A: *It looks like we're gonna have a lovely day!*

B: *Yes, but look at those clouds...*

Kothoff (1993) ovakve reakcije naziva **kontra-argumentima** (eng. *counterarguments*), a način na koji se izražavaju, kao što je spomenuto imenuje **strategijom 'da, ali'** (eng. *'yes, but' strategy*). Ovakav uvod treba da ostavi utisak o daljoj (u najmanju ruku) trivijalizaciji sagovornikovog mišljenja, ali, istovremeno, prema

Brown i Levinsonu (1987), predstavlja jednu od strategija integrativne učtivosti jer se prvo postiže, makar i prividna, saglasnost sa sagovornikom. Nadalje, struktura ‘da, ali’ primer je pokazatelja konvencionalizovanosti, pošto, po pravilu, redovno ukazuje na jednu te istu funkciju iskaza – onu o kojoj je ovde reč. Ipak, opravdano je zapitati se da li ovu grupu uopšte treba svrstati u slaganje sa sagovornikom, ili bi se mogla podvesti pod već spomenuto površinsko slaganje, što, prema stavovima koje zastupaju Beebe i Takahashi (1989), u stvari predstavlja tip neslaganja. U ovom radu će ipak biti prihvaćeno stanovište da ovakvi slučajevi pripadaju kategoriji slaganja slabijeg intenziteta, koja će, zajedno sa ostalim načinima slaganja sa sagovornikom, u odeljku 3.1.2.1. biti predstavljena primerima odgovarajućih filmskih dijaloga iz po pet odabranih američkih i srpskih filmskih ostvarenja.

2.3.2. Odlike neslaganja sa sagovornikom

Termin **neslaganje** (eng. *disagreement*), kako primećuju Angouri i Locher (2012), jeste i naučni i laički izraz koji se u socio-pragmatičkoj literaturi često koristi kao hiperonim za razne činove koji predstavljaju antipod slaganju, pa bi tu spadali i ‘nesuglasica’ i ‘svađa’ i ‘rasprava’ i ‘sučeljavanje’ i ‘sukobljavanje’. S tačke gledišta sadržine, najprihvatljivijom se čini opšta definicija koju nudi Kakavá (1993: 36), a po kojoj je u pitanju „suprotstavljen (verbalni ili neverbalni) stav verbalnoj (ili neverbalnoj) radnji koja mu prethodi“⁵¹. Drugu, veoma upotrebljivu i operativnu definiciju daje Sifianou (2012), koja smatra da se „neslaganje može definisati kao izražavanje pogleda koji se razlikuje od onog koji izražava drugi govornik“ (2012: 1554)⁵². U obzir se, međutim mora uzeti širi kontekst u kom dolazi do izricanja neslaganja, odnosno, **tip**

---

⁵¹ “an oppositional stance (verbal or non-verbal) to an antecedent verbal (or non-verbal) action.”

⁵² “Disagreement can be defined as the expression of a view that differs from that expressed by another speaker.”

govorne aktivnosti (eng. *speech activity type*) koji se odlikuje višim ili nižim stepenom tolerancije prema neslaganju među sagovornicima (na primer, aktivnost debate, naspram ritualizovanog čina sklapanja braka).

Jedan od osnovnih činilaca prilikom odluke da se za osnovni kriterijum klasifikacije činova neslaganja u ovom radu ne uzme model komponente analize činova kakav predlažu Beebe i Takahashi (1989), opisan u odeljku 2.1.1., zasnovan je na stavovima Leea i Pecka (1995) i Georgakopoulouove (2001). Prema njima, puko prisustvo izvesnih semantičkih i strukturnih markera nije i ne može samo po sebi biti znak da je u pitanju struktura slaganja ili neslaganja, iako, kako sumira Stadler (2011: 39), postoje izvesni **pokazatelji konvencionalizovanosti** (eng. *conventionalization cues*) određene funkcije iskaza. Takva je, na primer, uvodna struktura **‘da, ali’** (eng. *yes, but*), koja je ovde već razmatrana u prethodnom odeljku, a primerima će biti potkrepljena u 3.1.2.1.3., prilikom analize primera slaganja slabijeg intenziteta. Drugim rečima, kao što će i ovde biti pokazano, ne postoji uvek čvrst i stabilan odnos jedan-na-jedan prilikom izražavanja određene funkcije nekom jezičkom strukturom (eng. *one-to-one mapping between linguistic form and function*). Stoga je odlučeno da činilac poželjnosti određene preferentne strukture bude osnovni kriterijum za klasifikaciju primera u ovom radu, pošto se on jedini ključno oslanja na kontekstualnu zavisnost iskaza, a tek onda, unutar njega, može biti reči o određenim manje ili više konvencionalizovanim strukturama za izražavanje funkcije govornog čina slaganja ili neslaganja. Drugim rečima, neposredni kontekst (jezički i nejezički) određuje da li je u pitanju slučaj poželjnog ili nepoželjnog slaganja ili neslaganja, te je stoga ovo kriterijum koji od istraživača traži da poseduje svest i znanje o verbalnom i neverbalnom okruženju u kojem je iskaz izgovoren, u šta filmska scena pruža odličan uvid.

S druge strane, treba imati u vidu i veoma bitan zaključak do kog dolazi Vorderwülbecke (1986), kad govori o takozvanom **stepenu nezavisnosti iskaza** (eng. *degree of autonomy of an utterance*). Ovaj autor, prema navodima u Stadler (2011: 38), smatra da što je viši stepen nezavisnosti iskaza u odnosu na kontekstualne informacije koje ga okružuju, utoliko on biva eksplicitniji, te Stadler u daljem razmatranju dolazi do spoznaje da je

„teško proceniti govorni čin na osnovu toga koliko je kontekstualnih informacija dato ili potrebno, ali da je, u slučaju neslaganja sa sagovornikom, dosta lakše rangirati ovakav čin prema svom stepenu nezavisnosti, te tako istraživač može da proučava neslaganje, bez obzira na kontekst u kojem se javlja, i da proceni da li čin sam po sebi može da bude prepoznat kao primer neslaganja“ (2011: 38).⁵³

Ovakav zaključak veoma je bitan kao podsetnik da se eksplicitni oblici neslaganja sa sagovornikom, pre svega oni koji sadrže markere neslaganja, s velikom sigurnošću mogu smatrati pravim predstavnicima svoje kategorije, čak i bez predstavljanja šireg konteksta. Takva je i prva spomenuta grupa koju navode Beebe i Takahashi (1989). Podsećanja radi, u pitanju je eksplicitno neslaganje, kao u primeru: *I'm afraid I don't agree.*

Stepen nezavisnosti iskaza je u direktnoj vezi sa njegovim stepenom formalizovanosti. Milosavljević (2007: 11) **forme učtivosti** definiše kao „forme koje se u procesu upotrebe jezika ne stvaraju, već samo reprodukuju u gotovom obliku i upotrebljavaju u tipiziranim situacijama. To su konvencionalna jezička sredstva kojima se ostvaruju govorni činovi kao što su *molba, izvinjenje, zahvaljivanje, čestitanje i saučešće*.“ Za razliku od navedenih pet činova kojima se Milosavljević (2007) detaljno bavi u svojoj studiji o formama učtivosti u srpskom jeziku, slaganje, a pogotovo neslaganje sa sagovornikom ne spadaju u visoko konvencionalizovane govorne činove.

---

⁵³ “It is difficult to assess a speech act according to how much contextual information is present or required. It is considerably easier to rate a disagreement for its level of autonomy, in which case a researcher is able to consider the disagreement – disregarding the context in which it occurs – and assess whether or not s/he considers it to be recognizable as a disagreement.”

Ovo, međutim, ne znači da ne postoje izvesne ustaljene formalne odlike, poput markera slaganja i neslaganja (eng. *tokens of agreement / disagreement*), o kojima će više reči biti prilikom analize primera u poglavlju 3.

Još jednom se vraćajući na stavove koje zastupa Spencer-Oatey 2008b, govornicima je prilikom neslaganja na raspolaganju više mogućnosti, pri čemu je na njima da, u skladu sa stavom prema sagovorniku i odnosom koji s njim žele da izgrade tokom datog procesa komunikacije, odluče za koju će se jezičku formulu ili formule opredeliti. Osim ličnim i situacionim, izbor strategije, kako Spencer-Oatey (2008b) dalje naglašava, uslovljen je i kulturološkim parametrima, pošto se „kulture mogu razlikovati kako po učestalosti upotrebe određene formule u datoj situaciji, tako i po vrednostima u sferi održavanja međuljudskih odnosa koje se u određenoj kulturi pripisuju upotrebi ili izostavljanju takve formule u datim okolnostima“ (2008b: 23)⁵⁴, što je u saglasnosti sa stavovima o kulturološkoj uslovljenosti upotrebe određenih jezičkih sredstava i strategija.

Iako preopšti kulturološki zaključci mogu istovremeno biti i **ograničeni i ograničavajući** (eng. *limited and limiting*, prema Angouri i Glynos 2009), ipak se prilikom svake analize mora imati u vidu šta se u širem kontekstu, tj. prema važećim društvenim normama, smatra prihvatljivim, dozvoljenim ili poželjnim u datoj komunikacijskoj razmeni. Tako istraživanja koja su sproveli Kakavá (1993) i Tannen i Kakavá (1992) pokazuju da Grci neslaganje sa sagovornikom u neformalnim kontekstima ne smatraju neprihvatljivim, već, naprotiv, ili znakom druželjubivog ponašanja, ili, kako zaključuje Georgakopoulou (2001), barem neutralnom neugrožavajućom reakcijom. Do sličnih zaključaka prethodno je došla Schiffrin (1984), na uzorku izvornih govornika hebrejskog jezika, kad je i uvela svoj kasnije uticajan termin **druželjubivo neslaganje** (eng. *sociable argument*). Nasuprot ovim podacima koji se tiču mediteranskog kulturnog

---

⁵⁴ “Cultures may differ in both the frequency of use of a given formula in a given situation, and also in the face-management value associated with the use or omission of a given formula in a given situation.”

obrasca, Renwick (1983) i Smith (1987) dolaze do zaključka da Amerikanci u svom društvenom krugu radije prihvataju osobe koje se slažu s njihovim mišljenjem. Dakle, nije toliko teško utvrditi šta predstavlja slučaj više ili manje eksplicitnog neslaganja, kao što je već objašnjeno na primeru zaključaka do kojih dolaze Vorderwülbecke (1986) i Stadler (2011). Čini se da je veći problem opisati u kojoj meri se konkretan iskaz u datom užem (situacionom) i širem (kulturološkom) kontekstu smatra poželjnom ili prihvatljivom reakcijom. Drugim rečima, kako se neslaganje (a isto važi i za slaganje) u datoj situaciji uklapa kako u opštije norme učtivosti, tako i u već postojeće, ali svakako dinamičke i promenljive, odnose među sagovornicima, bilo sa brown-levinsonovskog stanovišta **očuvanja lica sagovornika** (eng. *facework*), bilo iz, ipak ne toliko različite, Wattsonove i Locherine (2005) tačke gledišta **izgrađivanja međusobnih odnosa** (eng. *relational work*).

S formalnog stanovišta, neslaganje obuhvata čitav raspon od direktnog i/ili eksplicitnog, preko ublaženog do indirektnog i/ili implicitnog neslaganja, o čemu će posebno biti reči u odeljcima 3.1.1.2. i 3.1.1.3. Već spomenuti pojmovi eksplicitnosti i implicitnosti svakako su relevantni kad se radi o potencijalno uvredljivim govornim činovima, kakvo neslaganje najčešće jeste. Kasnih osamdesetih, naročito u razmatranjima R. Lakoff (1990) i Brown i Levinsona (1987), nedvosmisleno je ukazivano na činjenicu da stepen eksplicitnosti (direktnosti) ovakvog iskaza presudno utiče na nivo ispoljene učtivosti prema sagovorniku. Formalno gledano, međutim, postavlja se pitanje kodiranja određenog čina kao manje ili više implicitnog ili eksplicitnog, odnosno, kvantifikovanja ovog važnog kriterijuma koji je, prema mišljenju S. Stadler (2011), kod ranijih autora tretiran suviše impresionistički, nekonzistentno i arbitrarno. No, i sama Stadler (2011: 37) naglašava da je brown-levinsonovska podela na eksplicitne (krajnje direktne), implicitne (konvencionalno indirektno) i nagoveštavajuće (nekonvencionalno indirektno) strategije i

govorne činove primenjiva u kvalitativnim istraživanjima koja se zasnivaju na opisima i klasifikacijama pojedinačnih primera, što je upravo slučaj u ovoj disertaciji. Stoga na ovom mestu neće biti posvećena veća pažnja samoj shemi kodiranja iskaza prema stepenu eksplicitnosti, jer je ona usmerena na kvantifikaciju podataka kakva nije cilj razmatranja u ovom radu.

Isto tako, i strukturno i sadržinski gledano, valja napomenuti da novija istraživanja, uprkos činjenici da za neslaganje neretko i dalje koriste termin 'govorni čin', ne smatraju da se ono može svesti na jedan izolovani čin sa svoje tri komponente (lokucionom, ilokucionom i perlokucionom), već da se mora posmatrati u totalitetu cele aktivnosti koja se usmerava i vodi od strane oba sagovornika, te svoje korene može imati u sasvim drugim situacijama o kojima istraživač možda i nema saznanja. Ono što posebno otežava strukturni opis neslaganja, kako primećuje Sifianou (2012: 1557), jeste činjenica da iskaz neslaganja veoma često ne biva jednostavno prihvaćen ili odbačen, već služi kao polazišna tačka za čitav niz govornih razmena koje slede (videti primere dijaloških razmena u odeljku 3.1.1.2.3.).

U vezi s poslednjom opaskom, osim iz tradicionalnijeg, sadržinskog i/ili strukturnog, ugla, Locher i Watts (2005) obrazlažu da se neslaganje može analizirati i kroz **dinamičku prizmu interpersonalnih odnosa** (eng. *relational view*), odnosno s naglaskom na to kako se neslaganje koristi da se kroz **međudelovanje sagovornika izgrađuju i menjaju njihovi odnosi** (eng. *negotiating relationships through relational work*), pri čemu uvek postoji izvesno podrazumevano i relativno **stabilno polazište** (eng. *core construct*), koje se u toku konkretnog razgovora nadograđuje. Watts i Locher (2005), kao glavni pobornici stava o dinamičkoj prirodi međuljudskih odnosa, tvrde da u međuljudskoj interakciji uopšte uzev, pa tako i prilikom neslaganja, ne postoje nepromenljive zadatosti, već se uloge menjaju i nadopunjuju u skladu sa konkretnim

slučajem. Drugim rečima, cilj analize nije samo da se konstatuje postojanje razlika u stavovima sagovornika, već, pre svega, uticaj koji će, posledično, ono imati na lice sagovornika, a koji može biti **štetan** (eng. *face-aggravating effect*), **neutralan** (eng. *face-maintaining*) ili, pak, ređe, **ameliorativan** (eng. *face-enhancing*). Upravo na ovom polju međuljudskih odnosa dolazi do preplitanja sa fenomenima učtivosti, neučtivosti i društveno prihvatljivog, odnosno, neprihvatljivog ponašanja, što i jesu ključne tačke preseka relevantne za razmatranja u ovom radu. S tim u vezi, Sifianou (2012) ukazuje na dosad proučavane veze između neslaganja i preispitivanja predstava o sebi u očima drugih (eng. *disagreement vs facework / relational work*), i dolazi do zaključka da neslaganje može biti znak konflikta i neučtivosti, ali i intimnosti i društvenosti, te se stoga mora smatrati potencijalno „dvosmislenim i polisemičnim“ (Tannen 1994, 2002). Sifianou (2012) kao ključni pokretač za otklanjanje mogućih stranputica u tumačenju neslaganja ističe uvid u **lične osobine** (eng. *personal traits*) i **prethodne međusobne odnose** (eng. *relational histories*) učesnika u komunikaciji. Ona se zalaže za kombinovanje onoga što naziva ‘**ovde i sada**’ (eng. *here and now*) sa **prethodnim diskursnim iskustvima sagovornika** (eng. *discourse histories*), koja čine već spominjano unapred postojeće polazište.

Još jednu kontekstualnu komponentu ne treba izgubiti iz vida kad je u pitanju neslaganje – odnose moći među sagovornicima, koje Locher (2004) smatra jednim od ključnih parametara. Moć, o kojoj će više reči biti u odeljku 2.4.3.2., shvata se višestruko – bilo kao institucionalizovano merilo nečijeg mesta u društvenoj, profesionalnoj, porodičnoj ili bilo kojoj drugoj hijerarhiji, bilo kao posledica tek uspostavljenog odnosa unutar dinamičke sheme interpersonalnih odnosa koju, kao što je upravo navedeno, Watts i Locher vide kao najvalidniju perspektivu iz koje se posmatra proces komunikacije. Prema Locher (2004: 93), neslaganje sa sobom povlači ispoljavanje odnosa moći, jer:

- inherentno uključuje postojanje **konflikta** (eng. *conflict*) i **sukoba interesa** (eng. *clash of interests*), i to na dva nivoa: sadržinskom i nivou napadanja ili zaštite lica sagovornika, i

- dovodi do **ograničavanja polja delovanja sagovornika** (eng. *interactant's action-environment restriction*).

Da bi preneo svoje suprotstavljeno mišljenje, govornik ga mora formulirati na način koji ne bi smeo u velikoj meri da ugrozi sagovornikovu predstavu o sebi, te ovo, prema Locher (2004: 94), predstavlja polje preseka proučavanja neslaganja, dinamizma međuljudskih odnosa i jezički ispoljene učtivosti. I ova autorka se zalaže za kvalitativnu analizu primera neslaganja, pri čemu ona naglasak stavlja na potrebu da se utvrdi da li je prilikom neslaganja došlo do ispoljavanja odnosa moći među sagovornicima.

Dotakavši se fenomena lica, ovde se nakratko ponovo valja osvrnuti na autore koji su ovaj koncept i lansirali u središte interesovanja studija učtivosti krajem prošlog veka. Brown i Levinson (1978, 1987), naime, takođe govore o „preferenciji prema slaganju“, na osnovu svojih podataka iz britanske varijante engleskog jezika. I oni pojam preferencije vide kao strukturni fenomen, ali, za razliku od konverzionih analitičara, naglasak stavljaju na zadovoljavanje potrebe lica sagovornika kao primarni kriterijum za određivanje poželjne reakcije (eng. *preferred format*), koja se postiže primenom određenih sredstava za izbegavanje neslaganja ili, barem, postizanja prividnog slaganja. Budući da je neslaganje primer čina ugrožavanja sagovornikovog lica., ono je uglavnom upereno protiv njegovog integrativnog dela, odnosno, protiv sagovornikove želje da bude voljen, poštovan i prihvaćen kao deo zajednice. Zato Brown i Levinson kao dve od svojih strategija integrativne učtivosti, koje su, podsećanja radi, nabrojane u odeljku 2.2.1.2., navode upravo sledeće: *pokušajte da se složite sa sagovornikom i izbegavajte neslaganje sa sagovornikom* (1987: 102). Problem na koji ukazuju kasnije studije slaganja i

neslaganja jeste ono što se i inače zamera Brown i Levinsonu, a to je relativno zanemarivanje situacionih i kulturoloških varijacija. Iako, kao što je već napomenuto u istom odeljku, ovi autori uvode tri opšte društvene varijabile ($W = D + P + R$), kasnija proučavanja pokazuju da one ni u kom slučaju nisu dovoljne da ukažu na ogromnu kompleksnost konteksta. Naime, dokazano je, a što je u ovom radu od posebnog značaja, da specifične situacione i šire kontekstualne karakteristike igraju značajnu ulogu u tome da li se neslaganje smatra poželjnom ili nepoželjnom reakcijom, što predstavlja stav kojim će i ovo istraživanje pokušati da dâ skroman doprinos, no svakako bez pretenzija na preterano uopštavanje i donošenje paušalnih zaključaka.

U okviru brown-levinsonovskog teorijskog okvira, ali s naglaskom na rodno determinisanom ponašanju govornika na Novom Zelandu, fenomenâ slaganja i neslaganja, istina samo kao primerâ opštih matrica učtivosti, dotiče se i Holmes (1995). Tako ova autorka razmatra odlike **reakcije slaganja** (eng. *agreeable response*), naspram **neslaganja** (eng. *disagreeable response*), naglašavajući da se potvrđivanje tuđeg mišljenja i iskaza smatra znakom solidarnog i integrativistički nastrojenog ponašanja. Svoj stav da su žene, i na Novom Zelandu i drugde, kooperativnije i sklonije slaganju i postizanju sporazuma, a sve u cilju održavanja društvene harmonije, potkrepljuje mnogim dotadašnjim istraživanjima koja su došla do istih rezultata širom sveta. Nasuprot njima, mnogobrojne studije takođe potvrđuju i drugi deo Holmesinog razmatranja: muškarci se mnogo ređe slažu i mnogo češće ne slažu sa svojim sagovornikom. Nadalje, čak i kad se ne slažu sa drugom osobom, žene takav stav pokušavaju da ublaže, što Holmes naziva **učtivim neslaganjem** (eng. *polite disagreement*), dok su muškarci skloniji **direktnom, neublaženom neslaganju** (eng. *bold, overt disagreement*). Veoma je zanimljivo opažanje, opet potvrđeno desetinama drugih istraživanja, da se sklonost ka neslaganju, kao obliku društvenog ponašanja, kod pripadnika muškog pola razvija tek u pubertetu,

kao posledica očekivane matrice polnih uloga. Devojčice, s druge strane, i kasnije u životu ostaju dosledne navikama koje su stekle u detinjstvu: s velikim uspehom koriste strategije za ublažavanje, da bi neslaganje ispoljile bez agresivne konfrontacije (Holmes 1995: 64).

Na primeru analize pitanja i komentara govornika i govornica na naučnim sastancima i konferencijama, ova autorka govori o **podsticajnoj reakciji** slušaoca (eng. *supportive elicitation*), koja bi se mogla podvesti pod slaganje, **kritičkoj** (eng. *critical elicitation*), koja predstavlja ili modifikovano slaganje ili, pak, prelazi na polje neslaganja, i **antagonističkoj** (eng. *antagonistic elicitation*), koja podrazumeva konfrontirajuću i, neretko, agresivnu reakciju slušaoca čija je namera da ispolji otvoreno neslaganje i napadne stav druge osobe (Holmes 1995: 43–45). Ovakvo provokativno jezičko ponašanje, koje je karakterističnije za muškarce nego za žene, smatra se rizičnim i po govornika i po sagovornika, pošto može dovesti do dvojakih posledica: s jedne strane, govornik može da privuče pažnju publike i njegov ugled može da poraste ako argumentovano pobije stav sagovornika, čije je lice tada svakako ugroženo; s druge strane, ako se sagovornik uspešno odbrani, on spasava svoje lice, stiče poštovanje publike, dok, istovremeno, lice „napadača“ biva ugroženo, kao krajnja posledica sopstvene početne antagonističke reakcije (1995: 47). Ukupno posmatrano, u javnim kontekstima, muške norme verbalnog ponašanja u ovakvim situacijama ne doprinose prijatnoj, miroljubivoj, uspešnoj komunikaciji, dok ženske podižu nivo kvaliteta diskusije i stvaraju prijatnije i kooperativnije okruženje.

Najvažnije zaključke u vezi sa slaganjem i neslaganjem do kojih dolazi Holmes (1995) moguće je sumirati na sledeći način: žene koriste strategije individualističke učtivosti da izbegnu, minimizuju ili ublaže neslaganje, a integrativne da bi bile prijateljski nastrojene, i to kroz potvrđivanje, slaganje i podsticanje sagovornika. S druge strane, za

muškarce kao da važe druge norme ponašanja: njihova interakcija je kompetitivnija i agresivnija, neslaganje ispoljavaju na otvoren, direktan i neublažen način, ali je zanimljivo primetiti da takav obrazac verbalnog ponašanja muškarci po pravilu ne smatraju uvredljivim, pa čak ni kad upotrebljavaju psovke i uvredljive izraze, koji se, kao unutargrupno identitetsko obeležje, često shvataju čak kao strategija integrativne učtivosti (Culpeper 1996, objašnjeno u odeljcima 2.2.1.2 i 3.1.1.2.1.).

U nastavku teksta biće razmotreno slaganje i neslaganje sa sagovornikom u svetlu preferentnih struktura, odnosno, preferentne orijentacije iskaza kao poželjnog ili nepoželjnog u datoj situaciji, što će se pokazati kao ključni kriterijum klasifikacije primera u poglavlju 3.

2.3.3. Slaganje i neslaganje i svetlu preferentnih struktura

Samim slaganjem i neslaganjem sa sagovornikom u širem jezičkom kontekstu razgovora kao celine najviše se bavila Pomerantz (1984), koja ustanovljava osnovne, za ovo istraživanje veoma bitne, preferentne strukture slaganja i neslaganja. U okviru pravca konverzacione analize, čiji je Pomerantz jedan od najistaknutijih predstavnika, u obzir se uzima ne samo govorni čin kao takav (shvaćen bilo u širem ili užem smislu), već čitava struktura konkretnog razgovora, ono što sledi i pre i posle slaganja ili neslaganja i ono što određuje da li će sagovornikova reakcija u datom razgovoru biti smatrana **poželjnom** (eng. *preferred second turn*) ili **nepoželjnom** (eng. *dispreferred second turn*). Prema istraživanjima koja je sprovela Pomerantz (1984), preferentna struktura koja je najčešće na snazi jeste ona po kojoj je slaganje pozitivan i poželjan, a neslaganje negativan i nepoželjan odgovor na sagovornikovo prethodno verbalno ponašanje, što je u skladu i sa prethodnim zaključcima koje iznosi Sacks (1973/1987), po čijem mišljenju je preferencija prema slaganju čak obeležje sistema, a ne stvar izbora pojedinca, te govornici svoje

iskaze kroje ne prema ličnim preferencijama, već prema potrebi da postignu bar izvestan stepen slaganja sa sagovornikom, što se poklapa sa društvenim očekivanjima. Tako „slaganje sa stavom druge osobe ocenjujemo kao ponašanje usled kog se sagovornik oseća prijatno, kojim mu se pruža podrška, potvrđuju se i učvršćuju njegovi stavovi i kojim se, najverovatnije, sagovorniku daje do znanja da želimo da uspostavimo prijateljski odnos i da razmišljamo na isti ili sličan način“ (Pomerantz 1984: 77)⁵⁵. Nasuprot njemu, „u najrazličitijim situacijama, sagovornici međusobno neslaganje smatraju neugodnim, neprijatnim, teškim, nečim što potencijalno predstavlja pretnju ili uvredu“ (1984: 77)⁵⁶. Stoga je ovde od najveće važnosti razjasniti da se obeležja ‘poželjno’ i ‘nepoželjno’ pre svega odnose na sagovornikovu percepciju slaganja ili neslaganja, odnosno, da ‘poželjno’ ili ‘prihvatljivo’, odnosno, ‘nepoželjno’ ili ‘neprihvatljivo’ znači da je nešto takvo uglavnom iz perspektive primaoca poruke.

S tačke gledišta nekih od novijih pogleda na učtivost, pre svega Chenove (2001) postavke samoučtivosti, ovakav, inače veoma raširen, stav prema poželjnosti i nepoželjnosti iskaza smatra se diskutabilnim, pošto se u velikoj meri zanemaruje činjenica da u komunikaciji ne sme biti prenebregnuto ni stanovište govornika, tj. da su potrebe lica govornika jednako bitne kao sagovornikove. Po Chenovom shvatanju, perspektiva prihvatljivosti menja se u velikoj meri ako se u obzir uzme šta je konkretnoj situaciji poželjno za oba učesnika u razgovoru ili, pak, u nekim slučajevima, samo za pošiljaoca poruke. Valja podsetiti da se radi o kontinuumu omeđenom dvama vrstama učtivosti, u zavisnosti od primarnog motiva kojima se govornik rukovodi (odjeljak 2.2.1.2., Slika 5). Ipak, u ovoj disertaciji u obzir će pre svega biti uzeto razmatranje poželjnosti ili nepoželjnosti kao odraza zadovoljenja ili zanemarivanja potreba lica druge

---

⁵⁵ “...conversants orient to agreeing with one another as comfortable, supportive, reinforcing, perhaps as being sociable and that they are like-minded.”

⁵⁶ “...across a variety of situations conversants orient to their disagreeing with one another as uncomfortable, unpleasant, difficult, risking threat, insult, or offence.”

osobe, uz ogradu da će, gde je to relevantno, kao u odeljku 3.1.2.2.2., biti ukazano i na moguće posledice poželjnosti ili nepoželjnosti govornikovog iskaza po spasavanje ili ugrožavanje sopstvenog lica. U svetlu ovog, bitno je napomenuti razliku u shvatanju pojma preferentnosti kako ga vidi, s jedne strane, Pomerantz, a s druge, autorka ovog rada. Naime, Pomerantz govori o preferentnim strukturama, pre svega imajući u vidu strukturu razgovora i mesto slaganja ili neslaganja unutar nje. S druge strane, u ovom istraživanju svrsishodnije bi bilo, kao opštiji, upotrebljavati termin ‘preferentna orijentacija’, čime se ne insistira toliko na poželjnoj ili nepoželjnoj poziciji određenog dijaloškog reda u strukturi razgovora, već na poželjnoj ili nepoželjnoj nameri prema licu, pre svega sagovornikovom. Tako se preferentna orijentacija neslaganja smatra tipično nepoželjnom, a slaganja poželjnom, iako, kao što će se videti, postoje i mnogobrojni suprotni slučajevi. Opravdanje da preferentnost sagledava u svetlu obzira prema licu, autorka ovog rada nalazi u stavovima koje zastupa Georgakopoulou. Ova autorka (2001: 1882) s pravom konstatuje da pojam nepoželjne verbalne reakcije, iako se, onako kako ga vidi Pomerantz (1984), ne oslanja na postavke teorije o licu, nije u neskladu sa konceptom čina ugrožavanja sagovornikovog lica, kako ga vide Brown i Levinson (1987). I Heritage (1984: 268), prateći preovlađujuće stavove konverzionih analitičara sredinom osamdesetih godina, neslaganje vidi kao u velikoj meri destruktivno po društvenu harmoniju.

Dakle, konverzionih analitičari, i pored koncepta preferencije kao strukturnog fenomena, ipak uzimaju u obzir i društvene okvire, što najjasnije ističu Atkinson i Heritage (1984), koji tvrde da su poželjni i nepoželjni postupci usmereni ka postizanju maksimalnog stepena kooperativnosti i minimizovanju konflikta u interakciji. Ovim dvama preferentnim strukturama, koje će i u ovom radu uglavnom biti smatrane

validnima i pokazati se pretežno važećima, suprotstavlja se, između ostalih, gledište koje, takođe u okviru pravca konverzacione analize, zastupa Kothoff (1993).

Ova autorka smatra da je Pomerantzina preovlađujuća preferentna struktura neslaganja kao nepoželjnog odgovora suviše pojednostavljena i na osnovu svog istraživanja sprovedenog na izvornim govornicima nemačkog i engleskog jezika, dolazi do zaključka da ukoliko se neslaganje, tj. nesporazum, nastavi kroz nekoliko dijaloških redova, od sagovornikâ počinje da se očekuje da brane svoje stavove. Drugim rečima, neslaganje se više ne smatra nepoželjnom reakcijom, ukoliko ono znači zastupanje svog stava i argumentovano obrazlaganje svog mišljenja, bilo ono i u potpunoj suprotnosti sa tuđim. Zato nije retko da, suprotno očekivanjima A. Pomerantz, ublaženo neslaganje tokom razgovora preraste u direktno, tj. neublaženo. Zapažanja Kothoffove (1993), naročito njeno razmatranje već spomenute strategije ‘da, ali’, **formata suprotstavljanja** (eng. *opposition format*) i **suprotnog stava** (eng. *counteractivity*) pokazaće se vrlo bitnima prilikom analize dijaloga neslaganja u odeljku 3.1.1.2.2. i 3.1.2.1.3., te će o ovim fenomenima više reći biti prilikom samog opisa odabranog jezičkog materijala.

Postoji još nekoliko istraživanja koja idu u prilog stavu da se neslaganje ne sme sagledavati u crno-belim okvirima, odnosno, koja pokušavaju da donekle ublaže stanovište koje je dovelo do toga da je „neslaganje steklo lošu reputaciju i da se smatra nekom vrstom greške ili neuspeha u interakciji“ (Sifianou 2012: 112, prema Myers: 2004: 12)⁵⁷. Takva drugačija viđenja kreću se u rasponu od obrazloženja da upravo neslaganje može biti očekivana norma u određenom kontekstu (Tannen 1981, 1998), preko Schifffrinine (1984) postavke **druželjubivog neslaganja** (eng. *sociable argument*), pod kojim ona podrazumeva govorne razmene „koje imaju oblik neslaganja, ali suštinski ne

---

⁵⁷ “Disagreement has acquired a bad name, being regarded as a kind of failure between interactants.”

predstavljaju ozbiljno neslaganje sa sagovornikom“ (1984: 331)⁵⁸, zatim Georgakopoulouinog (2001) sličnog zaključka o neslaganju u opuštenim razgovorima među poznanicima, do zaključaka o inherentnoj prirodi ili, čak, blagotvornom dejstvu neslaganja u radnom okruženju. Tako najranije zaključke ove vrste iznosi Miller (1976), u vidu koncepta **produktivnog konflikta** (eng. *productive conflict*), dok su u skorije vreme razmatranja ovog tipa znatno brojnija (Gray 2001, Tjosvold 2008, Angouri i Marra 2011). Na ovom mestu veoma je bitno napomenuti da konteksti koji će biti predmet analize u ovoj disertaciji ne spadaju u ovakve, moglo bi se reći, netipične situacije, u kojima se na neki način očekuje, pa i priželjkuje, da se sagovornici ne slažu i iznose različita mišljenja, odnosno, da neslaganje bude norma ponašanja (što je, kako su navedena novija istraživanja pokazala, slučaj na radnim sastancima, javnim raspravama, u debatama, intervjuima i sličnim situacijama).

U odeljku 2.3.4. biće dat osvrt na emocionalnu komponentu, pre svega, neslaganja, pošto će se subjektivni i emocionalno obojeni razlozi kao pozadina određene verbalne reakcije pokazati kao važna strategija za ublažavanje neslaganja sa sagovornikom u analiziranim filmskim dijalozima.

2.3.4. Slaganje i neslaganje kao emocionalne reakcije

Jedan od novijih doprinosa proučavanju slaganja i neslaganja jeste i sagledavanje emocionalne komponente koja se javlja kod oba sagovornika kad se o nečemu ne slažu. Langlotz i Locher (2012) spominju neprijatnost, iritaciju, ljutnju, prezir i gađenje (u raznim stepenima ispoljavanja) kao najčešće emocionalne reakcije koje utiču na sagledavanje neslaganja u svetlu građenja međuljudskih odnosa. Implicitno ili eksplicitno izražavanje i emocionalno obojeni opisi nedvosmisleno poseduju afektivnu nijansu

---

⁵⁸ “...with the form of argument, but with no serious substance of argument.”

značenja, koja stupa u interakciju sa konceptualnim (informativnim) i relacionim značenjem, što ukazuje na potrebu za kvalitativnim pristupom analizi ovakvih slučajeva. Ovo opažanje je od nemalog značaja za neke od kasnijih zaključaka u ovoj disertaciji, pre svega one koji se tiču tumačenja emocionalno obojenih razloga i objašnjenja za neslaganje sa sagovornikom (kojih je, pokazaće se, znatno više u dijalozima na srpskom jeziku). U vezi s ovim je i Kienpointnerovo (2008: 246) opažanje da emocionalni odnos među sagovornicima u velikoj meri uslovljava opšti kooperativni ili antagonistički pravac razgovora, pošto će simpatija ili antipatija prema sagovorniku uticati kako na izricanje neslaganja, tako i na procenjivanje sagovornikovog neslaganja kao prihvatljivog ili neprihvatljivog. Sifianou (2012: 1558) primećuje da će osobe koje su u bližim emocionalnim odnosima drugačije ispoljavati neslaganje i samo neslaganje će imati sasvim različite posledice od onog koje nastane među ljudima koji su u emocionalno neutralnim, ili, pak, međusobno antagonističkim odnosima. Suština je u tome da emocionalna bliskost znači i poznavanje i deljenje specifičnih interakcijskih normi, te će takve osobe bolje proceniti kakvo ublaženo ili neublaženo neslaganje je moguće da bi se i dalje ostalo u granicama onog što Watts (2005a, 2005b) naziva društveno prihvatljivim ponašanjem. Zato će prilikom analize dijaloga u ovom radu posebna pažnja biti posvećena komponenti bliskosti među likovima koji ispoljavaju neslaganje.

Konačno, skorija istraživanja naglašavaju još jednu bitnu stavku koja se tiče teme slaganja i neslaganja, a koja je bliska prethodnoj. Naime, Infante i Rancer (1996) odlično uviđaju da nema istu težinu ne slagati se sa nečijim mišljenjem, odnosno, **napasti nečiji stav** (eng. *argumentativeness*) i **napasti nečiju ličnost** (eng. *verbal aggression*), koja se u psihologiji naziva i **self-konceptom** (eng. *self-concept*). Ovaj pojam uvodi Rogers (1959), a on je u vezi sa Maslowljevom hijerarhijom potreba (1943, 1954). Self-koncept obuhvata vrednosti ličnosti kao što su pouzdanost, kompetentnost, moralne odlike i slično. Napad

na self-koncept, koji je, prema mišljenju autorke ove disertacije, u velikoj meri povezan sa Chenovim (2001) viđenjem pojma samoučtivosti (videti odeljak 2.2.1.2.), već bi značio verbalnu agresiju i predstavljao bi mnogo veću pretnju za sagovornika nego argumentovan napad na neki njegov stav. Locher (2004) to objašnjava podelom na neslaganje na nivou sadržine i neslaganje koje u prvi plan ističe napadanje ili zaštitu sagovornikovog lica. Sličnu podelu neslaganja daje i Scott (2002), koja, pored skalarne podele na **jako, umereno i slabo neslaganje** (eng. *weak, moderate, strong disagreement*), govori i o **pozadinskom neslaganju** (eng. *backgrounded disagreement*) i **neslaganju u prvom planu** (eng. *foregrounded disagreement*), u okviru kojeg – od nižeg ka višem stepenu neslaganja – postoje: **kolegijalno neslaganje** (eng. *collegial disagreement*), **dovođenje u pitanje tuđeg mišljenja** (eng. *personal challenge disagreement*) i **napad na tuđu ličnost** (eng. *personal attack disagreement*). Sifianou (2012: 1559) smatra da se sve ove podele suštinski tiču teme neslaganja, te ih svrstava u tu komponentu, prema sopstvenom viđenju kontekstualnog okvira neslaganja, koji je već spomenut u prethodnom odeljku.

Umesto sumiranja iznetih pogleda na slaganje i neslaganje, najnoviji doprinos sagledavanju neslaganja u sklopu šire slike dinamičnih međuljudskih odnosa daju Angouri i Locher (2012: 1551), nudeći četiri osnovne smernice u savremenom proučavanju fenomena neslaganja:

- u pitanju je svakodnevna pojava⁵⁹;
- postoje konteksti koji pokazuju visok stepen tolerancije prema neslaganju, što dovodi do toga da je ono čak očekivano, a ne nepoželjno ponašanje; istovremeno, u nekim drugim situacijama na neslaganje se ne gleda ni najmanje blagonaklono;

---

⁵⁹ Ovaj jednostavan, ali lingvistički potkovan stav, na laičkom nivou možda je najbolje izrazio Dalaj Lama, rečima: “Disagreement is something normal”, u jednom od svojih intervjua 2011. godine.

- neslaganje nije apriorno obeleženo kao negativno, što u velikoj meri zavisi od normi koje vladaju u određenim društvenim grupama koje imaju različite percepcije neslaganja;
- kao i u svakom obliku upotrebe jezika, načini na koje je neslaganje izraženo, a ne samo neslaganje kao takvo, uticaće na međuljudske odnose (na tri moguća navedena načina); istovremeno, međutim, očekivanja po pitanju vrednovanja neslaganja u određenom kontekstu određiće način na koji će ga govornici oblikovati.

Imajući u vidu sva do sada razmotrena stanovišta, ne treba zaboraviti činjenicu da će slaganje i neslaganje u ovom radu biti ispitivano na uzorku filmskih dijaloga, tako da bi ove dve verbalne reakcije, a naročito neslaganje kao pokretački mehanizam u dramskoj radnji, trebalo sagledati i iz ugla analize dramskog diskursa, što će biti učinjeno u odeljku koji sledi.

2.3.5. Slaganje i neslaganje iz ugla analize dramskog diskursa

Na kraju ovog pregleda, kao što je spomenuto u Panić Kavgić (2013a), problematika slaganja i neslaganja sa sagovornikom, osim s već razmotrenih stanovišta, može se sagledati i iz ugla stilistike dramskog diskursa, odnosno, tipova dijaloga u dramskom diskursu, koje određuje Katnić Bakaršić (2003). Ona se u velikoj meri oslanja upravo na ovde spomenute pragmatičke aspekte dijaloga, odnosno, kako primećuje Moranjak Bamburać (2004), „na teoriju govornih činova, ispitivanje vrednosti Griceova načela kooperativnosti i strategija učtivosti koje, primenjene u dramskom diskursu, omogućavaju da razaberemo odnose moći u dramskom dijalogu“. Ista autorka dalje navodi da Katnić Bakaršić tipove dijaloga određuje na osnovu više kriterijuma: tematskog, značenjskog, registarskog, te kriterijuma na temelju razlike dominacija /

subordinacija u odnosu na ravnopravnost govornika. Naime, prema Moranjak Bamburać, pri verbalizaciji konflikta odnosi moći među sagovornicima izbijaju u prvi plan, ali se tu otkrivaju i stilogeni postupci koji se baziraju na specifičnim primenama principa učtivosti/neučtivosti, te na konfliktu kognitivnih shema sagovornika. U razmatranjima Katnić Bakaršić centralno mesto zauzima **dijalog konflikta**, kao pokretač dramske radnje, dok se nasuprot njemu postavlja dijalog intimizacije. Zato će pojam dijaloga konflikta biti od posebnog značaja i prilikom razmatranja zastupljenosti neslaganja u odnosu na slaganje sa sagovornikom u filmskim dijalozima iz odabranih američkih i srpskih filmskih ostvarenja, čiji će izbor kao materijala za analizu lingvističkih fenomena biti obrazložen u odeljku koji sledi.

Imajući i dalje u vidu, ključnu ulogu dijaloga konflikta, kako u razvoju dramske radnje, tako i u skoro svim velikim prekretnicama u „običnom” ili svakodnevnom nekonstruisanom razgovoru, njome je moguće objasniti i znatno veću zainteresovanost gotovo svih relevantnih autora, makar kom lingvističkom usmerenju pripadali, za neslaganje, u odnosu na slaganje (videti u Literaturi odrednice koje se odnose na slaganje, i, s druge strane, neslaganje sa sagovornikom). Pojednostavljeno rečeno, slaganjem govornik samo potvrđuje nešto što je sagovornik izrekao ili uradio, a neslaganjem razgovor vodi u novom i nepoznatom pravcu. Naravno, suviše bi jednostavno bilo reći da je ovo jedini i najvažniji razlog nesrazmerno velikog broja studija koji se bave verbalno ispoljenim neslaganjem (konfliktom, raspravom, nesuglasticama) u odnosu na slaganje. Naime, kako će biti prikazano i u ovoj disertaciji, izražavanje neslaganja zahteva strukturno, semantički i pragmatički mnogo izazovnije i složenije analize jezičkih i vanjezičkih pojava, uzroka i posledica koje dovode do njegovog konkretnog pojavnog oblika u datoj situaciji. Konačno, veoma je važno još jednom napomenuti istaći činjenicu da nezanemarljiv broj veoma značajnih autora, kao što su, između ostalih, Leech (1983),

Brown i Levinson (1978, 1987), Pomerantz (1984), Sacks (1973/1987) i Bolander (2012, 2013), slaganje i neslaganje sagledavaju zajedno, ili, bolje reći, paralelno, u okviru istog konteksta iznošenja mišljenja o stavu sagovornika, bio on u saglasju s njim ili ne.

Razmotrivši slaganje i neslaganje iz raznih teorijsko-metodoloških uglova, autorkina namera u sledećem odeljku jeste da uspostavi vezu između ova dva i nekolicine drugih fenomena od ključnog značaja – kooperativnosti, učtivosti i indirektnosti.

2.3.6. Kooperativnost, učtivost i indirektnost pri neslaganju i slaganju sa sagovornikom

Kako je primećeno u Panić Kavgić (2012), veza između pragmatičkih fenomena kooperativnosti i učtivosti predstavlja predmet višegodišnje i još uvek aktuelne polemike u lingvističkim, antropološkim i sociološkim krugovima. Neslaganje sa sagovornikom čini idealan jezički materijal za upoređivanje i suprotstavljanje lingvističkih škola mišljenja koje se razlikuju, između ostalog, po pitanju određenja koncepta i termina učtivosti i njegove veze sa stepenom indirektnosti iskaza i kooperativnošću učesnika u komunikaciji.

Jezički ispoljeno neslaganje sa sagovornikom, tj. govorni čin neslaganja, kao što je već napomenuto, karakterišu dva osnovna svojstva: kao prvo, neslaganje sa sagovornikom ograničava polje delovanja sagovornika i, kao drugo, ovakvo verbalno ponašanje inherentno uključuje postojanje konflikta i sukoba interesa (Locher 2004: 94). Prema Panić Kavgić (2012), od ključnog je značaja, međutim, naglasiti da neslaganje ni u kom slučaju ne znači nužno i nedostatak kooperativnosti. Drugim rečima, govornik se ne slaže sa sagovornikom, ali pri tom može da:

1. govori istinu, tj. ne krši maksimu istinitosti;
2. ne kaže ni više ni manje nego što je potrebno, čime ne krši maksimu informativnosti;

3. ne skreće s osnovne teme razgovora, odnosno, ne krši maksimu relevantnosti, te
4. neslaganje iskazuje na kratak, jasan i direktan način, čime ne krši maksimu jasnosti.

Iz ovog sledi da govornik, pridržavajući se sve četiri maksime, ne narušava princip kooperativnosti. Istovremeno, međutim, na ovaj način najčešće narušava princip učtivosti, kako ga definiše Leech (1983). Podsećanja radi, prema ovom autoru, princip učtivosti počiva upravo na principu kooperativnosti, funkcionišući kao njegova neophodna dopuna, jer objašnjava i opravdava motivaciju govornika u slučaju narušavanja maksima. Ovde je bitno opet istaći da Brown i Levinson (1978, 1987), kao jedan od svojih najistaknutijih doprinosa proučavanju jezički ispoljene učtivosti, daju odgovor na sledeće važno pitanje: čemu indirektnost kojom se očigledno narušava princip kooperativnosti? (Videti njihove strategije indirektnosti u odeljku 2.2.1.2., grupisane po maksimama koje narušavaju.) Po njima, govornik indirektnošću iskaza sprečava čin ugrožavanja lica sagovornika, ali i skriva ili ublažava potencijalni antagonizam između sebe i sagovornika. Osnovna poruka se ipak prenosi imajući u vidu sagovornikovu sposobnost da prepozna konverzacionu implikaturu – neizrečeno nameravano značenje – te se tako opet pronalazi objašnjenje i opravdanje za narušavanje principa kooperativnosti. U skladu sa Leechovim zapažanjima, ovi autori na jednom mestu izričito kažu da „primalac poruke u učtivosti pronalazi razloge za govornikovo naizgled iracionalno i neefikasno verbalno ponašanje“ (1987: 4)⁶⁰ – dakle, ponašanje koje je u suprotnosti sa Griceovim viđenjem racionalne i efikasne prirode ljudske komunikacije. S druge strane, Pfister (2010) naglašava da se Brown i Levinson slažu s Griceovim stavom da je učtivost deo racionalnog ponašanja, pošto prihvataju fundamentalne pretpostavke Griceovog principa kooperativnosti: „(1) nameru govornika

---

⁶⁰ “[...] the recipient, who finds in considerations of politeness reasons for the speaker’s apparent irrationality or inefficiency.”

usmerenu ka slušaocu, s ciljem da je slušalac prepozna“ (Pfister 2010: 1267, prema Brown i Levinson 1987: 7)⁶¹ i „(2) činjenicu da se komunikacija odvija prema racionalno zasnovanom principu kooperativnosti i nekolicini maksima koje izazivaju konverzacione implikature“ (Pfister 2010, prema Brown i Levinson 1987: 3)⁶².

Na ovom mestu nije zgorog spomenuti i najnoviji doprinos proučavanju veze između principa kooperativnosti i učtivosti. Naime, upravo spomenuti autor (Pfister 2010) predlaže novu griceovski utemeljenu teoriju učtivosti: po njegovom mišljenju, potrebno je uvesti maksimu učtivosti, koja bi predstavljala dodatnu konverzacionu maksimu pod okriljem principa kooperativnosti, u racionalno zasnovanom razgovoru među potencijalno agresivnim učesnicima u komunikaciji. Polazeći od ranijih autora koji su se zalagali za uvođenje maksime učtivosti (Lakoff 1973, Leech 1983, Kingwell 1993, Davis 1998 i Kallia 2004, 2007), te razmatrajući i ovde već spomenute razloge onih koji su izričito protiv toga (Brown i Levinson 1987), Pfister uvodi skalarnu maksimu učtivosti, koja bi se sastojala od dva dela, a glasila bi: 1. *Nemojte nametati svoje mišljenje sagovorniku! (Izbegavajte nepotrebno nametanje svog mišljenja!)* i 2. *Pokažite odobravanje sagovornikovih želja i postupaka!* (Pfister 2010: 1277)⁶³. Pfister smatra da je na ovaj način uspešno integrisao brown-levinsonovski teorijski okvir koji se temelji na obzirima prema licu sagovornika i griceovski racionalno zasnovan pristup oličen u maksimama principa kooperativnosti. U ovoj disertaciji druga komponenta Pfisterove maksime učtivosti mogla bi da se primeni na primerima u okviru kategorije poželjnog slaganja sa sagovornikovim stavom.

---

⁶¹ “(1) an intention of a speaker directed at a hearer and intended to be recognized”

⁶² “(2) that communication is governed by a rational Cooperative Principle (CP) and a number of maxims giving rise to conversational implicatures.”

⁶³ “1. Do not impose on the hearer! (Avoid unnecessary imposition!) 2. Show approval of the desires and actions of the hearer!”

Podsećanja radi, kako Leech (1983), tako i Brown i Levinson (1987), nemalu pažnju u okviru rasvetljavanja fenomena učtivosti poklanjaju slaganju i neslaganju sa sagovornikom. Valja ponoviti da jedna od maksima u okviru Leechovog principa učtivosti jeste upravo maksima slaganja, po kojoj „treba težiti maksimalnom stepenu slaganja sa sagovornikom i minimalnom stepenu neslaganja“ (Leech 1983: 132). Brown i Levinson, pak, uvode, između ostalih, dve strategije integrativne učtivosti koje formulišu kroz stav da „treba težiti slaganju i izbegavati neslaganje sa sagovornikom“ (Brown i Levinson 1987: 112-117), što je navedeno kao peta i šesta strategija u odeljku 2.2.1.2. Što se, pak, tiče načina na koji iskaz može biti formulisan, dovoljno je osvrnuti se na skalu Brown i Levinsona kojom se iskazi rangiraju prema stepenu učtivosti (videti isti odeljak, Sliku 1), čime postaju izvesne posledice govornikovog izbora strategije po stepen postignute kooperativnosti. Naime, kako je sumirano u Panić Kavgić (2012: 575), više rangirana strategija podrazumeva viši stepen indirektnosti, a, samim tim, i niži stepen neposredno uočljive kooperativnosti. Bitno je podsetiti da se primenom strategija individualističke učtivosti naglasak stavlja na poštovanje sagovornikove samostalnosti, privatnosti i različitosti i nenametanje svog mišljenja drugoj osobi (kao, na primer, u iskazu: *Da li bi ti, molim te, smetalo da malo otvorimo prozor?*), te se takvi iskazi obično odlikuju visokim stepenom indirektnosti. S druge strane, strategijama integrativne učtivosti, koje najčešće rezultiraju direktnijim iskazima, naglašava se postojanje sličnosti i bliskosti među sagovornicima, pripadanje istom društvenom krugu i stremljenje sličnim ciljevima (kao, na primer, u iskazu: *Ajde, molim te, da malo otvorimo prozor!*), te se i stepen neposrednog poštovanja principa kooperativnosti u ovakvim slučajevima može smatrati višim.

Neki autori su, međutim, doveli u pitanje i samu prirodu veze između kooperativnosti i učtivosti, kako je vide i Leech i Brown i Levinson. Konkretno, jedna od

osnovnih kasnijih zamerki ovim modelima tiče se upravo polazne veze između principa kooperativnosti i teorije učtivosti. Werkhofer (2005: 161) tako podseća da kooperativan govornik, po Griceu (1975), bez obzira na stepen direktnosti iskaza, nastoji i, uz pomoć implikatura, na kraju obično i uspeva da prenese svoje prave namere. Fundamentalna razlika između Werkhoferove postavke i modela učtivosti koji nude Brown i Levinson jeste stanovište da, suprotno kooperativnom govorniku, učtiv govornik, da bi izbegao ili ublažio ugrožavanje sagovornikove predstave o sebi, nastoji i, uz pomoć strategija učtivosti, obično i uspeva da prikrije svoje prave namere (Werkhofer 2005: 161). Suština je u tome da je osnovna namera kooperativnog govornika da bude kooperativan (odnosno, da iznese i otkrije svoju pravu nameru, makar kakva ona bila), dok je osnovna namera učtivog govornika jeste da bude učtiv (odnosno, da prikrije svoju pravu, po sagovornika potencijalno opasnu, nameru).

Stoga je, prema mišljenju autorke ove disertacije, pravu meru i ravnotežu između zadovoljavanja oba kriterijuma najbolje opisala i definisala Blum-Kulka (1987), čije empirijsko istraživanje pokazuje, bar kada je u pitanju najšire proučavan, po nekima i prototipski, govorni čin molbe, da, nasuprot ishodu rangiranja Browninih i Levinsonovih strategija, govornici najučtivijom smatraju takozvanu **konvencionalnu indirektnost** (eng. *conventional indirectness*), ispoljenu u primerima kao što je *Could you please pass me the salt?*. Ovakav tip indirektnosti, prema Searlu (1975) i Morganu (1978), odlikuje se **konvencionalnošću sredstava** (eng. *conventions of means*), kao što je, na primer upotreba ili izostavljanje performativa ili ublaženih performativa poput *I (kindly) ask you to*, i **konvencionalnošću forme** (eng. *conventions of form*), prilikom upotrebe strukture *can you* umesto *are you able to*, ali i, prema Blum-Kulki (1987: 141) očekivanim ograničenjima ilokucione, situacione (kontekstualne) i kulturološke prirode. Jedno od prvih razmatranja u pravcu kasnijeg definisanja konvencionalne direktnosti jeste

Sadockova (1974) **teorija idioma** (eng. *idiom theory*), prema kojoj *can you x* nije ništa drugo do idiomatizovan način da se, u stvari, sagovorniku poruči *do x*. Iako je naišao na brojne kritike⁶⁴, ovaj pogled na indirektnost u velikoj meri je uticao na kasnije zaključke koji se ovde smatraju relevantnima. No, treba napomenuti, konvencionalna indirektnost nije nešto što u velikoj meri odlikuje čin neslaganja, a pogotovo ne slaganja. Jezički ispoljeno podudaranje stavova, pokazaće se i ovde, uglavnom je kraće i direktnije, osim u slučajevima slaganja slabijeg intenziteta, kojim se ublažava dalje moguće neslaganje, a koje se odlikuje izvesnom konvencionalnošću oličenom kroz primenu strategije ‘da, ali’, o čemu će se više reći u odeljku 3.1.2.1.3.

Razlog za opisani status konvencionalne indirektnosti (Blum-Kulka 1987) leži u činjenici da ne može biti prave verbalne učtivosti ukoliko nije zadovoljen Lakoffin (1973) zahtev za **pragmatičkom jasnošću** (eng. *pragmatic clarity*). U griceovskim terminima, ona bi bila pandan koooperativnosti, a u okvirima preovlađujuće jezičke makrofunkcije, odražavala bi transakcijsku, nasuprot interakcijskoj komponenti. Učtivost se, dakle, po Blum-Kulki, definiše kao **komunikacijska ravnoteža** (eng. *interactional balance*) između potrebe za pragmatičkom jasnošću poruke i željom da se izbegne **agresivno nametanje svog mišljenja** (eng. *coerciveness*). Da bi došla do ovakvog zaključka, autorka prvo postulira skalu koja počiva na **stepenima ilokucione prozirnosti** (eng. *degrees of illocutionary transparency*) i obrazlaže da je

„koncept (in)direktnosti, primenjen na govorne činove, jednak relativnoj dužini misaonog puta koji je potreban da bi sagovornik stigao do ilokucione poente iskaza;

---

⁶⁴ Jedna od najvećih zamerki teoriji idioma, kako sumira Grundy (2000: 63), jeste činjenica da se iskaz tipa *Who likes fish?* za stolom može protumačiti na više načina: doslovno, to bi bilo direktno pitanje o tome ko voli ribu, a pragmatički posmatrano, može se shvatiti dvojako – ili kao indirektni govorni čin kojim se daje do znanja da niko ne voli ribu, ili kao indirektna ponuda onom ko voli ribu da se posluži. Kritičari Sadockovog stava upiru i u nepouzdanost teorije prema kojoj je određen iskaz ponekad idiom a ponekad nije, pri čemu ističu da nedostaje i dalje razmatranje načina na koji primalac poruke dolazi do zaključka da li je u pitanju idiomatizovana indirektnost ili ne.

stoga, što je 'indirektniji' način realizacije, to se više interpretativnog napora očekuje od primaoca poruke“ (Blum-Kulka 1987: 133)⁶⁵.

U tom smislu, najdirektnijom strategijom smatraju se imperativne strukture, dok su nagoveštaji najmanje direktni, te zato i najteži za odgonetanje prave govornikove namere i zahtevaju najveći interpretativni napor. Treba napomenuti da Blum-Kulka, naročito u svojim kasnijim istraživanjima (2005, prvobitno 1992), povlači razliku između učtivog ponašanja govornika hebrejskog jezika u **javnim i privatnim sferama života** (eng. *public and private sphere of life*). Naime, u privatnoj sferi učtivost, naročito ona indirektnijeg tipa, smatra se irelevantnom zbog svoje distancirajuće prirode, te se smatra da je sasvim dovoljno iskazivanje obzirnog odnosa prema sagovorniku (eng. *considerateness*), što uključuje i veoma direktne forme izražavanja (Blum-Kulka 2005: 259).

Vraćajući se na Blum-Kulkino prethodno istraživanje, ni izvorni govornici engleskog ni hebrejskog ne smatraju najindirektniju strategiju najučtivijom (već misle da je to konvencionalna indirektnost), što predstavlja rezultate suprotne pretpostavkama koje se temelje na Browninoj i Levinsonovoj skali strategija učtivosti. Ovde, međutim, valja napomenuti i za naše kasnije zaključke važnu činjenicu da govornici engleskog nagoveštaje rangiraju veoma visoko – kao drugu po redu strategiju na skali učtivosti (ne kao prvu, kako to predviđaju Brown i Levinson), pri čemu najučtivijom smatraju konvencionalnu indirektnost. Govornici hebrejskog, pak, kao predstavnici već spomenutog mediteranskog kulturnog obrasca, imaju isti stav o najučtivijoj strategiji, ali, što je veoma bitno naglasiti, nagoveštaje, kao najindirektniji put ka sagovorniku, uopšte ne smatraju učtivim načinom obraćanja. Isto tako, strategije individualističke učtivosti zauzimaju višu poziciju od strategija integrativne učtivosti kod govornika engleskog, dok

---

⁶⁵ “...the concept of (in)directness, when applied to speech acts, is taken to equal the relative length of the inferential path needed to arrive at an utterance’s illocutionary point. Thus, the more ‘indirect’ the mode of realization, the higher will be the interpretative demands on the hearer.”

je kod ispitanika čiji je maternji jezik hebrejski situacija obrnuta. Na ovom mestu Blum-Kulka (1987: 140) povlači paralelu sa ovde već razmatranim rezultatima Wierzbicke (1985) i smatra da i hebrejsko, poput poljskog, predstavlja, po njenim rečima, **integrativistički orijentisano društvo** (eng. *solidarity-politeness oriented society*). Tako i Blum-Kulkino istraživanje ide u prilog već iznesenom opažanju da se učtivost ne sme, pogotovo ne u svakoj kulturi, izjednačiti sa indirektnošću. Naime, suviše visok stepen indirektnosti vodi u neprozirnost poruke, tj. nameravanog značenja, ili, pak, kao što smatraju govornici nemačkog jezika kad opisuju predstavnike američke i britanske kulture, zvuči preučtivo i beskarakterno (Byrnes 1986). Za prekomernu indirektnost plaća se previsoka cena: ona **opterećuje sagovornika** (eng. *burdening the hearer*), time što ga usporava i osujećuje u efikasnom tumačenju nameravanog značenja. Zato konvencionalnost „ima ograničavajuće dejstvo na dužinu procesa razumevanja poruke“ (Blum-Kulka 1987: 143)⁶⁶.

Da bi se u ovom odeljku zatvorio teorijski krug, potrebno je vratiti se na osnovno pitanje o vezi kooperativnosti i učtivosti. Mišić Ilić (2006a) ovu dilemu formuliše na sledeći način: „sociopragmatički bonton tiče se stpenena (in)direktnosti i toga da li odgovornost leži na govorniku da bude što je moguće direktniji ili na slušaocu da učini što veći napor kako bi shvatio značenje poruke“ (2006a: 205). Dok Brown i Levinson (1978) zastupaju stanovište da konvencionalna indirektnost predstavlja **sukob** ili **sudar** (eng. *clash*) između dve potrebe – onom za direktnošću i onom za izbegavanjem napadnog stava, Blum-Kulka (1987) ovu pojavu vidi iz upravo suprotnog ugla: učtivost koja se postiže konvencionalnom indirektnošću odražava ravnotežu, a ne sukob između potrebe za pragmatičkom jasnošću i onom za barem prividnim izbegavanjem agresivnog stava. Konačno, na ovom mestu se stiže do Griceovog principa kooperativnosti ili,

---

⁶⁶ “Conventionality acts as a shortcircuiting device on the length of inferential processing.”

preciznije, do njegove maksime načina, koju Leech (1983) interpretira tako da je na kraju moguće izvesti njenu sledeću podmaksimu:

„Nemojte prikriti svoju ilokucionu nameru toliko da ste prešli razumnu granicu, ili više nego što je neophodno usled ograničenja koja vam nameću potrebe za uvažavanjem sagovornikovog lica. [...] Odmerite moguću štetu koja bi nastala time da ste agresivni u odnosu na štetu koju biste prouzrokovali time što ste kognitivno opteretili sagovornika i otežali mu da pogodi nameravano značenje vaše poruke“ (Blum-Kulka 1987: 144, prema Leech 1983).⁶⁷

Ovim se objašnjava zašto su ispitanici u Blum-Kulkinom istraživanju ocenili konvencionalnu indirektnost kao najučtiviju strategiju – jer se njome postižu oba postavljena cilja. Sledstveno, Blum-Kulka (1987: 145) završava svoje razmatranje zaključkom da uvek postoji određena, veća ili manja potreba za poštovanjem principa pragmatičke jasnosti u komunikaciji. Ova potreba je, potencijalno, univerzalna i, kao takva, inherentno je sadržana u pojmu učtivosti jer biti učtiv ne znači samo brinuti se o potrebama sagovornikovog lica, već i, pre svega, preneti mu pravu poruku tako da se on ne muči da je odgonetne. Po ovakvoj, pretpostavljenoj univerzalnosti, učtivost je u ovom smislu uporediva sa Griceovom (1975) univerzalističkom vizijom primene principa kooperativnosti.

S druge strane, relativni značaj koji se pripisuje poštovanju pragmatičke jasnosti razlikuje se od kulture do kulture ili, bolje rečeno, od jednog do drugog kulturnog obrasca koji može obuhvatiti nekoliko sličnih kulturnih zajednica. Tako Katriel (1986), potvrđujući rezultate Blum-Kulke, govori o etosu direktnosti u izraelskom društvu, koji je u pozitivnoj korelaciji sa vrednostima kao što su iskrenost (podrazumeva istinitost), prirodnost (podrazumeva jednostavnost i spontanost), solidarnost i marginalni značaj stila, što sve vodi do svesnog zapostavljanja značaja potreba lica sagovornika. S druge

---

⁶⁷ “Do not obscure your illocutionary point beyond reasonable limits, or more than necessary by face-saving constraints. [...] weigh the imposition involved in being coercive against the imposition involved in cognitively burdening the hearer and making it difficult for him or her to guess your meaning.”

strane, kao što je već naglašeno, želja da se uvaži sagovornikova predstava o sebi, i pored izvesne potrebe za jasnošću jezičkog izraza, no neretko po cenu te jasnosti, u američkoj kulturi ima centralnu ulogu. Ovu činjenicu potvrđuju Blum-Kulkini američki ispitanici birajući nagoveštaje kao najučtiviju opciju.

Teorijsko razmatranje fenomena slaganja i neslaganja sa sagovornikom privodi se kraju u odeljku 2.3.7., osvrtom na problem koji u analizi jezičkog materijala potencijalno mogu da izazovu upitni dodaci u dijaloškom redu koji prethodi slaganju ili neslaganju.

2.3.7. Problem upitnih dodataka

Poslednji aspekt proučavanja slaganja i neslaganja koji će u ovom delu teorijskog razmatranja biti spomenut odnosi se na nemali problem u proučavanju verbalne reakcije slaganja i neslaganja. On nastaje ukoliko se prethodni iskaz sagovornika, odnosno, prethodni dijaloški red, završava **upitnim dodatkom** (eng. *tag question* ili *question tag*), a nedoumica koja nastaje jeste da li verbalnu reakciju na takvu strukturu smatrati odgovorom na pitanje ili činom slaganja ili neslaganja.

Pravi, ili, takozvani **kanonički upitni dodaci** (eng. *canonical tags*) jesu kratke upitne forme na kraju iskaza, po pravilu suprotne orijentacije u odnosu na orijentaciju (potvrdnu ili odričnu) prethodno upotrebljenog glavnog glagola, kao u primeru *Jim has left, hasn't he?*. Na desetine radova lingvista sa engleskog govornog područja u poslednjih pola veka posvećeno je ovoj kompleksnoj pojavi, koja je sagledavana sa stanovišta svoje orijentacije, intonacije, sintaksičke derivacije i leksičke realizacije. Osnovne osobine upitnih dodataka jesu da mogu imati uzlaznu ili silaznu intonaciju, da su najčešće u finalnoj rečeničnoj poziciji i da mogu imati i referencijalno i afektivno značenje, odnosno, da vrše i transakcijsku i interakcijsku jezičku makrofunkciju. Međutim, kako naglašava Holmes (1995: 80), nije uvek lako razgraničiti koja je funkcija

u datom kontekstu primarna. Ova autorka ih prema konkretnoj ulozi koju imaju deli na četiri podgrupe (Holmes 1995: 80–82), među kojima prva ima preovlađujuće referencijalnu, a ostale tri afektivnu funkciju:

1) **epistemičke modalne dodatke** (eng. *epistemic modal tags*), koji su neutralni s tačke gledišta učtivosti, jer njima govornik samo izražava svoju nesigurnost u vezi sa sopstvenim znanjem ili iskustvom i, u stvari, postavlja pitanje da bi dobio pravu informaciju, kao u primeru: *We first met back in '67, **didn't we?***;

2) **konfrontirajuće dodatke** (eng. *challenging tags*), kojima se ugrožava lice sagovornika i, koji, kao takvi, predstavljaju strategiju neučtivosti, jer se pomoću njih govornik otvoreno priziva konfrontaciju izazivajući sagovornika, kao u primeru: *You are fully aware of the consequences, **aren't you?***;

3) **potporne dodatke** (eng. *facilitative / invitational tags*), koji, nasuprot prethodnoj grupi, predstavljaju strategiju integrativne učtivosti, pošto imaju ulogu diskursne ograde kojom se sagovornik motiviše da dâ pozitivan doprinos prijateljskom razgovoru: *You've already passed all your exams, Mary, **haven't you?***, te

4) **ublažavajuće dodatke** (eng. *softening tags*), koji su iste orijentacije kao glavni glagol, a koriste se kao strategija individualističke učtivosti, za ublažavanje potencijalne pretnje sagovornikovom licu kad se radi o direktivnim govornim činovima, kao što je slučaj u primeru: *Please open the door, **would you?***.

Ako bi se razlika između ove četiri grupe struktura svela na osnovni kriterijum da li govornik zaista postavlja pitanje (jer nije siguran da ima pravu informaciju ili dovoljnu količinu informacija – kao u prvom tipu upitnih dodataka) ili, pak, iz različitih pobuda, samo želi da čuje potvrdu ili negaciju nečeg što već zna – kao u drugom, trećem i četvrtom tipu, onda postaje jasno koje od iskaza s upitnim dodacima valja razmatrati unutar dijaloga slaganja i neslaganja sa sagovornikom. Naime, epistemički modalni

dodaci u tom slučaju ovde ne bi bili predmet analize, jer se odgovor na pravo pitanje ne može podvesti pod slaganje ili neslaganje sa sagovornikom, makar on već i bio nagovešten u iskazu koji sadrži dodatak. S druge strane, konfrontirajući i potporni dodaci mogu izazvati slaganje ili neslaganje jer su to moguće reakcije na reprezentative koji ih sadrže, dok je situacija nešto složenija sa ublažavajućim dodacima. Naime, pošto se radi o direktivima, koji nisu tipičan prvi dijaloški red koji bi izazvao reakciju slaganja ili neslaganja, sagovornik ne može da se složi ili ne složi sa direktivom, već može da ga odbije ili prihvati, što nisu potpuno iste vrste govornih činova. I pored činjenice da je ovim sužen izbor iskaza sa dodacima koji će ući u korpus dijaloga razmatranih u ovom radu, često, i ako se uzmu u obzir svi relevantni kontekstualni – jezički i nejezički – faktori, ostaje dilema da li je, u suštini, ipak postavljeno pitanje s informativnom funkcijom na umu. Takav je, na primer, jedan od dijaloga iz filma *Playing by Heart*:

Gracie: *This doesn't change anything about Saturday, does it?*

Roger: *This doesn't change anything about Saturday.*

U tumačenju prvog dijaloškog reda dilema se svodi na sledeće: da li je Gracie Rogera u stvari pitala *Does this change anything about Saturday?*, te je, upotrebivši epistemički modalni dodatak tražila njegov odgovor, ili je samo, koristeći potporni dodatak, konstatovala *This doesn't change anything about Saturday*, želeći da i od njega čuje potvrdu nečega oko čega pretpostavlja da se slažu. Intonacija upitnog dodatka u ovom slučaju nije bila dovoljno jasna da bi pomogla u razrešenju ove nedoumice, kao ni situacioni kontekstualni faktori, jer bi dopustili obe interpretacije. Stoga je odlučeno da ovakvi granični slučajevi ne budu razmatrani u analizi u poglavlju 3. Drugim rečima, ako se među opisanim primerima pojavi prvi dijaloški red s upitnim dodatkom, on je s velikim stepenom verovatnoće potporan ili konfrontativan, pošto se kod ova dva tipa iskaza može očekivati reakcija slaganja ili neslaganja. Konačnu ocenu o tipu upitnog

ododatka donosi autorka rada, i to na osnovu konteksta – složenog fenomena o kojem će biti reč u odeljku koji sledi.

Ovim odeljkom okončano je predstavljanje verbalnih reakcija slaganja i neslaganja sa sagovornikom koje sada valja smestiti u odgovarajuće, šire i uže, kontekstualne okvire, što će biti učinjeno u odeljku 2.4.

2.4. Kontekst: pristupi, pojmovi i termini

Kontekst je jedna od ključnih jezičkih i vanjezičkih kategorija koju je, slično drugim ovde spominjanim opštim i sveobuhvatnim pojmovima, poput učtivosti, veoma teško definisati i nedvosmisleno odrediti. U ovom odeljku biće reči o tradicionalnim i novijim viđenjima konteksta i njegovih podvrsta, sa naglaskom na određenje pojma kakvo će biti primenjeno u analizi primera slaganja i neslaganja sa sagovornikom i na konstruisanju novog modela primenjivog u analiziranju filmskih dijaloga.

2.4.1. Modeli konteksta: pojmovna i terminološka određenja

Osnovno i najšire prihvaćeno tradicionalno shvatanje jeste da postoje dve vrste konteksta: **jezički** (eng. *linguistic context*) i **vanjezički** (eng. *extralinguistic context*). Jezički, koji se još naziva i **tekstualnim** (eng. *textual context*) ili **ko-tekstom** (eng. *co-text*, prema Lyons 1977), podrazumeva najbliže jezičko okruženje reči, sintagme ili rečenice, odnosno, ono što joj neposredno prethodi i sledi. S druge strane, vanjezički kontekst, poznat i kao **situacioni** (eng. *situational context*) ili, po Lyonsu (1977), samo kontekst, obuhvata sve nejezičke elemente komunikacijske situacije, kao što su, na primer, pošiljalac i primalac poruke, ili, pak, vreme i mesto odvijanja razgovora. Kad autori upotrebljavaju reč ‘kontekst’ bez dodatne specifikacije da li se radi o njegovom jezičkom ili vanjezičkom tipu, češće je slučaj da pod tim terminom podrazumevaju

kombinaciju obe vrste okruženja, ali nisu retki ni oni koji pod ovim opštim terminom podrazumevaju isključivo nejezičke činioce (poput već spomenutog Lyonsa). U svakom slučaju, uvek postoji izvestan stepen interakcije između dve vrste konteksta i u pragmatičkim istraživanjima⁶⁸ praktično je nemoguće analizirati pojave vezane isključivo za jednu, a da se u vidu nema i dejstvo druge.

Unutar jezičkog konteksta, elementi stupaju u dve vrste odnosa: sintagmatske (na horizontalnom nivou, formiraju osu kombinacije) i paradigmatske (na vertikalnom nivou, formiraju osu selekcije), te je sam jezički kontekst predstavljen presekom ove dve ose. Nadalje, jezički kontekst može biti minimalan, maksimalan ili optimalan. Minimalan uključuje najneposrednije okruženje analizirane jezičke jedinice (od foneme do rečenice), maksimalan najveći mogući kontekst u okviru kojeg je svrsishodno sagledati neki jezički element, dok bi optimalan kontekst, kao krajnje relativna kategorija, predstavljao onu količinu jezičkog materijala (u rasponu od minimalnog do maksimalnog konteksta), koja je u konkretnoj situaciji potrebna i neophodna za sagledavanje određene jezičke pojave.

Vanjezički kontekst, s druge strane, čini koloplet najrazličitijih nejezičkih faktora, kao što su: elementi komunikacijske situacije, institucionalni aspekt (društvene i profesionalne uloge sagovornika, uzajamni odnosi moći i potčinjenosti, itd.), kulturološki aspekt (istorijski trenutak, nasleđe, podneblje, društveno-geografske odlike, politika, ideologija, religija, obrazovanje, filozofski nivo, tehničko-tehnološki nivo društva), biološko-društveni (pol, rod, rasna i/ili etnička pripadnost), psihološki (emocije, želje, namere, inteligencija, motivacija, preferencije) i fiziološki aspekt (glad, žeđ, umor, bolest). Ovde valja napomenuti da veliki broj pobornika tradicionalne podele na jezički i vanjezički kontekst potonji tip konteksta na samom početku razlažu na **situacioni** (eng. *situational*) i **kulturološki** (eng. *cultural*), pri čemu se situacioni odnosi na sve aspekte

---

⁶⁸ Ovo ne važi za neke druge pravce u lingvistici, kao što je, na primer, generativizam, koji jezik posmatra u izolaciji, kao samodovoljan sistem, bez uticaja vanjezičkih činilaca koji se, u ovoj vrsti analize, smatraju irelevantnim.

samog govornog događaja, a kulturološki na širu sliku, odnosno društveni kontekst same komunikacijske situacije. U tom slučaju, moglo bi se reći da je, poput koncentričnih krugova, u pitanju kontekst u kontekstu (situacioni u unutar kulturološkog, odnosno konkretna situacija kao predstavnik jedne kulturne matrice), u čijem je centru sam iskaz, odnosno, jezički izraz koji je podvrgnut analizi. On se, pak, nalazi u svojevrsnoj opni svog jezičkog okruženja, tj. jezičkog konteksta. Ovo je takozvano tradicionalno ili statično viđenje konteksta (pre svega vanjezičkog), koje ne uzima u obzir u dovoljnoj meri uticaj samog jezičkog izraza na oblikovanje onoga što je van jezika, odnosno, zanemaruje dinamičku prirodu svih tipova konteksta.

Bez obzira na to o kojoj se vrsti konteksta radi, zajedničko im je da vrše tri osnovne funkcije kad je u pitanju smanjivanje broja mogućnosti prilikom kontekstualizacije apstraktne rečenice i njenog pretvaranja u konkretan iskaz:

- 1) kontekst ima presudnu ulogu u **razdvoznačavanju** (eng. *disambiguation*) smisla jezičkog iskaza;
- 2) kontekst određuje **referenta** (eng. *referent*) u vanjezičkoj stvarnosti na kog upućuje **referencijski segment** (eng. *referring expression*);
- 3) kontekst omogućava **rekonstruisanje sadržaja** koji je „nestao“ elipsom, odnosno, povraćaj naizgled izgubljenog dela informacija.

S druge strane, pravac konverzacione analize, koristi termine **makro-** i **mikrokonteksta** (eng. *macro context, micro context*). Za mikrokontekst vezuje se deiktička kategorija proksimalnosti, a za makrokontekst distalnosti, pošto ovaj potonji postoji izvan same govorne razmene. Nasuprot njemu, kako Grundy naglašava,

„mikrokontekst nastaje unutar mikrodomena same govorne razmene, a pravo pitanje jeste da li je on određen ili ograničen distalnim kontekstom koji se smatra zadatim i

predvidivim, ili je, pak, sam razgovor ono što je presudno za stvaranje konteksta“

(Grundy 2000: 195)⁶⁹.

Do kasnih osamdesetih godina 20. veka, uvreženo stanovište bilo je da kontekst (pod kojim se podrazumeva makrokontekst) ograničava, ukalupljuje govornu razmenu. Međutim, samo nekoliko godina kasnije, Duranti i Goodwin (1992) tvrde sledeće: „sada se smatra da kontekst i razgovor stoje u međusobno povratnom odnosu, pri čemu razgovor i sva tumačenja koja iz njega proizilaze, oblikuju kontekst u jednakoj meri u kojoj kontekst oblikuje razgovor“ (1992: 31)⁷⁰. Naspram tradicionalnog stanovišta o presudnom uticaju konteksta na govornu razmenu, Schegloff (1992) zastupa drugu krajnost, po kojoj je kontekst skoro pa irelevantan, pošto tvrdi da, u suštini, distalni kontekst i ne postoji, te, kako Grundy sumira Schegloffovo stanovište, „ako makrokonteksti nisu relevantni, ne treba ni da ih uzmemo u obzir, a ako jesu, možemo ih smatrati mikrokontekstima na koje se ukazuje u samom razgovoru“ (2000: 195)⁷¹. Ako se osvrnemo na prethodno opisano statično viđenje konteksta kao unapred zadanog, stabilnog i nepromenljivog, vidljiva je velika razlika u odnosu na novije postavke koje kontekst smatraju krajnje relativnom, nestabilnom i promenljivom kategorijom, naglašavajući njegovu dinamičku suštinu. Jedan od najnovijih dinamičkih modela, i to u svetlu sagledavanja okruženja u kojem dolazi upravo do neslaganja sa sagovornikom, daje Sifianou (2012), koja, kao što je već delimično spomenuto, kontekst smatra amalgamom sledeće četiri kategorije: lokalnog jezičkog konteksta, učesnika u komunikaciji sa svojim ličnim osobinama i prethodnim međusobnim odnosima,

---

⁶⁹ “In contrast, micro contexts are created within “the micro domain of the talk exchange. The question is whether talk is determined or constrained by distal contexts, with context seen as presumptive, or whether in fact it is talk which creates context.”

⁷⁰ “Context and talk are now argued to stand in a mutually reflexive relationship to each other, with talk, and the interpretative work it generates, shaping context as much as context shapes talk.”

⁷¹ “If macro contexts aren’t relevant we can discount them, and if they are relevant, they will appear as micro contexts oriented to it in the talk itself.”

takozvanih **trećih učesnika** koji ne učestvuju direktno u samoj komunikaciji (eng. *third participant*) i **teme razgovora** (eng. *the topic discussed*).

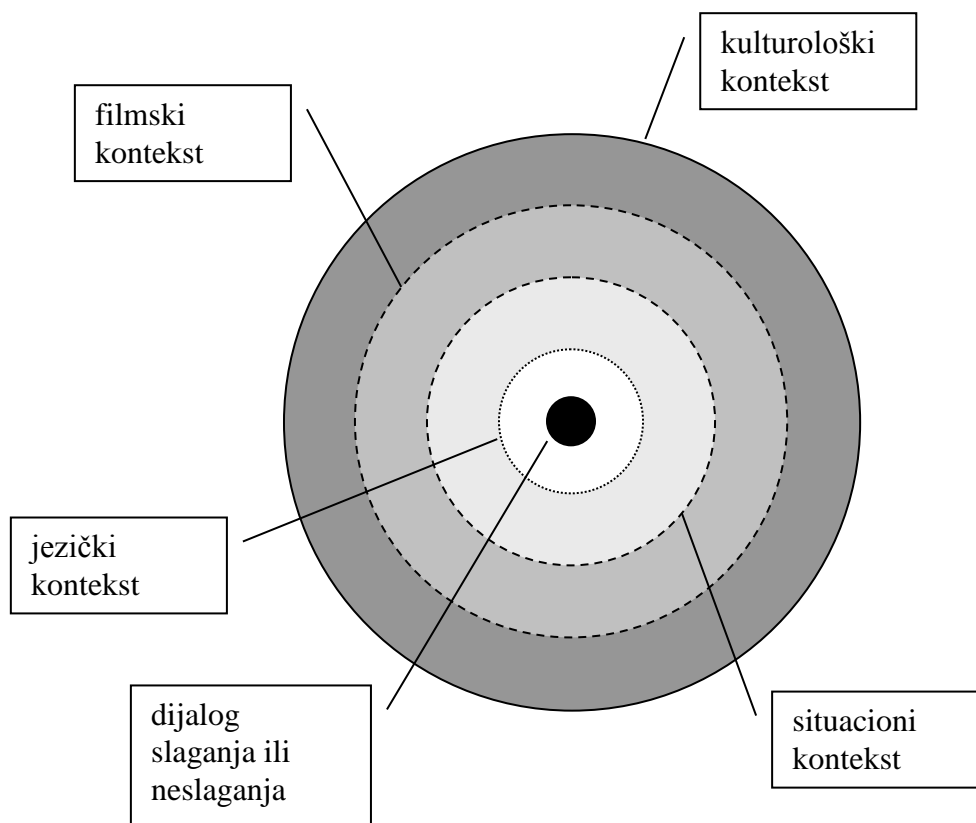
Osim terminoloških i suštinskih pojmovnih razlika prilikom klasifikacije vrsta konteksta, veliki problem predstavlja i praktično beskonačan broj kategorija koje bi potpadale pod makrokontekst (vanjezički, situacioni). Na primer, jedno od profesionalnih određenja bilo bi da je osoba student, ali iz se iza njega krije bezbroj daljih pododređenja, u odnosu na, recimo, njegovu inteligenciju, radne navike, geografsko i društveno poreklo, uspeh na studijama, temperament, fizički izgled, društveni status, materijalno stanje, odnos prema autoritetima, prema mlađim ili starijim studentima, itd. Drugim rečima, broj parametara koji bi mogli uticati na konkretnu govornu razmenu u kojoj ovaj student učestvuje toliko je velik da istraživač dolazi u iskušenje da ih većinu zanemari, pošto se postavlja pitanje da li je desetine, pa i stotine parametara (i ako ne sve, onda koje od njih) svrsishodno smatrati relevantnim. Uzimajući u obzir ovaj paradoks, navedeno Schegloffovo tvrđenje dobija na težini. Naime, što više kontekstualnih podataka imamo, sve nam je teže da ih na pravi način iskoristimo prilikom analize i sve manje smo sigurni u kojoj su oni meri bitni za istraživanje određenog vida jezičkog ponašanja. S tim u vezi, Grundy (2000: 196) skreće pažnju na još jedan nezanemarljiv fenomen modernog društva – **političku korektnost** (eng. *political correctness – PC*), s čije se tačke gledišta postavlja pitanje o legitimnosti tretiranja izvesnih kontekstualnih parametara kao relevantnih, poput nečijeg pola, starosne dobi ili društvenog statusa.

2.4.2. Predlog novog modela konteksta u analizi filmskih dijaloga

Na osnovu navedenih definicija, klasifikacija i problema, postaje jasno da nije jednostavno izabrati konceptualni model kojem je najbolje prikloniti se u bilo kom istraživanju, pa tako i u ovom koje se bavi analizom slaganja i neslaganja sa

sagovornikom u filmskim dijalozima. Imajući u vidu specifičnosti odabranih filmskih ostvarenja kao realističkih audiovizuelnih umetničkih dela koje oslikavaju ili oponašaju stvarnost, ovde će biti predložen četvoroslojni kontekstualni model (Slika 8). Najširi, a samim tim i najlabaviji sloj, ili, pak, najveći koncentrični krug, činiće srpska, tj. američka savremena urbana stvarnost, sa svojim društvenim i kulturnim matricama i obrascima ponašanja, te će se ovaj kontekst zvati **kulturološkim**. On poput omotača ili opne u sebi sadrži sledeći nivo – manji, isprekidanom linijom obeležen, koncentrični krug koji predstavlja kontekst same filmske radnje – svojevrsan fiktivni ali realno zamisliv i ostvariv mikrosvet filmske priče unutar makrosveta realne društvene stvarnosti, sačinjen od svih kontekstualnih faktora koji utiču na odnose među likovima, koji su već nabrojani prilikom razmatranja komponenti vanjezičkog konteksta. Ovaj nivo biće obeležen kao **filmski kontekst**. Unutar njega, sledeći manji krug predstavljao bi konkretnu situaciju, manji segment filmske radnje, u okviru kojeg se određen dijalog odvija, te bi se mogao smatrati **situacionim kontekstom**, koji je u značajnoj meri uslovljen filmskim, tj. širim krugom filmske priče kao veće celine. Konačno, krug najmanjeg obima, ponovo iscrtan isprekidanom linijom, predstavljao bi konkretnu govornu razmenu ili jedan njen deo, što bi bio **jezički kontekst**. Centar koncentričnih krugova bio bi sam govorni čin slaganja ili neslaganja sa sagovornikom, kao najvažniji predmet proučavanja ove disertacije. Pošto je obrazložena opšta shema kontekstualnih nivoa, trebalo bi naglasiti i značaj isprekidanih linija kojima su iscrtani spomenuti koncentrični krugovi. Oni, naime, ukazuju na poroznu i nestalnu prirodu granica između opisanih kontekstualnih ravni, čime se prihvata novije stanovište o dinamičkoj prirodi međuučaja mikro- i makrokonteksta, te se naglašava stalna razmena delovanja između ovih nivoa, koja dovodi do njihovog konstantnog menjanja i preoblikovanja.

Da bi ovde predložen model (Slika 8) bio jasniji, u nastavku izlaganja posebna pažnja biće posvećena razmatranju svakog sloja ponaosob, a naročito kulturološkog i situacionog konteksta.

Slika 8: Predlog novog kontekstualnog modela – kulturološki, filmski, situacioni i jezički kontekst

2.4.2.1. Kulturološki kontekst

Što se kulturološkog konteksta tiče, ovde će u kratkim crtama biti predstavljeni osnovni kulturni modeli kad je u pitanju učtivost prema sagovorniku, odnosno odnos prema potrebama lica sagovornika, imajući u vidu Coulmasovu tvrdnju „da se učtivost mora i može definisati samo u okvirima određene, konkretne, kulture“ (2005: 321, prvobitno 1992)⁷². Jednu od šire prihvaćenih podela predlaže Hall (1976), koji kulture

⁷² “...politeness is necessarily defined within the framework of a given culture.”

deli na **kulture s mnogo konteksta**⁷³ (eng. *high-context cultures*), u kojima je vrlo malo jezičkih sredstava dovoljno da se započne komunikacija i prepoznata odgovarajući očekivani stepen učtivosti i **kulture s malo konteksta** (eng. *low-context cultures*), u kojima je u istim ili sličnim situacijama potrebno nešto više jezičkog materijala. Naime, u kulturama s mnogo konteksta, poput japanske, postoji strogo postavljena i nepromenljiva eksterno uočljiva socijalna struktura u koju se jezičko ponašanje samo uklapa kao u već oblikovanu modlu ili kalup. S druge strane, u društvima poput američkog, jezik je neretko sredstvo koje upravo oblikuje nove odnose u socijalnoj strukturi za potrebe konkretne govorne situacije. Grundy (2000: 197) podseća da se kultura koja pripada prvom tipu naziva i **kulturom koja počiva na osećanju stida** (eng. *shame-driven culture*), pošto je ponašanje pojedinca uslovljeno mišljenjem drugih. U ovom obrascu naglasak je na iskazivanju poštovanja i očuvanju relativnih pozicija u društvu. Nasuprot ovom, za kulturu koja je predstavnik drugog tipa smatra da počiva na **osećanju krivice** (eng. *guilt-driven culture*), pošto je pojedinac sam odgovoran za svoje ponašanje, pa je naglasak na učtivom obraćanju i mogućnosti društvene mobilnosti, odnosno, promene relativnih pozicija u društvu. Prvi obrazac je statičan, drugi dinamičan, prvi stavlja naglasak na očuvanje statusa, a drugi na sveopštu, makar potencijalnu, polaznu jednakost učesnika u komunikaciji.

Drugom, za ovo istraživanje značajniju poddelu kulturnih modela, na sličnom korpusu primera filmskih dijaloga primenila je Panić Kavgić (2012, 2013a, 2013c). Prema obrascu **individualističke kulture**, verbalno ponašanje je indirektnije, u cilju naglašavanja poštovanja ličnosti i potreba pojedinca, jer postoji veća potreba da se ugodi sagovorniku da bi on očuvao pozitivnu predstavu o sebi, često po cenu skrivanja ili krajnje indirektnog saopštavanja prave namere. S druge strane, postoje kulture sa

---

⁷³ Hall (1976) pod 'kontekstom' podrazumeva vanjezički kontekst.

direktnijim načinom obraćanja sagovorniku, pri čemu je već na ovom mestu važno napomenuti da više direktnosti u međusobnom opštenju nikako ne znači nužno manjak učtivosti. Takva učtivost pretežno je obeležje **integrativne kulture**, temelji se na naglašavanju sličnosti među sagovornicima, stremljenju istim ili zajedničkim ciljevima, te pripadanju istom društvenom miljeu, bez obzira na to što direktno saopštavanje prave govornikove namere može na prvi pogled delovati kao čin ugrožavanja sagovornikove predstave o sebi. Individualističke kulture se, što je i logično, odlikuju nešto širom primenom strategija individualističke učtivosti i upotrebom indirektnih, često konvencionalizovanih, iskaza, dok se integrativističke više oslanjaju na strategije integrativne učtivosti i upotrebu direktnih, često neublaženih, iskaza. Bez obzira na konkretne termine koje upotrebljavaju, postoji nemali broj radova koji (anglo)-američku kulturu, u svetlu preovlađujuće indirektnosti, suštinski svrstavaju pod ono što se ovde naziva individualističkom, a kulture srednjoevropskog, istočnoevropskog, mediteranskog i bliskoistočnog područja, imajući u vidu preferenciju ka direktnosti, integrativističkom kulturom. (Videti, između ostalih, sledeće radove: Wierzbicka 1985, 1991, Perović 2009, Larina 2005, Panić Kavgić 2012, 2013a, 2013b, 2013c, Blum-Kulka 1987, 2005, Drazdauskiéne 1981, House i Kasper 1981, Byrnes 1986, kao primere poređenja angloameričkih obrazaca sa jezičkim matricama u, redom, poljskoj, crnogorskoj, ruskoj, srpskoj, hebrejskoj, litvanskoj i nemačkoj kulturi.)

U skladu s iznesenim je i ovde vrlo značajno zapažanje koje iznose Yaeger-Dror i Sister (1987), koje kao jedno od obeležja takozvanog mediteranskog **razgovornog stila** (eng. *conversation style*) navode i visok stepen tolerancije prema neslaganju sa sagovornikom, a isto obeležje je primećeno i kod američkih Jevreja, koji su evropskog porekla (Tannen 1981, Schiffrin 1984). Upravo spomenuti pojam razgovornog stila u velikoj meri je uslovljen kontekstualnim (i kulturološkim i situacionim) faktorima, te se

smatra da određeno društvo, grupa ljudi ili pojedinac ili, pretežno, strpljivo slušaju tuđe mišljenje i tek nakon njega iznose svoje, ili smatraju prihvatljivim društvenim ponašanjem da govornika češće prekidaju, bilo da se slažu ili ne slažu s njegovim rečima. Ova dva razgovorna stila – **stil uvažavanja sagovornika** (eng. *high-considerateness style*) i **stil aktivnog učešća u razgovoru** (eng. *high-involvement style*), pri čemu se ni jedan ni drugi ne smatraju apriorno pozitivnim ili negativnim uticajem na proces i ishod komunikacije, u znatnoj su meri odraz dva opisana kulturološka obrasca, individualističkog i integrativnog. Ovo ni u kom slučaju ne znači da se bilo koji od dva razgovorna stila ne može javiti i unutar kulturološke matrice drugog, uslovno rečeno suprotnog, tipa. Takođe, kao što je već rečeno, razgovorni stil uslovljen je i situaciono (pod čime se ovde podrazumevaju kontekstualni faktori u konkretnoj komunikacijskoj situaciji), ali zavisi i od individualnih razgovornih preferencija i navika samog govornika.

2.4.2.2. Filmski kontekst

Kontekst filmske radnje odnosi se na priču u trajanju od sat i po do tri sata kojim se dobija uvid u mikrosvet koji je nastao prema zamisli filmske ekipe, ali je, u žanru koji će u ovom radu biti analiziran, potpuno moguće pretpostaviti da se slični događaji dešavaju u svakodnevicu prikazanih urbanih sredina. Odnosi među likovima u filmskom mikrouniverzumu imaju sve odlike potencijalno realno ostvarivih vidova međuljudske komunikacije, uz stalni uticaj širih (kulturoloških) i užih (situacionih) kontekstualnih faktora. Zato danas, kao što je objašnjeno u uvodnom delu rada, i prevladava stav da je jezički materijal iz ovakve vrste filmova moguće analizirati kao validan sadržaj ne mnogo različit od onog što bi u sličnim stvarnim situacijama zaista bilo izrečeno. Odabrana ostvarenja, naime za cilj imaju da prikažu realnu sliku dva višemilionska američka i najvećeg srpskog grada i njihov prikaz se može porediti s hiperrealizmom u slikarstvu. I

pored nespornog autorskog pečata filmskih stvaralaca, oni, naime, daju fotografski preciznu i izoštrenu sliku sasvim zamislivih osoba, njihovih međusobnih odnosa i događaja koji ih u jednom trenutku spajaju ili razdvajaju. Koncept filmske priče kao inserta iz zamišljenih života svojih likova i kao tačke preseka gledaočevog iskustva i njihovih fiktivnih sudbina biće detaljnije obrazložen u odeljku 2.5.1.

Ovde je bitno napomenuti da filmski kontekst kao takav neće posebno biti istican tokom analize primera u poglavlju 3, ali da će za svaki dijalog biti precizno naznačeno iz kog je filma preuzet. Ovim se čitalac rada direktno upućuje na Dodatak na samom kraju disertacije, koji daje detaljan uvid u osobine svih likova i njihove međusobne odnose, a propratni filmski kadrovi omogućavaju čitaocu da stekne sliku i o izgledu svakog lika. U daljem tekstu sledi kratak osvrt na odlike sledećeg užeg kontekstualnog nivoa – situacionog.

2.4.2.3. Situacioni kontekst

Situacioni kontekst, kao što je već napomenuto, uslovljen je i u velikoj meri određen dvama širim kontekstualnim krugovima – kulturološkim i, pogotovo, filmskim. Odnosi se na konkretnu situaciju u okviru koje se odvija razgovor među likovima, a unutar kojeg biva izrečen čin slaganja ili neslaganja sa sagovornikom. Podrazumeva se da za svaki analizirani primer u ovom radu ponaosob neće biti moguće dati detaljniji opis cele govorne situacije i svih značajnih parametara, te itekako bitne predistorije međusobnih odnosa učesnika u govornom događaju. Zato su opisi i zaključci koji slede izneti uzevši u obzir autorkino znanje i svest o njima, a čitaocu još jednom skreće pažnja da obrati pažnju na tabele u Dodatku na kraju razmatranja. Još jedna bitna činjenica jeste da bi, naročito u svetlu tradicionalnijih modela međuuticaja govorne razmene i vanjezičkog konteksta, za potpuno preciznu analizu koja bi uključivala sve vanjezičke

kontekstualne faktore bilo potrebno imati uvid, kao što je već rečeno, u „ličnu kartu“ svakog lika ponaosob. No, valja se podsetiti i stanovišta da uključivanje previše kontekstualnih činilaca potencijalno može biti jednako beskorisno kao da ih se uopšte ne uzme u obzir.

Sve u svemu, valja biti krajnje oprezan po pitanju uticaja najšireg kontekstualnog nivoa, odnosno, donošenja sveobuhvatnijih kulturoloških zaključaka uslovljenih govornim ponašanjem likova, naročito na uporednom nivou, u ovom slučaju na primeru američke i srpske kulture. Imajući ovo u vidu, naglasak će, kao što je već rečeno, biti na jezičkoj analizi sledećih aspekata dijaloga:

- onih na koje vanjezički kontekstualni faktori imaju manji uticaj (iako je on, valja ponoviti, u izvesnoj meri uvek zastupljen),

- onih na koje presudan uticaj imaju faktori koji su u potpunosti kompatibilni i od ostalih faktora relativno nezavisni u dve grupe transkriptata i u dve posmatrane kulture (kao što su bliskost među sagovornicima, iz nje proistekao stepen formalnosti, te relativni odnosi moći – dva parametra koji će biti opisani u odeljku 2.4.3.), ili

- one u kojima višestruki uticaj kontekstualnih faktora nedvosmisleno postoji, ali nije od značaja za konkretne tematske okvire ovde sprovedene analize.

Na kraju, valja istaći da će kao relevantni kulturološki zaključci proistekli iz analize na jezičkog materijala na situacionom nivou biti navedeni samo oni za koje se bude utvrdilo da se sistemski i sistematski ponavljaju i da su dovoljno upadljivi i značajni da nisu ograničeni na jedan najuži tip situacije koji zavisi od podudaranja desetina kontekstualnih parametara. Kao što je već istaknuto, glavni kriterijum za klasifikaciju primera biće preferentna orijentacija izrečenog čina slaganja ili neslaganja kao poželjnog ili nepoželjnog u datoj situaciji. Iz upravo naglašenog dela prethodne rečenice najbolje se

i vidi značaj situacionog kontekstualnog nivoa, koji, kao što je prikazano na Slici 8, predstavlja najbliži vanjezički nivo koji okružuje samu govornu razmenu.

2.4.2.4. Jezički kontekst

Kao što je već napomenuto na početku rasprave o kontekstu, prilikom analize bilo koje jezičke pojave uvek je poželjno prikazati optimalni kontekst, a ako već, usled prostornih ograničenja, to nije moguće, sve zapažanja treba iznositi imajući u ga vidu, bez obzira na to da li je doslovno naveden ili ne. Kao ona količina jezičkog materijala koja je u konkretnoj situaciji potrebna i neophodna za sagledavanje određene jezičke pojave, optimalni kontekst nekad je jednak minimalnom (najbliže jezičko okruženje unutar, u ovom slučaju, jedne dijaloške razmene), a ponekad mora da se navede tok čitavog razgovora da bi se na odgovarajući način spoznao mehanizam funkcionisanja pojedine strategije slaganja ili neslaganja sa sagovornikom. Maksimalnim jezičkim kontekstom u slučaju analiziranog materijala smatrao bi se čitav filmski scenario, tj. transkript celokupnog izgovorenog jezičkog sadržaja.

Imajući u vidu navedeni princip odabira nužne i dovoljne količine jezičkog konteksta za analiziranje fenomena koji je tema ovog rada, ovde će još jednom ukratko biti ponovljen način prikazivanja odabranih primera u poglavlju 3, koji je već najavljen na početku, prilikom opisa strukture korpusa. Dakle, u većini slučajeva biće naveden samo prvi i drugi dijaloški red, odnosno, iskaz jednog govornika i, kao najbitniji deo, sagovornikova reakcija kojom se s njim slaže ili ne slaže, koja je na Slici 8 predstavljena velikom crnom tačkom kao centrom koncentričnih kontekstualnih krugova. Gde god je to potrebno, jezički kontekst biće proširen na više dijaloških redova, a u nekoliko primera, naročito onih u odeljcima 3.1.1.2.3. i 3.1.2.1.4., biće prikazana čitava govorna razmena (odnosno, govorni događaj), praćena opisom relevantnih situacionih faktora.

Svaki analizirani primer biće numerisan i dobiće svoje trostruko šifrovano obeležje, koje će detaljnije biti obrazloženo na početku 3. poglavlja: prvi podatak odnosiće se na film is kog je primer preuzet, drugi na realizaciju kontekstualnog parametra stepena bliskosti među sagovornicima, a treći na ispoljavanje njihovih međusobnih odnosa moći u konkretnoj situaciji. Dva navedena vanjezička činioaca biće detaljnije predstavljena u odeljku koji sledi.

2.4.3. Kontekstualni parametri

Među mnoštvom postojećih vanjezičkih parametara koje je bilo moguće uključiti u analizu svake od odabranih dijaloških razmena, ovde će u obzir biti uzeta dva relativno univerzalna i u mnogim situacijama i kulturama detaljno proučavana faktora. Prvi jeste stepen bliskosti (ili distance – u zavisnosti od ugla iz kog se sagledava) među sagovornicima, sa posebnim osvrtom na društveno uslovljenu deiksu (‘ti’ / ‘vi’) u srpskom jeziku, a drugi se tiče odnosa relativne moći, zasnovane na nekolicini različitih kriterijuma.

2.4.3.1. Stepen bliskosti među sagovornicima

Varijacije koje se, u okviru asocijativnog značenja, tiču komunikacione situacije, Prčić (1997: 66) deli po tri dimenzije: na **predmetni** (eng. *thematic register*), **medijumski** (eng. *medium register*) i, ovde najznačajniji, **interpersonalni registar** (eng. *interpersonal register*). Isti autor sumira stavove Lyonsa (1977: 574–577) i Radovanovića (1986: 137–139), obrazlažući da se

„interpersonalni registar, određen odnosom između komunikatora, ogleda u stepenima bliskosti, počev od krajnje zvaničnog preko poslovnog do krajnje prisnog, a opredeljen je uzajamnim ulogama komunikatora, kao što su učenik–nastavnik, novinar–čitalac, mladić–

devojka, te njihovim (a)simetričnim statusom, odnosno uzrastom, polom, poznanstvom, srodstvom, bliskošću, jednakošću, podređenošću/nadređenošću“ (Prčić 1997: 66).

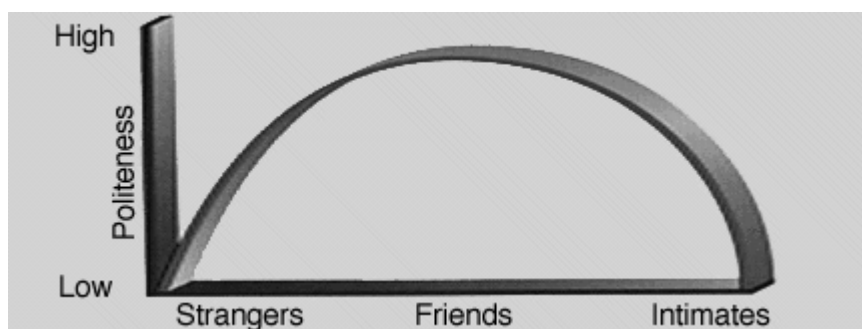
Kako primećuje Cutting (2002: 53), stepen bliskosti među učesnicima u komunikaciji predstavlja jednu od najočiglednijih društvenih varijabla koje utiču na ispoljavanje učtivosti. Ova autorka, kao dokaz iznete tvrdnje, dalje navodi dobro poznatu činjenicu da sagovornici koji se bolje poznaju po pravilu ne koriste ustaljene forme učtivosti, te da njihova upotreba u kontekstu međusobne bliskosti čak može da ukaže na ponašanje potpuno suprotno učtivosti. Leech (1983: 126) takođe smatra da je društvena distanca (ili bliskost, u zavisnosti od toga s kog kraja skale posmatramo ovu vrednost) ključni faktor za razmatranje učtivog ponašanja. Brown i Levinson (1987) joj takođe poklanjaju veliku pažnju, uvrstivši je kao jedan od samo tri vanjezička faktora u svoju formulu za izračunavanje stepena rizika po lice sagovornika ($W = D + P + R$, gde D, podsetimo, označava društvenu distancu među sagovornicima).

Autorki ovog rada, kad je u pitanju činilac bliskosti koji uslovljava stepen i način ispoljavanja učtivosti, najverodostojnijim se čini takozvani **bregasti model interakcije** (eng. *bulge model of inetraction*), koji predlaže Wolfson (1988). Prema ovom konceptu, „dva ekstrema na skali društvene bliskosti – minimalna i maksimalna bliskost – izgleda uslovljavaju veoma slično ponašanje, dok odnosi koji su [i s jedne i s druge strane] bliži centru skale pokazuju veće razlike“ (Wolfson 1988: 32)⁷⁴. Naziv modela potiče od njegovog grafičkog prikaza (Slika 9), na kom je vidljivo veliko bregoliko ispupčenje između dve koordinatne ose. Na grafikonu se vidi da se govornici najmanje trude da budu učtivi ili prema osobama koje uopšte ne poznaju, ili prema onima koji su im najbliži, pošto ta dva ekstrema simbolizuju manje ili više statične, stabilne odnose u kojima je ljudima jasno šta mogu da očekuju jedni od drugih. Sagovornici koji se nalaze između

---

⁷⁴ “...the two extremes of social distance – minimum and maximum – seem to call forth very similar behaviour, while relationships which are more toward the center show marked differences.”

ova dva pola – poznanici, ne previše bliski prijatelji, dalji rođaci, ljudi koje površno poznajemo sa radnog mesta, iz prodavnice, doma zdravlja i slično – dobijaju mnogo više pažnje u vidu jezički ispoljene učtivosti. Na primer, njima se daje više komplimenata, češće im se upućuje izvinjenje, slaganje je često prenaplašeno, a neslaganje ublaženo, jer je to teren na kojem govornik najmanje zna šta da očekuje, pa komunikaciji pristupa opreznije i s više takta. To su odnosi koji su dinamični, manje stabilni, podložni su stalnim promenama i mogu da se razvijaju u raznim pravcima.

Slika 9: Wolfsonin bregasti model interakcije (prema Wolfson 1988)

Primenjujući brown-levinsonovsku podelu učtivosti na Wolfsonin model, Holmes (1995: 14) ukazuje na bitnu činjenicu da strategije individualističke učtivosti preovlađuju u odnosu prema onima s kojima nismo niti nameravamo da budemo toliko bliski, dok se integrativna više ispoljava kad razgovaramo sa osobama s kojima to jesmo ili želimo da budemo. Integrativnom učtivošću naglašava se osećaj bliskosti i solidarnosti među sagovornicima, ističe se ono što je sagovornicima zajedničko i tako se smanjuje distanca među njima. S druge strane, individualističkom učtivošću apostrofira se postojanje distance među sagovornicima, pošto je osnovna namera da se sagovornik ostavi na miru i da se poštuje njegova individualnost. Načini na koje, međutim, ispoljavamo učtivost – bilo integrativnu ili individualističku, pogotovo kad se radi o stepenu direktnosti iskaza, razlikuju se među kulturama. Suština jeste u tome da više direktnosti u ophođenju u nekoj

kulturi ne znači nužno neučtivost, niti se, pak, najviši stepen indirektnosti svugde i uvek shvata kao učtivost, što je u ovom radu više puta istaknuto.

Konačno, u vezi s parametrom koji je ovde razmatran treba istaći činjenicu koju ponavljaju svi noviji autori na polju učtivosti, a naročito oni koji kritikuju Browninu i Levinsonovu formulu (Watts 2005a, Werkhofer 2005, Locher 2004, između ostalih). Naime, veliku poteškoću za istraživača predstavlja činjenica da parametar stepena bliskosti koji uslovljava stepen formalnosti (ali i obrnuto) u međusobnom ophođenju predstavlja krajnje relativnu kategoriju, jer se odnosi među sagovornicima danas sve više posmatraju kao dinamički i promenljivi, čak i na Wolfsoninim polovima, koji su dugo smatrani statičkim kategorijama. Drugim rečima, primenjeno na istraživanje u ovoj disertaciji, retko je moguće odrediti tačno mesto određenog iskaza slaganja ili neslaganja na skali bliskosti i njome uslovljene formalnosti.

Ono što je veoma bitno napomenuti jeste da se stepen bliskosti među sagovornicima u analiziranim ostvarenjima u velikom broju slučajeva menja tokom razvoja filmske radnje, i to najčešće u pravcu veće bliskosti, pogotovo kad su u pitanju likovi koji se na početku priče prvi put sreću ili se jedva poznaju. O ovom će se prilikom analize dijaloga u 3. poglavlju svakako voditi računa, pa će se vrednost parametra bliskosti u određenom dijalogu (B+ kao viši stepen bliskosti, B0 kao srednji i B- kao nizak) utvrđivati shodno odnosu između sagovornika u trenutku izricanja konkretne dijaloške razmene. Drugim rečima, vodiće se računa o ovde već više puta isticanoj dinamičkoj prirodi međuljudskih odnosa koja je, kako će se i kod ovog parametra pokazati, sve samo ne unapred data i zadata kao stabilna i nepromenljiva.

2.4.3.1.1. Društveno uslovljena deiksa: 'ti' / 'vi'

Za razliku od engleskog, srpski spada u grupu relativno mnogobrojnih jezika, poput, na primer, nemačkog, francuskog, italijanskog, španskog, mađarskog, koji, unutar kategorije društvene deikse, prave distinkciju između proksimalne i distalne forme za oslovljavanje sagovornika kao pojedinca ličnom zamenicom u drugom licu (eng. *T/V distinction*, od francuskih oblika *tu* i *vous*, poreklom iz latinskog jezika). Učtivost je relevantan faktor u izboru zamenice, naravno u sprezi sa već razmatranim parametrom stepenom bliskosti, tj. distance među sagovornicima. Naime, oblik ‘*ti*’, kao obeležje bliskosti među sagovornicima (članovi porodice, prijatelji, kolege) ili, barem, recipročnog odnosa uslovljenog istom starosnom dobi, istim položajem u profesionalnoj hijerarhiji (deca, vršnjaci, kolege) i slično, indikator je društvene bliskosti, i, uglavnom, kao sredstvo integrativne učtivosti, naglašava jednakost i solidarnost među sagovornicima. S druge strane, upotreba zamenice ‘*vi*’⁷⁵, kao, pretežno, obeležja individualističke učtivosti upućuje na postojanje veće distance među sagovornicima, uslovljene raznim činiocima, poput nrecipročnih odnosa moći uslovljenih razlikom u društvenom ili profesionalnom statusu, starosnoj dobi i slično. Kako u svojim sociolingvističkim studijama primećuju Brown i Gilman (1960) i Brown i Ford (1964), osim bliskosti, dimenzija moći, i to, pokazaće se, ne samo kao merilo nečijeg mesta u društvenoj, profesionalnoj ili bilo kojoj drugoj hijerarhiji u odnosu na sagovornika, igra veoma bitnu ulogu prilikom odbira načina oslovljavanja u svim jezicima u kojima se poštuje ovakva deiktička distinkcija i zato će joj biti posvećena posebna pažnja u sledećem odeljku.

Situacija se može opisati kao očekivana ili neutralna, odnosno, u wattsovskim terminima, društveno prihvatljiva, ukoliko se u upravo objašnjenim okolnostima adekvatno upotrebi jedna ili druga zamenica. Ukoliko, pak, umesto distalnog, govornik upotrebi proksimalni oblik kad to opisani vanjezički parametri ne predviđaju, takvo

---

⁷⁵ Zamenica ‘*vi*’ u honorifičkoj upotrebi piše se velikim početnim slovom jedino u direktnom pismenom obraćanju drugoj osobi kojoj tim činom želimo da ukažemo poštovanje.

obraćanje bismo mogli podvesti pod neučtivo (kako ga vidi Culpeper 1996), tj. društveno neprihvatljivo (prema Wattsu 2005a, 2005b). Drugim rečima, jednakost među sagovornicima ispoljena je tamo gde joj nije mesto i gde je, realno sagledano, ne može biti (eng. *misattributed equality*).

Iako u ovom radu sve nijanse upravo opisanog govornog ponašanja neće biti detaljnije razmatrane usled postavljenih tematskih i prostornih ograničenja, u dijalozima iz srpskih filmova biće posebno naznačeno ukoliko je došlo do društveno nepoželjne upotrebe proksimalnog oblika ‘ti’, što svakako u konkretnom slučaju snižava stepen učtivosti iskaza. U analizi primera u poglavlju 3, dijalozi slaganja i neslaganja, a posebno potonji u svom direktnom, neublaženom obliku, ponekad sadrže zamenicu ‘ti’, umesto očekivane ‘vi’, da bi se, opravdano ili ne, sagovorniku dalo do znanja da ne zavređuje poštovanje i učtivost u obraćanju.

Kao drugi odabran i sa stepenom bliskosti povezan parametar, u sledećem odeljku biće predstavljen relativan odnos moći.

2.4.3.2. Odnosi moći među sagovornicima

Kao veoma kompleksan i višeslojan fenomen, ljudska moć je već stotinama godina predmet proučavanja najrazličitijih disciplina – istorije, sociologije, filozofije, lingvistike, i tema kojom su se bavili neki od najznačajnijih mislilaca, od Machiavellija u 16. veku, preko Hobbesa u 17., do proučavanja Webera, H. Arendt, Habermasa i Wartenberga u 20. veku. Među lingvistima, u poslednjih tridesetak godina načine ispoljavanja odnosâ moći najviše proučavaju Fairclough (1989), Van Dijk (1989, 1996), Watts (1991), Berger (1994), Hutchby (1996) i Locher (2004), koja se posebno usredsređuje na manifestacije moći prilikom neslaganja sa sagovornikom. U srpskoj

lingvistici izdvaja se knjiga D. Klikovac (2008), koja opštu temu moći razmatra na sociolingvističkom i stilističkom nivou.

Prema Locher (2004: 9), moć se u međuljudskoj interakciji najočiglednije manifestuje kad je jedan od učesnika u komunikaciji nadmoćan u odnosu na drugog, kao što je to slučaj između, na primer, poslodavca i zaposlenog, profesora i studenta, sudije i optuženog. No, parametar moći može igrati bitnu ulogu i u odnosima koji se ne odlikuju jasnom statusnom ili hijerarhijskom asimetrijom na početku govorne razmene. Iako se na prvi pogled može činiti da moć ima isključivo negativne konotacije, iza nje mogu stajati bilo loše ili dobre pobude, ili se, pak, može dogoditi da se ispolji i bez ikakve svesne namere. Uzimajući u obzir dinamičku prirodu međuljudskih odnosa, i moć treba smatrati kategorijom koja nije unapred zadata i nepromenljiva, već se oblikuje u skladu sa razvojem govorne situacije (eng. *negotiation of power*). Odnosi moći se iznova formiraju i potvrđuju jer su veoma podložni stalnom preispitivanju i menjanju.

Dinamički koncept moći prvi jasno definiše Wartenberg (1990), a na njega se nadovezuje Wattsovo (1991) viđenje ovog fenomena kroz **latentne i novostvorene mreže odnosâ** (eng. *latent and emergent networks*). Latentnu mrežu odnosa između dva sagovornika čini iskustveni skup svih njihovih dotadašnjih susreta i od nje se uvek polazi kao od trenutnog stanja koje se menja i redefiniše svakim njihovim novim susretom koji predstavlja novostvorenu mrežu ograničenog trajanja, koja se može se zapaziti u svojoj samobitnosti samo dok je u toku sama govorna razmena. Kraj susreta, tj. razgovora označava i kraj novostvorene mreže, koja se od tog trenutka ugrađuje u već postojeću latentnu mrežu, ili, ako je u pitanju prvi susret, čini prvi element novoustanovljene latentne mreže koja će se svakom sledećom prilikom usložnjavati. U sklopu razvoja i redefinisavanja latentne mreže kroz niz novonastalih mreža, iznova se definišu i odnosi moći (ali i već spomenute bliskosti) među sagovornicima. Ovo zapažanje je od velikog

značaja za analizu primera slaganja i neslaganja u 3. poglavlju, jer još jednom naglašava dinamičku suštinu komunikacije i predstavlja dodatni razlog za oprez prilikom dodeljivanja određene vrednosti parametru moći pri opisu konkretne dijaloške razmene. Ovaj parametar će zato biti iskazan u zavisnosti od doprinosa trenutne novostvorene mreže latentnoj, u konkretnom govornom događaju.

Kako je već spomenuto u odeljku 2.3.2., moć se može posmatrati bilo kao institucionalizovano merilo nečijeg statusa, tj. mesta u društvenoj, profesionalnoj, porodičnoj ili bilo kojoj drugoj hijerarhiji u odnosu na sagovornika (kad se, ako se sagovornici uopšte poznaju, prednost daje latentnoj mreži), bilo kao posledica njihovih prethodnih susreta i interakcija kad je institucionalizovan status mogao ali nije nužno i morao da bude presudan faktor (kad se prednost opet daje latentnoj mreži) ili, pak, kao posledica tek uspostavljenog odnosa unutar dinamičke sheme interpersonalnih odnosa (kad prevagu odnosi novonastala mreža). Osim na institucionalizovanoj hijerarhiji, nadmoć u odnosu na sagovornika može da počiva i na posedovanju određene informacije, znanja ili veštine koja je u konkretnoj situaciji relevantna, a za koju je sagovornik uskraćen ili je ima u manjoj meri.

U svetlu dinamičkog viđenja relativne moći⁷⁶ među sagovornicima, valja podsetiti da Locher (2004: 93) smatra da neslaganje sa sobom povlači ispoljavanje odnosa moći jer inherentno uključuje postojanje konflikta i sukoba interesa (na nivou sadržine iskaza i/ili na nivou napadanja ili zaštite lica sagovornika) i jer dovodi do ograničavanja polja delovanja sagovornika. Jednostavnije rečeno, neslaganjem mu se uskraćuje potpuna sloboda izbora i delovanja usled potčinjenog položaja prouzrokovanog sagovornikovim

---

⁷⁶ U ovom radu, pod 'relativnom moći' (M) podrazumeva se uvek ona ispoljena i vrednovana u odnosu na sagovornika – bilo ona kojoj je osoba izložena od strane sagovornika ili koju sama ispoljava nad njim. Ovakva moć je u suprotnosti s apsolutnom, koja postoji i ispoljava se nevezano za sagovornika, odnosno, bez obzira na sagovornikovo prisustvo ili odsustvo. Takva je, na primer, moć koju pojedincu donose najviši državnički položaji.

viškom relativne moći. Kad se, pak, radi o slaganju (koje nije ni proučavano u korelaciji sa relativnom moći), uticaj ovog parametra nije toliko upadljiv, pošto ono podrazumeva izbegavanje konflikta i sukoba interesa i omogućava sagovorniku slobodu delovanja.

Za kraj ovog kratkog teorijskog razmatranja parametra moći, biće naveden reprezentativan slučaj dinamičke prirode ovog fenomena: a) diplomski ispit: asistent na fakultetu i dve godine mlađi student završne godine (odnos relativne moći: M+ na strani asistenta); b) student završava fakultet, zapošljava se i biva izabran u asistenta, počinje da se druži sa svojim nekadašnjim asistentom s kojim je u istom rangju (odnos relativne moći: M0); c) nekadašnji student u fakultetskoj hijerarhiji napreduje brže od svog nekadašnjeg asistenta, te dolazi u situaciju da odlučuje o njegovom unapređenju (odnos relativne moći: M+ na strani nekadašnjeg studenta). No, ovo je samo jedna, institucionalizovana, dimenzija moći. Okolnost da je jedan sagovornik u profesionalnoj hijerarhiji nadređen drugom ne mora da znači mnogo ako se, recimo, dve razmatrane osobe nađu na teniskom terenu na kom se, na primer, odnosi relativne moći razvijaju u upravo suprotnom smeru u odnosu na upravo opisani scenario, jer je student znatno bolji igrač od asistenta (ili obrnuto) i bolje poznaje pravila teniske igre, što izaziva frustraciju kod gubitnika i potencijalne sukobe sasvim druge prirode. U kontekstu svađe i neslaganja na teniskom terenu, relevantan parametar moći biće onaj koji se tiče teniskog umeća i procene, a ne univerzitetske hijerarhije. No, u pozadini se stalno krije i institucionalna moć kao deo latentne mreže njihovog odnosa, jer se osoba koja je u podređenom položaju na fakultetu možda ustručava da se otvoreno ne složi sa sagovornikom koji je slabiji igrač, pošto se boji mogućih posledica na profesionalnom planu, pa se, na primer, složi oko spornog poena da bi izbegao konflikt.

Zbog ovakve kompleksnosti fenomena relativne moći, ono što će u analiziranim dijalozima biti uzeto u obzir jeste najrelevantnija okolnost u datoj govornoj razmeni i

shodno tome će odnosi moći prema sagovorniku biti markirani kao M+, M0 ili M-, kao obeležje govornika koji se slaže ili ne slaže u konkretnom trenutku novonastale mreže odnosa, ali i sa svešću o latentnoj mreži, ako je ima i ako je od značaja u datoj reakciji slaganja ili neslaganja.

Konačno, treba najaviti da dva ovde predstavljena parametra – stepen bliskosti i odnosi moći među sagovornicima, neće biti posebno analiziran u okviru svakog od relevantnih odeljaka, već će na kraju ovog dela analize, u odeljku 3.1.3.1., biti dat pregled opštih tendencija koje se tiču međuuticaja ova dva činioca i jezički ispoljene učtivosti prilikom slaganja i neslaganja sa sagovornikom.

Razmatranjem dva navedena parametra privedeno je kraju opisivanje konteksta kao višeslojnog jezičkog i vanjezičkog omotača u čijem se centru nalaze ispitivane verbalne reakcije slaganja i neslaganja. Ono što sledi u odeljku 2.5. jeste razjašnjavanje uloge gledaoca u filmskom komunikacijskom događaju.

2.5. Uloga gledaoca u filmskom komunikacijskom događaju

Da bi se adekvatno shvatio naslov, a, samim tim i suština ovog odeljka, potrebno je utvrditi obuhvat pojma ‘komunikacijski događaj’ u ovom radu. Ukratko, on uključuje sledeće elemente: učesnike u komunikaciji (dva sagovornika i moguće treće učesnike), komunikacijske kanale, prostorno i vremensko okruženje, kao i same poruke koje se prenose, a koje su formulisane putem određenih jezičkih i nejezičkih kodova. Cilj ovog odeljka jeste da osvetli aktivnu i stoga važnu ulogu filmskog gledaoca (u ovom slučaju američkog gledaoca američkog filma, srpskog gledaoca srpskog ostvarenja i, na kraju, srpskog gledaoca američkog filma) u tumačenju značenja filmskog dijaloga smeštenog u okviru komunikacijskog događaja. Osvetljavanje uloge gledaoca imaće relevantne implikacije i prilikom tumačenja uzroka zbog kojih je na određen način scenarista

dijaloge – u ovom slučaju kroz primere slaganja i neslaganja sa sagovornikom – zamislio, a filmski likovi ih otelotvorili. Isto tako, biće predočene i posledice koje izmene u titlovanom prevodu dijaloga sa engleskog na srpski mogu imati po razumevanje poruke američkog filmskog dijaloga od strane srpskog gledaoca kao govornika drugog jezika i pripadnika druge kulture.

Audiovizuelne poruke na ekranu mogu poprimiti različite oblike i sastoje se od različitih vrsta informacija, koje Lavour i Bairstow (2011: 456) klasifikuju kao, s jedne strane, **nejezičke** (informacije koje potiču od pokretnih slika, muzike, pozadinskih zvukova, kao i željenog dramskog efekta) i, s druge, **jezičke** ili verbalne, koje mogu biti ostvarene bilo u svom auditivnom (dijalozi, tekstovi pesama) ili vizuelnom vidu (pisani tekst), ili, ponekad, u oba vida istovremeno, što je slučaj kod titlovanja.

Važna pitanja kojima se istraživači u poslednje vreme sve više bave (pre svega Babel 2008 i Dynel 2011a, 2011b, na temeljima koje su postavili Burger 1984, Duranti 1986, Short 1994, Clark 1996), a koja su dugo bila zapostavljena, jeste kakav je karakter kognitivnih procesa kod gledaoca prilikom razumevanja filmskog dijaloga i kakva je, u stvari, uloga gledaoca u građenju filmske priče. Drugim rečima: u kojoj je meri on pasivan posmatrač ili slušalac, odnosno, da li ima aktivniju ulogu nego što se to na prvi pogled može pretpostaviti. Babel (2008), na primer, zastupa stanovište da ponašanje gledaoca najviše liči na ono što se dešava u svakodnevnim životnim situacijama kada slušamo razgovor drugih ljudi u koji nismo direktno upleteni (eng. *spectator as overhearer*). Tokom ovog procesa gledalac, međutim, nije pasivan, već, prema Duranti (1986), zajedno sa učesnicima filmske priče **konstruiše značenje** koje se pripisuje dijalozima (eng. *co-construction of meaning*).

2.5.1. Dosadašnji modeli uloge filmskog gledaoca

Začetnik ideje koju razrađuju i dopunjuju Bubel (2008) i Dynel (2011a, 2011b), a koja se svodi na to da filmski dijalog nije samodovoljan, već je stvoren da bi gledaoci imali relativno aktivnu ulogu tumačenja značenja, jeste Burger (1984) sa svojim modelom **komunikacijskih krugova** (eng. *communication circles*), koji kaže sledeće: „učesnici u dijalogu na razgovaraju samo međusobno, već uvek istovremeno i sa gledaocima koji sede ispred TV ekrana“ (Burger 1984: 44), te tako ustanovljava **unutrašnji krug** komunikacije (eng. *inner circle*) u kojem se odvija sam dijalog ili takozvana **primarna situacija** (eng. *primary situation*), i **spoljašnji krug** (eng. *outer circle*), koji čini odnos između učesnika u dijalogu i gledalaca, što predstavlja **sekundarnu situaciju** (eng. *secondary situation*). Ono što je važno naglasiti, jeste da se učesnici unutrašnjeg kruga uvek obraćaju i, direktno, jedni drugima i, indirektno, gledaocu. Ako, se pak, učesnik filmskog dijaloga direktno obrati gledaocu, što se, istina retko, ipak može desiti, dolazi do pucanja unutrašnjeg kruga, kao što je, često slučaj u ostvarenjima Woodyja Allena, koji neretko i polemiše sa zamišljenim sagovornikom s one strane ekrana, kao, recimo, u filmu *Annie Hall*. U analiziranim američkim i srpskim ostvarenjima u ovom radu tehnika direktnog obraćanja gledaocu nije primenjena nijednom, već je, u Burgerovim terminološkim i pojmovnim okvirima, očuvana granica između unutrašnjeg i spoljašnjeg komunikacijskog kruga.

Nakon Shortovog (1994) modela **umetnutog diskursa** (eng. *embedded discourse*), prema kome postoje dva nivoa – onaj na kome se scenarista obraća gledaocu i, unutar njega, drugi na kome likovi međusobno razgovaraju, usledila je za analizu razumevanja filmskog diskursa pogodnija Clarkova (1996) teorija **diskursnih nivoa** (eng. *layered discourse*). Clark razlikuje tri nivoa: treći nivo (filmski likovi razgovaraju), drugi nivo (ceo filmski tim, glumci i bioskopski gledaoci zajedno se pretvaraju da se događaji

na trećem nivou zaista odigravaju) i prvi nivo (kinooperater i bioskopska publika zajedno ostvaruju drugi nivo). Clark smatra da je prvi nivo osnova svega i da su upravo učesnici ovog nivoa primarni, te da oni delom svesno a delom ne, najviše pažnje obraćaju na treći nivo koji ih prebacuje u svet filmske priče i tako im budi emocije i iščekivanje. Prilikom prelaska sa prvog na treći nivo, Clark (1996: 358, 366) kao ključne vidi dva principa: **princip imaginacije** (eng. *principle of imagination* – primarni učesnici, tj. gledaoci, treba da zamisle šta se dešava na trećem nivou) i **princip svesnosti** (eng. *appreciation principle* – primarni učesnici treba da budu svesni stvaraočevih namera i tehnika prilikom stvaranja trećeg nivoa). Prema prvom principu, gledalac povezuje priču koju vidi na platnu sa svojim životnim iskustvom i znanjem o svetu, odnosno sa **shemama** (eng. *schemata*) u svom umu – **slikama** (eng. *frames*) i **scenarijima** (eng. *scripts*) prošlih događaja (prema terminologiji Schanka i Abelsona 1977). U ovom povezivanju ključnu ulogu ima mašta, pa otud i naziv samog principa. Ovde se stiže do poente o ulozi gledaoca – poruka koju su filmski stvaraoci (pre svega scenarista i režiser) hteli da pošalju oblikuje se tek kad gledalac uspostavi vezu (makar kakav ona bila) između filmske priče, tj. dijaloga, i svog životnog iskustva. S druge strane, princip svesnosti isto doprinosi stavu da je gledalac aktivan učesnik jer on, u izvesnoj, znatno manjoj, meri s vremena na vreme biva svestan i drugog nivoa, kad možda uoči kako su članovi filmske ekipe postigli određene efekte, koje Kozloff (2000) imenuje **tematskim porukama**, **autorskim komentarima** ili **alegorijama**. Dobar primer je kad se naslov filma provlači kroz dijaloge više puta, s namerom da gledalac toga postane svestan.

Nakon opisanog modela, na koji se u velikoj meri oslanja Bubel (2008), ova autorka se, ustanovljavajući svoj model **neprimetnog učesnika** (eng. *overhearer design*) usredsređuje na kognitivni proces **od ekrana do lica** (eng. *screen-to-face*), koji, po njenom mišljenju, u mnogo čemu nalikuje slušanju razgovora u svakodnevnom životu.

Polazeći od Goffmanove (1976, 1979) klasifikacije slušalaca na **nekonstatovane** (eng. *unratified listener*) – one koji razgovor prečuju (namerno ili ne), **konstatovane** (eng. *ratified*) – one koji učestvuju u komunikacijskoj situaciji, ali se govornik ne obraća direktno njima i **prave slušaoce** (eng. *addressee*) – one kojima se govornik direktno obraća, Bubel (2008: 61), u svom razmatranju uloga filmskog gledaoca, kao relevantne, u donekle izmenjenom vidu, prepoznaje nekonstatovane slušaoce. Oni se dele u dve grupe, koje ni u kom slučaju nisu jasno odelite, pošto postoji mnoštvo situacija u kojima nije lako precizno odrediti ulogu. Na jednom kraju skale su slušaoci koji razgovor samo **prečuju** (eng. *bystanders*) – oni su samo prisutni, ne učestvuju u razgovoru i nemaju svesnu nameru da ga čuju; govornici ih vide, ali ne haju za to da li oni prate razgovor ili ne. Na drugom kraju su **prislušivači** (eng. *eavesdroppers*), koji razgovor namerno slušaju, dok, pri tome, govornici nisu toga svesni. Bubelino shvatanje uloge filmskog gledaoca kao nekonstatovanog slušaoca nalazi se negde na sredini ovog kontinuuma i ne može se izjednačiti s Goffmanovim istoimenim konceptom, pošto je slučaj utoliko specifičan da je situacija unapred isplanirana s namerom da dijalog neko sa strane treba da čuje, tj. prečuje. Sami učesnici u dijalogu (filmski likovi) međusobno se razumeju zahvaljujući dvama vrstama zajedničkog predznanja – **ličnog i društvenog zajedničkog predznanja** (eng. *personal and communal common ground*). S druge strane, gledaoci kao nekonstatovani učesnici mogu, u većoj ili manjoj meri, samo da nagađaju o činjenicama – naročito kad je u pitanju lično zajedničko predznanje među likovima. U nešto su boljoj poziciji kad se radi o društvenom zajedničkom predznanju, i to u slučaju kada sa likovima, tj. prisutnim učesnicima, dele iste društvene norme i kulturološke obrasce. No, čak i tada, ne mogu da imaju uvid u sve kroz šta su likovi u svojoj užoj ili široj zajednici prošli u svojim prethodnim pretpostavljenim odnosima, pri čemu se ne sme zaboraviti da film u trajanju od sat i po do tri predstavlja samo mali isečak njihovih iskonstruisanih

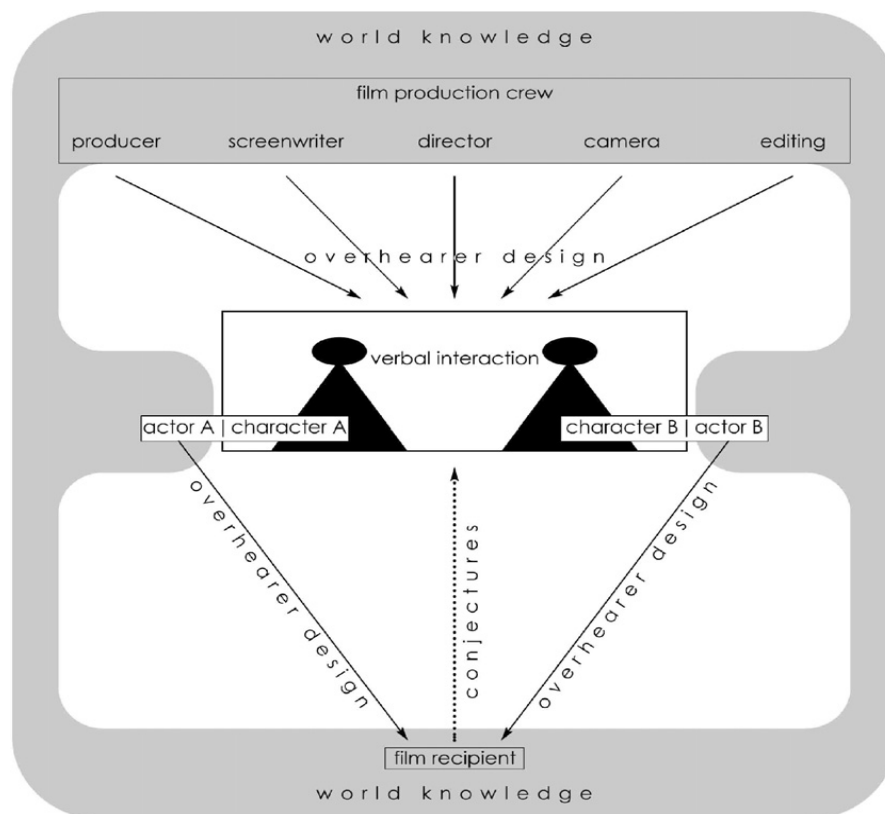
života i međusobnih odnosa, koji, opet, deluju kao da se zaista odvijaju nezavisno od gledaoca. Autorka ove disertacije smatra da je sam film kratko ali intenzivno polje preseka i susretanja života gledaoca kao nekonstatovanog učesnika i životâ filmskih likova kao neposrednih pošiljalaca i primalaca poruka u filmskoj priči. Sve što se, pretpostavljeno, desilo pre te tačke susreta, gledalac treba da pogodi i rekonstruiše na osnovu već ponuđenih audiovizuelnih poruka – nejezičkih i, pre svega, jezičkih: dijaloga koje likovi izgovore u samom filmu.

Na ovom mestu valja navesti četiri moguća pristupa nekonstatovanim učesnicima, prema Clarku i Schaeferu (1992: 262): **nezainteresovanost** (eng. *indifference*) – kao da on nije ni prisutan, **otkrivanje** (eng. *disclosure*) – kao da kroz prividno spontan razgovor pošiljalac želi da mu ponudi što više informacija, **skrivanje** (eng. *concealment*) – kao da manjak zajedničkog predznanja pošiljalac želi da iskoristi da sakrije informacije i **prikrivanje** (eng. *disguisement*) – kao da želi da ga navede na pogrešan zaključak. Bubel (2008: 66) smatra da je otkrivanje, koje se odvija i po cenu uključivanja za same sagovornike redundantnih informacija, nedvosmisleno preovlađujući postupak prilikom stvaranja filmskog diskursa, s malim primesama nezainteresovanosti (na samom početku radnje) i skrivanja ili prikrivanja (u situacijama kad je namera da se podigne napetost kod gledaoca). Nakon celog ovog razmatranja, dokaz toga da su gledaoci kao nekonstatovani učesnici ipak sudeonici u kreiranju i razvoju filmske priče Bubel nalazi u definiciji koju Sacks, Schegloff i Jeffereson (1974) daju za takozvani model **prilagodavanja sagovorniku** (eng. *recipient design*): „mnoštvo načina na koje je govor lica konstruisan tako da bude orijentisan ka onom drugom ili drugima koji su učesnici u događaju“ (1974: 727)⁷⁷. Ovaj model, koji inače nije konstruisan imajući u vidu gledaoce filmskog sadržaja, Bubel upravo vidi kao potvrdu da se i likovi sa ekrana, koristeći u međusobnom

---

⁷⁷ “a multitude of respects in which the talk by a party in a conversation is constructed or designed in ways which display an orientation and sensitivity to the particular other(s) who are co-participants.”

razgovoru strategiju otkrivanja, obraćaju gledaocu kao da je i on učesnik u događaju, jer su dijalozi građeni na način kompatibilan sa modelom prilagođavanja sagovorniku. Ovakvo orijentisanje ka nekonstatovanom učesniku Bubel smatra potvrdom svog stava da je gledalac ravnopravan učesnik u kreiranju značenja filmskog diskursa, koji je plod zajedničkog delovanja primaoca sadržaja, glumaca, režisera, scenariste, producenta, kamermana, montažera i ostalih relevantnih činilaca u nastajanju filmskog dela, kao što se vidi na Slici 10.

Slika 10: Model neprimetnog nekonstatovanog učesnika koji predlaže Bubel (2008: 68, prema Bubel 2006)

Poslednji u nizu ponuđenih modela jeste onaj koji predlaže Dynel (2011a, 2001b), koja, za razliku od Bubel (2008), smatra da gledalac ima ulogu konstatovanog učesnika, odnosno, kako ga ona imenuje – **konstatovanog slušaoca** (eng. *ratified hearer*), kao što se vidi na Slici 11. Ona smatra da je činjenica da je filmski diskurs konstruisan upravo za

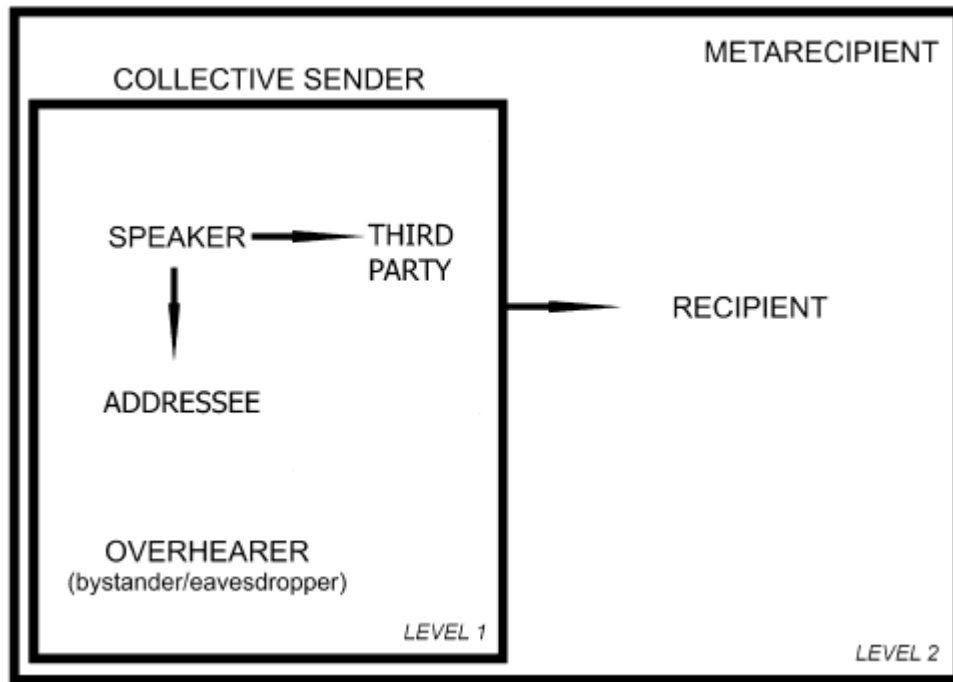
gledaoca dovoljno ubedljiv razlog za tvrdnju da cela filmska autorska i produkcijska ekipa, koju Dynel (2011b: 1631) naziva **kolektivnim pošiljaocem** (eng. *collective sender*), gledaoca smatra itekako prisutnim. Ono što je, prema mišljenju autorke ove disertacije, najznačajniji doprinos Dynelinog modela jeste ustanovljavanje posebne vrste konstatovanog slušaoca, i ustanovljavanje specifične uloge koja se dodeljuje takozvanom **metaprimaocu** poruke (eng. *metarecipient*), odnosno,

„obaveštenom primaocu koji film gleda iz svojevrsnog povlašćenog položaja, svesno analizirajući njegov diskurs i često iznoseći pronicljiva opažanja o nekom prenesenom značenju i metodama koje se koriste da bi se postigao planirani cilj koji je postavljen na produkcijskom nivou kolektivnog pošiljaoca“ (Dynel 2011b: 1633)⁷⁸.

Konkretno, Dynel pre svega misli na lingvistu kao istraživača filmskog diskursa, koji, s metapragmatičkom svešću, interpretira jezički materijal oslanjajući se na komunikacijske osobine jezika filmskih likova. Pri tome, ona se priklanja mišljenju iznesenom u odeljku 1.2.1., da jezik filmskih i serijskih dijaloga predstavlja validan materijal za jezičku analizu, što pokazuje na primeru analize scenarija jedne epizode serije *House MD*. Analiza ovog tipa je moguća zahvaljujući činjenici da se cela filmska ekipa zajedno trudi da kod gledaoca održi osećaj stvarnosti, kao da se događaji na ekranu zaista dešavaju i u realnom svetu. Gledaoci im se, kako je već rečeno, u najvećoj meri nesvesno, pridružuju, u činu koji se u literaturi (Clark 1996, Clark i Van Der Wege 2001) naziva **zajedničko pretvaranje** (eng. *joint pretence*).

---

⁷⁸ “This is an informed recipient who watches a film as if from a privileged position, analysing its discourse consciously, and, frequently, making insightful observations about a meaning conveyed and methods employed to achieve this end in the collective sender’s production layer.”

Slika 11: Model konstatovanog slušaoca, na dva nivoa komunikacijskog događaja, koji predlaže Dynel (2011b: 1634)

2.5.2. Predlog modela uloge gledaoca filma s titlovanim prevodom

Poseban je, međutim, slučaj koji će biti predmet analize u ovoj disertaciji: kada gledalac biva izložen dvostrukoj količini teksta (i to u oba medijska registra) – onoj izvorno izgovorenoj i onoj koju čita u vidu titla na dnu ekrana, čime dodatno biva razbijena iluzija stvarnosti. Zajedničko pretvaranje, pogotovo ono od strane gledaoca, gubi na intenzitetu, a metaprimalac – autorka ove disertacije – dospeva u poziciju da analizira dvostruki, paralelni, jezički materijal. Nadalje, kolektivni pošiljalac više nije jedini izvor poruke: na scenu stupa, i to u veoma važnoj ulozi, i prevodilac koji izgovoreni tekst prenosi na gledaočev maternji jezik uz mnogobrojne nužne modifikacije i ograničenja koja mu postavlja ovaj vid audiovizuelnog prevođenja, o čemu će detaljno biti reči u sledećem odeljku. Iako je prevodilac drugi u lancu prenošenja poruke, njegova uloga ni na koji način nije podređena u odnosu na kolektivnog pošiljaoca. Naprotiv, upravo od njegovog znanja i umeća zavisi šta će od izgovorenog sadržaja na stranom

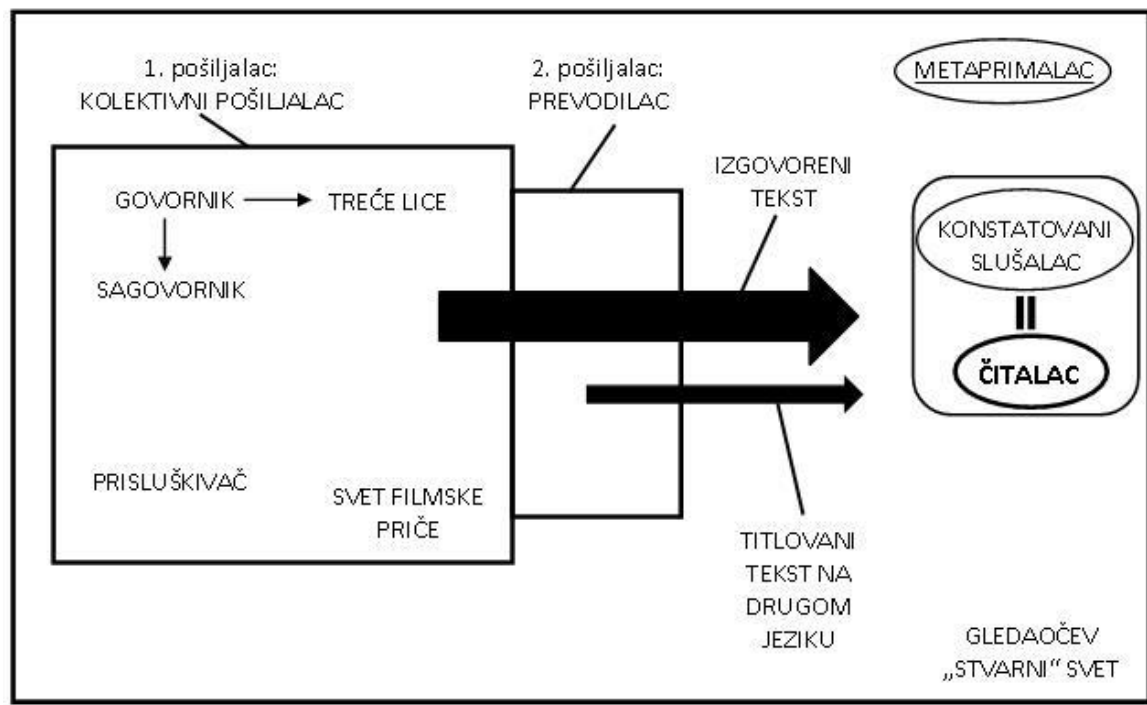
jeziku, u kom obliku i kvantitetu dospeti do gledaoca. Gledaočevo razumevanje odnosâ među likovima i njegov celokupan utisak o filmu zato u značajnoj meri zavise od rezultata prevodiočevog rada koji je, naravno, dopunjen i potpomognut i gledaočevom svešću o vizuelno predstavljenim dešavanjima na ekranu. Zaključak bi bio da je prevodilac posrednik, odnosno, najvažnija spona, između kolektivnog pošiljaoca i gledaoca i da, kao kroz sito, u titlovan prevod iz izvornog iskaza propušta ono što je gledaocu važno (pri čemu, kao što će se videti u nastavku rada, često strada interakcijska komponenta poruke).

Ako se pažnja usmeri na gledaoca, ovde zastupljeno mišljenje jeste da se gledalac titlovanih filmova pre može smatrati **konstatovanim učesnikom** (ne samo slušaocem, jer ovog puta i čita tekst) nego nekonstatovanim, jer samo postojanje titla na ekranu, iako on ne predstavlja deo same filmske scene, jeste indikator prisustva još dve osobe koje nisu ni direktni primalac ni direktni izvor poruke koju izgovara filmski lik. Titlovana poruka upućena je isključivo gledaocu, tako da je on itekako „konstatovan“ tokom dešavanja na ekranu.

Suštinsko obeležje novog modela uloga učesnikâ u tumačenju filmskog komunikacijskog događaja jeste da se većina fenomenâ udvostručuje, mada na raznolike načine. U odnosu na Dynelin pristup (Slika 11), ovde predložen **model dvostruke izloženosti gledaoca jezičkom sadržaju filma** (Slika 12) karakterišu:

- postojanje dva pošiljaoca (jedan kolektivni i jedan pojedinačni, koji ima ulogu posrednika između kolektivnog pošiljaoca i gledaoca);
- dvostruka količina teksta kojoj je gledalac istovremeno izložen, i to u dva medijuma (jednoj izgovorenoj koju, po pretpostavci, ne razume i jednoj napisanoj na koju se, po pretpostavci, oslanja, uz znatnu pomoć vizuelne komponente filma);

- dvostruka količina jezičkog materijala koju potencijalni metaprimalac treba da analizira, na unutarjezičkom i/ili međujezičkom nivou.

Slika 12: Predloženi model dvostruke izloženosti gledaoca jezičkom sadržaju titlovanog filma

U sledećem odeljku pažnja će biti posvećena osobenostima titlovanja kao pisanog vida audiovizuelnog prevođenja. Naglasak će biti stavljen na međujezičko titlovanje filmskih dijaloga, s obzirom na to da kod analiziranih američkih filmova koji su predstavljeni srpskom gledaocu potencijalno nastaje problem primanja nedovoljne količine jezičkog materijala putem titlovanog prevoda dijaloga, i to neretko baš kad se radi o indikatorima jezički ispoljene učtivosti ili neučtivosti.

2.6. Audiovizuelno prevođenje

Audiovizuelno prevođenje je relativno nova i vrlo aktuelna oblast jezičkog proučavanja koja svoje teorijsko utemeljenje i legitimitet pre svega duguje u poslednje vreme veoma razgranatim istraživanjima jedne uže grupe autora (Díaz-Cintas 2004, 2009,

Orero 2004, Gottlieb 2004, Ramael 2004, Díaz-Cintas i Ramael 2007, Díaz-Cintas i Anderman 2008, Pisek 1992a, 1992b, 1997). Na osnovu studija spomenutih autora, jasno su se izdvojila dva osnovna postupka lokalizacije stranog filmskog materijala:

1) **sinhronizacija**, koja podrazumeva nasnimavanje glasova, tako da gledaoci steknu utisak da filmski likovi razgovaraju na domaćem, a ne stranom jeziku⁷⁹. Ovo je preovlađujući postupak u većini evropskih zemalja i SAD.

2) **titlovanje**, koje predstavlja adaptirani prevod u pisanom obliku, što znači da likovi i dalje opšte na izvornom jeziku filma, dok strani gledalac izgovoreni sadržaj čita u vidu prevedenog materijala, obično pri dnu ekrana. Ovo je, u evropskim okvirima, preovlađujući postupak u nordijskim zemljama i na celoj teritoriji bivše SFRJ. I pored upadljive dominacije ovog vida audiovizuelnog prevođenja u Srbiji, titlovanjem u srpskom jeziku ne bavi se mnogo autora (Kavgić 2011, Kavgić i Major 2012, Savić 2010). Díaz-Cintas i Ramael (2007), kao najznačajniji proučavaoci titlovanja u svetskim okvirima, dele ga na **unutarjezičko** (eng. *interlingual*), kada su izgovoreni i napisani tekst na istom jeziku i **međujezičko** (eng. *intra lingual*), kad filmski likovi vode dijalog na jednom jeziku, a prevod na dnu ekrana teče na drugom, što će biti slučaj i u materijalu koji će ovde biti analiziran.

Pre nego što budu date opšte karakteristike titlovanja kao oblika audiovizuelnog prevođenja koji je relevantan za ovo istraživanje, valja razjasniti jednu naočigled zbunjujuću pojavu prilikom prenošenja izgovorenog jezičkog materijala na izvornom jeziku na titlovani materijal na ciljnom jeziku. Naime, s jedne strane, gledaocu verodostojnije deluje da filmski lik govori na jeziku kulture kojoj film pripada i da, doslovno rečeno, kada otvara usta, iz njih izlaze reči na izvornom jeziku, što doprinosi održavanju **filmske iluzije** (eng. *cinematic illusion*) – uverenju koje podstiču i filmski

---

⁷⁹ Postoji nekoliko načina nasnimavanja glasova na drugom jeziku koji se mogu smatrati podvrstama sinhronizacije, ali njihovo razmatranje izlazi iz okvira teme ovog rada.

stvaraoci i, nesvesno, sami gledaoci, i čija je suština da gledalac tokom filma treba da se oseća kao da je posmatrač stvarnih događaja, odnosno da, podsvesno, treba da poveruje da prati odvijanje autentične radnje čiji su akteri stvarni ljudi i da sve što gleda nije prethodno izmišljeno i iskonstruisano. Ovo se smatra velikom doprinosom tehnike titlovanja održavanju filmske iluzije, pošto titlovanje, za razliku od sinhronizacije, omogućava zadržavanje izvornog jezika na auditivnom nivou. Isto tako, ono omogućava **multimodalnost** (eng. *multimodality*) – proces integrisanja više vrsta sadržaja u jedno zajedničko kognitivno iskustvo, što je inače odlika svakodnevnih životnih situacija, i pored očigledne činjenice da naši životi nisu titlovani (Lavour i Bairstow 2011: 456). S druge strane, vizuelna komponenta biva u velikoj meri narušena tekstom koji se pojavljuje na dnu ekrana u kadrovima koji, samim tim, više ne deluju kao da pripadaju pravoj stvarnosti, čime se itekako osiromašuje domet delovanja filmske iluzije. Ne sme se zaboraviti ni bitna činjenica da se u toku čitanja titla gledalac ne može u potpunosti posvetiti vizuelnom materijalu i dešavanjima na ekranu, kao i da se, što je za ovo istraživanje i najvažnije, titlovanjem gubi izvesna količina informacija, o čemu će više reči biti u samoj analizi odabranih dijaloga. U ovom slučaju, naravno, obrnuto važi za postupak sinhronizacije, koja na vizuelnom planu bolje čuva utisak iluzije stvarnosti i omogućava zadržavanje maksimalne količine informacija. Ovakvu kontradiktornu situaciju moguće je nazvati **paradoksom audiovizuelne verodostojnosti**, što predstavlja novi pojam koji se ovde uvodi pošto će se, kako će se pokazati, prevedeni titlovani materijal razlikovati od izgovorenog, kako po dužini i informativnosti, tako i po izvesnim kulturološkim obeležjima koja doprinose utisku o stepenu verodostojnosti gledaocu ponuđenog filmskog materijala. S ovim u vezi, relevantan je, no, ispostaviće se, ne i potpuno tačan, zaključak koji iznose Lavour i Bairstow: „sve u svemu, čini se da titlovi imaju negativan efekat na obradu vizuelnih informacija, ali pozitivan na obradu jezičkog

materijala“ (2011: 457)⁸⁰. Rezultati do kojih, između ostalih, dolaze Kavgić i Major (2012) ukazuju na bolju retenciju vizuelne komponente, ali razmatranje ove problematike izlazilo bi iz okvira teme ovog rada.

Sledeći odeljak posvećen je titlovanju kao ovde relevantnom vidu audiovizuelnog prevođenja, nakon čega je razmotreno šta se događa s jezički ispoljenom učtivošću u titlovanim prevodima.

2.6.1. Titlovanje kao vid audiovizuelnog prevođenja

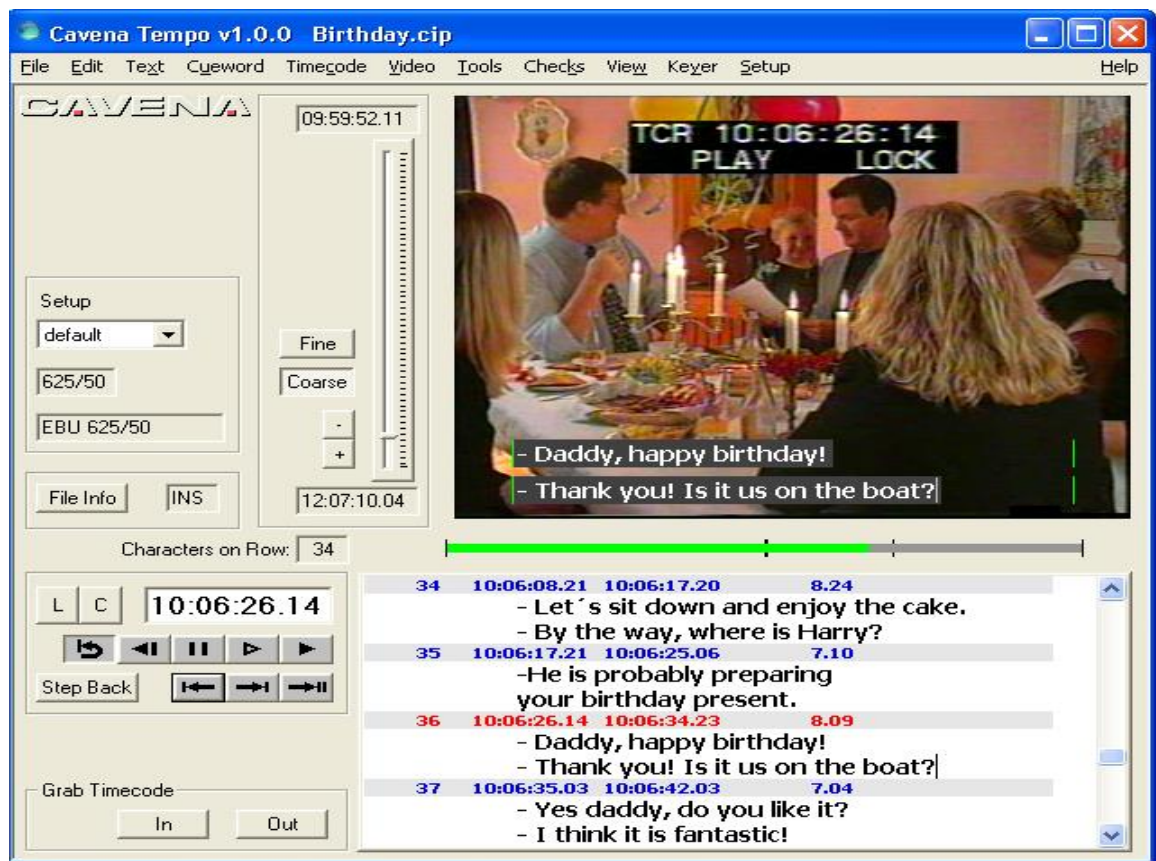
Prvi zvanični dokument koji normira titlovanje u Evropi jeste *ITC Guidance on Standards for Subtitling* (1999), a prevashodno se bavi organizacijom teksta unutar titlova, formatiranjem i trajanjem titlova. Osnovne smernice koje ovaj dokument propisuje, a koje sumira Kavgić (2011: 158), jesu sledeće:

- titl sadrži najviše dva reda teksta
- u redu ima maksimalno 34 slova znaka (ili 40, prema Ivarssonu i Carroll 1998)
- prvi red je kraći od drugog
- titl sadrži najviše dve rečenice
- titl nije kraći od 2 sekunde, niti duži od 7
- vremenski razmak između dva titla nije manji od 0,25 sekundi
- titl se, poželjno, nalazi u donjoj zoni ekrana
- promena govornika u dijaloškoj razmeni u titlu je označena crticom
- titl je pravopisno ispravan.

Primer titlovanja prema navedenim smernicama prikazan je na Slici 13.

---

⁸⁰ “Overall, subtitles appear to exert a detrimental effect on visual information processing, but a facilitating one on linguistic information processing.”

Slika 13: Primer titlovanja prema *ITC Guidance on Standards for Subtitling*, u programu Cavena Tempo v1.0.0

Ne zanemarujući sve navedene tehničke stavke, za ovo razmatranje od najvećeg je, međutim, značaja semantičko-pragmatička smernica za međujezičko titlovanje, koja je svakako ulovljena opisanim prostorno-vremenskim ograničenjima, a prema kojoj prevedeni tekst treba da je donekle kraći u odnosu na original, a da se pri tome izgubi što manje od izvornog smisla koji i dalje treba da prenese suštinu situacije koja se odvija na ekranu. Kada fenomen kao što je učtivost mora da se uklopi u ovakve zahteve, prilikom titlovanja dolazi do sistematskog gubitka aspekata koji se odnose na prenošenje informacija u vezi sa potrebama i zadovoljenjem potreba lica (Hatim i Mason 2000: 435).

Baveći se prenošenjem jezički ispoljene učtivosti u audiovizuelnim prevođenju, Hatim i Mason (2000: 430–431) sumiraju osnovna opšta ograničenja koja nameće

postupak titlovanja, a koja za prevodioca, primoravajući ga da načini teške izbore, stvaraju posebne poteškoće:

1. promena medijumskog registra iz govornog u pisani, što u potonjem dovodi do nestanka određenih jezičkih obeležja (dijalekatskih varijacija, nekih prozodijskih odlika, promene koda, stila i slično);
2. fizička ograničenja koja se tiču komunikacijskog kanala, a odnose se na navedene odlike titlova koji se moraju uklopiti u opisane prostorno-vremenske okvire;
3. skraćivanje izvornog teksta kao posledica razloga pod 2), što znači da prevodilac mora efikasno da primeni strategije koherencije, smanjujući ili izbegavajući u govornom jeziku toliko korisnu redundantnost koja primaocu poruke znatno olakšava tumačenje nameravanog značenja. Ova koherentnost mora biti dvojako očuvana: i što se tiče komunikacije među likovima na ekranu, i što se tiče prenošenja poruke od scenariste do gledaoca, o čemu je više reči bilo u odeljcima 2.5.1. i 2.5.2.;
4. potreba da pisani sadržaj u dnu ekrana bude usklađen sa vizuelnim – kako su akustička i vizuelna komponenta filma neodvojive, i titlovani tekst mora da prati pokretnu sliku.

Na osnovu ovog postaje jasno da je preovlađujući prevodni metod prilikom titlovanja, istina u znatno modifikovanom vidu, **komunikativni** (eng. *communicative*, kako ga naziva Nida 1964), odnosno **pragmatički** ili **kontekstualni** (kako ga imenuje Prčić 2005). Prema ovom metodu, „prilikom prevođenja s izvornog jezika na ciljni, deluju dve suprotstavljene sile – jedna teži ka zadržavanju što veće blizine izvornom jeziku, odnosno što manjem udaljavanju od njega, dok druga teži postizanju što veće prirodности u ciljnom jeziku, odnosno, što većem približavanju njemu, pri čemu dobar

prevodilac te dve sile nastoji izmiriti i dovesti u ravnotežu“ (Prčić 2005: 197). Ovim se naglasak stavlja na prenošenje funkcije i sadržine u datom okruženju, nasuprot nastojanjima da se, često zanemarujući funkcijski aspekt, što vernije preslika i forma. Pragmatički pristup prevođenju ovde je, kao što je već rečeno, primenjen u donekle izmenjenom obliku, imajući u vidu sva navedena ograničenja koja nameće postupak titlovanja, kao i veliki značaj koji u razumevanju interakcijske komponente značenja imaju nejezička parajezička obeležja.

Da bi prenošenje sadržaja i/ili forme s jednog jezika na drugi uopšte bilo moguće, prevodilac se, u okvirima odabranog pristupa prevođenju, pre svega na leksičko-sintagmatskom nivou, odlučuje za prevodne postupke koji mu stoje na raspolaganju, među kojima u datom jezičkom i vanjezičkom kontekstu bira najadekvatniji. Ovom prilikom najčešći prevodni postupci biće samo nabrojani jer bi svako njihovo opsežnije razmatranje izlazilo iz okvira teme ovog rada. Detaljan pregled prevodnih postupaka daje Newmark (1981), dok Prčić (2005, 2008) uvodi novu klasifikaciju delimično utemeljenu na Newmarkovoj. Prevodilac, dakle, može da se odluči za direktno prevođenje, strukturno prevođenje (kalkiranje), funkcijsku aproksimaciju, kulturnu supstituciju, definiciono (opisno ili deskriptivno) prevođenje, transpoziciju ili, u krajnjem slučaju, pozajmljivanje, koje samo po sebi nije prevodni postupak u pravom smislu reči. Iako prevodni postupci neće biti detaljnije razmatrani, treba imati u vidu da, na primer, transpozicija, kao jedini od nabrojanih postupaka koji se tiče promene perspektive i na rečeničnom nivou, jeste prevodilačka strategija kojom se postižu promene na sintaksičko-semantičkom planu (kad se upitni oblik, recimo, menja u izjavni), sa bitnim posledicama po ispoljavanje učtivosti prilikom slaganja i neslaganja sa sagovornikom.

2.6.1.1. Učtivost u titlovanim prevodima

Rezultati nekolicine istraživanja, pre svega onih koje su sproveli Mason (1989) i Hatim i Mason (2000), ukazuju na veoma bitnu, a u velikoj meri zapostavljenu pojavu kada se radi o proučavanju titlovanih prevoda. Naime, „jedan vid značenja koji je, čini se, stalno žrtvovan prilikom titlovanja, jeste onaj koji se odnosi na interpersonalna pragmatička obeležja, a naročito obeležja učtivosti“ (Hatim i Mason 2000: 431)⁸¹. Isti autori, proučavajući engleske titlove filmova na francuskom jeziku, naglašavaju da je aspekt učtivosti skoro neizbežno manje zastupljen u titlovanom prevodu jer su upravo markeri učtivosti ili neučtivosti oni koji po pravilu trpe posledice potrebe za nužnim skraćivanjem jezičkog sadržaja, što, kao što će se i u ovom radu videti, može izazvati manje ili više ozbiljne promene u sadržaju koji stiže do stranog gledaoca, tj. čitaoca titla. U suštini, cilj prevodioca nije, niti može biti, da prenese ceo izgovoreni tekst na drugom jeziku – on pre ima ulogu, kako Hatim i Mason to slikovito opisuju, vodiča na ciljnom jeziku kroz ono što se odvija u izvornom tekstu. Otkrivanje kompletnog značenja prepušteno je stranom gledaocu, koji, uz pomoć titla na svom maternjem jeziku i vizuelne percepcije događaja na ekranu, sklapa celinu do koje govornik izvornog jezika dolazi brže i lakše jer preskače korak vizuelnog i kognitivnog prikupljanja onih informacija koje nisu stale u titl.

Cilj analize koja sledi, kao što savetuju i Hatim i Mason (2000: 433), biće da se ukaže na konzistentne šeme u izostavljanju određenih tipova jezičkih jedinica ili celina, a ne na pojedinačne slučajeve adekvatnog ili neadekvatnog prevoda određenog dijaloškog reda. Stoga ovde uglavnom neće ni biti ukazivano na semantički pogrešno prevedene leksičke jedinice ili, pak, pravopisne greške, kojih je u pet prevedenih filmskih scenarija svakako bilo. Isto tako, neporecivo je da je bilo i u potpunosti tačnih prevodilačkih

---

⁸¹ “...one area of meaning which appeared constantly to be sacrificed in subtitling was that of interpersonal pragmatics and, in particular, politeness features.”

rešenja kojima se nema šta prigovoriti. No, kako je, po prirodi stvari, uvek svrsishodnije ukazati na pojave koje odstupaju od najboljih primera, i pošto je, u krajnjoj liniji, svrha ove analize da se utvrdi šta se dešava sa jezički ispoljenom učtivošću u prevedenim dijalozima slaganja i neslaganja sa sagovornikom, odeljak koji sledi baviće se, kao što preporučuju i Hatim i Mason, isključivo uočenim tendencijama **osiromašenja prevoda** (eng. *undertranslation*) koje nastaje u titlovanom prevodu. Ovakvo osiromašenje ponekad je neminovna posledica prostorno-vremenskih ograničenja koje nameće postupak titlovanja, dok je u drugim slučajevima, kad je bilo i mesta i vremena za dodavanje izostavljene informacije, reč o tome da joj prevodilac nije pridao dovoljan značaj. Funkcija izostavljenih informacija po pravilu je interakcijska, tj. afektivna, a ne transakcijska, tj. informativna. Drugim rečima, gledaocu će najčešće biti preneti osnovna sadržina poruke, ali će on neretko ostati uskraćen za interakcijsku komponentu na ekranu izgovorenog jezičkog materijala. U taj često izostavljeni aspekt poruke spadaju upravo i informacije o jezički ispoljenoj učtivosti, odnosno neučtivosti, prema sagovorniku – drugim rečima, nije izostavljeno ono šta govornik kaže, već kako to kaže.

Razmatranjem prenošenja elemenata učtivosti u titlovanom prevođenju završava se poglavlje 2 u kojem su, koliko su to prostorna i tematska ograničenja dozvolila, predstavljene teorijsko-metodološke osnove ovog istraživanja. U poglavlju 3, kao najvažnijem i najobimnijem u ovom radu, biće klasifikovani i opisani i međusobno upoređeni primeri filmskih dijaloga slaganja i neslaganja sa sagovornikom na engleskom i srpskom jeziku, kao i titlovanih prevoda američkih filmova na srpski jezik.

3. Analiza korpusa

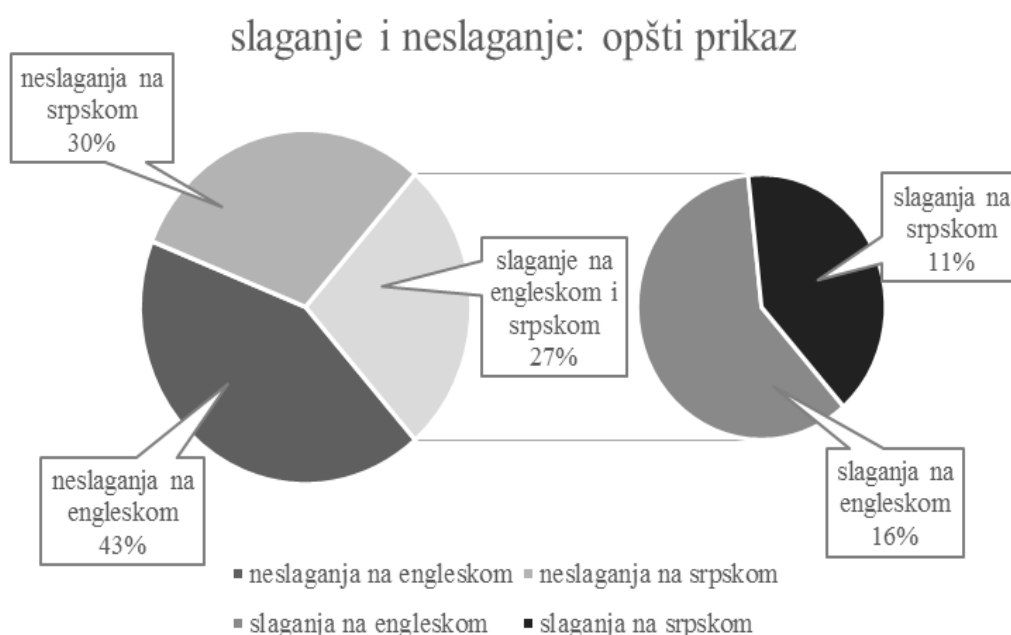
Struktura korpusa u ovom istraživanju detaljno je opisana u odeljku 1.2. u uvodnom poglavlju. Sama analiza jezičkog materijala, koja predstavlja centralni deo ovog rada, sastoji iz dve velike potceline – odeljka 3.1., u kojem su klasifikovane, opisane i reprezentativnim primerima potkrepljene strategije neslaganja i slaganja sa sagovornikom, i odeljka 3.2., u kojem se analiziraju promene u titlovanim prevodima dijaloga slaganja i neslaganja sa engleskog jezika na srpski.

3.1. Neslaganje i slaganje sa sagovornikom u filmskim dijalozima na engleskom i srpskom jeziku

Na samom početku ovog obimnog odeljka nužno je razjasniti naizgled nemotivisanu promenu u redosledu kojim će biti analizirana dva odabrana tipa verbalne reakcija na sagovornikov iskaz. Naime, iako je i u naslovu same disertacije, a i na drugim mestima kad su do sada u radu zajedno spominjani, koordinisana sintagma glasila ‘slaganje i neslaganje’, te je logično bilo očekivati da će to biti i redosled predstavljanja strategija i primera u analizi, postoje praktični razlozi koji su doveli do toga da se obrnut redosled analize nametne autorki rada kao prihvatljiviji tokom rada na ovom istraživanju. Naime, kao što je već više puta naglašeno u teorijsko-metodološkim razmatranjima u prethodnom poglavlju, a naročito u odeljku 2.3., neslaganje je znatno šire i temeljnije proučavan fenomen o kojem postoji velika i iscrpna novija naučna građa koja je, autorka se nada, koliko je to bilo moguće, jasno i koherentno predstavljena u svetlu ostalih aspekata kojima se ovaj rad bavi. Nasuprot neslaganju, slaganje je, iz već navedenih razloga, do sada podstaklo na proučavanje veoma mali broj istraživača, a i većina njih ga je razmatrala uporedo sa slaganjem ili nasuprot njemu, tako da je autorka ovog rada imala na raspolaganju veoma malo prethodnih razmatranja ovog fenomena. Iz svega ovog sledi

da su skoro svi relevantni koncepti, osnovne postavke i strategije i do sada postojeće klasifikacije vezane za neslaganje ili, u najmanju ruku, za neslaganje i slaganje sagledane paralelno ili kontrastivno. Stoga se logičnim i praktičnim činilo analizu započeti bolje proučenom i pojmovno i terminološki preciznije određenom pojavom, a zatim postojeće koncepte primeniti i/ili ih nadgraditi prilikom opisivanja slabije ispitane verbalne reakcije. Osim toga, kao najava brojnosti i zastupljenosti ova dva tipa verbalne reakcije, koje su posledice već objašnjene uloge neslaganja u razvoju dramske radnje, ovde će, za početak, biti ponovo iznet i upotpunjen podatak iz odeljka 1.2, o broju uočenih dijaloških redova neslaganja i slaganja. Naime, ukupno je zabeleženo 760 dijaloških redova neslaganja (443 na engleskom i 317 na srpskom) i 281 slaganja (168 u američkim i 113 u srpskim filmovima), što je predstavljeno Grafikonom 1. Iz svih navedenih razloga, prvi sledeći odeljak i sve njegove potceline posvećene neslaganju.

Grafikon 1: Slaganje i neslaganje sa sagovornikom u analiziranom jezičkom materijalu

Pre nego što se pređe na samu analizu primera neslaganja sa sagovornikom, biće pojašnjen način predstavljanja jednog tipičnog primera u celom odeljku 3.1.:

219) S5: B0, M-, VI > TI

Anica: To je čudo!

Marko: **Šta je čudo?!** *Slušaj, ja neću da odem odavde dok mi sve ne ispričaš.*

(Ilukucija: *Ne znam šta je čudo.*)

Navođenje primera počinje rednim brojem pod kojim se na njega, ako je potrebno, upućuje na bilo kom mestu u radu. S5 je obeležje filma iz kog je preuzet dijalog. Ovom prilikom nije zgorog još jednom ponoviti da se detaljan opis osobina likova i njihovih međusobnih odnosa nalazi u tabelama u Dodatku na kraju rada i da su tekstualni podaci obogaćeni i vizuelnim sadržajem – slikama koje predstavljaju glavne likove u ključnim scenama svakog filma. Filmovi će biti obeleženi dodeljivanjem slova A (američki film) ili S (srpski film) i broja od 1 do 5, po hronološkom redosledu proizvodnje ostvarenja, i to na sledeći način:

A1: *Playing by Heart*

A2: *Magnolia*

A3: *Thirteen Conversations about One Thing*

A4: *Crash*

A5: *Noel*

S1: *Bure baruta*

S2: *Normalni ljudi*

S3: *Ljubav i drugi zločini*

S4: *Đavolja varoš*

S5: *Žena sa slomljenim nosom*

B0 je obeležje stepena bliskosti među sagovornicima, u ovom slučaju srednjeg, koji odgovara sredini, odnosno, ispučenom delu Wolfsoninog bregastog modela, prikazanog u odeljku 2.4.3.1. (Slika 9). B- predstavlja najniži stepen bliskosti, a B+ visok, koji se ostvaruje među članovima najuže porodice i najprisnijim prijateljima. Podsetimo,

stepen bliskosti, kao dinamička kategorija, može da se menja tokom razvijanja filmske radnje, tako da različite dijaloške razmene među istim likovima neće uvek dobiti istu vrednost obeležja B.

M- se odnosi na parametar relativne moći u odnosu na sagovornika, što u ovom slučaju znači da je govornik (srednjoškolac) koji izgovara dijaloški red neslaganja (drugi) u podređenom položaju u odnosu na sagovornicu (svoju profesoricu). Obeležje M+ bi ukazivalo na suprotan odnos, a M0 bi značilo ne da odnosi moći ne postoje ili miruju, već da se različiti aspekti ovog složenog činioca u konkretnoj situaciji međusobno potiru i da ni jedan ni drugi govornik u datim okolnostima nema vidnu prevagu u vidu objektivne nadmoći.

VI > TI znači da je došlo da neadekvatne upotrebe zamenice u okviru fenomena društveno uslovljene deikse, što je povezano i sa prethodna dva parametra.

Sledi ime prvog govornika i njegov dijaloški red u kome će ponekad biti istaknuti pojedini aspekti koji su tema razmatranja u datom odeljku, što će posebno biti naznačeno u tekstu koji prethodi samim primerima. Nakon toga sagovornik izgovara svoj dijaloški red, koji je, da bi bio upadljiviji, uvek dat kurzivno jer predstavlja reakciju slaganja ili neslaganja sa stavom iznetim u prvom dijaloškom redu. Unutar njega, polucрно je istaknut segment koji predstavlja primenu određene strategije neslaganja ili neslaganja.

Konačno, nakon celog dijaloga, u zagradi je ponekad dat autorkin dodatni komentar ili objašnjenje u vezi sa primenjenom strategijom. Ako je objašnjenje samo teorijske prirode, zadržava se isti font, a ako se, kao u navedenom primeru, nudi alternativni iskaz, korišten je font kalibri, kurzivno.

Nakon ovih pojašnjenja, u sledećem odeljku prelazi se na analizu primera neslaganja u odabranim filmskim dijalozima na engleskom i srpskom jeziku.

3.1.1. Neslaganje sa sagovornikom u filmskim dijalozima

Verbalna reakcija neslaganja na dva jezika prvo će biti sagledana u već spomenutoj sprezi s indirektnošću, kooperativnošću i učtivošću, a zatim i razmotrena u svetlu standardne i nestandardne preferentne orijentacije neslaganja kao nepoželjne, odnosno, poželjne reakcije na prethodni sagovornikov iskaz.

3.1.1.1. Kooperativnost, učtivost i indirektnost pri neslaganju⁸²

U ovom odeljku primerima će biti potkrepljena već opisana veza između, s jedne strane, kooperativnosti (u griceovskim okvirima), odnosno, pragmatičke jasnosti, i s druge (ili možda iste), učtivosti, i to u situacijama u kojima se govornik ne slaže sa sagovornikom u odabranim filmskim dijalozima na engleskom i srpskom jeziku, što je najavljeno u odeljku 2.3.6.. Pošto je slaganje, kako je pokazano u odeljku 2.3., znatno sintaksički, semantički i pragmatički prozirnije od neslaganja, ovde će biti razmatrana uslovljenost učtivosti i kooperativnosti (pragmatičke jasnosti) stepenom indirektnosti iskaza isključivo prilikom neslaganja sa sagovornikom. Isto tako, biće utvrđeno i da li je brown-levinsonovska podela na učtivo i neučtivo govorno ponašanje najadekvatnija u svim ovakvim dijalozima (naročito onima na srpskom) ili je, u svetlu prethodne diskusije, prihvatljiviji Wattsov model koji se svodi na bazičnu dihotomiju društveno prihvatljivog, tj. neutralnog, i društveno neprihvatljivog govornog ponašanja.

Na samom početku razmatranja filmskih primera veze između prethodno detaljno opisana tri fenomena, treba obrazložiti zašto analiza primera u ovoj disertaciji započinje upravo ovom temom. Kao prvo, ovde se, kroz primere iz oba jezika, najavljuje i obuhvata nekoliko ključnih tačaka koje će se provlačiti i kroz ostale odeljke posvećene analizi

---

⁸² Ovaj odeljak, u proširenom obliku, predstavlja rezultate istraživanja koje je sprovedeno u okviru izrade doktorske disertacije, a čiji su preliminarni rezultati, zasnovani na manjem uzorku, objavljeni u Panić Kavgić (2012), kao deo rada na projektu Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije br. 178002 *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*.

odabranog korpusa (direktnost nasuprot indirektnosti, ublaženi nasuprot neublaženim iskazima, kooperativnost / pragmatička jasnost nasuprot neprozirnosti). Nadalje, nakon ovog zajedničkog polazišta, kreće dalje grananje i klasifikacija primera neslaganja kao podsticaj za njihovo naknadno poređenje. Konačno, u ovoj uvodnoj celini vidljive su naznake tendencija na osnovu kojih će kasnije biti doneti sveobuhvatniji jezički i kulturološki zaključci. Ipak, valja napomenuti da će ovde biti prikazano znatno manje primera nego u narednim odeljcima, upravo zato što oni služe samo kao uvod u buduće opise i što će većina njih ponovo biti analizirana u okviru daljeg grananja analize.

Za početak, valjalo bi navesti načine kojima se u dve grupe filmskih transkripata ublažava neslaganje sa sagovornikom, a koje će detaljno biti opisano u odeljku 3.1.1.2.1. Ukratko, uočene strategije za ublažavanje, a samim tim najčešće i za postizanje većeg stepena indirektnosti, na osnovu podela koje predlažu Panić Kavgić (2010, 2013c) i Locher (2004), uključuju: upotrebu diskursnih ograda i diskursnih markera, upotrebu modalnih glagola za ublažavanje značenja, neslaganje u upitnom obliku, davanje objektivnih objašnjenja i razloga za neslaganje, davanje subjektivnih ili emocionalno obojenih razloga, promenu teme razgovora, deljenje odgovornosti ili prebacivanje odgovornosti sa sebe na sagovornika ili treće lice, upotrebu unutargrupnih identitetskih obeležja i oslovljavanje sagovornika imenom ili nadimkom, te umanjivanje značaja i posledica određenog postupka ili izjave.

Pre same podele u navedene grupe i navođenja primera, trebalo bi izneti činjenicu da je broj činova ublaženog neslaganja sa sagovornikom u američkim filmovima bio skoro trostruko veći u odnosu na njihov broj u srpskim ostvarenjima, uzimajući pri tome u obzir dužinu svih filmova i dužinu izgovorenog teksta, što, u smislu kvantifikacije podataka, predstavlja rezultat vrlo sličan onom koji je dobijen prethodnom pilot-analizom dijaloga u filmovima *Crash* i *Bure baruta*, o čemu je detaljnije pisano u Panić Kavgić

(2010: 439). Sledi nekolicina reprezentativnih slučajeva ublaženog neslaganja sa sagovornikom, kao primeri nekih od navedenih strategija ili kombinacija strategija koje su u njima primenjene. Detaljna podela, praćena objašnjenjima ključnih pojmova i ilustrovana većim brojem primera, biće, kao što je rečeno, ponuđena u odeljku 3.1.1.2.1.:

- Upotreba **diskursnih ograda** (eng. *hedge*), kojim se govornik štiti od mogućeg narušavanja Griceovih maksima, a koje Yule definiše kao svojevrsne jezičke mere opreza, jezičke ograde „koje se odnose na način na koji treba prihvatiti iskaz, a koriste se kad se daju nove informacije” (Yule 1996: 130)⁸³ :

1) A4: B0, M-

Dixon: That’s not a good enough reason.

Hansen: ***Then I guess I should think of a better one and get back to you.***

(ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

2) S5: B+, M0

Goran: Četvrtog.

Biljana: ***Pa tad beše Tito umro?*** (diskursni marker)

Goran: Pa šta onda?

Biljana: ***Pa šta ja znam, možda bude bedak.***

(diskursni marker + ograđivanje od narušavanja maksima istinitosti i relevantnosti)

- Davanje objektivnih objašnjenja i razloga za neslaganje, uz moguće oslovljavanje ličnom imenom ili primenu **diskursnih markera** (eng. *discourse marker*), o kojima će detaljno biti reči u odeljku 3.1.1.2.1. i diskursnih ograda:

3) A1: B-, M0

Hugh: I lost my wife and son.

Allison: Well, ask the bartender. He can find anything.

Hugh: ***No. They’re dead.***

4) A1: B0, M0

Keenan: That’s the ugliest cat I’ve ever seen.

Joan: She’s an angel.

Keenan: ***She only has one eye.***

---

⁸³ “Hedges are cautious notes expressed about how an utterance is to be taken, used when giving some information.”

5) A1: B+, M0

Joan: Well, none of this means you can't love.

Keenan: **Joan**, it means exactly that. **It doesn't mean anything else.**

(objektivni razlog za neslaganje + oslovljavanje ličnim imenom)

6) S4: B-, M-

Taksista Rajko Zorić: Jesi li mogao neku krupniju novčanicu da mi daš?

Boris: **Pa hiljadu sam dao, nisam pet... Uostalom, moje je da dam, a vaše je da imate kusur.**

(diskutrsni marker + objektivno objašnjenje)

- Davanje subjektivnih ili emocionalno obojenih razloga za neslaganje, uz moguću primenu **unutargrupnih identitetskih obeležja** (eng. *in-group identity marker*)
i/ili diskursnih markera ili partikula (eng. *discourse markers*):

7) A1: B-, M0

Allison: You shouldn't be alone.

Hugh: **Yes, I should. I should be alone in hell. That's where I am.**

8) A1: B+, M0

Paul: Stop trying to control me.

Hannah: **I'm not trying to control anybody. I just think maybe...**

(lični razlog + diskursni marker)

9) S5: B0, M0

Anica: Proći će to. Samo ti je frka.

Biljana: **Ne, nego sam shvatila – koga to lažem? Sebe? Manijak, čoveče. Manijak!**

(emocionalno obojen razlog + unutargrupno identitetsko obeležje)

10) S5: B0, M+

Marko: Što mi zavidiš, to je užas.

Anica: **Ne, ne. Drugo je užas. To je totalno suprotno od užasa, veruj mi.**

- Deljenje odgovornosti ili prebacivanje odgovornosti sa sebe na drugo lice:

11) A1: B+, M0

Hannah: Well, you seem to know me a lot better than I know you.

Paul: **You know that's not true.**

12) A1: B-, M0

Joan: You were paying attention.

Keenan: **Everyone in this club was paying attention.**

13) S3: B0, M0

Radovan. Amor je bi moj, vi ste se oduvek mešali. Sad ste ga i spalili.

Stanislav: *Amor je bio naš, svi znamo da je s ove strane, naše.*

Iz do sada navedenih primera sledilo bi da primena određene strategije za ublažavanje neslaganja sa sagovornikom, kao rezultat zaista i daje iskaze učtivije nego što bi oni bili da su ostali u svom direktnom, neublaženom obliku, što ide u prilog višem rangiranju ublaženih, manje direktnih, iskaza kao načina za učtivo izražavanje mišljenja, koje zastupaju Brown i Levinson (1987). Princip kooperativnosti se u razmotrenim primerima delimično krši, naročito u indirektnijim primerima, i to najčešće nepoštovanjem maksime relevantnosti (poput primera 2, 4 ili 12), ali su implikature, po pravilu, dovoljno jasne da ne dovedu do zabune i zastoja u komunikaciji. Stoga bi u ovim i sličnim primerima i princip pragmatičke jasnosti, kako ga vide Lakoff (1973) i, kasnije, Blum-Kulka (1987), prevagnuo nad potrebom za višim stepenom stepenom indirektnosti, i po cenu nešto nižeg stepena učtivosti.

Međutim, niži stepen direktnosti ne mora nužno da dovede do ublažavanja neslaganja:

14) A4: B+, M0

Anthony: You're saying there's a Chinaman under this truck?

Peter: *What part don't you understand?*

15) A1: B+, M0

Paul: Hannah, it was 25 years ago, and it wasn't an affair.

Hannah: *Oh, don't insult my intelligence.*

Paul: *Your intelligence, at the moment, is in serious doubt.*

S druge strane, neublaženo neslaganje ne mora uvek da znači da je iskaz neučtiv:

16) A1: B+, M0

Meredith: I can still be a wonderful person and not have anybody in my life.

Look, I'm just not interested in a relationship right now.

Jane: *You are such a liar.*

17) S5: B0, M-

Anica: Obio si kola!

Marko: *To je jugo. Otvorio sam ga ključem od kuće.*

Naročito je u poslednjem navedenom primeru uočljivo da iskaz nije jasno obeležen ni kao učtiv ni kao neučtiv, već bi potpadao pod vrednosno neutralno verbalno ponašanje, čime bi se bolje uklapao u pojmovno-terminološki okvir Wattsove odrednice *politic*, nego u okvire koje nudi Brownina i Levinsonova podela na *polite* ili *impolite*. Drugim rečima, iskaz *To je jugo. Otvorio sam ga ključem od kuće* u datom kontekstu ne može se smatrati ni učtivim ni neučtivim, već bi u konkretnoj kulturi spadao u onaj deo spektra društveno prihvatljivog ponašanja koji se smatra vrednosno neutralnim (za razliku od njegovog pozitivno obeleženog dela – učtivog ponašanja), dok pragmatička jasnost ostaje neokrnjena, upravo zahvaljujući ovakvoj neutralnosti.

Nasuprot navedenom, direktnost kao, po Brown i Levinsonu, očekivani vid neublaženog neslaganja sa sagovornikom, češće u američkim nego u srpskim filmovima, i rezultira neučtivošću, te, stoga, i jasnije vidljivim poštovanjem maksime kooperativnosti:

18) A1: B+, M0

Paul: Hey, calm down. You're overwrought.

Hannah: *I am perfectly wrought. Given the circumstances, I'm even a bit underwrought.*

Paul: There's no such word.

Hannah: *There is now.*

19) A1: B+, M0

Keenan: You don't have to say anything. I... I told you because I wanted to tell you. I wanted to because for the first time in a long time I wish things were different.

Joan: They can be.

Keenan: *No, they can't.*

20) S5: B+, M-

Vuk: Onda idemo, imamo dete.

Jasmina: *Ja ne idem, rekla sam ti.*

Uočeni su, međutim, slučajevi, pre svega u srpskim ostvarenjima, u kojima iz direktnosti iskaza neslaganja sa sagovornikom ne sledi da je govornikov verbalno ponašanje neučtivo, već u konkretnoj situaciji ono prihvatljivo:

21) A1: B+, M0

Paul: Stop trying to control me.

Hannah: I'm not trying to control anybody. I just think maybe...

Paul: ***Don't think.***

22) S5: B+, M-

Vuk: On je, znači. Što ga braniš?

Jasmina: ***Nije.***

23) S5: B-, M0

Biljana: Eto, vidiš!

Anica: ***Nije to to!***

24) S5: B+, M0

Jadranka: Bog zna šta si ženi rek'o, pa je morala skakati.

Gavrilo: ***Nisam, majke mi!***

Jadranka: ***Jesi i ćuti!***

Konačno, u dijalozima na srpskom jeziku, a manje na engleskom, pronađen je znatan broj primera neslaganja u kojima je neučtivost iskazana putem kratkih upitnih formi, koje, iako predstavljaju indirektno govorne činove, neskriveno upućuju na negativno obeleženo verbalno ponašanje, naročito ako su praćene neadekvatnom upotrebom proksimalne zamenice 'ti' u oslovljavanju sagovornika, kao u primerima 27 i 28:

25) A5: B+, M0

Nina: You have a serious problem.

Mike: ***Oh, I got a problem? What's he doing in the apartment?***

26) S5: B+, M0

Biljana: Stani, čoveče, neko je skočio!

Goran: ***Ko je skočio?! Šta lupetaš?!***

27) S5: B0, M-, VI > TI

Anica: To je čudo!

Marko: ***Šta je čudo?! Slušaj, ja neću da odem odavde dok mi sve ne ispričaš.***

28) S5: B0, M-, VI > TI

Anica: Prodajte mi.... Platiću, ne pitam šta košta.

Rajko: *Je l' si ti luda?! Mogao bih te prijaviti.*

29) S5: B-, M0

Anica: Nije to to!

Biljana: *Nego šta je? Nego šta je, 'ajde kaži!*

30) S5: B+, M0

Jadranka: Pa jesi ti lud, Gavro?

Gavrilo: *Ma šta sam lud? Uzelo bi mi udruženje dozvolu, uzeli bi mi kola, stavili me u zatvor.*

Kao što je zapaženo i na pilot-uzorcima u Panić Kavgić (2010, 2012), ublaženo neslaganje sa sagovornikom preovlađuje u američkim filmovima u odnosu na neublaženo, a neublaženog neslaganja sa sagovornikom, proporcionalno posmatrano, ima znatno više u srpskim ostvarenjima, što će detaljno biti predstavljeno u odeljku koji sledi. Kako ublaženo neslaganje najčešće podrazumeva veći stepen indirektnosti, a samim tim i viši stepen učtivosti, ono za sobom povlači neposredno uočljivo narušavanje maksima u okviru Griceovog principa kooperativnosti, koje se opravdava potrebom za učtivošću. Kao što je rečeno, sagovorniku u pomoć priskaču implikature, te se komunikacija najčešće ipak ne završava nesporazumom i biva očuvan neophodan nivo pragmatičke jasnosti. Pokazano je, međutim, da i neublaženo neslaganje može biti iskazano na indirektan način, i to neretko uz dozu ironije.

S druge strane, kao u poslednjoj grupi primera, indirektnost nikako ne mora nužno da ukazuje na veći stepen učtivosti, čime nastaje situacija u kojoj istovremeno dolazi do kršenja oba principa – i kooperativnosti i učtivosti. Drugim rečima, prema zaključku iznesenom u Panić Kavgić (2012), narušavanje maksima kooperativnosti ovde se ne može opravdati niti objasniti potrebom za učtivošću. Konačno, pokazano je, naročito u dijalozima na srpskom jeziku, da direktnost ne mora nužno da znači neučtivost, kad, nasuprot prethodno opisanoj situaciji, dolazi do istovremenog poštovanja oba principa.

U odeljku 3.1.1.2. biće predstavljene strategije nepoželjnog neslaganja sa sagovornikom, u svom ublaženom i neublaženom vidu (u odeljcima 3.1.1.2.1 i 3.1.1.2.2.).

3.1.1.2. Neslaganje sa sagovornikom kao nepoželjna verbalna reakcija⁸⁴

U ovom odeljku biće dat pregled primera iz analiziranih filmskih dijaloga koji potpadaju pod preovlađujuću, uobičajenu, preferentnu orijentaciju neslaganja kao nepoželjne verbalne reakcije na prethodni sagovornikov iskaz (upravo zato što potencijalno ugrožava predstavu sagovornika o sebi), i to prema karakterizaciji preferentne strukture neslaganja koju daje Pomerantz (1984), a koja je opisana u odeljku 2.3.3. Kao rezultat najopštije podele na **ublaženo** (eng. *mitigated*) i **neublaženo** (eng. *unmitigated*) neslaganje sa sagovornikom, u sledeća dva odeljka biće predstavljene različite strategije za izražavanje ova dva tipa verbalne reakcije.

3.1.1.2.1. Ublaženo nepoželjno neslaganje

Ublaženo nepoželjno verbalno neslaganje sa sagovornikom (eng. *mitigated dispreferred verbal disagreement*) može se definisati kao „slučaj neslaganja čiji je potencijal da ugrozi lice sagovornika ublažen ili, pak, sveden na najmanju moguću meru, i to primenom strategija za ublažavanje neslaganja“ (Panić Kavgić 2010: 431)⁸⁵, te se, stoga, može nazvati i **učtivim neslaganjem** (eng. *polite disagreement*), kako ga imenuje Holmes (1995). Načini ublažavanja ređih slučajeva poželjnog neslaganja, koji se, prema Pomerantz (1984), smatraju netipičnom preferentnom strukturom, biće predstavljeni u odeljcima 3.1.1.3.1. i 3.1.1.3.2.

---

⁸⁴ Ovaj odeljak, u proširenom obliku, predstavlja rezultate istraživanja koje je sprovedeno u okviru izrade doktorske disertacije, a čiji su preliminarni rezultati, zasnovani na manjem uzorku, objavljeni u Panić Kavgić 2010 i 2013c. Potonji naslov objavljen je kao deo rada na projektu Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije br. 178002 *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*.

⁸⁵ “...a case of disagreement whose potential face-threatening force has been softened or, even, minimized by means of employing mitigating strategies for avoiding straightforward disagreement.”

U analiziranim primerima uočeno je devet mogućih strategija za ublažavanje nepoželjnog neslaganja sa sagovornikom (prema Panić Kavgić 2010, 2013c), i to:

- upotreba diskursnih ograda i diskursnih markera
- upotreba modalnih glagola za ublažavanje značenja
- neslaganje u upitnom obliku
- davanje objektivnih objašnjenja i razloga za neslaganje
- davanje subjektivnih ili emocionalno obojenih razloga
- promena teme razgovora
- podela odgovornosti ili prebacivanje odgovornosti sa sebe na sagovornika ili treće lice
- upotreba unutargrupnih identitetskih obeležja i oslovljavanje sagovornika imenom ili nadimkom
- umanjivanje značaja i posledica određenog postupka ili izjave

Navedena klasifikacija u velikoj je meri zasnovana na podeli načina za ublažavanje neslaganja koju daje Locher (2004: 113), sa izuzetkom dve strategije koje su uočene i prvi put spomenute u Panić Kavgić (2010) – promene teme razgovora i umanjivanja značaja i posledica određenog postupka ili izjave. Ono što je, međutim, od ključnog značaja i što treba naglasiti pre same podele koja sledi, jeste da niti jedna od ovde prikazanih strategija za ublažavanje neslaganja nije sama po sebi znak učtivosti – one to postaju samo i tek u određenom jezičkom i vanjezičkom kontekstu koji će svaki put biti uzet u obzir, iako ovde nije moguće uz svaki primer predstaviti sve nivoe konteksta koji su predstavljeni u odeljku 2.4.2. Podsećanja radi, sve najvažnije osobine likova i njihovi međusobni odnosi opisani su u Dodatku na kraju rada.

U daljem tekstu navedenih devet strategija biće obrazložene i potkrepljene primerima iz analiziranih američkih i srpskih filmskih ostvarenja.

Upotreba diskursnih ograda i diskursnih markera

Kada je u pitanju upotreba diskursnih ograda i diskursnih markera ili partikula, bitno je prvo razgraničiti ova dva pojma i objasniti zašto se analiziraju u okviru iste strategije. Pored već datog Yulovog određenja u odeljku 3.1.1.1., ovde nije zgoreg ponuditi još jednu definiciju diskursne ograde: to je jezičko sredstvo koje se koristi da bi se izbeglo obavezivanje govornika u vezi sa ilokucijom iskaza (Blum-Kulka i Olshtain 1989: 204), poput izraza *All I'm saying is.... This may sound strange....* Iskazi ovog tipa odnose se na ograđivanje govornika od sopstvene odgovornosti u slučaju eventualnog kršenja Griceovih maksima informativnosti, istinitosti, relevantnosti i/ili jasnosti, među kojima je maksima istinitosti ona koja se u analiziranim primerima najčešće ne poštuje. Ovakvo opažanje se poklapa sa rezultatima do kojih je došla El Farra (2011), proučavajući teorijske i praktične aspekte upotrebe diskursnih ograda u savremenim američkim filmovima. Primeri dijaloga i u El Farrinom i u ovom istraživanju ukazuju na to da ponekad dolazi do kršenja više od jedne maksime, te da se diskursne ograde po pravilu javlja u početnoj rečeničnoj poziciji, a ređe u središnjoj ili završnoj. Ovo je donekle konvencionalizovana strategija, pošto se neretko svodi na manje ili više ustaljene formule, poput dva navedena primera.

Diskursni markeri su, pak, „elementi koji ukazuju na odnose između jedinica govora zahvaljujući svojim sintaksičkim i semantičkim odlikama i svojim sekvencijalnim odnosima početnih ili završnih ograda koje omeđuju diskursne jedinice“ (Schiffrin 1987: 40)⁸⁶, kao što su: *well, oh, you know, I mean* i slično. U ovom radu diskursne ograde i markeri posmatraju se zajedno, pošto ove dve grupe, bez obzira na ostale razlike, u

---

⁸⁶ “...elements that signal relations between units of talk by virtue of their syntactic and semantic properties and by virtue of their sequential relations as initial or terminal brackets demarcating discourse units.” Termin ‘discourse marker’ koristi Schiffrin (1987), dok ih Brown (1977) naziva ‘discourse filler’, a Holmes (1995) ‘pragmatic particle’.

velikom broju slučajeva – a to su oni koji su ovde analizirani – imaju istovetnu funkciju. Naime, diskursne partikule se u izvesnim kontekstima ponašaju, s pragmatičke tačke gledišta, na isti način kao ograde – to su jezičke mere opreza po pitanju sopstvenog iskaza, koje, kad se radi o neslaganju, imaju itekako ublažavajući efekat. Stoga se, u ovakvom svetlu, nazivaju i **markerima kolebanja** ili **nesigurnosti** (eng. *hesitation marker*). Ovu podudarnost u funkcijama ograda i markera primećuje i iscrpnom listom primera potkrepljuje Aijmer (1986: 2–4), da bi je kasnije dopunila Locher (2004: 115), uz konstataciju da „diskursni marker može biti diskursna ograda, ali to nije nužno slučaj“ (Locher 2004: 337)⁸⁷.

Slede primeri upotrebe diskursnih ograda i/ili diskursnih markera kao primera ublaženog nepoželjnog slaganja sa sagovornikom u analiziranim dijalozima, prvo u dijalozima na engleskom jeziku (u kojima ih je uočeno čak četvorostruko više), a zatim u srpskim:

31) A4: B0, M-

Dixon: That's not a good enough reason.

Hansen: ***Then I guess I should think of a better one and get back to you.***
(ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

32) A4: B+, M0

Christine: They were gonna shoot us on Ventura Boulevard! Pathetic.

Cameron: ***Well, maybe you would've been satisfied with just being arrested.***
(diskursni marker)

33) A4: B0, M0

Fred: ***This is gonna sound strange,*** (ograđivanje od narušavanja maksime jasnosti) ***but is Jamal seeing a speech coach or something?***
(ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

Cameron: What do you mean?

Fred: ***Have you noticed, uh... This is weird for a white guy to say, but have you noticed he's talking a lot less black lately?***

(diskursni marker + ograđivanje od narušavanja maksima jasnosti i istinitosti)

34) A1: B0, M0

Joan: We were together for five months.

---

⁸⁷ “A discourse marker can be a hedge, but does not necessarily have to be one.”

Keenen: ***I thought*** it was four.
(ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

35) A2: B0, M+ (Gwenovier), M- (Frank)
Frank: You see, I have more important things to put myself into.
Gwenovier: Frank, ***I think*** this is something very important... you might need to think about putting yourself into.
(ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)
Frank: ***Not really***. (diskursni marker)

36) A3: B+, M0
Dorrie: These rich people, they got it easy. They ain't gotta worry about nothing.
Bea: ***People with money worry about other things, I suppose***.
(ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

37) A3: B0, M+
Gene: Our payout on claims is very, very low... and they're all legitimate.
Lew: ***Well, they're not quite low enough***. (diskursni marker)

~ ~ ~ ~ ~

38) S5: B+, M0
Goran: Četvrtog.
Biljana: ***Pa tad beše Tito umro?*** (diskursni marker)
Goran: Pa šta onda?
Biljana: ***Pa šta ja znam, možda bude bedak***.
(diskursni marker + ograđivanje od narušavanja maksima istinitosti i relevantnosti)

39) S1: B+, M0
Boris: Nemoj Mane. Pet godina se nisi javljao.
Mane: ***Pa želeo sam da se vratim k'o gospodin čovek, s lovom u džepovima, da se izvučemo iz ovih sranja. Iz ovih govana***. (diskursni marker)
Boris: Kasno je, Mane.
Mane: ***Pa šta je kasno? Šta? Trebalo je da ginem ovde? [...] Ja samo jedan život imam, ej!*** (diskursni markeri)

Upotreba modalnih glagola za ublažavanje značenja

Uočeni modalni glagoli koji ublažavaju iskaz neslaganja sa sagovornikom (*may, might, could, would, should*) jesu oni kojima se izražava hipotetička, tentativna nijansa u okvirima modalnih značenja kao što su mogućnost, verovatnoća, dopuštanje i slično.

Drugim rečima, upotrebom ovakvih modalnih glagola nagoveštava se mogućnost da bi nešto moglo da bude suprotno sagovornikovom mišljenju.

40) A4: B+, M-

Rick: I'm seriously starting to think that you're jealous of Karen.

Jean: *Hardly. I'd just like to see you get through a meal without calling her or anyone else.*

[...]

*And you **might** mention that we'd appreciate it if next time they didn't send a gang member.*

41) A4: B+, M0

Christine: Oh? You weren't afraid that all your good friends at the studio were gonna read about you in the morning and realize he's actually black?

Cameron: *You **need** to calm down right now.*

42) A2: B0, M+

Frank: I have more important things to put myself into.

Gwenovier: *I think this is something important... you **might need** to think about putting yourself into.*

~ ~ ~ ~ ~

43) S1: B+, M0

Aleksandar: Pegla se, nije ništa strašno....

Viktor: *Nisi **smeo** da bežiš. **Morao** si da sačekaš policiju...*

44) S1: B+, M0

Mane: Stid me je. Kajem se. Pogrešio sam. Eto. Hoću da se izvinim.

Natalija: ***Mogao** si da ostaviš poruku, pismo, bilo šta! Bilo šta...*

Neslaganje u vidu pitanja

Reakcija u vidu pitanja umesto otvorenog suprotstavljanja izjavnom rečenicom obično ima ublažavajući efekat, pošto neslaganje kao iznošenje stava u formi pitanja predstavlja indirektni govorni čin, u prototipskom slučaju manje opasan po lice sagovornika od direktnog, imajući u vidu visoku poziciju indirektnosti na Browninoj i Levinsonovoj skali strategija (1987: 60). Pitanjem se, naime, u ovom slučaju pribegava i strukturnoj i semantičkoj indirektnosti, pa se neslaganje dvostruko „maskira“. Pored ovog, Pomerantz (1984) pitanja, naročito ona kojima se naizgled traži ponavljanje neke

informacije (eng. *questioning repeats*), vidi kao **sredstva za odlaganje neslaganja** (eng. *delaying devices*), pošto se ona mogu tumačiti kao molba da se deo iskaza ponovi pošto ga sagovornik nije dobro shvatio ili čuo. Takav bi, recimo, bio primer 48. Tu, međutim, kako naglašava Georgakopoulou (2001: 1894), oprez nije naodmet, pošto se pitanjem može postići upravo suprotno, odnosno, moguće je pojačati stepen neslaganja, naročito ako je reakcija ironična. Drugim rečima, sama pitanja, po svojoj prirodi retorička, mogu predstavljati inidrektan način kojim bi se postiglo otvoreno neslaganje, a ne njegovo odlaganje ili ublažavanje. Ovo je adekvatno ilustrovano primerima iz grčkog jezika u Georgakopoulou (2001), i srpskog, dijalozima koji su predmet istraživanja ovog rada, i to u odeljku 3.1.1.1., u kojem je data opšta slika odnosa između neslaganja, indirektnosti i učitivosti, i 3.1.1.2.2., koji se bavi načinima neublaženog neslaganja sa sagovornikom.

Ukoliko se, međutim, pravilno proceni kada i kako odgovoriti pitanjem kojim se neslaganje nagoveštava indirektno umesto izjavnim iskazom neslaganja, ono itekako može da predstavlja veoma poželjnu strategiju ublažavanja. O ovom svedoči velik broj primera u svim analiziranim transkriptima, koji će ovde biti predstavljeni uz odgovarajuće razotkrivanje ilokucione komponente inidreknog govornog čina neslaganja.

45) A4: B0, M+

Graham: Don't act like you know something about me, okay?

Flanagan: ***What do you think those kids need... to make them believe, to give them hope? You think they need another drug-dealing cop or do you think they need a fallen black hero?***

(Ilokucija: *I know everything about you, but I'll make a deal with you because those kids need...*)

46) A4: B-, M+

Hansen: I can see that. Why don't you laugh outside?

(Ilokucija: *Go laugh outside.*)

Peter: ***Why are you gettin' all bent outta shape?***

(Ilokucija: *I will not go outside, you're getting bent out of shape.*)

47) A4: B0, M-

Fred: This is gonna sound strange, but is Jamal seeing a speech coach or something?

(Ilokucija: *I believe Jamal is seeing a speech coach.*)

Cameron: **What do you mean?**

(Ilokucija: *I think Jamal is not seeing a speech coach.*)

48) A4: B0, M-

Lucien: Georgie, burn this thing.

Anthony: **Burn it? It's a brand new Navigator. All you need is a little piece of carpet.**

(Ilokucija: *You should not burn it.*)

49) A4: B+, M0

Dorri: Here. Now you can shoot anybody you want.

Farhad: [...] **You think I should let crazy people do what they want to us?**

(Ilokucija: *I will not shoot just anybody, only crazy people who can hurt us.*)

50) A4: B+, M-

Rick: We've had a tough night. It'd be best if you went upstairs...

Jean: **And wait for them to break in? I just had a gun pointed in my face!**

(Ilokucija: *We should not go upstairs because they could break in.*)

51) A2: B-, M-

Jim: Whatever that meant. I'm sure it's real helpful, Ice-T.

(Ilokucija: *It isn't helpful at all.*)

Dečak reper: **Did you listen to me?**

(Ilokucija: *You didn't even listen to me. If you'd listened to me, you'd know that it is really helpful.*)

52) A3: B+, M+

Dick: I'd say he's about the happiest son of a bitch you'd ever wanna meet.

Gene: **You think he's happy?**

(Ilokucija: *I do not think he's that happy.*)

53) A3: B+, M-

Gene. Because he's average, that's why. He sits behind his desk all day, rushes home exactly at five to his wife and his kids, messes around with his garden... He's got no vision, he's got no drive.

Dick: **You know, did your wife ever make you cookies like this?**

(Ilokucija: *His wife and his kids are his vision and his drive.*)

54) A3: B+, M0

Bea: Maybe it seems that way now, but you don't know what's up ahead. Amazing things happen all the time.

Dorrie: **You actually believe that?**

(Ilokucija: *Amazing things do not happen all the time. Life is predictable and unfair.*)

55) A3: B-

Komšinica: Still, you know, underneath it all, maybe we want the same things. Maybe we're more connected than we know.

Patricia: ***Do you think so?***

(Ilokucija: *We do not really want the same things and we're not that connected.*)

~ ~ ~ ~ ~

56) S1: B+, M0

Sveta: Ko ti je otrovao Lesiku?

(Ilokucija: *Ja sam ti otrovao Lesiku.*)

Simon: ***Ti da otruješ Lesiku? Pa zajedno smo ga kupili. Ti si ga učio da aportira.***

(Ilokucija: *Nije moguće da si mi ti otrovao Lesiku.*)

57) S1: B-, M-

Simon: E, sad ćeš da ga popiješ!

Marija: ***Je l' ima neki poseban razlog?***

(Ilokucija: *Neću da ga popijem jer nema nekog posebnog razloga.*)

58) S1: B+, M0

Natalija: Kasno je, Mane...

Mane: ***Pa šta je kasno? Šta? Trebalo je da ginem ovde? [...]***

(Ilokucija: *Nije kasno, otišao sam jer nisam hteo da ginem ovde.*)

Davanje objektivnih objašnjenja i razloga za neslaganje

Ukoliko je neslaganje sa sagovornikom potkrepljeno objektivnim objašnjenjima i razlozima za drugačije mišljenje, potencijalni negativni uticaji čina kojim se ugrožava tuđe lice biće ublaženi jer je sagovorniku lakše da prihvati stav potkrepljen nepristrasnim i proverljivim uzrocima, posledicama ili okolnostima. Ukoliko objektivno objašnjenje nije najavljeno ili praćeno eksplicitnim iskazom neslaganja, nakon navođenja primera ovde će biti ponuđena implikatura na osnovu koje je jasnije da je u pitanju čin neslaganja, kao u dijalozima 61–66, 68–74, 77 i 80–86.

Ova strategija, koja se u okvirima konverzacione analize naziva 'obrazloženjem', predstavljena je sledećim primerima:

59) A4: B0, M-

Ryan: Suspects are two black males, approximately twenty years of age.
Hansen: *That's not it. That's not the vehicle, John. **The plates don't match. The driver's gotta be forty. Nobody jacks a car and takes it to Studio City.***

60) A4: B-, M+

Ryan: This is an emergency. I keep telling you he's in pain. He can't sleep.
Shaniqua: *Mr. Ryan, **your father has been to the clinic three times in the last month. He is being treated for a urinary tract infection. That is by no means an emergency.***

61) A4: B+

Dorri: Here. Now you can shoot anybody you want.
Farhad: *Dorri, **that man could've killed your mother.***
(Implikatura: *I will not shoot just anybody, but I have to protect the family from those like the man who could've killed your mother.*)

62) A4: B+, M0

Farhad: I can do that.
Dorri: *Dad, **you couldn't even get it open.***
(Implikatura: *You cannot do it if you couldn't even get it open.*)

63) A4: B+, M0

Anthony: What you and I gotta do, just grab his arms and pull him from underneath.
Peter: ***You grab his arm, it's gonna fall off. Then you gonna be standing in the street holding a Chinaman's arm.***
(Implikatura: *You cannot just grab his arm and pull him from underneath because...*)

64) A4: B0, M-

Lucien: Georgie, burn this thing.
Anthony: Burn it? ***It's a brand new Navigator. All you need is a little piece of carpet.***
(Implikatura: *You should not burn it because...*)

65) A1: B0, M0

Joan: She's an angel.
Keenan: ***She only has one eye.***
(Implikatura: *She's not an angel because angels have two eyes.*)

66) A5: B+, M-

Rose: He's too young for me.
Roseina pomoćnica: ***Every woman in the building wants him.***
(Implikatura: *He's not too young for you if he's not too young for all other women in the building who want him.*)

67) A5: B0, M0

Charlie: This is mesmerizing.

Rose: *Not for five hours.*

68) A5: B0, M0

Charlie: Your mother wants you to live your life, Rose.

Rose: *You don't know my mother.*

(Implikatura: *You cannot know whether my mother wants me to live my life if you don't know her.*)

69) A5: B-, M+

Rose: His friend's name is Charlie Boyd, and I saw him here myself yesterday morning.

Medicinska sestra Woo: *You're mistaken, ma'am. This is Charles Boyd, and no one has ever come to see him. [...]*

(Implikatura: *You did not see him here yourself yesterday morning.*)

70) A2: B+, M0

Hannah: I thought it was overwork.

Paul: *It was Wendy.*

(Implikatura: *It was not overwork, but Wendy.*)

71) A2: B0, M+

Donnie: I need surgery! I need corrective oral surgery!

Solomonov pomoćnik: *You got struck by lightning on vacation in Tahoe. I don't think braces is a good idea.*

(Implikatura: *You do not need surgery because braces could harm your health, which was affected by the incident with lightning.*)

72) A3: B-, M0

Troy: At least I'm happy. I just sent a guilty man to prison today. Got another lowlife off the street.

Gene: *Show me a happy man, I'll show you a disaster waiting to happen.*

(Implikatura: *You are not happy, really – whenever a man thinks he's happy, something bad is going to happen.*)

73) A3: B-, M0

Gene: So, now you tell me if his happiness wasn't a curse, then what was it?

(Implikatura: *Everybody's happiness is a curse and so is yours.*)

Troy: *Look, there is one fundamental difference between your friend and myself.*

(Implikatura: *My happiness is not a curse because I'm not like your friend.*)

74) A3: B0, M0

Mlađi kolega: Now, I'm wondering if we ought to re-examine our policy standards, just stop insuring property in certain areas of town altogether.

Gene: *Forgive me, but the situation we're in has nothing to do with policy standards. **The reason our rating fell is because we're undercapitalized. That's a financial problem.***

(Implikatura: *We ought not to re-examine our policy standards, because the reason our rating fell lies elsewhere.*)

75) A3: B+, M0

Bea: You can stay with me.

Dorrie: *I'm not staying with you. **You barely have enough room for yourself.***

76) A3: B+, M0

Dorrie: You changed. You're different.

Bea: *I'm not different. **I'm like everyone else.***

77) A3: B0, M-

Doktor: I can't find anything wrong with you physically. Given the symptoms you've described, I suspect it was a panic attack.

Walker: ***It doesn't make sense. I'm not the type to panic.***

(Implikatura: *It was not a panic attack because I'm not the type to panic.*)

78) A3: B0, M+

Chris: Even if one of them is significantly...

Walker: *There are no ifs. **Physics is an exact science. The laws of the universe are absolute.***

79) A3: B0, M0

Studentkinja: There was a party last night. He fell from the top of the math building onto the quad..

Avory: *No, he didn't. **The range is too great. If he had fallen, he would've landed near the bushes. He must've jumped. Wouldn't that be right, professor?***

~ ~ ~ ~ ~

80) S1: B0, M+

Putnica: Otkud ja znam kako je bilo pod Turcima?!

(Implikatura: *Ja ne znam kako je bilo pod Turcima.*)

Andreja: *Kako ne znate, gospođo, kako je bilo pod Turcima? **Pa petsto godina smo bili pod Turcima!***

(Implikatura: *Znate kako je bilo pod Turcima jer je petsto godina suviše dug period da bi se to zaboravilo.*)

81) S1: B+, M0

Viktor: Nisi smeo da bežiš. Morao si da sačekaš policiju. Da naprave zapisnik.

Aleksandar: ***Došao je policajac. Proturio sam saobraćajnu kroz prozor. Onda je ovaj počeo da viče, vadi ga ti, da ga ja ne vadim. Počeo je da skače po haubi, nisam znao šta da radim, pobegao sam.***

(Implikatura: Morao sam da pobegnem pošto su okolnosti bile takve.)

82) S1: B+, M0

Jovan: Sto četrdeset!

Sveta: ***Jovane... Sto dvadeset je izgravirano!***

(Implikatura: Nije sto četrdeset jer je brzinometar pokazao sto dvadeset.)

83) S3: B+, M0

Stanislav: Mi u srednjoj školi nismo učili ruski. Samo engleski.

Anica: ***Ma daj... A otkud ti knjige, sveske?***

(Implikatura: Vi jestе učili ruski u srednjoj školi jer ti inače ne bi imao knjige i sveske za ruski.)

84) S4: B-, M-

Taksista Rajko Zorić: Jesi li mogao neku krupniju novčanicu da mi daš?

(Implikatura: *Trebalo je da mi daš sitniju novčanicu.*)

Boris: ***Pa hiljadu sam dao, nisam pet... Uostalom, moje je da dam, a vaše je da imate kusur.***

(Implikatura: I dao sam vam dovoljno sitnu novčanicu, petohiljadarka bi bila krupna.)

85) S4: B+, M+

Jelena: Tata... Zašto se ne vratiš mami? Danas dolazi neki Miki. Upoznali su se preko interneta. On će joj obezbediti grin kard i u Americi bi mama mogla da zaradi mnogo više, a ja ću imati para da igram tenis.

Ilija: ***Ali u Americi nije sve kao na filmu.***

(Implikatura: U Americi mama neće zaraditi mnogo više, a ti nećeš imati para da igraš tenis jer imaš lažnu, ulepšanu sliku o toj zemlji.)

86) S2: B+, M0

Bane: Ja ne mogu. Mnogo sam mator, ne mogu da trčim.

Nikola: ***Možeš da braniš.***

(Implikatura: Možeš ti da igraš fudbal, nije fudbal samo trčanje, nego i branjenje.)

87) S2: B+, M0

Bane: Nije on mene ništa učio, nego sam ja tako shvatio, kapiraš? Burazer i ja smo shvatili da, ako hoćeš da ti bude dobro, moraš nekog da sjebeš. Tako sam ja shvatio da će mi biti dobro jedino kad budem sjeb'o svog čaleta. Tako da on mene ništa nije učio. To je meni ostalo od tate... Mislim, to je njegova škola.

Duja: ***Nije to škola, to je normalno. Ja sam gledao u jednoj emisiji, zove se „Opstanak“, o životinjama. Bila je priča o divljim svinjama. Isto tako o dva mala brata.***

88) S2: B+, M0

Toma: Dobro, smiri se, tetka!

Tetka: *Nema šta da se smirujem. To je smrtonosno.*

Davanje subjektivnih ili emocionalno obojenih razloga za neslaganje

Nasuprot prethodnoj strategiji, neslaganjem koje je dopunjeno subjektivnim ili emocionalno obojenim razlozima iskaz dobija ličniji ton, te govornik, umesto na sagovornikov racio, apeluje na njegove emocije. Ova strategija ublažavanja pokazuje se uspešnom, pošto se „lično intoniran iskaz zasniva na osećanjima koja se teško mogu osporiti. Govornici tako daju na znanje da ne mogu da upravljaju time kako se osećaju“ (Locher 2004: 127)⁸⁸. Ukoliko nema eksplicitnog iskaza neslaganja, nakon navođenja primera ovde će biti ponuđena implikatura na osnovu koje je jasnije da je u pitanju čin neslaganja, kao u dijalozima 90–92, 96, 98, 100, 101, 103–105, 107, 108, 111.

89) A4: B+, M0

Carol: -----

Jean: *I'm not snapping at you! I am angry.*

90) A4: B+, M-

Rick: We've had a tough night. It'd be best if you went upstairs...

Jean: *And wait for them to break in? I just had a gun pointed in my face!*

(Implikatura: *We should not go upstairs because they could break in and I'm afraid because I had a gun pointed in my face.*)

91) A4: B0, M+

Cameron: No, we don't have a problem.

Fred: You're the expert here. *But to me, it rings false.*

(Implikatura: *It is my personal opinion that we do have a problem.*)

92) A4: B0, M-

Ryan: Both of you, turn around. Put your hands on top of your head and interlock your fingers.

Cameron: Wait. *We're only a block away from our house.*

Ryan: Hands on your head. Interlock your fingers.

Cameron: *I'm a television director. Me and my wife were just coming home from an awards show.*

---

⁸⁸ "...a personal statement is based on feelings which cannot be easily disputed. The speakers thus indicate that they cannot help feeling the way they do."

(Implikatura: *I don't see a reason why I should do this. My wife and I are respectable citizens.*)

93) A5: B+, M0

Mike: Or, maybe, he seems kinda slow.

Dennis: *No, no, he's not slow, Mikey. I think the guy's got a thing for two guys in uniform. You know what I'm saying.*

94) A5: B+, M0

Dennis: He could be some sort of psycho.

Mike: *He's not a psycho. Little strange maybe, but he's sweet.*

95) A5: B0, M-

Dennis: Mikey, your friend here's waiting in the doorway hiding.

Artie: *I wasn't hiding. I wanted to be near you. I thought you might come down again.*

96) A1: B+, M0

Joan: People get over these things, Keenan. Hell, I'm getting over these things... all the time.

Keenan: *Well, it can only be once for me.*

(Implikatura: *I cannot get over these things because it can only be once for me.*)

97) A1: B+, M0

Hannah: We have to talk about this.

Paul: *There's nothing to talk about. Oh, of course there is. But I don't want to.*

98) A1: B+, M0

Jim: I never found someone, really, that I think I'd like to go out with.

Claudia: *I bet you say that to all the girls, huh?*

(Implikatura: *I think that you've already found someone, you've been out with many girls and you say this to all of them.*)

99) A3: B-, M0

Gene: Maybe you just got lucky, this once.

Troy: *I don't believe in luck. Luck is a lazy man's excuse.*

(Implikatura: *I didn't get lucky because I don't believe in luck as an excuse.*)

100) A3: B+, M0

Patricia. I wish you would talk to someone.

(Implikatura: *You should talk to someone.*)

Walker: *I told you I'm fine. I've decided to look at the positive side of the whole episode.*

(Implikatura: *I don't need to talk to anyone because I'm fine and I've decided...*)

101) A3: B+, M0

Dorrie: Well, I just think that, you know, you never know what's gonna be around the corner. That's what you say. You're always telling me that.

Bea: *My eyes have been opened. I can never go back.*

(Implikatura: *Now I know that everything is certain and there is nothing waiting for me around the corner.*)

~ ~ ~ ~ ~

102) S5: B0, M+

Marko: Što mi zavidiš? To je užas.

Anica: *Ne, ne. Drugo je užas. **To je totalno suprotno od užasa, veruj mi.***

103) S1: B+, M0

Geletova majka: [...] Svi se snašli...

Geletov otac: *Snašli?!*

Geletova majka: A vidi nas...

Geletov otac: *Vidim kako su se snašli... **Bolje je da vozim autobus, nego da kradem i muljam...***

(Implikatura: *Nisu se snašli, odnosno, snašli tako što se bave kriminalom, a ja to ne želim da radim, već je bolje da se bavim poštenim poslom, pa makar bio i vozač umesto profesora.*)

104) S1: B+, M0

Sveta: Ko ti je otrovao Lesiku?

(Ilokucija: *Ja sam ti otrovao Lesiku.*)

Simon: *Ti da otruješ Lesiku? **Pa zajedno smo ga kupili. Ti si ga učio da aportira.***

(Ilokucija: *Nije moguće da si mi ti otrovao Lesiku jer si bio suviše vezan za njega.*)

105) S1: B+, M0

Viktor: Nisi smeo da bežiš. Morao si da sačekaš policiju.

Aleksandar: [...] *Počeo je da skače po haubi, **nisam znao šta da radim, pobegao sam.***

(Implikatura: *Nisam mogao da sačekam policiju jer je počeo da skače po haubi, a ja se nisam dobro snašao, pa sam pobegao.*)

106) S1: B-, M-

Andreja: Kako ne znate, gospođo, kako je bilo pod Turcima? Pa petsto godina smo bili pod Turcima!

Putnica: *Pa jesmo. **Al' ne znam kako je bilo.***

107) S1: B+, M0

Boris: Nemoj Mane. Pet godina se nisi javljao.

Mane: ***Pa želeo sam da se vratim k'o gospodin čovek, s lovom u džepovima, da se izvučemo iz ovih sranja. Iz ovih govana.***

Boris: Kasno je, Mane.

Mane: ***Pa šta je kasno? Šta? Trebalo je da ginem ovde? [...] Ja samo jedan život imam, ej!***

(Implikatura: Nije kasno, otišao sam jer nisam hteo da ginem ovde, pošto imam samo jedan život.)

108) S1: B+, M0

Otac: Sutra ideš kod mog šefa i kaži čiji si.

Gele: ***Nisam ja, stari, za to.***

(Implikatura: Sutra ne idem kod tvog šefa jer ja nisam za to.)

109) S3: B+, M0

Anica: Verovatno pre dvanaest godina, kad si se tukao sa Jankom... Markom.

Stanislav: ***Ne, pre deset godina. Kad sam te video celu голу kroz prozor.***

110) S2: B+, M0

Nikola: Volim takve koji ne igraju fudbal, mrzi ih, a nekad kad su igrali, tad su imali, njih, pregled igre, sve su imali, i udarac glavom, samo ih sad mrzi...

Bane: ***Ne mrzi me, nego ne mogu da trčim, mogu da slomim nogu. Ja sam mator.***

111) S2: B+, M+

Toma: I zato ti gaziš nas, a?

Bane: ***Ja samo hoću da naplatim od onoga ko meni duguje, razumeš?***

(Implikatura: Ja vas ne qazim, samo imam svoje razloge zašto se ovako ponašam.)

Promena teme razgovora

Više ili manje naglom i neočekivanom promenom teme i započinjanjem nove koja je, barem naizgled, nepovezana s dotadašnjim tokom razgovora, vešto se može izbeći otvoreno neslaganje. Drugim rečima, sagovorniku će, na osnovu izbegavanja daljeg doprinosa započetoj temi, najverovatnije biti jasno da bi usledio iskaz neslaganja, ali mu to ne bi bilo rečeno na direktan način. I tu valja biti oprezan, jer se izbegavanje reakcije neslaganja i prelazak na potpuno novu temu, može protumačiti i kao ignorisanje i nipodaštavanje tuđeg stava, pa bio on i suprotan sopstvenom.

112) A4: B+, M+

Jean: I want the locks changed again in the morning.

Rick: *You want... Why don't you just go lie down? Have you checked on James?*

113) A4: B+, M+

Jean: Oh, really? And he's not gonna sell our key to one of his gang-banger friends – the moment he is out our door?

Rick: *We've had a tough night. It'd be best if you went upstairs...*

114) A5: B+, M+

Roseina pomoćnica: Every woman in the building wants him.

Rose: *Not me. I just want some coffee.*

~ ~ ~ ~ ~

115) S1: B+, M0

Otac: Naša je stvar! Dok te ja izdržavam naša je stvar!

Gele: *E, vidi, čale, stvarno žurim...*

116) S1: B+, M-

Anđelko: Šta je malo, bre?

Dimitrije: *Je l' vidiš?* (pokazuje svoje ubogaljeno telo)

117) S1: B-, M-

Marija: Rešili ste gde silazite?

Simon: *A gde vi silazite?*

118) S3: B+, M0

Nikolija: Ti si mali govнар, je l'? Ali kad porasteš, bićeš veliki govнар, kao Nikola.

Stanislav: *Vidimo se, Nikolija!*

119) S4: B+, M-

Ilija: Ali u Americi nije sve kao na filmu.

Jelena: *Tata... Je l' imaš dvesta evra, treba mi za tenis.*

Podela odgovornosti ili prebacivanje odgovornosti sa sebe na sagovornika ili treće lice

Ova strategija, koju Brown i Levinson (1987: 204-206) nazivaju **otklonom od tačke gledišta** (eng. *point-of-view distancing*), „učesnicima u razgovoru omogućava da se

predstave kao osobe koje nisu odgovorne za ono što govore“ (Locher 2004: 130)⁸⁹. Ista autorka dalje objašnjava da se ovakvo ublažavanje neslaganja po pravilu ostvaruje na jedan od sledeća tri načina: pripisivanjem iskaza nekom drugom izvoru, upotrebom ličnih zamenica za drugo ili treće lice – ‘ti’ i ‘vi’ (eng. *you*) ili ‘on’, ‘ona’, ‘ono’ i ‘oni’, ‘one’, ‘ona’ (eng. *he, she, it* i *they*) ili, pak, za prvo lice množine – ‘mi’ (eng. *we*), čime se postiže deljenje odgovornosti za ono što je izrečeno i smanjenje stepena lične odgovornosti ili krivice, što primećuju i Hatim i Mason (2000: 443–444), prilikom analize filmskih dijaloga na francuskom. Ovde, međutim, treba napomenuti da valja biti veoma oprezan prilikom prebacivanja sve odgovornosti sa sebe na sagovornika, jer ovakva situacija, umesto ublažavanja neslaganja, može potencijalno da ima suprotan efekat i da još više zaoštri odnose. Stoga sigurnije rešenje predstavlja pripisivanje odgovornosti trećem licu ili, u najgorem slučaju, deljenje odgovornosti sa sagovornikom, što bi i dalje podrazumevalo udeo govornikove sopstvene krivice.

120) A1: B+, M0

Hannah: Well, you seem to know me a lot better than I know you.

Paul: ***You know that's not true.***

121) A1: B+, M0

Hannah: You know, we do have to change.

Paul: *Well, if I have to wear a tux, **she has to wear a bra.***

122) A1: B+, M+

Roger: I wish you could spend the night.

Gracie: ***You know I can't.***

123) A1: B+, M0

Gracie: Okay, we better get started. We're twenty minutes behind and the minister has another service.

Hannah: ***We can't go without Jo-Jo.***

124) A4: B-, M+

Ryan: I think his nurses are doing most of the work.

---

⁸⁹ "...a strategy that allows interactants to portray themselves as not responsible for what they are reporting."

Shaniqua: *Mmm. If you're unhappy, your father's welcome to see a doctor outside the network. [...] I'm sorry. There's nothing else I can do.*

125) A1: B0, M+

Cameron: No, we don't have a problem.

Fred: [...] *You're the expert here. But to me, it rings false.*

126) A4: B-, M+

Farhad: Yes. I tell him, fix it.

Ken Ho: *They said their man told you to fix the door, and you didn't do so.*

Dorri: Are you saying it's his fault?

Ken Ho: *Insurance company is calling it negligence. They're not covering any of this.*

~ ~ ~ ~ ~

127) S1: B+

Natalija: Nikad se ti nećeš promeniti. Mogao si da ostaviš poruku, pismo...
Bilo šta. Bilo šta...

Mane: *Ti znaš da ja mrzim rastanke.*

128) S1: B0, M-

Anđelko: Je li? Zatek'o si me s ribom u kolima?

Dimitrije: *Ne sećam se.*

Anđelko: Izvuk'o si me napolje.

Dimitrije: *Ne sećam se.*

129) S1: B+, M0

Sestra: 'Oćeš me ostaviti na miru? 'Oćeš li?

Gele: *E, sele, sele, nisam ti ja kriv što te Mujo ostavio.*

130) S3: B0, M0

Radovan. Amor je bi moj, vi ste se oduvek mešali. Sad ste ga i spalili.

Stanislav: *Amor je bio naš, svi znamo da je s ove strane, naše.*

Upotreba unutargrupnih identitetskih obeležja i oslovljavanje sagovornika imenom ili nadimkom

Kao jednom od strategija integrativne učtivosti, ovim se postupkom naglašava neposredan i neformalan odnos među sagovornicima, pojačava se stepen bliskosti, te se, u svetlu takvog stava prema drugom učesniku u komunikaciji u znatnoj meri ublažava mogući neželjeni efekat ispoljenog neslaganja. Unutargrupna identitetska obeležja, kao

što su *man, buddy, pal, sis, girl, brate, brajko, brale, družę, devojke* i slično, obuhvataju izraze koji su tipični za određenu grupu ljudi među kojima deluju kao sredstva za postizanje društvene kohezije i međusobne identifikacije na osnovu zajedničkih parametara kao što su starost, pol, rasa, zanimanje, društveni status. Ovde bi, neretko, spadale i psovke (*fuck, fucking, jebote, jebiga*) i vulgarni kolokvijalizmi (*shit, do jaja*), koji, naizgled paradoksalno, imaju ulogu zbližavanja i poništavanja razlika između pripadnika iste društvene grupe, koju, u ovom slučaju, uglavnom čine pripadnici muškog pola (Culpeper 1996, Holmes 1995: 66). U ovakvim slučajevima, kao u primeru 147, neretko je na snazi Culpeperov koncept prividne neučtivosti, koji je spomenut u odeljku 2.2.1.2. Time se objašnjava zašto se u unutargrupna identitetska obeležja ubrajaju i krajnje neformalni, često vulgarni, ustaljeni izrazi kojima se izražava neslaganje i negodovanje, kao što su *Come on!, Get outta here!, No shit!, Ma daj..., Ne seri!* i slično.

Kao podvrsta unutargrupnih obeležja mogu se izdvojiti unutarporodična obeležja, kojima se izražava integrativna učtivost među članovima porodice (*mom, mommy, dad, daddy, sis, bro, ganny, grandpa; mama, kevo, stara, tata, ćale, stari, brate, brale, sele*), a naročito među partnerima (*baby, honey, darling, sweetie, sugar; dušo, srce, mila/mili* itd.). Konačno, lična imena, prezimena ili nadimci, kao najčešća sredstva za oslovljavanje sagovornika, mogu umanjiti značaj i jačinu izraženog neslaganja, ali tu valja biti oprezan, pošto se upotrebom prezimena ili imena (naročito u svom punom obliku, u slučaju da je sagovornik navikao na oslovljavanje nadimkom ili hipokoristikom), može postići upravo suprotan efekat⁹⁰.

131) A3: B0/B+⁹¹, M0

---

⁹⁰ Na ovom mestu valja se podsetiti rečenice koju izgovara Tom Sawyer, jedan od glavnih junaka velikog američkog pisca Marka Twaina: "Thomas is the name I get whipped by".

⁹¹ Obeležje stepena bliskosti B0/B+ znači da bi po svim objektivnim pokazateljima stepen bliskosti između oca i sina trebalo da bude visok, ali su njihove životne okolnosti takve da su se udaljili jedan od drugog, te se u međusobnim kontaktima ponašaju kao da se jedva poznaju.

Ronnie: I didn't do it.
Gene: **Ronnie**, you say that every time.

132) A1: B+, M0
Joan: Well, none of this means you can't love.
Keenan: **Joan**, it means exactly that.

133) A4: B+, M0
Graham: You don't think that's true?
Ria: **Graham**, I think we got rear-ended. I think we spun around twice.

134) A4: B+, M0
Dorri: Here. Now you can shoot anybody you want.
Farhad: **Dorri**, that man could've killed your mother.

135) A4: B+, M0
Farhad: I can do that.
Dorri: **Dad**, you couldn't even get it open.

136) A4: B-, M+ (Hansen), M- (Peter)
Peter: Why are you gettin' all bent outta shape?
Hansen: *I'm not gettin' bent, man. Just pulling over.*
Peter: **Come on, man**, keep drivin'. I said I'm not laughing at you.

137) A4: B0, M0
Detective Carr: I heard it might snow.
Graham: **Get outta here.**

138) A4: B0, M-
Flanagan: Who knows about the money?
Graham: **You gotta be kiddin' me.**

139) A4: B+, M0
Anthony: She got colder as soon as she saw us.
Peter: **Ah, come on, don't start.**
Anthony: **Man**, look around you, **man**. [...]

140) A4: B0, M- (Cameron)
Fred: Yeah. Listen. I think we need another take, **buddy**.
Cameron: *That looked pretty terrific, man.*

~ ~ ~ ~ ~

141) S1: B+, M0
Jovan: Sto četrdeset...

Sveta: **Jovane...** *Sto dvadeset je izgravirano!*

142) S1: B+, M0

Otac: Sutra ideš kod mog šefa i kaži čiji si.

Gele: *Nisam ja, stari, za to.*

143) S1: B+, M0

Sestra: 'Oćeš me ostaviti na miru? 'Oćeš li?

Gele: **E, sele, sele, nisam ti ja kriv što te Mujo ostavio.**

144) S1: B+, M0

Otac: Naša je stvar! Dok te ja izdržavam naša je stvar!

Gele: **E, vidi, ćale, stvarno žurim...**

145) S1: B+, M0

Mane: Ti znaš da ja mrzim rastanke.

Natalija: *Mrziš rastanke? Mane... Mane, nisam... Nisam više mlada. [...]*

146) S4: B+, M-

Ilija: Ali u Americi nije sve kao na filmu.

Jelena: **Tata...** *Je l' imaš dvesta evra, treba mi za tenis.*

147) S5: B+, M0

Biljana: Pa šta ja znam, možda bude bedak. Nije neki dan za venčanje.

Goran: **Biljana, ne seri. Izvini, molim te, ali ne seri.**

Umanjivanje značaja i posledica prethodnog postupka ili izjave

Pridavanjem manje važnosti određenom postupku, mišljenju ili izjavi sagovornik implicitno saopštava da njegovo neslaganje neće imati ozbiljnije posledice po dalji tok procesa komunikacije i odnose sa sagovornikom. Umanjivanje značaja postiže se bilo samom upotrebom **oslabljivača intenziteta** (eng. *downtoner*⁹²), koji direktno ublažavaju određeni deo sagovornikovog iskaza, ili opširnije, opisnim putem.

148) A4: B+, M+

Rick: I'm seriously starting to think that you're jealous of Karen.

---

⁹² 'Downtoner' je termin koji koriste Quirk i dr. (1985), dok drugi autori za umanjivanje intenziteta iskaza upotrebljavaju drugačije nazive, kao što su: 'downgrader' (House i Kasper 1981), 'compromiser' (James 1983), 'weaker' (Brown i Levinson 1987), 'softener' (Crystal i Davy 1975), ili, čak, 'hedge' (Holmes 1995), što je termin koji se u ovom radu odnosi na drugačiji fenomen – na ovde više puta spominjanu 'diskursnu ogradu', kako je definišu Blum-Kulka i Olshtain (1989: 204), Yule (1996: 130) i, u donekle modifikovanom vidu, Aijmer (1986: 2–4) i Locher (2004: 115).

Jean: **Hardly**. *I'd just like to see you get through a meal without calling her or anyone else.*

149) A4: B0, M-

Lucien: I understand. You run over a Chinaman. Stuff him in the back. Then bring the truck here so I can share in the experience.

Anthony: *Come on, man. It's a little bit of blood. It'll wash right off.*

~ ~ ~ ~ ~

150) S1: B-, M-

Jovan: Jesi pogledao moju bubu?!

Aleksandar: **Pegla se, nije ništa strašno...** *Ja se stvarno izvinjavam, ovaj, al' ne bih da pravimo probleme, sad nemam vozačku dozvolu, pa...*

151) S2: B+, M0

Nikola: Pa poslao si me u rat da poginem, budalo!

Dača: **Pa, je l' vidiš da si ceo...**

152) S2: B+, M0

Mira: E, Tomo, baš super što si došao. Majke, mi, k'o da si mu ćale. Lepa je... Zlatna.

Toma: **Narandžasta.**

3.1.1.2.2. Neublaženo nepoželjno neslaganje

Premda i na ovom mestu treba ponoviti činjenicu da granica između ublaženog i neublaženog slaganja nije uvek lako uočljiva, postoje tri grupe verbalnih reakcija kada se s velikom sigurnošću može tvrditi da govornik nije imao nameru da ublaži potencijalno negativni uticaj čina ugrožavanja sagovornikovog lica. Slučajeva **neublaženog nepoželjnog neslaganja sa sagovornikom** (eng. *unmitigated dispreferred disagreement*) dva puta je više u dijalozima iz srpskih filmova, a oni mogu biti realizovani kao kratak direktan iskaz suprotne orijentacije, ironična ili sarkastična primedba ili, pak, kratko najčešće ironično, pitanje kao neučtiv indirektan govorni čin. Slede reprezentativni primeri tri navedene kategorije neublaženog nepoželjnog neslaganja:

- kratak direktan iskaz suprotne orijentacije u odnosu na sagovornikov iskaz, kad je na delu Culpeperova (1996) strategija krajnje direktne neučtivosti, opisana u odeljku 2.2.1.2.:

153) A1: B+, M0

Paul: There's no such word.

Hannah: *There is now.*

154) A5: B+, M0

Mike: Two guys? Nah, he was looking at me, not you.

Dennis: *Nah, he was looking at me too.*

Mike: *Nah, he wasn't looking anywhere near you.*

155) A4: B+, M+

Jean: [...] The guy with the shaved head, the pants around his ass, the prison tattoo.

Rick: *Those are not prison tattoos.*

156) A4: B-, M+

Farhad: I have right to buy gun.

Prodavac: *Not in my store, you don't.*

157) A4: B+, M0

Anthony: You don't like hockey! The only reason you say you do is to piss me off!

Peter: *I love hockey.*

158) A1: B+, M0

Keenan: Maybe you remembered wrong. Maybe you're on the "Rolling Stones" level.

Joan: *No!*

159) A1: B0, M0

Keenan: That's the ugliest cat I've ever seen.

Joan: *She's an angel.*

160) A1: B+, M0

Joan: I don't believe that for a second, that you can't love.

Keenan: *I can't.*

161) A2: B-, M-

Jim: I got a call to this apartment, report of a disturbance.

Marcie: *There's no disturbance.*

Jim: I got a call of a disturbance. The door was open. I want to see what's going on.

Marcie: *Yeah, but there's no disturbance.*

162) 2: B0, M-

Solomon: You don't need braces.

Donnie: *I do!*

163) A2: B-, M-

Thurston: A very chatty kind. Indeed you do.

Donnie: *No, I mean, I'm telling you. I'm telling you. I have love.*

164) A3: B+, M+

Dick: [...] You know whatever you say or do is gonna bounce right off.

Gene: *Not this time.*

165) A3: B+, M+

Dick: Don't tell me... You lost your nerve, you couldn't do it.

Gene: *No, it's off, it's done.*

~ ~ ~ ~ ~

166) S3: B+, M0

Stanislav: Ništa, idem ja s tobom.

Anica: *Nećeš. Reći ću sve Milutinu.*

Stanislav: *Nećeš.*

167) S3: B+, M0

Stanislav: Ideš sad sa mnom. Pokazaću ti.

Anica: *Neću.*

168) S3: B+, M0

Stanislav: Idemo sad kod mene.

Anica: *Ne pada mi na pamet!*

169) S3: B+, M0

Anica: Pa ništa se nije desilo.

Stanislav: *Jeste.*

Anica: Šta?

Stanislav: Ovo je najteži trik, sa nestajanjem.

Anica: *Ali ništa nije nestalo.*

Stanislav: *Jeste. Ja sam.*

170) S3: B0, M0

Stanislav: Ma šta pričaš? Znaš da nije tako.

Nikolija: *Tako je, tako je.*

171) S5: B+, M-
Vuk: *Onda idemo, imamo dete.*
Jasmina: ***Ja ne idem, rekla sam ti.***

172) S4: B0, M-
Rajko Zorić: Lažeš, bre. Lažeš! Lažeš...
Zorka Rajić: ***Ne lažem. Ne lažem.***

173) S5: B0, M-, VI > TI
Anica: Simpatičan si mi.
Marko: Simpatičan? Bolje me ubi, to je najgore što si mogla da mi kažeš.
Anica: ***To je čudo!***

174) S2: B0, M+
Bolničar: Doktore, ja vam kažem da je gotova.
Doktor: ***Nije gotova kad je gotova, nego kad ja kažem da je gotova.***

175) S2: B+, M+ (Bane), M- (Nikola)
Nikola: To je tvoja priča.
Bane: ***Nije to moja priča.***
Nikola: ***To je tvoja priča, to si ti tako složio da bih ja najebao.***

176) S1: B-, M+
Viktor: Sve će biti u redu. Biće dobro, gospodine Jovane.
Jovan: ***Ma neće biti dobro! Ma neće!***

177) S1: B0, M-
Anđelko: Ima vas, bre... Ima vas šezdeset hiljada... Sto hiljada, koliko vas ima? Na milion stanovnika? Pa mnogo je... Mnogo je, bre...
Dimitrije: ***I to je malo.***

178) S1: B-, M-
Andreja: Ali pamтите Švabe, je l' da?
Putnica: ***Ne pamtim Švabe.***

179) S1: B+, M-
Đorđe: Da ti kažem jednu stvar. Lažeš pre nego što otvoriš usta. Čim zineš – lažeš! U oči me gledaš i lažeš.
Ana: ***Ne lažem te! Ti si ljubomoran!***

180) S1: B+, M0
Đorđe: Ja sam ljubomoran? (Ilokucija: *Ja nisam ljubomoran.*)
Ana: ***Ti si ljubomoran.***

181) S1: B+, M0

Dorđe: I onda sve ti i ja da raščistimo stvari ovde.

Ana: *Nema šta da raščišćavamo! Vodi me kući!*

Prema Vorderwülbeckeovom (1986) viđenju stepena nezavisnosti iskaza, obrazloženom u odeljku 2.3.2., ovo bi bila jedna od retkih kategorija za čije bi se predstavnike sa sigurnošću moglo reći da se odlikuju relativno visokim stepenom nezavisnosti u odnosu na kontekstualne informacije koje ih okružuju i da nedvosmisleno predstavljaju primere govornog čina neslaganja. Treba, međutim, imati u vidu da za kategorizaciju primera neslaganja u ovom radu to nije dovoljno, pošto je izvestan stepen poznavanja jezičkog (makar onog najbližeg) i vanjezičkog konteksta nužan da bi se ispoštovao osnovni kriterijum klasifikacije – preferentna orijentacija iskaza.

- Drugi strategija neublaženog nepoželjnog slaganja jeste iznošenje ironične ili sarkastične primedbe, često uz početni negativno obeležen diskursni marker (podvučen u primerima koji slede) ili psovku u propratnom emotivno obojenom objašnjenju:

182) A1: B+, M0

Paul: Hannah, it was 25 years ago, and it wasn't an affair.

Hannah: *Oh, don't insult my intelligence.*

Paul: *Your intelligence, at the moment, is in serious doubt.*

183) A1: B+, M0

Hannah: It wasn't an affair?

Paul: It wasn't. I never slept with Wendy.

Hannah: *Oh, please!*

184) A1: B+, M0

Paul: It didn't mean that I didn't love you. In fact, it meant that I did love you.

Hannah: *Well, you seem to have been loving a lot of people right about then: the kids...Wendy, me. Anybody else?*

185) A1: B+, M0

Keenan: There's nothing in space 23.

Joan: *Really?!*

186) A1: B-, M0

Momak u diskoteci: Some girls like men to say things like that to them.

Joan: *Some girls like men to take a dump on them. I'm not either of those girls.*

187) A4: B+, M0

Cameron: You need to calm down right now.

Christine: *What I need is a husband who will not just stand there while I am being molested!*

188) A4: B+, M0

Anthony: Nah, nah. You wanna listen to music of the oppressor, you go right ahead, man.

Peter: *How in the lunacy of your mind is hip-hop music of the oppressor?*

189) A4: B+, M0

Anthony: No, we gonna drive away. And he gonna let go.

Peter: *He's not gonna let go, Anthony. You know why? Because he's stuck underneath the fucking truck! Now, if he could've let go, he probably would've considered that option half a block back.*

190) A4: B+, M0

Anthony: Only reason black people steal from their own is 'cause they're terrified of white people.

Peter: *Oh, man, please...*

191) A4: B0, M-

Flanagan: The D.A. wanted me to apologize. He really wanted to be here himself.

Graham: *No, he didn't! If he did his own dirty work, none of us would have jobs.*

192) A4: B-, M+

Peter: That's some good music.

Hansen: *Mm-hmm.*

193) A4: B-, M+

Peter: Come on, man, keep drivin'. I said I'm not laughing at you.

Hansen: *And I'm not telling you to get the fuck out of my car.*

194) A1: B+, M0

Jane: You're a wonderful person. You should have someone in your life. That's all I'm saying.

Meredith: *I can still be a wonderful person and not have anybody in my life. Look, I'm just not interested in a relationship right now.*

195) A1: B+, M+

Roger: Maybe this was your start.
Gracie: *You're a fucking optimist.*

196) A2: B0, M-

Solomon: No need for braces.

Donnie: *That is none of your business! I've been a good and loyal worker for you, you fucking assholes!*

197) A2: B+, M+

Stanley: I didn't know the answer.

Rick: *Bullshit! Bullshit! You know the answer to every goddamn question. I know the answers to those questions, and I'm not half as smart as you... So, what the hell happened?*

198) A2: B0, M+

Linda: Who asked you to do that?

Phil: Earl did.

Linda: *Bullshit! Bullshit! He didn't ask you! He doesn't want to talk to him! So fuck you that he asked that! There's no one but me and him! No one!*

Phil: He asked me.

~ ~ ~ ~ ~

199) S1: B-, M-

Gele: Kriv si nešto, a?

Đorđe: *Imaš neki problem ili... A?*

200) S1: B-, M+, VI > TI

Đorđe: Ne znam ja da pevam, ali...

Topuz: *Možda ne znaš da znaš. 'Ajde, probaj!*

201) S3: B0, M+

Devojka u solarijumu: *Šta je bilo? Nešto si mi čudna...*

Anica: *A ti si super.*

202) S3: B0, M0, VI > TI

Anica: Dobro jutro.

Komšinica: *Možda je tebi dobro! Meni nije.*

203) S4: B+, M0

Natalija: Ti nemaš pravo da razgovaraš sa mnom ovako!

Ciril: *Ma da... Ti si imala pravo da se jebeš... Ma da...*

204) S4: B+, M+

Jelena: Budalo, nema šanse da ti je ovo tata!

Ivana: Šta lupáš bre ti?!

Jelena: ***Pa pogledaj ga! Ovo je neki matori perverzljak! Zato ti mama nije dala da pričaš s njim.***

Ivana: ***Znaš šta? Nikad nećeš biti kao velika Jelena! Nikad nećeš imati para ni za reket! Nikada! Nikada!***

205) S4: B0, M+

Rajko Zorić: A? Ne znaš?

Zorka Rajić: Znam.

Rajko Zorić: ***Pa ne znaš! Zaboravila si. Je l' se sećaš u petom razredu osnovne škole kad sam dobio ukor zbog tebe...***

206) S4: B+, M+

Natalija: Nemoguće...

Ciril: ***Moguće... I to sve zbog tebe. Ti si mi ovo napravila! Ti! Pičko jedna! Glupačo jedna! Zašto si mi to uradila?***

207) S2: B+, M0

Duja: Ja da imam, ja bih ti odmah dao...

Steva: ***Pa imaš ona tri soma.***

208) S2: B+, M0

Ratni drug: Znaš ti šta je Ronaldo za Maradonu, a?

Nikola: Šta?

Ratni drug: Kurton!

Nikola: ***Sam si kurton! Ronaldo je bog, da Maradona igra, sad bi skupljao lopte Ronaldu. Kad se ne drogira.***

Ratni drug: ***Mnogo si glup, mnogo. Ne možeš ti to da shvatiš, čoveče. On se drogira zato što je genije. I ja bih se drogirao kad bih imao tolike pare. Ustondiraš se, bato, odeš na Kopakabanu, pićence, slamčica, a ispred tebe... Hop, hop, hop, hop, hop...***

- Treća najavljena strategija neublaženog nepoželjnog slaganja jeste upotreba kratkog neučtivog ili ironičnog pitanja, najčešće u funkciji izjave suprotne sagovornikovoju, što će biti pojašnjeno nakon dijaloškog reda neslaganja. Ponekad je praćeno dodatnim objašnjenjem, neretko sadrži početni negativno obeležen diskursni marker i/ili deo sagovornikovog prethodnog iskaza (ovde podvučen radi isticanja) s kojim se govornik ne slaže, a u dijalozima na srpskom rečcu *bre*, kao u primerima 223, 228, 229 i 236. U srpskim dijalozima nije retka ni jaka emocionalna reakcija u vidu uvredljivog oslovljavanja (*ti si lud, je si l' ti luda, majmune*), što bi, prema Infanteu i Ranceru (2006), kako je spomenuto u odeljku

2.3.4. predstavljalo napad na ličnost sagovornika, kao što je to slučaj u dijalozima

231, 234, 235 i 239:

209) A5: B+, M0

Nina: You have a serious problem.

Mike: ***Oh, I got a problem? What's he doing in the apartment?***

(Ilokucija: *I do not have a problem. You have a problem.*)

210) A5: B+, M0

Mike: He's not a psycho. Little strangle maybe, but he's sweet.

Dennis: ***Sweet? Mike, is there something you want to tell me?***

(Ilokucija: *He's not sweet. I think there is something you want to tell me.*)

211) A5: B-, M+

Artie: I was married once to a woman that I really loved, and that woman was you.

Mike: ***Excuse me?!***

(Ilokucija: *You're talking nonsense. I could not have been that woman.*)

212) A3: B+, M+

Dick: If I didn't know better, I'd think you're jealous.

Gene: ***Excuse me? Did I hear you correctly? Did you say you think I'm jealous of Smiley Bowman?***

(Ilokucija: *I cannot possibly be jealous of Smiley Bowman.*)

213) A3: B0, M+

Mickey: I'm talkin' about moving upstairs... about squeezing into another department. I thought you knew.

Gene: ***Where did you hear this from?!***

(Ilokucija: *I do not know anything. You're talking nonsense. We are not moving upstairs and squeezing into another department.*)

214) A4: B+, M+

Jean: And you might mention that we'd appreciate it if next time they didn't send a gang member.

Rick: ***A gang member? You mean that kid in there?***

(Ilokucija: *That kid in there is not a gang member.*)

215) A3: B+, M0

Bea: People with money worry about other things, I suppose.

Dorrie: ***Yeah, like what?***

(Ilokucija: *People with money do not worry about anything.*)

~ ~ ~ ~ ~

216) S5: B+, M0

Biljana: Stani, čoveče, neko je skočio!

Goran: ***Ko je skočio? Šta lupetaš?!***

(Ilokucija: Niko nije skočio. Ti lupetaš.)

217) S3: B+, M0

Anica: Nikolija, moraš da promeniš šminku.

Nikolija: ***Molim?***

(Ilokucija: Pričaš gluposti, ne moram da promenim šminku.)

Anica: I sve, al' treba da kreneš od šminke.

Nikolija: ***Šta pričaš ti?***

(Ilokucija: Pričaš gluposti. Ne treba da krenem od šminke.)

218) S3: B0, M0

Nikolija: Ostavila bi' ja njega da imam veću platu i da nije dece.

Stanislav: ***Ma šta pričaš? Znaš da nije tako.***

(Ilokucija: Pričaš gluposti. Ne bi ga ostavila.)

219) S5: B0, M-, VI > TI

Anica: To je čudo!

Marko: ***Šta je čudo?! Slušaj, ja neću da odem oдавde dok mi sve ne ispričaš.***

(Ilokucija: Ne znam šta je čudo.)

220) S1: B+, M0

Mane: Ti znaš da ja mrzim rastanke.

Natalija: ***Mrziš rastanke? Mane... Mane, nisam... Nisam više mlada. Nemam vremena... Nemam vremena.***

(Ilokucija: Ne mrziš rastanke.)

221) S1: B+, M0

Natalija: To se tebe ne tiče.

Mane: ***Je li, to se mene ne tiče?***

(Ilokucija: To se mene itekako tiče.)

222) S1: B+, M0

Gele: Imam posla.

Otac: ***Ma, koja ti posla imaš, da nisi možda umoran? Da nisi previše radio?***

(Ilokucija: Ti nemaš nikakva posla, uopšte nisi umoran. Nisi ništa radio.)

223) S1: B0, M+

Dimitrije: I to je malo.

Anđelko: ***Šta je malo?***

Dimitrije: I to je malo.

Anđelko: ***Šte je malo, bre...***

(Ilokucija: Nije malo.)

224) S4: B-, M+, VI > TI

Boris: Pa hiljadu sam dao, nisam pet... Uostalom, moje je da dam, a vaše je da imate kusur.

Taksista Rajko Zorić: **'Oćeš ti da me učiš? A?**

(Ilokucija: *Ti ne treba da me učiš. Tvoje nije samo da daš hiljadu.*)

225) S4: B-, M+

Boris: Alo, bre, matori, u redu je!

Taksista Rajko Zorić: **Šta je u redu?! Nije u redu!**

(Ilokucija: *Nije u redu.*)

226) S4: B+, M-

Natalija: Pa šta i ako...

(Ilokucija: *Svejedno je.*)

Ciril: **Kako pa šta? Posle koliko? Posle nedelju dana!**

(Ilokucija: *Nije svejedno.*)

227) S4: B+, M-

Natalija: Ti nemaš prava!

Ciril: **Kojih prava?! Ja imam pravo...**

(Ilokucija: *Ja imam prava.*)

228) S4: B+, M+, VI > TI

Jelena: Budalo, nema šanse da ti je ovo tata!

Ivana: **Šta lupáš bre ti?!**

(Ilokucija: *Pričaš gluposti, ovo jeste moj tata.*)

229) S1: B-, M+

Viktor: Pa, dobro, ljudi. Sredićemo to nekako.

Jovan: **Pa šta ćemo, bre, da sredimo?! Šta?! Neke stvari ne mogu da se srede, bre!**

(Ilokucija: *Nećemo to nikako srediti.*)

230) S1: B+, M0

Geletova majka: Kapa ti fali... Samo ti kapa fali... Sve je u redu, još samo kapu da nađemo. Nemamo ništa, njemu fali kapa... Fali ti – pod kapu. Svi se snašli.

Geletov otac: **Snašli?!**

(Ilokucija: *Nisu se snašli – snašli su se tako što kradu.*)

231) S1: B-, M+

Putnica: Ne pamtim Švabe.

Sergej: **Ni Švabe ne pamтите? I ovaj rat? I to ste isto zaboravili? Lepo... Pa u tome je stvar. Niko ništa ne pamti. Nov rat vama treba, pička li vam materina.**

(Ilokucija: *Nije moquće da ne pamтите ni Švabe. Nije moquće da ste zaboravili i ovaj rat.*)

232) S1: B+, M-

Ana: Ne lažem te. Ti si ljubomorán.

Đorđe: **Ja sam ljubomorán?!**

(Ilokucija: Ja nisam ljubomorán.)

233) S5: B+, M0

Jadránka: Pa jesi ti lud, Gavro? (Ilokucija: *Ti si lud, Gavro!*)

Gavra: **Ma šta sam lud, uzelo bi mi udruženje dozvolu, uzeli bi mi kola, stavili me u zatvor. Šta je tebi?! Šta sam ja tu kriv?!**

(Ilokucija: Ja nisam lud. Pričaš gluposti. Ja nisam kriv.)

234) S5: B-, M+, VI > TI

Anica: Prodajte mi... Platiću, ne pitam šta košta.

Taksista Rajko: **Je l' si ti luda? Mogao bih te prijaviti.**

(Ilokucija: *Ti si luda. Nećeš mi platiti ništa, neću da ti prodam.*)

235) S2: B+, M0

Duja: Može da piše pesme ili pisma.

Nikola: **Kakve pesme, jebote?! Ti si lud, jeb'o mater!**

(Ilokucija: Ne može da piše pesme.)

236) S2: B+, M0

Toma: On bi trebalo njoj da kupi najveću bombonjeru, kapiraš... I trista ruža, recimo. Al' ne ono trista ruža, zbog trista, nego trista ruža, kao njemu to nije ništa.

Mira: **Šta pričaš, bre? Slušaj, treba da kupiš nešto korisno, razumeš me? Da može da se koristi...Ti je pozoveš na večeru ili na piće. Eto, treba da joj prideš potpuno normalno.**

(Ilokucija: *Pričaš gluposti, ne treba da joj kupi trista ruža.*)

237) S2: B-, M-

Krle: Da sutra sve bude prazno, da se okreći, da bude belo. Čisto kao u bolnici, jesmo se razumeli? Mogao bih ovde da otvorim piceriju.

Dača: **Kakva picerija?! Picerija? Nikad! Nikad!**

(Ilokucija: Nikada ovde ne bi mogao da otvoriš piceriju.)

238) S2: B+, M0

Nikola: Kakve sad to ima veze?

(Ilokucija: *To nema nikakve veze.*)

Duja: **Kako, kakve veze?! Ima veze, i to kakve ima veze! [...]**

(Ilokucija: *To itekako ima veze.*)

239) S2: B+, M0

Prvi dečak: Nisam je poneo, jesi rekao da ćeš ti da poneseš?!

Drugi dečak: *Kako da je ponese, kad je kod tebe, majmune jedan?!*

(Ilokucija: *Nisam mogao da je ponese, jer je kod tebe.*)

240) S2: B-, M+

Steva: Nema veze što se ne poznajemo. Kakve to veze ima? Treba samo da se spakujemo, da pokupimo svu lovnu koju imamo i da bežimo u Meksiko. Dve karte do Meksika koštaju 3000 maraka. Evo ih. Dao mi drug Duja kad sam mu rekao koliko te volim. To nam je za kartu. Ja ću da nabavim još neku lovnu, a kapiram da ćemo tamo morati da se stegnemo mesec, dva... Znaš? Ali nema veze što se ne poznajemo...

Irena: *Kakav Meksiko, čoveče?!* Ja uopšte ne znam ko si ti. Ti si lud.

(Ilokucija: *Ne idemo mi ni u kakav Meksiko.*)

241) S2: B-, M+

Steva: Gde ćeš ti? Gde ćeš? Gde si pošla? Treba da se pakujemo i da putujemo! Ja sam tu da ti iznesem činjenice, tu sam da te vodim u Meksiko. Biće ti lepo, biće meni lepo. Meni nema ništa lepše od toga. Ej, čoveče... Ja ti nudim brak. Samo treba da se spakuješ.

Irena: *Gde sad da se spakujem?!* Ja neću da se pakujem. Neću nigde da idem. Među nama nema ničega. Pusti me da idem.

(Ilokucija: *Ne pada mi na pamet da se pakujem.*)

Mnogi od navedenih primera mogu da posluže kao ilustracija **formata suprotstavljanja** – pojma koji, kao što je rečeno u odeljku 2.3.3., razmatra Kothoff (1993). Iako ova autorka format suprotstavljanja predstavlja kroz primere ublaženog neslaganja sa sagovornikom, suština ovog koncepta sadržana je i u prethodno datim primerima neublaženog suprotstavljanja. Naime, prema Kothoff,

„retorički bitna reč is prethodnog iskaza biva odabrana kao centralna tačka protivnapada. Ovaj specifičan način neslaganja – pretvaranje sagovornikovog doprinosa razgovoru u svoju suštu suprotnost – ovde se naziva formatom suprotstavljanja. [...] Formatu suprotstavljanja uvek su neposredno povezani sa prethodnim iskazom, čija se glavna stavka pretvara u krajnju suprotnost u odnosu na ono što je sagovornik hteo da kaže. Njegove formulacije nalaze mesto u novom iskazu, ali sa potpuno suprotnim tumačenjem“ (Kothoff 1993: 202)⁹³.

---

⁹³ “A rhetorically important word of the previous utterance is picked up and builds the center of the countermove. I call this specific form of disagreement – turning a speaker’s contribution into its most contrary meaning – opposition format. [...] Opposition formats always connect locally to the preceding contribution, whose central point is turned into the extreme opposite from what the first speaker meant. Opponents’ formulations are incorporated but interpreted to the contrary.”

Navedeni dijalozi sadrže verbalne reakcije koje nedvosmisleno predstavljaju primere neublaženog nepoželjnog neslaganja sa sagovornikom, te ih kao takve treba smatrati neučtivim reakcijama pošto bez sumnje ugrožavaju sagovornikovo lice. Kad je u pitanju prva od tri navedene grupe, najuočljivija osobina primera 153–181 svakako je njihova direktnost, u vezi s kojom, međutim, u nekim drugim dijalogima valja biti oprezan, jer, naročito u primerima na srpskom jeziku, nije uvek znak neučtivosti, kako je već istaknuto u odeljcima 2.4.2.1 i 3.1.1.1.

3.1.1.2.3. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje rezultata

Na kraju razmatranja primera u ovom delu rada, biće dato šest odlomaka iz razgovorâ filmskih likova (primeri 242–247), u kojima se, jedna za drugom, nižu reakcije neslaganja, pri čemu se smenjuju skoro sve ovde opisane, ublažene i neublažene, strategije za izražavanje suprotstavljenog stava. Razgovor se gradi i razvija oko **centralne sporne tačke** – ovde uvedenog pojma pod kojim se podrazumeva sam događaj ili pojava, ili, pak, njena verbalna manifestacija, oko koje i zbog koje dolazi do neslaganja među sagovornicima. Od centralne sporne tačke, koja bi predstavljala glavnu ili makrosekvencu, tokom razgovora sagovornici se mogu manje ili više udaljiti, ali joj se, po pravilu, nakon digresija kao umetnutih sekvenci, vraćaju, što je najbolje vidljivo u primeru 244. Uobičajeno je da se, tokom pokušaja da se sagovornik ubedi u mišljenje suprotno od sopstvenog, strategije smenjuju sve dok se neslaganje ne razreši bilo prihvatanjem tuđeg stava ili ostajanjem pri sopstvenom mišljenju, uprkos nekolicini manje ili više ublaženih pokušaja nametanja sagovornikovog stava (što, valja podsetiti, Kothoff (1993) smatra poželjnijom preferentnom strukturom od slaganja po cenu odustajanja od sopstvenog stava).

Kao što je najavljeno u odeljku 2.1.2., ovi odlomci mogu se smatrati govornim događajima neslaganja koji se razvijaju oko svoje centralne sporne tačke i sadrže niz pratećih govornih činova koji, svaki zasebno, ima određenu ulogu u širem kontekstu situacije neslaganja. Umnožavanje strategija ublažavanja tokom razvoja govorne situacije trebalo bi da ima kumulativni efekat ubeđivanja sagovornika u sopstveno mišljenje, uz stalne i uporne pokušaje da se druga osoba ne uvredi i da suprotstavljeni stav prihvati bez nanošenja veće štete sagovornikovom licu. Istovremeno, kako naglašava Kothoff 1993, obično nijedan od učesnika u razgovoru ne vidi kao najbolje rešenje prihvatanje tuđeg i odustajanje od svog stava, te stoga, što je duže moguće, istrajava u odbrani svog mišljenja, i po cenu sve češćeg neublaženog neslaganja i, kako situacija odmiče, sve verovatnijeg nanošenja štete sagovornikovom licu. Kako je već spomenuto prilikom objašnjenja termina govornog čina i njegovih komponenti, u odeljku 2.1.1., govorni događaji koji slede sadrže i perlokucionni efekat svakog pojedinačnog čina neslaganja, pošto se u svakom dijaloškom redu nakon lokucije vidi reakcija sagovornika na ilokucionu snagu iskaza.

Primer 242, iz filma *Crash* (Slika 14), predstavlja razgovor između Camerona, sredovečnog tamnoputog holivudskog filmskog režisera i njegovog asistenta režije i pomoćnika Freda, belca istih godina, koji ima prikrivene rasističke stavove. Centralna sporna tačka u ovoj dijaloškoj razmeni, koja se odvija tokom samog čina snimanja u filmskom studiju, jeste navodno belčki akcenat Jamala, mladog Afroamerikanca i jednog od glavnih likova u filmu.

Slika 14: Scena iz filma *Crash* (Cameron i Fred)

242) A4: B0, M+ (Fred), M- (Cameron)

FRED: *Yeah. Listen. I think* (diskursna ograda – ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti) *we* (podela odgovornosti) *need another take, buddy.* (unutargrupno identitetsko obeležje)

CAMERON: *That looked pretty terrific* (objektivni razlog), *man.* (unutargrupno identitetsko obeležje)

FRED: *This is gonna sound strange* (diskursna ograda – maksima jasnosti⁹⁴), *but* (diskursni marker) *is Jamal seeing a speech coach or something?*

(pitanje + diskursna ograda – maksima istinitosti)

CAMERON: *What do you mean?* (pitanje)

FRED: *Have you noticed, uh* (diskursni marker)... *This is weird for a white guy to say* (diskursna ograda + maksime istinitosti i jasnosti), *but* (diskursni marker) *have you noticed he's talking a lot less black lately?* (pitanje + prebacivanje odgovornosti sa sebe na sagovornika)

CAMERON: *No, I haven't noticed that.*

(neublaženo neslaganje: kratak direktan iskaz suprotne orijentacije)

FRED: *Really?* (pitanje) *Like,* (diskursni marker) *in this scene, he was supposed to say: "Don't be talkin' 'bout that." And he changed it to: "Don't talk to me about that."* (objektivno objašnjenje)

CAMERON: *Wait a minute.* (diskursni marker) *You think because of that, the audience won't recognize him as being a black man?* (pitanje) *Come on!* (unutargrupno identitetsko obeležje)

FRED: *Is there a problem, Cam?*

(pitanje u funkciji izjave *We have a problem* + oslovljavanje ličnim imenom)

CAMERON: *Excuse me?* (neublaženo neslaganje: kratko ironično pitanje)

FRED: *Is there a problem, Cam?* (ponovljeno pitanje u funkciji izjave)

CAMERON: *No, we don't have a problem.*

(neublaženo neslaganje: kratak direktan iskaz suprotne orijentacije)

FRED: *I mean* (diskursni marker), *'cause all I'm saying is* (diskursna ograda + maksima informativnosti), *it's not his character. Eddie's supposed to be the smart one, not Jamal* (objektivni razlog), *right?* (diskursna ograda + maksima

⁹⁴ Umesto celog objašnjenja koje bi glasilo 'ograđivanje od narušavanja maksime...', u analiziranim odlomcima, kod primera diskursnih ograda, biće navedena samo maksima čije je kršenje moguće.

istinitosti) *You're the expert here*. (prebacivanje odgovornosti sa sebe na sagovornika) *But to me* (diskursna ograda + maksima istinitosti), *it rings false*. (subjektivni razlog)

Druga situacija, takođe iz ostvarenja *Crash* (Slika 15), odvija se u službenom automobilu mladog policajca Hansena, belca i osvedočenog protivnika rasizma među svojim kolegama. U kasnim večernjim satima Hansen staje i u njegova službena kola ulazi mladi Afroamerikanac Peter, kome treba prevoz do drugog kraja Los Anđelesa. Centralna sporna tačka izazvana je nesporazumom oko toga čemu Peter počinje da se smeje – Hansen, uvređen, ubeden je da ismeva upravo njega, dok Peter pokušava da ga ubedi u suprotno.

Slika 15: Scena iz filma *Crash* (policajac Hansen)

243) A4: B-, M+ (Hansen), M- (Peter)
HANSEN: *Something else funny?* (neučtivo ironično pitanje)
PETER: *Oh, yeah.*
HANSEN: *Yeah, what's that?* (neučtivo ironično pitanje)
PETER: *People, man. People.* (unutargrupno identitetsko obeležje)
HANSEN: *People like me.*
PETER: *No, no, no, no.* (poželjno neslaganje) *I'm not laughin' at you, man.* (objektivno objašnjenje + unutargrupno identitetsko obeležje)
HANSEN: *I can see that. Why don't you laugh outside?* (neublaženo neslaganje: neučtivo pitanje u funkciji naredbe *Go and laugh outside!*)
PETER: *Why are you I' all bent outta shape?* (pitanje)
HANSEN: *I'm not gettin' bent, man.* (unutargrupno identitetsko obeležje)
Just pulling over. (objektivno objašnjenje)
PETER: *Come on, man,* (dva unutargrupna identitetska obeležja) *keep drivin'.*
I said I'm not laughing at you. (subjektivno objašnjenje)

U posljednjem odabranom razgovoru na engleskom jeziku, primeru 244 iz filma *Playing by Heart* (Slika 16), Hannah i Paul, stariji bračni par koji upravo treba da obeleži četrdesetu godišnjicu braka, sukobljavaju se oko Paulovog davno počinjenog neverstva, koje nakon dvadeset pet godina ponovo isplivava na površinu, nakon što je Hannah u Paulovom radnom stolu našla Wendynu fotografiju. Iako je na smrt bolestan i iako ga još uvek voli, Hannah Paulu ne može da oprostí što je bio zaljubljen u drugu ženu. Centralna sporna tačka u njihovom sučeljavanju jeste pitanje da li Paulov odnos sa Wendy može da se okarakteríše kao ljubavna veza ili ne. Oko ove tačke njih dvoje konstruišu niz umetnutih sekvenci neslaganja, poput uokvirenog dela od četvrtog do sedmog dijaloškog reda u razgovoru koji sledi:

Slika 16: Scena iz filma *Playing by Heart* (Hannah i Paul)

244) A1: B+, M0

HANNAH: *It wasn't an affair?* (pitanje u funkciji iskaza *It was an affair.*)

PAUL: *It wasn't. I never slept with Wendy.* (objektivno objašnjenje)

HANNAH: *Oh, please!* (neublaženo neslaganje: ironija)

PAUL: *Hey, calm down. You're overwrought.*

(diskursni marker + promena teme razgovora)

HANNAH: *I am perfectly wrought. Given the circumstances, I'm even a bit underwrought.* (neublaženo neslaganje: iskaz suprotne orijentacije + ironija)

PAUL: *There's no such word.* (objektivna okolnost)

HANNAH: *There is now.* (neublaženo neslaganje: iskaz suprotne orijentacije)

PAUL: *Do you want to know... why I didn't sleep with Wendy?* (promena teme + pitanje u funkciji iskaza *I will tell you why I didn't sleep with Wendy.*)

Sledeći odlomak, iz srpskog filma *Bure baruta* (Slika 17), donosi mučan razgovor između Maneta i Natalije, sredovečnog povratnika iz inostranstva i žene koja je

upropastila svoju mladost i karijeru muzičara u simfonijskom orkestru, čekajući da Mane ispuni svoja prazna obećanja o budućem zajedničkom životu. U sceni koja sadrži opisanu dijalošku razmenu, Mane i Natalija, koja je u pratnji mlađeg prijatelja Koste, vide se prvi put posle njegovog povratka u Beograd. Centralna sporna tačka jeste činjenica da ona ne može da mu oprostí što je pre mnogo godina otišao bez pozdrava i to smatra nepopravljivim, dok Mane misli da za njih dvoje još postoji nada.

Slika 17: Scena iz filma *Bure baruta* (Mane i Natalija)

245) S1: B+, M0

NATALIJA: *To se tebe ne tiče.*

MANE: ***Je li, to se mene ne tiče?*** (pitanje; neublaženo neslaganje: neučtivo pitanje u funkciji izjave *To se mene itekako tiče.*) ***Kaži mu da prošeta malo.*** (pokazuje Kostu, koji stoji pored) (promena teme razgovora) [...]

NATALIJA: ***Kako te nije stid da mi se pojaviš pred očima?***

(neublaženo neslaganje: neučtivo pitanje u funkciji izjave/naredbe *Treba da te je stid da mi se pojaviš pred očima.*)

MANE: ***Stid me je. Kajem se. Pogrešio sam. Eto. Hoću da se izvinim.*** (poželjno neslaganje; subjektivni razlozi)

NATALIJA: ***Da se izviniš?*** (neublaženo neslaganje: pitanje u funkciji izjave *Ne možeš ti iskreno da se izviniš.*) *Šta ja imam od toga?*

MANE (vadi kuće): ***Vidi... Vidi ga... Vidi ga.*** (promena teme razgovora) *Oću da počnem iz početka.*

NATALIJA: ***Koliko puta smo počinjali iz početka ?!***

(neublaženo neslaganje: retoričko pitanje u funkciji izjave *Ti ne želiš iskreno da počneš iz početka, to smo već mnogo puta pokušali.*)

MANE: ***Natalija, sad je drugačije. Zaista, puno toga sam naučio. U stvari, sve sam naučio.*** (oslovljavanje sagovornika imenom + subjektivni razlozi)

NATALIJA: [...] ***Mogao*** (modalni glagol) *si da ostaviš poruku, pismo, bilo šta! Bilo šta...*

MANE: ***Ti znaš da ja mrzim rastanke.***

(prebacivanje odgovornosti sa sebe na sagovornika + subjektivni razlozi)

NATALIJA: *Mrziš rastanke?* (neublaženo neslaganje: kratko ironično pitanje)
Mane... Mane (oslovljavanje nadimkom), nisam... *Nisam više mlada.*
Nemam vremena... Nemam vremena. (subjektivni razlog)

Peti ovde analiziran govorni događaj (246), takođe iz ostvarenja *Bure baruta* (Slika 18), odvija se u mračnom beogradskom podrumskom stanu u kojem živi izbeglička porodica iz Bosne: otac, bivši srednjoškolski profesor, a sada vozač gradskog autobusa, njegova ostarela rezignirana supruga – majka neozbiljnog mladića Geleta i depresivne ćerke sa malim detetom rođenim iz veze sa pripadnikom neprijateljske strane u ratu. Centralna sporna tačka u razgovoru između oca i sina tiče se okolnosti da Gele izbegava da preuzme svoj deo odgovornosti za opstanak porodice i prihvati očevu ponudu za pošten, ali, po Geletovom mišljenju neprihvatljiv i slabo plaćen posao u gradskom saobraćajnom preduzeću.

Slika 18: Scena iz filma *Bure baruta* (Geletov otac)

246) S1: B+, M0

OTAC: *Gde ćeš ti?*

GELE: *Moja stvar.*

OTAC: *Naša je stvar. Dok te ja izdržavam, naša je stvar!* (neublaženo neslaganje: direktan iskaz suprotne orijentacije + objektivni razlog)

GELE: *Ej, vidi, čale,* (dva diskursna markera + unutarporodično identitetsko obeležje) *stvarno žurim...* (promena teme razgovora + objektivno objašnjenje)

OTAC: *Nemoj nigde da žuriš i sjedi tu. Pitao sam, gde ćeš?*

(neublaženo neslaganje: direktan iskaz suprotne orijentacije + naredba + ponovljeno kratko neučtivo pitanje)

GELE: *Imam posla.* (subjektivni razlog)

OTAC: *Ma, koja ti posla imaš, da nisi možda umoran? Da nisi previše radio?* (neublaženo neslaganje: ironična pitanja u funkciji izjava *Ti nemaš nikakva posla. Nisi ništa radio.*) *Sutra da ideš kod mog šefa i kaži čiji si.*

GELE: *Nisam ja, stari, za to.* (skidanje odgovornosti sa sebe + subjektivni razlozi + unutarporodično identitetsko obeležje)

U poslednjem odlomku, iz filma *Đavolja varoš* (Slika 19), dvanaestogodišnja devojčica Jelena Ivanović posećuje svog oca Iliju, koji je zbog supruginog greha iz prošlosti, napustio nju i ćerku i živi sam kao isposnik koji se zavetovao na ćutanje. U opisanoj sceni, u kojoj sa Jelenom komunicira putem računarski sintetisanog glasa, centralnu spornu tačku predstavlja uzrok njene želje da postane teniserka: dok Jelena tvrdi da to iskreno želi, Ilija smatra da je devojčica povedena svojim imenom i prezimenom, zbog kojih je razvila asocijacije na dve poznate srpske teniserke – Jelenu Janković i Anu Ivanović. Jelena usput pokušava da nagovori oca da se vrati porodici i napusti svoj asketski način života.

Slika 19: Scena iz filma *Đavolja varoš* (Ilija)

247) S4: B+, M+ (Ilija), M- (Jelena)

JELENA: *Tata... Zašto se ne vratiš mami? Danas dolazi neki Miki. Upoznali su se preko interneta. On će joj obezbediti grin kard i u Americi bi mama mogla da zaradi mnogo više, a ja ću imati para da igram tenis.*

ILIJA: *Ali u Americi nije sve kao na filmu.* (objektivno objašnjenje)

JELENA: *Tata... Je l' imaš dvesta evra, treba mi za tenis.*

(unutarporodično identitetstko obeležje + promena teme razgovora)

ILIJA: *To što se zoveš Jelena, ne znači da treba da igraš tenis.*

(promena teme razgovora + objektivni razlog)

JELENA: *Ali, tata, to što se zovem Jelena nema nikakve veze, ja igram tenis zato što mi se sviđa.*

(diskursni marker + objektivni razlog + subjektivno objašnjenje)

ILIJA: *Preispitaj svoje motive.* (prebacivanje odgovornosti na sagovornika)

Ako se uporede dijalozi iz srpskih sa onima iz američkih scenarija, pri čemu je *tertium comparationis* komunikativna funkcija iskaza kao nepoželjnog neslaganja,

ukupno posmatrano, u američkim filmovima zabeleženo je 377, a u srpskim 288 dijaloških redova (Grafikon 2), pri čemu u američkim filmovima ima skoro tri puta više primera ublaženog nepoželjnog neslaganja u odnosu na srpske. Zasebno posmatrano, u odabranim američkim ostvarenjima uočeno je približno tri puta više slučajeva ublaženog, u odnosu na neublaženo slaganje sa sagovornikom. U srpskim scenarijima odnos između ublaženog i neublaženog (direktnog) neslaganja jeste blizu 1 : 2, odnosno, otprilike se dva puta više sagovornici ne slažu na neublažen nego na ublažen način. Primetna je učestalija primena kratkih grubih upitnih reakcija i jakih emotivnih ispada koji, istina ređe, za cilj imaju i napad na ličnost sagovornika, a ne (samo) na njegov stav.

Grafikon 2: Nepoželjno neslaganje sa sagovornikom u analiziranom jezičkom materijalu

Kad se, pak, radi o strategijama za ublažavanje neslaganja, samo su dve strategije, proporcionalno posmatrano, brojnije u srpskim dijalozima: davanje subjektivnih ili emocionalno obojenih razloga za neslaganje, i umanjivanje značaja i posledica prethodnog postupka ili izjave. Upotreba unutargrupnih identitetskih obeležja i oslovljavanje sagovornika ličnim imenom ili nadimkom, deljenje odgovornosti ili prebacivanje odgovornosti sa sebe na druge, te ublažavanje neslaganja iznenadnom

promenom teme razgovora, uočeni su u približno istim razmerama u obe grupe filmova. Konačno, davanje objektivnih objašnjenja i razloga za neslaganje, indirektno neslaganje u vidu pitanja, upotreba diskursnih ograda i diskursnih markera, te modalnih glagola s ublažavajućim značenjem predstavljaju strategije za izbegavanje neublaženog sukobljavanja koje su, opadajućim redosledom, češće uočene u američkom ostvarenjima. Najupečatljivija razlika uočena je u odnosu relativnog broja primera davanja subjektivnih naspram objektivnih razloga i objašnjenja, te u upotrebi pitanja kao indirektnog sredstva za iskazivanje neslaganja. Naime, dok se pitanje kao forma za izbegavanje direktnosti u američkim filmovima neretko koristi kao sredstvo za ublažavanje neslaganja, u primerima na srpskom je ono, uglavnom, imalo funkciju izražavanja neublaženog i, po pravilu, ironičnog i nedvosmisleno antagonističkog odgovora na sagovornikov iskaz.

3.1.1.3. Neslaganje sa sagovornikom kao poželjna verbalna reakcija⁹⁵

Na početku ovog odeljka nije zgoreg još jednom podsetiti da se neslaganje, koje inherentno uključuje postojanje konflikta i sukoba interesa i stoga ograničava polje delovanja sagovornika, u literaturi koja ovu reakciju sagledava kroz prizmu teorije učtivosti, uglavnom smatra jednom od najmanje poželjnih reakcija na sagovornikov iskaz (Leech 1983, Pomerantz 1984, Brown i Levinson 1987, Holmes 1995, Locher 2004). Treba, međutim, imati u vidu da se njihovi stavovi odnose na opšte i najčešće slučajeve, te na uobičajene, i, samim tim, očekivane, implikacije i posledice do kojih dovodi neslaganje sa sagovornikom, kad se ono, prema Pomerantzovoj (1984), smatra preovlađujućom preferentnom strukturom, što je bio primer proučavanja u prethodnom odeljku. Nasuprot njima, postoji nemali broj situacija u kojima je, samo naizgled

---

⁹⁵ Ovaj odeljak, u proširenom obliku, predstavlja rezultate istraživanja koje je sprovedeno u okviru izrade doktorske disertacije, a čiji su preliminarni rezultati, zasnovani na manjem uzorku, objavljeni u Panić Kavgić 2013a, u toku rada na projektu Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije br. 178002 *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*.

paradoksalno, poželjnije ne slagati se sa stavom druge osobe, što znači da je došlo do promene uobičajene preferentne strukture. Izbegavanje neslaganja se, tako, neretko smatra nepoželjnim (Pomerantz 1984), što dovodi do toga da je neslaganje sa sagovornikom poželjnije i društveno prihvatljivije verbalno ponašanje od slaganja. Isto tako, veliki broj novijih istraživanja (poput spomenutih Schiffrin 1984, Tannen 1994, 1998, 2002, Georgakopoulou 2001, Gray 2001, Tjosvold 2008, Sifianou 2012, Angouri i Marra 2011) skreće pažnju na činjenicu da neslaganje nije nužno u svakom kontekstu nepoželjno, dok, kao što je naglašeno, Kothoff (1993) otvoreno govori o jasnoj promeni preovlađujuće preferentne strukture kada neslaganje inicira dalju lančanu reakciju novih odgovora kojima se izražava mišljenje suprotstavljeno sagovornikovom.

Najčešći uočeni ciljevi ovakvog čina neslaganja, čija klasifikacija predstavlja autorkin doprinos proučavanju poželjnog neslaganja, a koji se mogu podvesti pod opšti cilj spasavanja sagovornikovog lica, jesu:

- negiranje i poništavanje sagovornikove samoponižavajuće izjave
- podizanje sagovornikovog samopouzdanja
- izražavanje saosećanja i pružanje utehe
- pripisivanje manje vrednosti i značaja sebi kao govorniku u odnosu na sagovornika
- priznavanje sopstvene krivice i prebacivanje odgovornosti sa sagovornika na sebe
- potreba da se ugodi i sagovorniku i sebi.

Pošto se ne radi o odelitim i nepovezanim kategorijama, ponekad navedene ciljeve nije moguće jasno razgraničiti i razdvojiti, pa se činom neslaganja istovremeno postiže nekoliko navedenih ciljeva, te stoga oni prilikom dalje analize neće biti opet posebno spominjani u svakom primeru. Fenomen poželjnog neslaganja sa sagovornikom u

sledećem pododeljku biće prikazan kroz odabrane reprezentativne slučajeve ovakvog verbalnog ponašanja u dijalozima iz odabranih američka i srpskih filmskih ostvarenja. Prvo će biti predstavljene karakteristike i primeri ovog tipa verbalnog odgovora u dijalozima na engleskom jeziku, a nakon njih, posebno će biti opisane uočene tendencije u nepoželjnom slaganju na srpskom, pošto su, za razliku od druge atipične preferentne strukture – nepoželjnog slaganja (predstavljenog u odeljku 3.1.2.2.), kod primera ove ređe preferentne strukture uočene nemale razlike u njihovoj brojnosti i osobinama u dve grupe dijaloga.

3.1.1.3.1. Neublaženo i ublaženo poželjno neslaganje na engleskom jeziku

U dijalozima iz pet američkih filmskih transkripata, najčešće je u pitanju **direktno, odlučno negiranje** i poricanje prethodnog iskaza, i to po sledećim jasno uočljivim obrascima:

- upotrebom **markera neslaganja** (eng. *tokens of disagreement*) – odričnih reči *not* i *no*, neretko ponovljenih više puta (do pet ponavljanja u odabranom korpusu dijaloga), uz dodatnu intenzifikaciju (*not at all*) i/ili dopunsko objašnjenje u vidu objektivnog ili subjektivnog, emocionalno obojenog, razloga za neslaganje;
- upotrebom diskursnih markera, poput *oh*, *uh* ili *um*, s različitim pragmatičkim funkcijama (izražavanje iznenađenja, sažaljenja, neverice, neodlučnosti), te marker neslaganja *no* (jednom ili više puta), opet najčešće uz dopunsko objašnjenje u vidu objektivnog ili subjektivnog, emocionalno obojenog, razloga za neslaganje, izvinjenja ili prebacivanje odgovornosti sa sagovornika na sebe;

- iskazom suprotne orijentacije, odnosno, u zavisnosti od konteksta, davanjem potvrdnog iskaza kojim se opovrgava odrična orijentacija sagovornikovog stava, ili, pak, odričnog kojim se negira potvrđna orijentacija.

Na ovom mestu još jednom valja podsetiti na Vorderwülbeckeov (1986) koncept ‘stepena nezavisnosti iskaza’, po kome je u ovakvim slučajevima jasno, i bez dodatnih kontekstualnih podataka, da su u pitanju govorni činovi neslaganja, te bi se, u tom smislu, moglo pomisliti da se oni odlikuju visokim stepenom nezavisnosti u odnosu na kontekstualne informacije koje ga okružuju. Međutim, bez makar i najbližeg jezičkog (i, ponekad, vanjezičkog) konteksta, ne može reći da li je u pitanju poželjno ili nepoželjno slaganje, te stoga stepen nezavisnosti eksplicitnog negiranja i poricanja prethodnog iskaza i nije tako visok kakvim se na prvi pogled čini, barem ne u svetlu klasifikacije zasnovane na preferentnoj strukturi iskaza, za koju se opredelila autorka ovog rada.

Slede reprezentativni primeri direktnog, odlučnog poželjnog neslaganja sa sagovornikom u filmovima *Playing by Heart*, *Magnolia*, *Thirteen Conversations about one Thing*, *Crash* i *Noel*. Autorka nije smatrala nužnim da na ovom mestu dâ opise svih situacija (od kojih su neki ponuđeni u Panić Kavgić 2013a), pošto su odnosi među svim likovima koji izgovaraju sledeće dijaloge detaljno obrazloženi u Dodatku na kraju rada. Treba takođe napomenuti da, za razliku od većine ostalih odeljaka u centralnom delu ovog rada, ovde, kao ni u slučajevima ublaženog neslaganja, primeri neće biti razvrstani prema primenjenoj strategiji, pošto je u najvećem broju primera uočeno kombinovanje dve, tri, pa i više njih. Stoga autorka najadekvatnijim načinom kvalitativne analize smatra pojedinačno navođenje primenjenih postupaka u svakom slučaju ponaosob, kao što je urađeno u sledećim odabranim dijalozima:

248) A2: B+, M0

Claudia: I bet you say that to all the girls, huh?

Jim: No, no.

(ponovljen marker neslaganja)⁹⁶

249) A5: B+, M0

Charlie: Maybe I should go.

Rose: **No. Stay.**

(marker neslaganja + iskaz suprotne orijentacije)

250) A4: B-, M-

Hansen: Something else funny?

Peter: Oh, yeah.

Hansen: Yeah? What's that?

Peter: People, man. People.

Hansen: People like me.

Peter: **No, no, no, no. I'm not laughin' at you, man.**

(više puta ponovljen marker neslaganja + objektivno objašnjenje + unutargrupno identitetsko obeležje)

251) A1: B-, M0

Trent: And dinner is on me.

Meredith: **No, no. Not necessary. Truly.**

(ponovljen marker neslaganja + intenzifikacija negacije)

252) A5: B+, M0

Marco: It's Christmas Eve, so I figure you must have –

Rose: **No, no, no, no. Nothing.**

(više puta ponovljen marker neslaganja + intenzifikacija negacije)

253) A5: B+, M0

Rose: I'm sorry.

Marco: **No, no, no, I'm sorry. I was too forward. I was wrong.**

(više puta ponovljen marker neslaganja + izvinjenje + subjektivni razlog + prebacivanje odgovornosti sa sagovornika na sebe)

Rose: **Oh, no, no, no, no, no. It's not you. It's me.**

(diskursni marker + više puta ponovljen marker neslaganja + objektivni / subjektivni razlog + prebacivanje odgovornosti sa sagovornika na sebe)

254) A5: B-, M0

Nina: You must think I'm some crazy person, blurting all this out.

Rose: **Oh, no, no. Not at all. You know, because I'm a blurter myself. Sometimes, you know, you just have to get it out so that you can figure out what to do.**

---

⁹⁶ Nakon navedenog primera čina neslaganja sa sagovornikom, u zagradi su nabrojane strategije, tj. obrasci neslaganja koji su uočeni u konkretnom primeru, a koji su opisani na početku ovog odeljka. Tamo gde je moguće jasno ih obeležiti i razgraničiti, svaka od strategija (naročito ako obuhvata kraće delove iskaza) pojedinačno je podvučena unutar dijaloškog reda neslaganja.

(diskursni markeri + ponovljen marker neslaganja + intenzifikacija negacije + subjektivni razlog + poistovećivanje sa sagovornikovom situacijom)

255) A5: B+, M0

Meredith: I mean, I know that must be kind of unusual.

Trent: *It's not unusual. I –*

(iskaz suprotne orijentacije)

256) A1: B+, M0

Keenan: You don't have to say anything. I-I told you because I wanted to tell you. I wanted to because for the first time in a long time I wish things were different.

Joan: *They can be.*

(iskaz suprotne orijentacije)

257) A1: B+, M0

Keenan: It will never work.

Joan: *It's already working. It's working.*

(iskaz suprotne orijentacije)

258) A1: B+, M0

Meredith: I think you can tell that I'm not very good at this.

Trent: *You're charming. And real. Lovely.*

(iskaz suprotne orijentacije + davanje komplimenta)

259) A4: B+, M0

Christine: Oh, baby, don't do this.

Cameron: *No. No, you're right. I ain't doin' it.*

(više puta ponovljen marker neslaganja + iskaz suprotne orijentacije)

260) A2: B0, M0

Jimmy Gator: No, no, no. I'm fine. I'm all right. I just want to finish the show.

Pomoćnik: *No, we need to call an ambulance.*

(marker neslaganja + objektivno objašnjenje)

Na kraju razmatranja slučajeve neublaženog poželjnog neslaganja, nije zgoreg primetiti da navedeni primeri predstavljaju odličnu ilustraciju primene Leechovih načela 'minimizujte omalovažavanje drugog' i 'maksimizujte hvaljenje drugog', u okviru maksime odobravanja, o kojoj je već bilo reči prilikom predavljanja Leechovog (1983) principa učtivosti u odeljku 2.2.1.1.

Nešto ređe se javljaju primeri **ublaženog poželjnog neslaganja** (eng. *mitigated preferred disagreement*), koji mogu, ali ne moraju, sadržavati uvodni marker neslaganja,

uz obaveznu primenu jedne ili više strategija koje se u velikoj meri poklapaju sa strategijama za ublažavanje nepoželjnog neslaganja, predstavljenim u odeljku 3.1.1.2.1. Važno je primetiti logičnu činjenicu da ovde ublažavanje nema pozitivan efekat kakav ima prilikom nepoželjnog slaganja. Drugim rečima, poželjno je ublažiti nepoželjno neslaganje, ali nije toliko poželjno ublažiti poželjno, jer se time umanjuje njegov inače jasan i nedvosmislen pozitivan efekat. Među već spomenutim strategijama za ublažavanje, ovde se javljaju sledeće:

- upotreba diskursnih ograda (*I think, I guess, It seems to me that, I know it is hard to see, but...*), kojima se govornik ograđuje od mogućeg narušavanja Griceovih maksima istinitosti, informativnosti, relevantnosti i/ili jasnosti;
- upotreba diskursnih markera, koji su ovde najčešće u funkciji markera nesigurnosti (*well, uh, um, just, you know, I mean...*)
- upotreba unutargrupnih identitetskih obeležja (*man, buddy, pal, guys...*)
- oslovljavanje sagovornika imenom, nadimkom ili unutarporodičnim markerom bliskosti (*Rose, baby, sweetie, honey, sugar...*)
- upotreba markera za formalno oslovljavanje (*sir, madam, miss...*)
- davanje objektivnih objašnjenja i razloga za neslaganje
- davanje subjektivnih i/ili emocionalno obojenih razloga za neslaganje, često uz uvodnu opasku u vidu diskursne ograde (*I think, I believe...*)
- davanje komplimenta i/ili izražavanje zahvalnosti ili izvinjenja
- poistovećivanje sa sagovornikovom situacijom, uz upotrebu ličnih zamenica u prvom licu *I* ili *we*, umesto u drugom – *you*
- preuzimanje odgovornosti za donošenje odluke ili prebacivanje odgovornosti sa sagovornika na sebe ili treće lice

- umanjivanje sopstvene vrednosti i značaja, u skladu sa Leechovom maksimumom skromnosti⁹⁷.

Neki od primera ublaženog poželjnog neslaganja u pet odabranih ostvarenja jesu sledeći:

261) A4: B+, M-

Rick: No matter how we spin this, I'm either gonna lose the black vote or I'm gonna lose the law-and-order vote.

Karen: ***You're worrying too much. You have a lot of support in the black community.***

(objektivno objašnjenje)

262) A4: B0, M-

Dixon: So you think I'm asking you to make one up.

Hansen: ***Uh⁹⁸, no, sir. I just can't think of one... right now.***

(diskursni markeri + marker neslaganja + marker za formalno oslovljavanje + subjektivni razlog)

263) A4: B+, M0

Dennis: What are you saying, Mikey? Tha-that guys... don't notice me? Is that what you're saying? Tha-that I walk down the street and... guys don't turn their head to take look at me?

Mike: ***No, I'm not saying that at all. I just think the guy's interested in me and not you.***

(marker neslaganja + intenzifikacija negacije + diskursna ograda – maksima istinitosti + diskursni marker + subjektivni razlog)

264) A5: B+, M+

Rose: You know, I have to say that I – I'm... Well, I just don't feel like I'm really your type.

Marco: ***I think you should let me decide that.***

(diskursna ograda – maksima istinitosti + subjektivni razlog + preuzimanje donošenja odluke)

265) A5: B+, M-

Marco: You're not attracted to me?

---

⁹⁷ Zanimljivo je primetiti da je koncept poželjnog neslaganja, suštinski, u suprotnosti sa Leechovom maksimumom slaganja, prema kojoj neslaganje sa sagovornikom treba svesti na najmanju moguću meru. No, ovo je upravo jedan od primera na osnovu kog su kasniji autori kritikovali kontekstualnu neutemeljenost i apriornost Leechovih i, donekle, stavova Brown i Levinsona. Kontekst, naime, određuje da li je poželjno ili nepoželjno ne slagati se, a ne jedna apstraktna maksima koja ne uzima u obzir totalitet govornog događaja.

⁹⁸ Primeri upotrebe diskursnih markera, diskursnih ograda, oslovljavanja sagovornika imenom, nadimkom ili markerom bliskosti, te unutargrupnih identitetskih obeležja posebno su istaknuti u vidu podvučenog teksta.

Rose: **No, um... I'm attracted to you. But this, you know, it's going a little fast for me.**

(marker neslaganja + diskursni markeri + potvrdni iskaz kojim se opovrgava sagovornikov stav + subjektivni razlog)

266) A5: B+

Charlie: It's not right, you know. I should be the one helping you.

Rose: **Oh, no, I'm the one that always takes care of everybody, remember? My thing.**

(diskursni marker + marker negacije + objektivni razlog)

Charlie: **Must be something you need, though.**

(objektivni razlog + marker negacije)

267) A5: B0, M+

Rose: I just don- I- I don't know that she knows that I am though, you know.

Dr Baron: **She knows you're here though, Rose. I know that's hard to see, but she knows. Your mother's lost her memory and her ability to recognize people. But one thing she'll never lose is her emotion. She can sense and she can feel. I know that. That's why we tell the families to touch them, talk to them. I know I'm telling you things you already know, but, you know, sometimes you forget.**

(opovrgavanje sagovornikovog stava + oslovljavanje sagovornika imenom + diskursna ograda – maksima istinitosti + objektivni razlozi + diskursna ograda – maksima informativnosti + diskursni marker)

268) A5: B0, M0

Rose: You don't... you don't want to take me to dinner.

Dr Baron: **No. I mean yes. I would like to take you to dinner.**

(marker neslaganja + diskursni marker + iskaz suprotne orijentacije)

269) A1: B+, M0

Mildred: I'll never know everything about Mark...but I know some things about him now that I never knew before.

Meredith: **I don't think we need to know everything about the people we love.**

(diskursna ograda – maksima istinitosti + subjektivni razlog + poistovećivanje sa sagovornikovom situacijom)

270) A1: B+, M0

Keenan: I – I'm damaged goods.

Joan: **For Christ's sake, we're all damaged goods. I'm wandering around through life with hardly any purpose or goal at all. I don't know what I'm doing half the time... But I know that I can love. I know that I can love you. I know that I do love you.**

(diskursni marker + poistovećivanje sa sagovornikovom situacijom + umanjanje sopstvene vrednosti i značaja)

271) A1: B0, M0

Keenan: It's very... nice.

Joan: ***It's a hole, but it suits me and Blanche just dandy.***

(iskaz suprotne orijentacije + subjektivno objašnjenje)

272) A1: B+, M0

Hannah: I'm thinking of putting the show on hiatus.

Paul: ***And I'm thinking you'll do no such thing.***

(subjektivni stav + iskaz suprotne orijentacije)

273) A1: B+, M0

Hannah: You couldn't have it with me?

Paul: ***Oh, I did have it with you... But I'd forgotten it. I hadn't forgotten why I loved you... But I'd forgotten why you loved me.***

(diskursni marker + iskaz suprotne orijentacije + subjektivni razlog)

274) A3: B+, M0

Bea: [...] And then I realized... There is no reason.

Dorrie: ***Well, I just think that, you know, you never know what's gonna be around the corner. That's what you say. You're always telling me that.***

(diskursni markeri + diskursna ograda + objektivna okolnost + deljenje odgovornosti sa sagovornikom)

3.1.1.3.2. Neublaženo i ublaženo poželjno neslaganje na srpskom jeziku

U dijalozima na srpskom jeziku pronađeno je približno tri puta manje primera pozitivno obeleženog neslaganja sa sagovornikom. I ovde prevladava **direktno, odlučno negiranje** i poricanje prethodnog iskaza, i to, po pravilu, upotrebom glagola suprotne orijentacije (npr. *jesam – nisi, nisam – jesi, nije te stid – stid me je*), uz moguću intenzifikaciju iskaza i/ili davanje komplimenta. No, za razliku od dijaloga na engleskom jeziku, u kojima je, u ovakvim slučajevima neretko ponuđeno objektivno ili subjektivno obrazloženje, u primerima koji slede, osim u dijalogu nema dodatnih objašnjenja:

275) S5: B-, M0

Biljana: Au, koji sam ja kreten. Izvini, jebiga.

Anica: ***Nisi ti kriva.***

(marker neslaganja + prebacivanje odgovornosti sa sagovornika na sebe)

276) S5: B+, M0

Stefan: Pa znaš mene... Prirodno sam spetljan.

Biljana: ***Nisi, pravi si, stvarno.***

(marker neslaganja + iskaz suprotne orijentacije + davanje komplimenta + intenzifikacija iskaza)

277) S5: B+, M0

Stefan: Ne... Izvini ti. Nisam ja za ovo.

Biljana: ***Jesi.***

(iskaz suprotne orijentacije)

Stefan: ***Nisam za crkvenu službu.***

(iskaz suprotne orijentacije + umanjivanje sopstvene vrednosti)

278) S1: B+, M0

Đorđe: Nije on kriv. Nisam ja kriv. Ko je kriv? Možda je Deda Mraz kriv?! On nije kriv, ja nisam kriv. Ko je kriv, bre?! Jesam ja kriv?! Jesam li ja kriv, bre?! Ja sam kriv! Ja sam kriv, jebem...

Ana: ***Nisi ti kriv. Nisi ti kriv! Nećemo više da se svadamo. Ne...***

(više puta ponovljen marker neslaganja + iskaz suprotne orijentacije + promena teme razgovora)

279) S1: B+

Natalija: Kako te nije stid da mi se pojaviš pred očima?

Mane: ***Stid me je! Kajem se! Pogrešio sam, eto! Hoću da se izvinim.***

(iskaz suprotne orijentacije + subjektivni razlozi + davanje izvinjenja)

Nepoželjno neslaganje kao vid društveno poželjnog neslaganja u srpskim filmovima, ionako retko, još je ređe u svom ublaženom obliku. Realizuje se putem sledećih strategija za ublaženo neslaganje sa sagovornikom (jedne ili više istovremeno):

- iznošenje subjektivnih i/ili emocionalno obojenih razloga za neslaganje
- davanje objektivnih razloga za neslaganje
- promena teme razgovora
- prebacivanje odgovornosti sa sagovornika na sebe
- davanje komplimenta i/ili podsticaja
- umanjivanje sopstvene vrednosti i značaja
- davanje komplimenta i/ili izražavanje zahvalnosti ili izvinjenja
- spasavanje sopstvenog lica ili, ređe, lica treće (bliske) osobe

Naročito je poslednja strategija vredna pažnje jer je znatno zastupljenija u srpskim dijalozima (282–285). Ona se ostvaruje u svetlu dve od Chenovih (2001) strategija

samoučtivosti koje su navedene u okviru razmatranja njegovog modela u odeljku 2.2.1.2: ‘opravdaj se’ i ‘usprotivi se’, kojima govornik spasava sopstveno lice u slučaju da ga ugrožava sagovornikov prethodni iskaz. Pitanje koje se ovde postavlja jeste da li su ovo pravi slučajevi poželjne preferentne orijentacije, pošto uvažavanje sagovornikovog lica nije u prvom planu, što je ipak preovlađujući kriterijum poželjnosti. No, postoje slučajevi, a to je ono što i Chen (2001) pokušava da objasni, u kojima je potreba za očuvanjem sopstvenog lica u datim okolnostima i preferencijski opravdana jer bi samoponiženje razgovor takođe odvelo u nepoželjnom pravcu. Koja će primarna motivacija – za uvažavanjem sopstvenog ili tuđeg lica – odneti prevagu (Slika 5) svakako zavisi od mnogih faktora, ali preferentna orijentacija može ostati na snazi i u slučaju prevage obzira prema sebi, a ne samo i uvek prema sagovorniku.

Slede reprezentativni, u srpskim dijalozima znatno malobrojniji, primeri ublaženog poželjnog neslaganja sa sagovornikom u filmovima *Bure baruta*, *Normalni ljudi*, *Ljubav i drugi zločini*, *Đavolja varoš* i *Žena sa slomljenim nosom*:

280) S3: B+, M+

Milutin: Ovi klinci mlata, ne znaju za bolje. Žive u haosu.

Stanislav: Klinci k'o ja?

Milutin: ***Drugo si ti. Ti si mi k'o sin.***

(subjektivni razlog + kompliment)

281) S5: B+, M0

Stefan: Nisam za crkvenu službu.

Biljana: ***Odličan si pop, najbolji, lep i dobro pevaš i sve. Ništa ne brini. Gde ti je Milica?***

(iskaz suprotne orijentacije + davanje komplimenta + promena teme razgovora)

282) S5: B-, M0

Jasmina: Pa i frizura ti je tako...

Gavrilo: ***Nije, to nisam još očešljao. Neka, onaj... Jasmina, a? Jesi ti iz Bosne, Jasmina?***

(spasavanje sopstvenog lica strategijom ‘opravdaj se’:

marker neslaganja + objektivno objašnjenje + promena teme razgovora)

283) S5: B+, M0

Rajko: Bogami se, Gavro, meni čini da si ti poludio.

Gavra: **Možda jesam, a možda i nisam.**

(spasavanje sopstvenog lica strategijom 'usprotivi se': početno ublaženo slaganje + ublaženo neslaganje)

284) S2: B+, M0

Mira: Sad od toga nemaš ništa.

Duja: **Imam, imam! Sačekaću i ja svoj dan, aaa, sve sam isplanirao.** [...]

(spasavanje sopstvenog lica strategijom 'usprotivi se': iskaz suprotne orijentacije + subjektivni razlozi)

285) S2: B+, M0

Bane (obraća se Stevi): Ti si šanker. Treba da čistiš pepeljare, služiš goste i razgovaraš sa njima i tako zarađuješ novac za život. Ona je glumica, bre, čoveče! To je tako daleko od tebe, to nema veze...

Toma (obraća se svima): **Nema to veze sa zanimanjem! Moj stric je mesar, strina govori španski i italijanski. I on pravi šnicle i kobasice čovek, ona govori dva jezika. Ono, žive normalan život, on ima tu mesaru...**

(spasavanje svog lica i lica bliske osobe strategijama 'usprotivi se' i 'opravdaj se': iskaz suprotne orijentacije + objektivno objašnjenje)

3.1.1.3.3. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje rezultata

Na kraju razmatranja ove kategorije neslaganja kao vida društveno poželjnog ponašanja čiji su ciljevi navedeni u uvodnom delu ovog odeljka, treba ponoviti da u analiziranim filmskim dijalozima preovlađuje direktno, odlučno negiranje i poricanje prethodnog iskaza, u odnosu na indirektno, ublaženo, neslaganje sa sagovornikom. Takođe, verodostojnosti radi, valja ponoviti da je iz daljeg toka filmske radnje, tj. na osnovu sagovornikove dalje verbalne i/ili reakcije, jasno vidljivo da u svim prikazanim slučajevima ovakvo jezički ispoljeno ponašanje doprinosi pozitivnom toku događaja u konkretnoj komunikacijskoj situaciji, te se zato, prema svojoj preferentnoj orijentaciji, klasifikuje kao poželjno. Naime, iako u svojoj manifestaciji deluje kao dijalog konflikta, ono, suštinski, predstavlja njegovu suprotnost jer za cilj nema naglašavanje mišljenja suprotnog sagovornikovom.

Činjenica koju treba ponoviti i na ovom mestu istaći jeste da je u analiziranim američkim filmovima uočeno tri puta više primera poželjnog neslaganja sa sagovornikom

nego u srpskim ostvarenjima, a taj odnos u brojkama iznosi (96 : 29), što je prikazano na Grafikonu 3.

Grafikon 3: Poželjno neslaganje sa sagovornikom u analiziranom jezičkom materijalu

Neslaganje sa sagovornikom u analiziranim dijalozima na srpskom jeziku u velikoj je većini slučajeva vid nepoželjnog verbalnog ponašanja i znatno se ređe javlja kao pozitivno obeležena pojava. Kada se pak govornici ipak odluče za ovakav vid verbalne reakcije, ona je, kao i u slučaju nepoželjnog neslaganja, po pravilu realizovana na direktan, neublažen i otvoren način, najčešće bez dodatnih objašnjenja koja su svojstvena uočenim odgovorima ovog tipa u američkim filmovima. Načini neslaganja koji upadljivo preovlađuju u srpskim dijalozima u odnosu na američke jesu Chenove strategije samoučtivosti ‘opravdaj se’ i ‘usprotivi se’, a uočene su u brijčanom odnosu 8 : 2.

Ista preferencija prema direktnom poželjnom neslaganju uočena je, iako ne u tolikoj meri, i u dijalozima na engleskom jeziku. Pitanje je samo da li iza upotrebe direktnijih formi u oba jezika stoje isti motivi govornika. Pretpostavka, ali samo na krajnje hipotetičkom nivou, jeste da likovi u američkim filmovima u kontekstima ovakve

preferentne orijentacije jasno i nedvosmisleno neslaganje ispoljavaju da bi ugodili sagovorniku i sačuvali ili popravili njegovu predstavu o sebi, dok govornici u srpskim ostvarenjima to čine, dosledno sebi i svojoj kulturnoj matrici, da bi svoje mišljenje izrazili na kratak, jasan i jezgrovit način, ostajući verni principu pragmatičke jasnosti. Ovo, naravno, ne znači da njima nije stalo do sagovornikovog lica, ali im je pre svega bitno da u datoj situaciji stave do znanja da je dobro ne slagati se, čime ostaju dosledni svojoj i u nekim drugim situacijama ispoljenoj direktnosti u izražavanju. O mogućoj društvenoj i kulturno uslovljenoj motivisanosti i pozadini analiziranog verbalnog ponašanja u odabranim filmovima na dva jezika, više reči biće u odeljku 3.1.3.

3.1.2. Slaganje sa sagovornikom u filmskim dijalozima

Osnovne karakteristike slaganja sa sagovornikom u svom prototipskom ispoljavanju jesu da ono, nasuprot neslaganju kako ga karakteriše Loher (2004: 94), ne ograničava polje delovanja sagovornika, pošto inherentno ne uključuje postojanje konflikta i sukoba interesa. Kao slab pokretač dramske radnje, slaganje se u filmskim dijalozima, što je već naglašeno, javlja znatno ređe od neslaganja.

3.1.2.1. Slaganje sa sagovornikom kao poželjna verbalna reakcija⁹⁹

Kao jedna od retkih proučavalaca verbalno ispoljenog slaganja, Pomerantz (1984: 77) ističe da je ono najčešće (mada ne uvek) primer poželjne reakcije na sagovornikov iskaz, za razliku od neslaganja, koje se, uglavnom, smatra nepoželjnim. Tako je, valja ponovo naglasiti, u velikoj većini slučajeva na snazi shema po kojoj je slaganje pozitivan i poželjan, a neslaganje negativan i nepoželjan odgovor na sagovornikovo prethodno

---

⁹⁹ Ovaj odeljak, u proširenom obliku, predstavlja rezultate istraživanja koje je sprovedeno u okviru izrade doktorske disertacije, a čiji su preliminarni rezultati, zasnovani na manjem uzorku, objavljeni u Panić Kavgić 2013b, u toku rada na projektu Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije br. 178002 *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*.

verbalno ponašanje. Drugim rečima, ovde će biti ponovljeno ključno, u odeljku 2.3.3. već citirano, obrazloženje da „saganje sa stavom druge osobe ocenjujemo kao ponašanje usled kog se sagovornik oseća prijatno, kojim mu se pruža podrška, potvrđuju se i učvršćuju njegovi stavovi i kojim se, najverovatnije, sagovorniku daje do znanja da želimo da uspostavimo prijateljski odnos i da razmišljamo na isti ili sličan način“ (Pomerantz 1984: 77).

U skladu s ovim su i, u okviru Leechovog (1983) principa učtivosti, njegova maksima saganja, prema kojoj treba težiti maksimalnom stepenu saganja sa sagovornikom i minimalnom stepenu neslaganja, kao i dve potkategorije integrativne učtivosti prema Brown i Levinsonu (1987), kojima se ističe stav da treba težiti saganju i izbegavati neslaganje sa sagovornikom (videti listu strategija integrativne učtivosti u odeljku 2.2.1.2.). Objašnjenje, s njihove tačke gledišta, leži u činjenici da se činom saganja najčešće ne ugrožava lice sagovornika. Postizanje saganja, ali i izbegavanje neslaganja, stoga jeste jedan od osnovnih ciljeva uspešne komunikacije, izuzev u ređim slučajevima nepoželjnog saganja, o kojima će više reči biti u odeljku 3.1.2.2. U nastavku teksta biće prikazani načini na koje je moguće iskazati saganje sa sagovornikom, u cilju izbegavanja konflikta i sukoba interesa.

Pre same analize valja još jednom naglasiti da je u svim analiziranim filmovima pronađeno skoro trostruko manje govornih činova saganja nego neslaganja sa sagovornikom, što nije iznenađujuće. Naime, nije zgoreg podsetiti da je neslaganje sa sagovornikom, kao primer dijaloga konflikta (prema podeli dijaloga koju daje Katnić Bakaršić 2003), osnovni pokretač dramske radnje, za razliku od saganja, kao veoma slabog pokretačkog sredstva. Primeri dijaloga koji slede grupisani su na osnovu najopštije podele predstavljene u prethodnom delu teksta, uz pojedine nužne modifikacije navedenih podtipova društveno poželjnog saganja sa sagovornikom. Ono što je takođe veoma

upadljivo jeste da neretko dolazi do kombinovanja dve ili nekoliko strategija kojima se ispoljava verbalno slaganje sa drugim učesnikom u komunikaciji. U daljem toku rada biće dati reprezentativni primeri svakog tipa slaganja, a njihov broj u okviru svake od kategorija proporcionalno odgovara ukupnom broju pronađenih jedinica određenog tipa iskaza, u odnosu na brojnost ostalih tipova.

3.1.2.1.1. Slaganje jačeg intenziteta

Najčešći tip verbalne reakcije kojom se iskazuje slaganje jačeg intenziteta u svim analiziranim filmskim dijalozima jeste onaj kojim se na početku, češće kratkim i neutralnim, a ređe intenzifikovanim, markerom slaganja potvrđuje sagovornikovog stav. Odmah zatim, obično, sledi subjektivno ili objektivno objašnjenje, pretpostavka, komentar ili relevantna okolnost ili, pak, promena teme, koji takođe idu u prilog sagovornikovom mišljenju, neretko poduprti unutargrupnim identitetskim obeležjima, čime se slaganje dodatno potkrepljuje. Poseban tip pojačanog slaganja jeste davanje intenzifikovanog, često hiperbolisanog, slikovitog opisa koji je estetski superioran u odnosu na prethodni iskaz, kao u primerima 294–297 i 311:

286) A3: B+, M0

Bea: Oh, Greece... I think they went there a few months ago.

Dorrie: *Yeah, I think they go there a lot. And they go a lot of places... Too much money.*

(marker slaganja + subjektivni stav)

287) A3: B0, M+

Wade: He is lucky it didn't happen last week when we were having all that rain.

Gene: *Yes, you tell him that, I'm sure he would appreciate your point of view.*

(marker slaganja + subjektivni stav)

288) A3: B+, M0

Wade: Careful, they're juicy.

Dick: *I bet!*

(intenzifikovan marker slaganja)

289) A3: B+, M+

Dick: He walked out that door with a smile on his face. He was definitely smiling when he walked out that door and said good night.

Gene: *Yeah, you won.*

(marker slaganja + objektivna okolnost)

290) A5: B0

Doktor: So you think that it was self-inflicted.

Medicinska sestra Stein: *Absolutely.*

(intenzifikovan marker slaganja)

291) A5: B+

Rose: Well, I suppose I'd like to think that my life matters.

Charlie: *Oh, your life matters. You've touched other people's lives in ways you don't even realize.*

(potvrdni iskaz + objektivno objašnjenje)

292) A2: B0, M+

Frank: So what we're looking at here is a true rags-to-riches story. That's why people respond so strongly to "Seduce".

Gwenovier: *OK, there you go.*

(marker slaganja + ukazivanje na relevantnu objektivnu okolnost)

293) A5: B0, M0

Rose: Yeah, well, it was nice to see you. We should... get together.

Debbie: *Absolutely. We're listed. We're the only Gidecki in Hartford.*

(intenzifikovan marker slaganja + relevantna objektivna okolnost)

294) A1: B+, M0

Joan: Well, gonna get all philosophical on me. It's just as pointless as talking about a lot of things. Love, for instance.

Prijatelj: *Definitely. Most definitely. Talking about love is like dancing about architecture.*

(intenzifikovan marker slaganja + superioran opis: slikovito poređenje)

295) A5: B-

Rose: It's an angel.

Charlie: *Yes, and very beautiful, a renaissance angel.*

(superioran opis: slikovita intenzifikacija)

296) A3: B+, M- (Dick), M+ (Gene)

Gene: He wanted it all and he got it all. Times two.

Dick: *It's like the old Gypsy curse: "May you get what you want".*

(intenzifikovano slikovito poređenje)

Gene: *Yeah, go ahead and take it. But take it and pay for it.*
(marker slaganja + objektivno objašnjenje)

297) A3: B0, M+

Chris: There's things going on in my life right now. Personal problems. I haven't been sleeping and my girlfriend and I, we broke up.

Walker: *Cause and effect. The third law of motion.*
(intenzifikovano slikovito poređenje)

298) A1: B+, M0

Mark: It takes too much energy. Energy that I don't have.

Meredith: *All right. Maybe I don't either... have the energy.*
(marker slaganja + subjektivno objašnjenje)

Mark: *Good, that would be good.* (intenzifikovan marker slaganja)

Meredith: *All right, we'll start fresh. Pattern-free.*
(marker slaganja + intenzifikacija)

299) A1: B-, M0

Advokatica: You've had a bad day.

Hugh: *A killer. You know, yesterday I would have said that things couldn't possibly get any worse. They sure as hell got worse today.*

(*a bad day* > *a killer*: izraz jačeg intenziteta + objektivno objašnjenje)

300) A1: B+, M0

Trent: I hope it's okay for me to say this, but... you strike me as someone who's been... burned romantically.

Meredith: *Scalded. Repeatedly.*

(*scalded* > *burned*: izraz jačeg intenziteta + intenzifikacija)

301) A1: B-, M+

Hugh: I'm not gay or anything.

Lana: *No, no, no¹⁰⁰. Of course not.*

(ponovljeni marker slaganja + intenzifikacija)

302) A1: B+, M0

Paul: Hannah, we've been married for forty years. There were some rough times. Admit it.

Hannah: *Oh, I admit it. This is one of them.*

(potvrđni iskaz + objektivno objašnjenje)

303) A4: B-, M-

Hansen: Big surprise, huh?

Peter: *Yeah, this ain't exactly a "pick up a brother" territory.*

(marker slaganja + ukazivanje na relevantne objektivne okolnosti)

---

¹⁰⁰ Iako je 'no' odrična reč, i, kao takva, marker neslaganja, u ovom kontekstu predstavlja marker slaganja, pošto se radi o potvrđivanju sagovornikovog stava, što je slučaj i sa rečju 'nema', u primeru 307.

304) A1: B+, M0

Joan: There's nothing wrong with holding each other. Hmm?

Keenan: *Nothing at all.*

(intenzifikovano ponavljanje iskaza)

~~~~~

305) S1: B0, M-

Anđelko: Kad su i policajce počeli da biju, otišlo je sve u pizdu materinu... Ja ti kažem...

Dimitrije: *Otišlo u tri pizde materine...*

(intenzifikovano ponavljanje iskaza)

306) S5: B0, M+

Gavriilo: Doktore, pa ona gleda.

Doktor: *Znam. I čuje. Fiziološki su sve funkcije u redu.*

(marker slaganja + ukazivanje na relevantne objektivne okolnosti)

307) S2: B0, M+

Bolničar: Doktore, baba i nema neke velike šanse, je l' da?

Doktor: *Nema, babe inače i nemaju neke velike šanse.*

(marker slaganja + objektivni razlog)

308) S2: B0, M0

Nikola: Voleo bih da ne moram da se sekiram. Samo da dođem, da me čeka posao, da radim, samo to...

Poznanik: *Nema druge, Nikola, mora nešto da se radi, da se mulja, da se otima, da se vrši prevara, razumeš?*

(marker slaganja + objektivno objašnjenje)

309) S2: B+, M0

Duja: Ja bih srušio onaj zid. I od poda do plafona otvorio prozor.

Nikola: *Ja isto mislim, zanimljivije je ljudima kad sednu da gledaju na ulicu, je l' da?*

(marker slaganja + subjektivni stav)

310) S3: B+, M0

Anica: Pa ti si sve vreme bio tu.

Stanislav: *Aha. Bilo mi je četrnaest.*

(marker slaganja + objektivna okolnost)

311) S1: B-, M0

Mane: Da. Al' neka bude na nivou.

Dirigent: *Zavideće Bečka filharmonija.*

(superioran opis: slikovita hiperbolisana intenzifikacija)

Mane: *Onako... Iz muda...* (vulgarna intenzifikacija)

Slede primeri u kojima je uočeno kombinovanje dve ili više različitih strategija za postizanje efekta slaganja jačeg intenziteta:

312) A5: B0, M0

Rose: Controlling?

Nina: *Yes, controlling. He doesn't have faith in what we have, how we feel. He won't trust it. I mean, I find myself praying that he will change, but I don't know anymore. I mean, we're supposed to get married in one week. This is it. This is forever. And I can't live like this. But I can't picture my life without him either.*

(marker slaganja + ponavljanje iskaza + objektivno objašnjenje + subjektivni razlozi)

313) A5: B0, M0

Rose: You love him very much.

Nina: *Yeah, so much. We even decided that we were gonna try to have a baby since we just got the apartment. We both want a baby very badly. Even though it's a long shot.*

(marker slaganja + intenzifikator + subjektivni razlozi)

314) A2: B-, M- (Phil), M+ (Chad)

Chad: It was scary, though.

Phil: *It's a hell of a disease.* (zamena iskaza skalarno višim izrazom)

Chad: *It sure is.* (upotreba intenzifikatora)

315) A2: B0, M0

Rick: It's cats and fucking dogs out there.

Julijina majka: *Cats and dogs indeed.*

(ponavljanje iskaza uz upotrebu intenzifikatora)

Rick: *I've never seen it rain this bad since last year. Because of La Niña or El Niño or whatever the shit. No bueno El Niño.*

(upotreba intenzifikatora + subjektivno i objektivno objašnjenje + psovka kao unutargrupno identitetsko obeležje)

316) A1: B+, M0

Hannah: We made a child that day.

Paul: *We did, indeed. Our Jo-Jo.*

(potvrdni sikaz + intenzifikator + relevantna objektivna okolnost)

317) A3: B+, M0

Bea: They sleep in separate bedrooms.

Dorrie: *Yeah, they probably both see shrinks too. All rich people do. They've got nothing better to do with their money.*

(marker slaganja + subjektivna pretpostavka + objektivno objašnjenje)

~~~~~

318) S4: B+, M0

Filomen: E, najgori ste vi oženjeni! Neću nikad da se ženim.

Viktor: ***Ma nemoj, jebote. Osam godina smo zajedno, brate... Puk'o sam više, jebote. Moram malo da osvežim... Znaš... Znaš, najlakše bi mi bilo, brate, kad bi me ona prva prevarila. Eto, to bi onda bilo do jaja!***

(ironična potvrda + psovke i vulgarni kolokvijalizmi kao unutargrupno identitetsko obeležje – *jebote, do jaja* (prividna neučtivost) + objektivni razlog + unutargrupno identitetsko obeležje – *brate* + subjektivni razlog)

319) S4: B+

Toma: Da, pa, mislio sam, možda bi mogli ti i mali da dolazite do mene. Vikendom. Promenite, malo, šta? Stavim ga u kombi, upalimo, pustimo sirenu, rotaciju... Klinci to vole.

Mira: ***Jeste, jeste. Super, super... Sigurno ćemo doći. Sigurno ćemo doći. Nego, ovaj, vidiš, sad je takva situacija, znaš... Moram da ga držim kod mame, jer... Jedva čekam da se malo sredim pa da dođe kod mene¹⁰¹. Znaš šta, mogli bi mi da odemo na neki izlet i tako da jedemo sendvič i kolače. Kao u normalnoj porodici. E i ono kod tebe bi moglo da se okreči. Znaš, kupimo ono par sitnica, tako malo doteramo... Ja znam da pravim palačinke od džema.***

(ponovljeni marker slaganja + intenzifikacija + subjektivna pretpostavka + unutargrupna identitetska obeležja – *znaš šta, e, znaš*)

320) S2: B-, M-

Irena: 'Ej, ja to cenim. I to je jako lepo od tebe. Ja sam glumica. Razumeš? Ja moram da glumim. To je talenat, čoveče. Ne razumeš ti to, to je... to je... to je dar. To je prirodni dar. Taj žar, taj zanos. Žrtvovati se. Dati sve od sebe. Preda mnom su velike uloge. I ja ću biti velika glumica. Sigurno ću biti velika glumica... Najveća... I svi će to znati, svi...

Steva: ***U pravu si. Ništa ja tu ne razumem.***

(potvrda + intenzifikacija + subjektivni razlog)

321) S2: B0, M+

Zorka Rajić: A da predemo mi na artikle?

Rajko Zorić: ***Neću da te zamaram mojim problemima... Evo, pogledaj!***
(implicitna potvrda u vidu subjektivnog komentara + nagla promena teme)

322) S3: B-, M-

---

¹⁰¹ Deo iskaza koji sledi nakon prvobitnog slaganja jačeg intenziteta predstavlja vrlo redak slučaj pojačanog slaganja koje je praćeno stavom drugačijim od sagovornikovog, po čemu je ovaj primer, u ovom svom delu, sličniji slaganju slabijeg intenziteta, o kojem će više reći biti u daljem razmatranju. Međutim, primer je ipak svrstan u slaganje jačeg intenziteta, pošto se govornica, nakon iznetog donekle drugačijeg mišljenja, naknadnim dodatnim objašnjenjem na kraju vraća svom prvobitnom stavu.

Božana: Vi sigurno žurite.

Stanislav: *A, da. Stvarno bih morao da krenem.*

(marker slaganja + intenzifikator + subjektivni / objektivni razlog)

323) S2: B+, M0

Toma: Ajde, ajde, tetka, vidimo se posle, sići ću ja do tebe.

Tetka: *Hoćemo, hoćemo, sine...*

(ponovljen marker slaganja + untarporodično identitetsko obeležje)

324) S5: B-, M0

Anica: Jao, Nije imala šanse.

Gavrilo: *Ma kakve šanse! Nema teorije! Vidiš ti šta je ovo!*

(ponovljena intenzifikacija + objektivni razlog)

325) S5: B-, M+ (Andreja), M- (putnica)

Putnica: Pije kafu. Izgleda da pije kafu.

Andreja: *On stvarno pije kafu. C, c, c... Jebem ti naciju. Jebem ti narod da ti jebem. Svi piju kafu! Ode mi mladost dok se svi vi napijete kafe! Evo, da sam ja zakasnio – je l' bi me čekao? A? Kurac bi me čekao! Je l' tako, gospođo?* (intenzifikacija slaganja + subjektivni komentari)

Putnica: *Svuda u svetu bi to bilo incident, samo kod nas je sistem.*

(objektivno objašnjenje)

Andreja: *Bravo! Bravo! [...]*

(intenzifikacija slaganja)

3.1.2.1.2. Neutralno slaganje

Očekivano, najčešći oblik neutralong slaganja sa sagovornikom jeste kratko potvrđivanje sagovornikovog stava, obično jednom potvrdnom rečju ili kraćim izrazom tj. markerom slaganja (*yes, yeah, okay, sure, true, (all) right, good, naturally; da, a-ha, jeste, važi* itd.), koji može biti ponovljen i u nekoliko dijaloških redova, od strane oba govornika naizmenično, kao u primeru 334:

326) A3: B0, M+

Gene: Probably better if you don't let him know I came up here. He's got a lot of pride, you know what I mean...

Del: *Sure.*

327) A3: B0, M-

Gene: He's lovin' every minute of it.

Dick: *Naturally.*

328) A5: B+, M0

Marco: No, I love eggnog. Let's do it.

Rose: *Okay.*

Marco: *Okay.*

329) A5: B0, M0

Doktor: Have the resident psychiatrist have a talk to him before we decide to let him go.

Medicinska sestra Stein: *Okay.*

330) A4: B0, M+

Dixon: So now you're saying he's not a racist prick, you just don't like him.

Hansen: *Yes, sir.*

331) A4: B-, M+

Peter: Yeah, this ain't exactly "pick up a brother" territory.

Hansen: *True.*

332) A1: B+, M0

Hannah: That's when you lost all that weight.

Paul: *Yes.*

333) A1: B+, M0

Meredith: And you thought it wasn't gonna work out.

Joan: *Yeah.*

334) A1: B+, M0

Trent: You can cook dinner for me Thursday.

Meredith: *Okay.*

Trent: *Good.*

Meredith. *Tuesday.*

Trent: *Yeah.*

Meredith. You can come to my apartment.

Trent: *Good.*

[...]

Meredith: *Good.*

Trent: I'll bring the wine.

Meredith: *Great.*

Trent: *Good.*

335) A1: B+, M+

Meredith: I don't want to have sex tonight.

Trent. *Okay.*

336) A1: B+, M0

Paul: You did tell him to go easy on the God stuff, hmm?

Gracie: *Yes, Daddy.*

[...]

Gracie: The other bearded one will barely get a mention.

Paul: *All right.*

337) A2: B0, M0

Earl: She's a good girl.

Phil: *Yeah.*

338) A2: B-, M-

Frank: I will drop-kick those fucking dogs if they come near me.

Phil: *Okay. All right.*

339) A3: B0, M-

Lew: In the meantime, we're asking all the company managers to cut back on department expenses. So, whatever you can do, we'd appreciate it.

Gene: *Okay.*

~ ~ ~ ~ ~

340) S4: B-, M-

Doktorica: Detetu ste dali alkohol.

Viktor: *Da...*

341) S4: B-, M-

Zorka Rajić: Stvarno... Zanimljivo, stvarno... Stvarno tako jeftino...

Rajko Zorić: *Jeste. Mogu da vam pokažem sve?*

342) S3: B+, M0

Anica: Pa ti gledaš tačno na moj prozor.

Stanislav: *Aha.*

343) S3: B+, M-

Milutin: Postoje dva uslova... Prvo, ovo što sam ti sada rekao ona ne sme nikada da sazna.

Stanislav: Ko?

Milutin: Znaš ti ko.

Stanislav: *Znam.*

344) S2: B+, M0

Mira: Slušaj, znam kako izgledam i znam da ne izgleda kao da sam pala, ali 'ajde da bude kao da sam pala, je l' veži?

Toma: *'Ajde važi. Nema problema.*

Kao što je spomenuto u prethodnoj teorijskoj raspravi o ovom tipu slaganja, uočeni su i primeri verbalne pozadinske podrške (o kojoj je više reči bilo u odeljcima 2.1.3. i 2.3.1.), ali, bitno je naglasiti, skoro isključivo u dijalozima na engleskom jeziku:

345) A5: B0, M0

Rose: Look, all I know is that, um... nobody's perfect, and if you find love, I mean real love, you just don't throw it away without a hell of a fight.

Nina: *Yeah...*

346) A5: B-, M0

Mike: Michael Reilly. I'm the guy that took him here. I'm a cop.

Paul: Oh, thank you.

Mike: *Yeah.*

347) A5: B0, M0

Rose: Aww, look at her. How beautiful she was, hm?

Dr Baron: She still is.

Rose: *Hm...*

348) A4: B-, M+

Shaniqua: Mr. Ryan.

Ryan: *Yeah.*

Shaniqua: My name is Shaniqua Johnson. I believe we spoke last night.

349) A4: B0, M-

Ryan: Wait till you've been on the job a few more years.

Hansen: *Yeah.*

Ryan: Look at me, look at me. Wait till you've been doin' it a little longer. You think you know who you are, hmm? You have no idea.

350) A1: B0

Trent: Well, things can change quickly.

Meredith: *Yeah...*

~ ~ ~ ~ ~

351) S1: B-, M-

Andreja: Ne, ne, ne... Gospođa ima povlasticu! Za primer! Ovo je za primer! Vama ne treba povlastica, razumete? Ne treba. Nema šofera! Razumete?

Putnica: *Nema...*

Andreja: Nema ko da vozi.

Putnica: *Nema.*

Andreja: Ne treba vam povlastica.

Putnica: *Ne...*

Andreja: Šofera nema, boli ga kurac. On pije kafu. Je l' kapirate?

Putnica: *Pije. Pije.*

Još jedan tip neutralnog neslaganja realizovan je u vidu doslovnog ponavljanja celog sagovornikovog iskaza ili njegovog najbitnijeg dela, uz moguće dodavanje markera slaganja (kao u primerima 352 i):

352) A5: B-, M+

Artie: Ten minutes, please.

Mike: *All right, come on. **Ten minutes.** Let's go quick.*

353) A1: B+, M0

Jane: You are such a liar.

Meredith: ***I am such a liar.***

354) A1: B0, M0

Joan: And you shared everything.

Keenan: ***We – we shared everything.***

355) A1: B+, M+

Gracie: It's been fun.

Roger: ***It's been fun.***

~ ~ ~ ~ ~

356) S3: B-, M+

Stanislav: Milutin bi voleo da vas vidi.

Božana: Posle 17 godina?

Stanislav: I tri meseca.

Božana: ***I tri meseca...***

357) S3: B+, M0

Majka: Trebalo bi da odem kod manikira za večeras. Kada sam pevala u Parizu, u Bobinou, imali smo...

Stanislav: ... svog manikira

Majka: ***Svog manikira.***

Stanislav: Svako jutro.

Majka: ***Svako jutro.***

358) S3: B+, M0

Majka: Kada sam bila u Parizu, kada sam pevala u Bobinou, imala sam svog...

Stanislav: ... psihijatra.

Majka: ***Psihijatra.***

Stanislav: Stalno.

Majka: ***Stalno.***

Stanislav: Besplatno.

Majka: **Besplatno.**

359) S3: B+, M0

Majka: Al' nama je super, je l' da?

Stanislav: **Super nam je.**

360) S3: B-, M+

Irena: Stvarno sad nemam vremena, ali nemam ništa protiv da ti i ja odemo na piće neki drugi put. Mmm, važi?

Steva: **Važi, neki drugi put, nije problem.**

361) S3: B-, M0

Mane: Mislim, iz duše.

Dirigent: **A, da... Iz duše.**

Zabeleženo je i nekoliko slučajeva slaganja praćenog parafrazom sagovornikovog iskaza:

362) A3: B0, M+

Avory: When two gases mix, the entropy is always greater than it was initially and it can never by itself unmix.

Walker: **Exactly. It can never go back to the way it was.**

363) A3: B0, M+

Avory: Don't you have to assume that the car's velocity remains constant during the deceleration period?

Walker: **Yes, you're right, the constant in this case is in fact an average.**

364) A3: B+, M0

Mickey: He's got a comeback for everything

Dick: **Yeah, good old smiley, he's got the world beaten, doesn't he?**

365) A3: B+, M+

Waker: Ignorance is bliss, is that it?

Helen: **Maybe he's better off living under an illusion.**

366) A4: B+, M+

Jean: Hardly. I'd just like to see you get through a meal without calling her or anyone else.

Rick: **Okay, no more phone calls.**

367) A1: B+, M0

Keenan: To the minute.

Joan: **Right down to it. Twenty three minutes, to be exact. Including credits.**

368) A1: B+, M0

Meredith: Last time we saw each other was a bit...

Trent: *Yeah, I know. It didn't quite go as I had hoped.*

~ ~ ~ ~ ~

369) S3: B+, M0

Anica: Dugo se nismo videli.

Bivši momak: *Otkad smo raskinuli.*

3.1.2.1.3. Slaganje slabijeg intenziteta

Oslabljeno slaganje u odabranim dijalozima skoro se po pravilu ostvaruje u vidu iskaza koji sadrži inicijalnu kratku i neutralnu potvrdu sagovornikovog stava, da bi potom bio iznet ili nagovešten drugačiji stav, najčešće, ali ne i nužno, uveden suprotnim veznicima 'ali' (eng. *but*) i 'nego', ili isključnim 'samo' (eng. *just*), koji su podvučeni u primerima u ovom odeljku. Ako nema ovih veznika kao markera promene stava, biće podvučen ceo deo nakon početnog slaganja. Ovakav vid govornog čina slaganja graniči se sa neslaganjem, pošto je, suštinski, krajnji saopšten stav u suprotnosti sa sagovornikovim, iako na početku to pokušava da se zamaskira i ublaži prividnim slaganjem. Stoga je tu, kao što je već napomenuto u odeljku 2.3.1. reč o takozvanim 'slabim formama slaganja'. Na ovom mestu će biti navedeno nekoliko takvih primera:

370) A2: B-, M+

Marcie: I ain't got to answer none of your questions.

Jim: *No, you don't, but I'm going to ask you one more time. Are you alone in here?*

[...]

Marcie: You're in here.

Jim: *That's true, but is there anyone else...besides me and besides you in this house?*

[...]

Marcie: I live by myself.

Jim: *OK, well, that might be true, but the question I'm asking you, ma'am... Is there anyone else in this house right now?*

371) A2: B0, M+

Gwenovier: Are you close?

Frank: She's my mother.

Gwenovier: *Yes, but she's a woman, too. So, how does she feel about "Seduce and Destroy"? I mean, what does she say?*

372) A2: B0, M-

Gwenovier: I wouldn't have brought that up if I had known. It's a very hard thing.

Frank: *Please. Yes, it is, but... Listen... I mean, you have to move forward. The past has its place. It was a long time ago and people die.*

373) A2: B-, M-

Thurston: Things go round and round, don't they?

Donnie: *Yes, they do. They do. But I'll make my dreams come true.*

374) A5: B+, M0

Nina: I do have another life, a career, a job where I have to talk to men. There's nothing the matter with that.

Mike: *Yeah, but all these guys want is to take you to bed.*

375) A5: B+, M+ (Marco), M- (Rose)

Rose: Okay, stop.

Marco: *All right, that was a little quick.*

Rose: *Yeah, I know it was, but I'm - I...*

376) A5: B+, M0

Marco: Hey, I just thought we could have a good time.

Rose: *Yeah, me too, but...*

377) A5: B0, M-

Dr Baron: Feeling okay this morning, I hope.

Rose: *Oh, sure. I mean, I know it looks bad, single woman over forty at Christmastime, but I'll be fine. Just keep me away from the kitchen knives and open windows for the next few days.*

378) A5: B+, M0

Rose: Look, I made it through the night, didn't I?

Charlie: *Yes, you have. But is that what you really wanted? Just to make it through the night and that's all?*

379) A1: B+, M+

Roger: Well, this could be different.

Gracie: *Well, anything can be different. But I don't want this to be.*

380) A1: B+, M0

Joan: That must be nice.

Keenan: *It was... But... in addition to sharing all of those things... It turns out I was also sharing her... with a variety of other people.*

381) A1: B+, M0

Jane: We're a hit.

Meredith: *Yeah, well, let's see what the critics have to say.*

382) A3: B+, M0

Dorrie: One day you're gonna see I'm right. Life isn't fair.

Bea: *Maybe it seems that way now, but you don't know what's up ahead. Amazing things happen all the time.*

~ ~ ~ ~ ~

383) S4: B0, M+

Zorka Rajić: *Pa da...*

Rajko Zorić: *Jeste... Al' su se vremena promenila. Ja sam zbog toga robijao tri godine, a pre toga šest godina zbog pljačke. Zamisli...*

384) S4: B-, M-

Boris: *Evo, imam 230...*

Taksista Rajko Zorić: *Pa šta, to nije 250!*

Boris: *Pa dobro, nemam više. Hoćete hiljadu, šta?*

385) S4: B-, M-, VI > TI

Boris: *'Ajde, marš! Otpušteni ste!*

Radnik: *A da nas platiš?*

Boris: *Marš, bre!*

Drugi radnik: *U redu, u redu je, bre. Nemoj da si bezobrazan. Možeš da dobiješ batine ako tako razgovaraš.*

386) S5: B0, M-

Gavrilo: Pa ovo nije poseta, ovo je nesretan slučaj. Ujutru ide, je l' u redu ?

Komšija : *Dobro, dobro... Ako možeš samo malo da ga utišaš... Mislim, ako možeš. Daj joj pivu... Ne! Umoči krpu u rakiju i daj joj malo da zaspi.*

387) S5: B0, M-

Anica : Ne treba, mogu sama.

Marko: *Dobro, izvinite, nisam mislio... Ma, dajte, ja ću da...*

[...]

Anica: Sve u redu, samo idi, molim te!

Marko: *Dobro, izvinite, samo sam hteo da Vam kažem da Vi niste za ovu školu, da ste mnogo zanimljiviji... Eto, samo sam to hteo da Vam kažem.*

388) S5: B0, M-

Doktor: Ne može da vas čuje.

Gavrilo: *A znam, znam... Nego, rek'o, možda nešto dopre do nje. Šta znam...*

Davanje potvrdnog iskaza koji, u vidu interne modifikacije, sadrži (ovde podvučeni) adjunkt ili diskursni marker za snižavanje intenziteta (oslabljivač), približni sinonim skalarno nižeg, slabijeg, intenziteta, ili, pak, diskursnu ogradu, takođe se pokazalo kao relativno česta strategija za postizanje oslabljenog slaganja sa sagovornikom:

389) A3: B0, M-

Chief: This judge is tough. He is likely to give him the max.

Troy: *Probably*. *He took a human life, he has to be punished.*

(oslabljivač intenziteta)

390) A3: B0, M0

Earl: She's a good girl.

Phil: Yeah. (neutralno slaganje)

Earl: *She's a little nuts*, *but she's a good girl, I think.*

(oslabljivač intenziteta)

391) A5: B0, M0

Nina: Come on, it's freezing.

Rose: *It's so cold.*

(*freezing* > *so cold*: izraz slabijeg intenziteta)

392) A5: B+, M0

Marco: Didn't I tell you? Best pizza in the city.

Rose: *Mm, mm. It's very good.*

(*best* > *very good*: izraz slabijeg intenziteta)

393) A1: B+, M-

Trent: Let me guess. Uh, he was either involved with somebody else... or gay... or crazy.

Meredith: *Actually, yes*.

(oslabljivač intenziteta)

394) A1: B0, M0

Valery: You seem to be so good at this.

Hugh: *Maybe I'm just better at pretending I'm someone else*.

(diskursna ograda: ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

395) A3: B-

Komšinica: You seem so calm.

Patricia: *Maybe I've just gotten used to being alone*. [...]

(diskursna ograda: ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

396) A3: B+, M+

Dick: Wow, looks like Smiley's luck has finally run out.

Gene: *Well, the Lord giveth and the Lord taketh away. Maybe we now get to see if it's all been an act.*

(diskursna ograda: ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

~ ~ ~ ~ ~

397) S4: B+, M0

Milko: Al' si ti seljak... Nek' uzmu ovaj viski.

Kum: *Viski? Pa može i to.*

(oslabljivač intenziteta)

398) S4: B0, M-

Rajko Zorić: A? Mhm... Onda znaš. Kolju oni nas, koljemo mi njih, takvo je vreme bilo.

Zorka Rajić: *Pa da...*

(oslabljivač intenziteta)

399) S3: B-, M-

Božana: I šta sad Milutin radi, čime se bavi?

Stanislav: Pa, drži neki solarijum.

Božana: Znači, kriminalac...

Stanislav: *Pa... Da.* (oslabljivač intenziteta)

Božana: I dalje je osrednji u tome?

Stanislav: *Pa... Da.* (oslabljivač intenziteta)

400) S3: B+

Anica: Pa, lepo vam je ovde.

Bivši momak: *Nije loše. Trudimo se.*

(*lepo* > *nije loše*: izraz slabijeg intenziteta)

Konačno, početna potvrda u vidu markera slaganja može da bude praćena (ovde podvučenim) komentarom ili objašnjenjem, najčešće u vidu diskursne ograde ili oslabljivača intenziteta unutar eksterne modifikacije centralnog čina slaganja. Njime se dodatno ublažava slaganje, i/ili se prelazi na drugu temu, ali se, za razliku od prvog ovde navedenog podtipa, ne prelazi na polje neslaganja. Nesigurnost u sopstveni iskaz kojim se izražava slaganje sa sagovornikom neretko je formulisana u vidu diskursnih ograda,

kojima govornik dopušta mogućnost da je možde došlo do narušavanja neke od Griceovih maksima, u analiziranim dijalogima najčešće maksime istinitosti.

401) A2: B0, M-

Jim: See you got some coffee brewing here.

Claudia: ***Yeah, it's not... It's been on for a bit.***

(marker slaganja + oslabljivač intenziteta)

402) A2: B0, M+

Frank: I mean, you have to move forward. The past has its place. It was a long time ago and people die.

Gwenovier: ***Yeah. OK, let's switch gears here. Um...***

(marker slaganja + promena teme razgovora)

403) A3: B-, M0

Walker: So it can go from zero to sixty in about 4.8 seconds then?

Troy: ***Yeah, something like that.***

(marker slaganja + diskursna ograda – ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

404) A4: B-, M-

Hansen: I think you're having fun.

Peter: ***Yeah. Whatever.***

(marker slaganja + diskursna ograda – ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti)

405) A5: B+, M0

Mike: Naw, he's not nuts.

Dennis: ***Yeah, all right. Whatever. Let's get out of here. I'll take you home.***

(marker slaganja + diskursna ograda – ograđivanje od narušavanja maksime istinitosti + promena teme razgovora)

406) A5: B0, M0

Rose: I thought you were pregnant.

Nina: ***Yeah. To tell you the truth, I'm not sure.***

407) A2: B0, M0

Earl: She's a good girl.

Phil: ***Yeah.*** (neutralno slaganje)

Earl: *She's a little nuts, but she's a good girl, I think.*

(diskursna ograda – ograđivanje od maksime istinitosti)

Yeah. She's a little daffy. Yeah.

(marker slaganja + oslabljivač intenziteta)

~ ~ ~ ~ ~

408) S1: B0, M-
Anđelko: A imao si gadan posao.
Dimitrije: A *imao!* *Onako...*

409) S3: B-, M-
Božana: Radite kod njega...
Stanislav. *Da. Mislim... Da.*
(marker slaganja + oslabljivač intenziteta)

410) S5: B+, M-
Jadranka: Nemam. 'Ajde, uđi. Vidiš da ti to dete plače.
Gavrilo: *Pa vidim. Šuti!*
(oslabljivač intenziteta + promena teme)

3.1.2.1.4. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje rezultata

Neretko se događa da unutar jednog razgovora u kom preovladava ton uzajamnog potvrđivanja sagovornikovih stavova dolazi do smenjivanja strategija slaganja, odnosno, do primene različitih tipova i podtipova iskaza opisanih u prethodnim odeljcima. Za razliku od razgovora prikazanih u odeljku 3.1.1.2.3., kojima se ispoljava produženo neslaganje oko centralne sporne tačke, u primerima koji slede sagovornici izražavaju isto ili slično mišljenje u vezi sa **centralnom tačkom slaganja**. Pod ovim novouvedenim pojmom podrazumeva se sam događaj ili pojava, ili, pak, njena verbalna manifestacija, oko koje i zbog koje dolazi do slaganja među sagovornicima. Ovde će biti prikazana tri govorna događaja slaganja – prvi iz američkog filma *Magnolija*, drugi iz *Noel*, a treći iz srpskog ostvarenja *Bure baruta*.

U prvoj situaciji (primer 411), iz filma *Magnolija* (Slika 20), smenjuju se različite strategije neslaganja, a dobro se može sagledati i perlokucionu komponentu svakog čina slaganja, odnosno, sagovornikova neposredna reakcija na ilokucionu snagu iskaza slaganja. Razgovor se odvija između umirućeg pacijenta Earla i bolničara Phila koji ga neguje, pri čemu je tema razgovora bolesnikova trideset godina mlađa supruga Linda, a centralna tačka slaganja obostrano pozitivno mišljenje o Lindi. Mladi bolničar i starac

uzajamnim podržavanjem svojih stavova pokušavaju da daju potvrđan odgovor na Earlovu poslednju i najveću životnu dilemu: da li ga je mlađa žena s kojom živi uopšte volela?

Slika 20: Scena iz filma *Magnolia* (Phil i Earl)

411) A2: B0, M0

EARL: *She's a good girl.*

PHIL: *Yeah.* (neutralno slaganje)

EARL: *She's a little nuts, but she's a good girl, I think.*

(slaganje slabijeg intenziteta) *Yeah. She's a little daffy. Yeah.*

(slaganje slabijeg intenziteta)

PHIL: *Yeah. She loves you.* (slaganje jačeg intenziteta)

EARL: *Well, maybe. Yeah.* (slaganje slabijeg intenziteta)

PHIL: *Yeah.* (neutralno slaganje)

EARL: *She's a good one.* (slaganje jačeg intenziteta)

Drugi odabrani razgovor (primer 412), iz filma *Noel* (Slika 21), odvija se u jednoj njujorškoj piceriji, na Badnje večer. Rose, sredovečna, lepa i inteligentna, ali nesrećna i emocionalno nestabilna urednica u izdavačkoj kući i Marco, njen privlačni mlađi kolega s posla, nakon mnogobrojnih Marcovih neuspelih pokušaja, konačno su izašli na prvi sastanak, tokom kojeg se Rose oseća prilično nelagodno i stegnuto. Marco pokušava da je

opusti i oboje su saglasni da bi trebalo da uživaju u izlasku i ukusnoj hrani, što predstavlja centralnu tačku slaganja.

Slika 21: Scena iz filma *Noel* (Marco i Rose)

412) A5: B+, M- (Rose), M+ (Marco)

Marco: Let's just relax and have fun, Rose.

Rose: *Okay.* (neutralno slaganje)

Marco: *Good, because that's all I really want to do... just have some fun.*
(slaganje jačeg intenziteta)

Rose: *Hey, me too.* (neutralno slaganje)

Marco: *Didn't I tell you? Best pizza in the city.*

Rose: *Mm, mm. It's very good.* (slaganje slabijeg intenziteta)

Treća govorna razmena (primer 413), iz filma *Bure baruta* (Slika 22), vodi se između dirigenta Beogradske filharmonije, uglađenog starijeg gospodina, i ovde već predstavljenog Maneta, sredovečnog povratnika iz inostranstva, koji pokušava ponovo da pridobije naklonost Natalije, svoje velike ljubavi iz mladosti, koju je bez pozdrava napustio i uništio joj život i karijeru. U ovoj sceni Mane i dirigent se dogovaraju oko poslednjih detalja pred nastup orkestra koji je, u Natalijinu čast, na brodu doveden do obale reke i čija muzička pratnja, po Manetovoj zamisli, treba da predstavlja predivno iznenađenje i pozadinu za njihovo pomirenje i nov zajednički početak. Centralna tačka slaganja jeste Manetovo i dirigentovo uverenje da nastup orkestra treba da bude na vrhunskom nivou, što je iskazano jezičkim sredstvima koja, i pored suštinskog slaganja, nedvosmisleno otkrivaju njihov različit senzibilitet.

Slika 22: Scena iz filma *Bure baruta* (Mane i dirigent)

413) S1: B-, M0

Mane: Svi su tu?

Dirigent: Svi. Kao što smo se dogovorili. Ostatak na kraju.

Mane: **Da. Al' neka bude na nivou.** (slaganje slabijeg intenziteta)

Dirigent: **Zavideće Bečka filharmonija.** (slaganje jačeg intenziteta)

Mane: **Onako... Iz muda...** (slaganje jačeg intenziteta)

Dirigent: Molim?! Molim?!

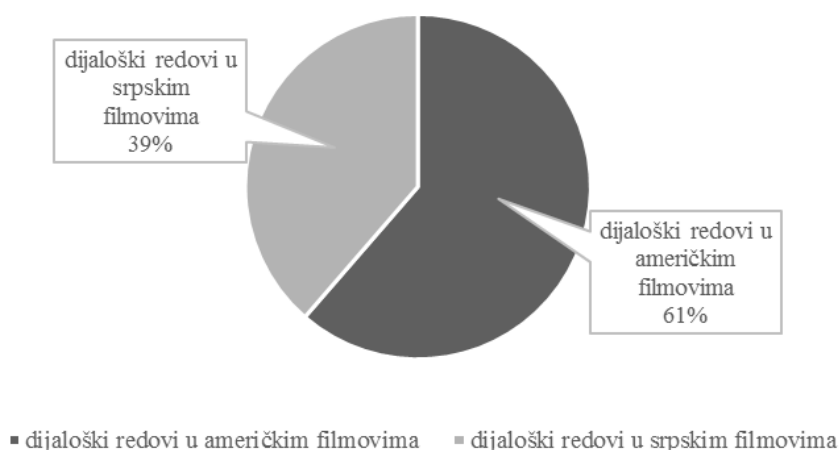
Mane: **Mislím, iz duše.** (neutralno slaganje)

Dirigent: **A, da... Iz duše.** (neutralno slaganje)

Na ovom mestu valjalo bi ponoviti da iskaze slaganja nije uvek nedvosmisleno moguće svrstati u jedan od tri tipa koji se smenjuju u navedenom razgovoru, pošto je podela na različite podtipove koja je iznesena u ovom radu sprovedena na osnovu opisanih opštih zajedničkih karakteristika pojedinih iskaza, što ne znači da oni predstavljaju odelite kategorije bez sličnosti i zajedničkih osobina.

U ovom odeljku, sa uporednog stanovišta između dva jezika, *tertium comparationis* jeste komunikativna funkcija iskaza kao poželjnog slaganja sa sagovornikom. U odabranim američkim filmovima zabeleženo je za oko trećinu više ovakvih primera nego u srpskim ostvarenjima, u brojčanom odnosu 135 : 85 (Grafikon 4).

poželjno slaganje

Grafikon 4: Poželjno slaganje sa sagovornikom u analiziranom jezičkom materijalu

U analiziranim dijalozima na engleskom jeziku preovlađuje slaganje slabijeg intenziteta, uglavnom primenom strategije ‘da, ali’, po modelu ‘potvrda + (ali) + drugačiji stav’, što, kao što je ovde napomenuto, suštinski predstavlja zamaskirano ili ublaženo neslaganje, koje se, kako navodi Cutting (2002: 30), još naziva i **pseudoslagnjem** (eng. *pseudo-agreement*). Drugim rečima, govornik se prvo složi, ali samo kao početni signal da neslaganje koje sledi nije direktno i da njime, koliko god je to moguće, ne želi da ugrozi sagovornika. Filmski dijalozi na srpskom, pak, srazmerno ukupnom broju primera poželjnog slaganja, u većoj meri sadrže iskaze slaganja jačeg intenziteta, uglavnom po modelu *potvrda + dodatno objašnjenje*.

Najupadljivija zajednička odlika sva četiri analizirana ostvarenja jeste da najmanje zabeleženih primera ima unutar kategorije neutralnog slaganja sa sagovornikom. Ipak, kad je reč o ovoj kategoriji važno je spomenuti jednu upadljivu međujezičku razliku: u američkim filmovima veoma je česta podvrsta slaganja takozvana verbalna pozadinska podrška, sa uočenih 30 primera, dok je u dijalozima na srpskom ovakvih primera bilo znatno manje (samo 7). Pošto se verbalnom pozadinskom podrškom, često i pre kraja

sagovornikovog iskaza, drugoj osobi daje često i samo formalni signal slaganja ili podsticaj sagovorniku da nastavi sa iznošenjem svog stava, te se time uvažava sagovornikovo mišljenje, makar se kasnije i pokazalo da suštinskog slaganja možda i nema. Ovakva reakcija se uklapa u stil uvažavanja sagovornika i u analiziranim slučajevima spada u obeležja individualističke učtivosti, bez obzira na to što na prvi pogled može delovati kao odlika stila aktivnog učešća u razgovoru i marker integrativističke orijentacije, i kao takva preovlađuje u američkim filmovima, o čemu će više reči biti u odeljku 3.1.3., prilikom razmatranja mogućih kulturoloških implikacija dobijenih rezultata.

U nastavku teksta biće reči o nestandardnoj preferentnoj orijentaciji slaganja kao nepoželjne reakcije na sagovornikov iskaz.

3.1.2.2. Slaganje sa sagovornikom kao nepoželjna verbalna reakcija¹⁰²

U okviru malobrojnih proučavanja verbalno ispoljenog slaganja sa sagovornikom, Pomerantz (1984), podsećanja radi, kao uobičajenu preferentnu strukturu slaganja ističe njegovu poželjnost u kontekstu preovlađujućeg očekivanja pozitivne, podržavajuće, ohrabrujuće i prijateljski nastrojene reakcije sagovornika. Istim očekivanjima doprinose i ovde već obrazloženi stavovi Leecha (1983), u okviru njegove maksime slaganja, kao i Brown i Levinsona (1987), koji postizanje slaganja sa sagovornikom smatraju jednim od integrativnih strategija učtivosti (videti odeljak 2.2.1.2.) kojima se spasava sagovornikova predstava o sebi. Ni Pomerantz, međutim, ne spori da postoje primeri nepoželjnog slaganja sa sagovornikom – odgovori slaganja koji nisu pozitivna reakcija jer mogu predstavljati:

---

¹⁰² Ovaj odeljak, u proširenom obliku, predstavlja rezultate istraživanja koje je sprovedeno u okviru izrade doktorske disertacije, a čiji su preliminarni rezultati objavljeni u Panić Kavgić 2014, u toku rada na projektu Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije br. 178002 *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*.

- a) pretnju sagovornikovom licu ili
- b) primere kršenja Leechove maksime skromnosti.

Nepoželjno slaganje jeste rezultat promene uobičajene preferentne strukture, nasuprot takođe nestandardne orijentacije poželjnog neslaganja, o kojoj je bilo reči u odeljku 3.1.1.3., ali postoji nešto što ih povezuje – ova dva nestandardna tipa preferentne strukture javljaju se u sličnim ili istim kontekstualnim okvirima. Drugim rečima, jezički i nejezički konteksti u kojima se očekuje poželjno neslaganje jesu po pravilu oni u kojima se kao manje prihvatljiva opcija javlja nepoželjno slaganje.

U analiziranim filmskim transkriptima uočeno je da dva navedena vida nepoželjnog slaganja mogu biti realizovana na različite načine: pretnja sagovornikovom licu putem slaganja sa sagovornikovom samoponižavajućom izjavom, putem iskazivanja ironičnog stava ili slaganja praćenog iznenadnom promenom teme, dok je drugi vid realizovan kroz nepoštovanje Leechove izlazne strategije ‘budite skromni’. Ove strategije i njihove podstrategije, koje su delimično zasnovane na Pomerantz (1984), ali kao novoustanovljena celina predstavljaju originalan doprinos autorke ove disertacije, biće tema sledeća dva pododeljka, dok će u trećem biti reči o takozvanom prividnom nepoželjnom slaganju, koje, u stvari, predstavlja neslaganje i zato nije deo prethodne klasifikacije.

3.1.2.2.1. Nepoželjno slaganje kao pretnja sagovornikovom licu

Reakcija slaganja koja može predstavljati čin ugrožavanja lica najčešće je realizovana kao:

1. slaganje sa sagovornikovom samoponižavajućom izjavom – neublaženo ili ublaženo
2. slaganje putem iskazivanja ironičnog stava – sa intenzifikacijom ili bez nje

3. slaganje praćeno iznenadnom promenom teme.

1. Slaganje sa sagovornikovom samoponižavajućom izjavom

Kao što je upravo navedeno, ovakav vid slaganja, koji je u američkim dijalozima uoćen 12 puta, a u srpskim 10, može biti:

a. **neublažen** (eng. *unmitigated*), i to u obliku:

aa) kratkog direktnog nepoželjnog odgovora, obično iskazanog jednom rećju, kao u sledećim dijalozima:

414) A5: B+, M0

Marco: I guess I better go.

Rose: **Yeah.**

415) S1: B+, M+

Simon: Ima li još nešto?

Sveta: Tvoj sin...

Simon: Šta? Ne lići na mene?

Sveta: **Ne.**

ab) dućeg, pojaćanog slaganja, često dodatno potvrćenog ponavljanjem, dodatnim objašnjenjem kao intenzifikacijom, ili nepoželjnom pretpostavkom:

416) A5: B+

Rose: Oh, no, no, no, no, no. It's not you. It's me.

Marco: **You're right, Rose. It is you.**

(pojaćano nepoželjno slaganje)

417) A2: B-, M-

Thurston: *You seem the sort of person who confuses the two.*

Donnie: **That's right! That's the first time you've been right! I confuse the two, and I don't care!**

(pojaćano nepoželjno slaganje – samoponižavajuća izjava kao objektivno objašnjenje nepoželjnog slaganja)¹⁰³

~ ~ ~ ~ ~

---

¹⁰³ Primer 417 (na engleskom) i 425 (na srpskom) su unekoliko drugaćiji od ostalih u kategoriji 1, pošto u ovim dijalozima odgovori predstavljaju samoponižavajuće izjave kojima se potvrćuje prvobitna sagovornikova ponižavajuća namera prema drugom. Bez obzira na ovo, sa taćke gledišta samoućivosti, koja je razmotrena u odeljku 2.2.1.2., ovakvi iskazi klasifikuju se kao ćin ugroćavanja lica (u prvoj izjavi sagovornikovog, a u drugoj svog) i spadaju u grupu reakcija nepoželjnog slaganja.

418) S3: B+

Stanislav: Ja sam klinac.

Anica: *Jesi klinac.*

(pojačano nepoželjno slaganje)

419) S4: B+

Viktor (svojom nepažnjom povređuje sopstveno dete): U, jebote... Beba... U, jebote... Beba... Jaoooj... Krv... Jao, jebote! Jebote, krv! Jebote, šta da radim?! Jebote...

Filomen: *A šta ako je povredio kičmu, može i da umre.*

(nepoželjna objektivna pretpostavka)

- b. **ublažen** (eng. *mitigated*), kad se primenjuju sredstva za ublažavanje koja su navedena i detaljno obrazložena u odeljku 3.1.1.2.1., bez obzira na činjenicu što su se tamo odnosila na primere ublaženog neslaganja. Naime, ispostavlja se da su sredstva za ublažavanje slaganja sa sagovornikovom samoponižavajućom izjavom slična onima koja uvode Locher (2004) i Panić Kavgić (2010, 2013c), jer se sva odnose na nepoželjne odgovore, odnosno, preferentne strukture istovetne orijentacije. Ono što je najčešće uočeno kao sredstvo za ublažavanje ugrožavanja lica sagovornika u primerima nepoželjnog slaganja u analiziranim američkim filmskim dijalozima jeste upotreba internog modifikatora – oslabljivača, u dijalozima 420 i 421 i deljenje sopstvene odgovornosti sa sagovornikom (422) ili sagovornikove odgovornosti sa trećom osobom (424), dok je to u dijalozima na srpskom davanje objektivnih objašnjenja i razloga, kao u primerima 423 i 425:

420) A1: B+, M+

Meredith: I don't deal with passion well.

(samoponižavajuća izjava)

Trent: *Maybe you don't like that loss of control. You prefer to be the director, telling everyone what to do.*

(ublažavanje intenziteta nepoželjnog slaganja, praćeno objektivnim objašnjenjem)

421) A1: B+, M+

Meredith: It's pretty painfully obvious, isn't it?

(samoponižavajuća izjava)

Trent: *Somewhat painful, yes.*

(ublažavanje intenziteta nepoželjnog slaganja)

422) A5: B+, M0

Marco: Hey, I just thought we could have a good time.

Rose: *Yeah, me too, but...*

(deljenje odgovornosti sa sagovornikom)

~ ~ ~ ~ ~

423) S2: B+, M-

Bane: Postoje neka mesta koja jednostavno nemaju sreće. Tako i ova kafana.

(samoponižavajuća izjava)

Nikola: *Nemaš sreće, zato što nemaš prozor.*

(objektivno objašnjenje nepoželjnog slaganja)

424) S5: B+

Stefan: Znaš mene, uvek kasnim.

(samoponižavajuća izjava)

Biljana: *Uvek ste kasnili obojica, 'ajde, briši!*

(deljenje sagovornikove odgovornosti sa trećom osobom)

425) S3: B+

Zoran: Ti nisi normalna.

(ponižavajuća izjava)

Anica: *Nisam, kad sam se udala za govvara.*

(samoponižavajuća izjava kao objektivno objašnjenje nepoželjnog slaganja)

2. Slaganje putem iskazivanja ironičnog stava

Analizom dijaloga u svih deset filmskih transkripata ispostavilo se da je ovo najčešća strategija nepoželjnog slaganja sa sagovornikom, kako u američkim (25 primera), tako i u srpskim (20 primera) ostvarenjima. Iskazivanje slaganja kroz ironičan stav prema sagovorniku spadalo bi u okvire pojma neučtivosti, kako ga vidi Culpeper (1996: 356–357), i to kao jedna od njegove četiri suprastrategije neučtivosti, koje služe da bi se ugrozilo lice sagovornika (videti odeljak 2.2.1.2.). Postavivši sarkazam ili, kako je takođe naziva, podrugljivu učtivost, nasuprot suprastrategije indirektnosti Brown i Levinsona (1987), ovaj autor smatra da se ona javlja kad se „čin ugrožavanja sagovornikovog lica sprovodi strategijama učtivosti koje su očigledno neiskrene, te tako

ostaju samo na nivou površinskih realizacija“ (Culpeper 1996: 356)¹⁰⁴. Culpeper ovakav stav smatra bliskim Leechovom viđenju ironije, odnosno, njegovom **principu ironije** (eng. *Irony Principle*), koji glasi: „Ako morate da uvredite sagovornika, barem to učinite na način koji nije u direktnoj koliziji sa principom učtivosti, već primaocu omogućava da do uvredljive poruke vašeg iskaza stigne na indirektan način, pomoću implikature” (Leech 1983: 82)¹⁰⁵. U svom daljem razmatranju, Leech se vraća na ovu postavku i kaže “da smo ironični na nečiji račun, ponižavajući druge učtivošću koja je očigledno neiskrena i služi kao zamena za neučtivost“ (1983: 142). I Brown i Levinson (1987) spominju ironiju kao jednu od mogućih izlaznih strategija indirektno učtivosti, o čemu detaljno piše Alba Juez (1995). Inače, na ovom mestu treba istaći da Culpeper radije upotrebljava termin ‘sarkazam’ nego ‘ironiju’, pošto smatra da se ironija može koristiti i u poželjne svrhe, kao sredstvo zabave ili za postizanje komičnog efekta. Međutim, važno je razjasniti da Leech pod ovim terminom podrazumeva uvredljivu ironiju i ironične postupke koji ne dovode do efekta zabave i uživanja. U ovom radu će se referentnim smatrati upravo Leechov termin i pojam ironije kao primer društveno nepoželjnog verbalnog ponašanja, a pod sarkazmom će se podrazumevati samo njene grublje i neučtivije manifestacije, koje još otvorenije ugrožavaju lice sagovornika.

Bez obzira na to da li se ironično ili sarkastično slaganje smatra strategijom neučtivosti, kako je vidi Culpeper, ili, pak, zamenom za neučtivost, što je mišljenje koje zastupa Leech, u primerima koji slede jasno je da slaganje sagovornika „zaobilazi učtivost” (Leech 1983: 142). Isto tako, važno je podsetiti se, što je slučaj u primeru 426, da se indirektnošću, osim što je inače sredstvo za izražavanje većeg stepena učtivosti (Brown i Levinson 1987), usled prenošenja ironične poruke, ovde postiže efekat koji se

---

¹⁰⁴ “...the FTA is performed with the use of politeness strategies that are obviously insincere, and thus remain surface realisations.”

¹⁰⁵ “If you must cause offence, at least do so in a way which doesn’t overtly conflict with the PP, but allows the hearer to arrive at the offensive point of your remark indirectly, by way of an implicature.”

povezuje sa suprotnim krajem skale učtivosti dva spomenuta autora – krajnje direktnim iskazom koji je smatra najneučtivijom strategijom. Ovo je paradoks koji je već prokomentarisano u Panić Kavgić (2012). Slede odabrani primeri nepoželjnog slaganja putem iskazivanja ironičnog stava prema sagovornikovom mišljenju:

426) A4: B+, M0

Anthony: You're saying there's a Chinaman under this truck?

Peter: ***What part don't you understand?***

427) A4: B+, M0

Anthony: Man! This is so completely fucked up.

Peter: ***Oh, really? No shit!***

428) A4: B+, M0

Christine: The closest you ever came to being black, Cameron, was watching "The Cosby Show".

Cameron: ***At least I wasn't watching it with the rest of the equestrian team.***

429) A2: B-, M+

Donnie: No, I mean, I'm telling you. I have love.

Thurston: ***Yes, and I'm listening avidly, fella.***

430) A2: B-, M+

Dečak reper: I'm a rapper.

Jim: ***You're a rapper...***

431) A3: B-

Gene: Let me guess, prep school, yacht club, trips to Europe in the summer, does that sound about right?

Troy: ***Lots of silver spoons.***

432) A5: B0, M0

Debbie: Absolutely. We're listed. We're the only Gidecki in Hartford.

Rose: ***I bet.***

433) A5: B+, M0

Mike: Yeah, but all these guys want is to take you to bed.

Nina: ***So some of them try. So what?*** You have to trust me.

434) A3: B0, M-

Gene: Yeah, go to your desk and do some work there while you're at it, instead of poking your nose in other people's business, you pathetic loser!

Mickey: *Yeah, I'm a loser. That's right, Gene. I had a good teacher. Actually, I learnt a few things from you. [...]*

435) A5: B-, M-

Jules: Do I have to go through this?

Dr Batiste: If you want to leave, yes.

Jules: *All right. Fine. I'll play this game.*

436) A5: B-, M0

Charlie: You're an attractive lady who forgot her hat, and your ears are very cold.

Rose: *Bingo.*

~ ~ ~ ~ ~

437) S2: B0, M+

Bolničar: Doktore, baba stalno krvari...

Doktor: *Znam da krvari, mora da krvari, otvorena joj je glava. Nema nekog razloga da se tuširaš sa osamdeset godina.*

438) S2: B+, M0

Bane: Znam svakog ko prolazi i vi znate svakog. Nema razloga da zbog vas rušim zid uopšte.

Mira: *Da, zato ti niko i ne dolazi ovde... Mislim, niko ne zna kako izgleda.*

439) S3: B+, M0

Anica: Nemaš nijednu moju fotografiju.

Milutin: *Šta će mi, kad imam tebe uživo?*

440) S1: B-, M+

Marija: Vas treba zatvoriti.

Simon: *Da, među vaše noge.*

Slaganje obojeno ironijom neretko je pojačano, kada nepoželjan sagovornikov odgovor sadrži intenzifikator, koji je u primerima 441–447 podvučen, dok je u dijalozima 443, 444, 446 i 447 to učinjeno i u polaznom iskazu ukoliko on sadrži konkretan izraz koji je kasnije intenzifikovan, da bi se naglasio efekat pojačavanja značenja.

441) A2: B-, M+

Donnie: I have love.

Thurston: *A very chatty kind. Indeed you do.*

442) A2: B0, M+

Donnie: I paid you back.

Solomon: Two years, two years later and from your paycheque! I never charged interest!

443) A1: B-, M0

Joan: You were paying attention.

Keenan: Everyone in this club was paying attention.

444) A1: B0, M0

Keenan: There are some things about me that you don't know.

Joan: I don't know anything about you.

445) A1: B0, M0

Joan: Good memory.

Keenan: My mind has an endless capacity for useless information.

446) A5: B+, M0

Mike: That's because I love you so much, though.

Nina: Too much.

~ ~ ~ ~ ~

447) S4: B0, M+

Zorka Rajić: Pa, ne znam...

Rajko Zorić: Ništa ti ne znaš, Zorka. Ništa ti ne znaš! Ništa... Samo znaš ono što jave na televiziji, a? Je l' da?

3. Slaganje praćeno iznenadnom promenom teme

Iznenadna i neočekivana promena teme nakon početnog ironičnog ili neutralnog slaganja obično znači da slaganje nije bilo iskreno, tj. da nameravana poruka sagovorniku nije bila da se govornik slaže, ili, pak, da je ono bilo ironično, što bi predstavljalo kombinaciju ove i prethodne strategije.

448) A4: B+, M+

Jean: Do not patronize me. I want the locks changed again in the morning.

Rick: It's okay. Just go to bed.

449) A4: B-, M+

Peter: No, really. I'm startin' to understand it. Wrote me a country song myself yesterday.

Hansen: I'll bet you did. So what was goin' on in the Valley tonight?

450) A4: B+, M0

Ria: If I was your father, I'd kick your fucking ass.

Graham: *Okay. I was raised badly. Why don't you take your clothes off, get back into bed and teach me a lesson?*

451) A2: B0/B+

Jimmy Gator: I won't call you a slut, or something.

Claudia: *Yeah, yeah, right. What are you doing here?*

~ ~ ~ ~ ~

452) S3: B+, M0

Stanislav: Onda si dotrčala i grunula kutlačom po licu.

Anica: *Pa, dobro, al' sam ga posle vozila u hitnu.*¹⁰⁶

3.1.2.2.2. Nepoželjno slaganje kao kršenje maksime skromnosti

Slaganje kao pretnja sagovornikovom licu znatno je češće u analiziranim dijalozima nego slučajevi kršenja Leechove (1983) maksime skromnosti, kao jedne od maksima u okviru njegovog već opisanog principa učtivosti: u filmskim transkriptima na engleskom jeziku uočeno je svega 10 ovakvih primera, a na srpskom 12, što ukupno čini manje od 10% pronađenih slučajeva nepoželjnog slaganja u deset analiziranih ostvarenja. Maksima skromnosti, valja podsetiti, sastoji se od dve podmaksime: 'minimizujte hvaljenje sebe' (eng. *minimize praise of self*) i 'maksimizujte omalovažavanje sebe' (eng. *maximize dispraise of self*).

Na ovom mestu treba se, međutim osvrnuti na još jedan fenomen koji igra važnu ulogu u ovoj vrsta slaganja – samoučtivost, kako je shvata Chen (2001), što je obrazloženo u pregledu različitih razmatranja učtivosti, u odeljku 2.2.1.2. Pošto je težište ovog dela razmatranja na Leechovoj maksimi skromnosti, valjalo bi obratiti pažnju na Chenovo shvatanje jedne od izlaznih strategija ublažavanja čina ugrožavanja sopstvenog lica – 'budi skroman', koja se, u svetlu samoučtivosti, koristi „kad govornik odluči da je u

---

¹⁰⁶ Ovde je, između ostalog, u pitanju i čin spasavanja sopstvenog lica, razmotren u okviru Chenovog koncepta samoučtivosti.

konkretnoj situaciji skromnost najbolja opcija da doprinese svom licu” (Chen 2001: 100)¹⁰⁷. To, međutim, nije uvek slučaj, pošto se govornici često opredeljuju za hvalisanje umesto skromnosti (kao u dijalozima 453 i 454) jer smatraju da je u određenoj situaciji to najbolji način da postignu svoje ciljeve i sačuvaju neokrnjenom svoju predstavu o sebi, pa i po cenu društveno nepoželjnog ponašanja u vidu samopohvale ili hvalisanja:

453) A2: B0, M-

Solomon: I put your name up on a fucking billboard. I put you in my store. My salesman. My fucking representation of “Solomon Solomon Electronic”. The Quiz Kid Donnie Smith from the game show.

Donnie: *I lent you my celebrity, my name! Exactly!*

454) S4: B0, M+

Marna: Niko nije bolji od tebe, maco.

Milko: *To je tačno...*

3.1.2.2.3. Prividno nepoželjno slaganje

U kategoriju koja je u ovom radu nazvana **prividnim slaganjem** (eng. *apparent agreement*), a koja po mnogim karakteristikama liči na ono što se u Spencer-Oatey (2008b: 24, prema Beebe i Takahashi 1989) naziva **površinskim ili početnim slaganjem** (eng. *token disagreement*)¹⁰⁸, spadaju slučajevi koji su formulisani kao iskazi slaganja, dok, u stvari, pragmatički posmatrano, predstavljaju reakcije kojima se ispoljava neslaganje sa sagovornikovim stavom. Ovakve pojedinačne govorne činove odlikuje lokucija tipična za slaganje, ali njihova ilokuciona snaga ukazuje na neslaganje, te stoga ovde obeležavaju kao primeri prividnog slaganja. Ono što ih, tipično, karakteriše u

---

¹⁰⁷ “...when the speaker decides that, in the given situation, modesty is the best alternative to enhance their face.”

¹⁰⁸ Razlika između pojma ‘prividnog slaganja’, koje se uvodi u ovom radu, i površinskog slaganja kao tipa neslaganja, koje spominju Beebe i Takahashi (1989), jeste da potonje obuhvata i granične slučajeve koji potpadaju pod primenu takozvane strategije ‘da, ali’ (prema Kothoff 1993), koji su u ovoj disertaciji (ne sporeći da je sasvim legitimno smatrati ih i slučajevima neslaganja) svrstani u kategoriju oslabljenog slaganja sa sagovornikom. Autorka ove disertacije, dakle, smatra da primeri strategije ‘da, ali’ ne spadaju u grupu prividnog slaganja kao vrste neslaganja, već slaganja slabijeg intenziteta. O ovakvim primerima u analiziranim filmskim dijalozima više je reči bilo u odeljku 3.1.2.1.3.

odnosu na druge do sada opisane verbalne reakcije jeste kratko početno slaganje koje može da zavara sagovornika (podvučeno u primerima 457, 460, 462–464), dok nastavak iskaza razotkriva pravu prirodu ovakve reakcije.

455) A4: B+, M0

Daniel: When I was five, this fairy came into my room one night.

Lara: ***Right.***

456) A1: B+, M0

Paul: And... Well, Wendy was a big help.

Hannah: ***Oh, I'll bet.***

457) A3: B0, M+

Wade: I'm glad we ran into each other. It must've been fate.

Gene: ***Yeah, right.***

458) A5: B-, M+

Jules: Look, you can't just keep me here.

Medicinska sestra Stein: ***I can't, but he can.***

459) A2: B+, M-

Rose: No, I think you know.

Jimmy Gator: ***Maybe... I don't.***

460) A2: B-, M+

Dečak reper: Now, that shit will help you solve the case.

Jim: ***Okay, whatever that meant. I'm sure it's real helpful, Ice-T.***

461) A1: B+, M0

Keenan: Well, it can only be once for me.

Joan: ***You're sweet to believe things so absolutely... but you're also full of shit. You can love again.***

~ ~ ~ ~ ~

462) S4: B+, M+

Natalija: Napravi mi dete...

Ciril: ***Jeste, pa da ne znam posle ko je otac.***

463) S5: B0, M-

Anica: Sedi, sedi. Popićemo kafu, onda ideš kući.

Marko: ***Kafu hoću, kući neću.***

464) S5: B0, M+

Marko: Da. Nemam dokaze za to, ali znam, sto posto sam. Siguran sam... Pa nemam veze sa njima!

Anica: ***Da, da! To pomisli svako u tim godinama. U nekom trenutku.***

Poslednji primer predstavlja ilustraciju onog što Kothoff (1993) u svom razmatranju preferentne strukture neslaganja naziva **suprotnim stanovištem** (eng. *counteractivity*). Naime, u slučajevima u kojima se sagovornik tokom dužeg niza obostranih reakcija neslaganja uporno drži svog stava, što Kothoff smatra poželjnom preferentnom strukturom, naizgled pojačano slaganje poprima funkciju sasvim suprotnu od one koju bi inače imalo – ono predstavlja uvertiru u odlučno neslaganje. Ovakve primere karakterišu početni „iskazi kojima se izražava pojačano slaganje, pri čemu poprimaju suprotstavljeno značenje u kontekstima neslaganja. Forme slaganja kao što su *it's all very well* obično se nazivaju suprotnim stanovištem. One u potpunosti gube svoja semantička obeležja slaganja u kontekstu rasprave“ (Kothoff 1993: 204)¹⁰⁹.

3.1.2.2.4. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje rezultata

Na kraju ovog odeljka, još jednom se valja podsetiti da je u odabranim transkriptima, na oba jezika, uočeno otprilike trostruko više verbalnih reakcija neslaganja nego slaganja sa sagovornikom. Takođe, kao što je već napomenuto, najverovatniji razlog za ovakvu nesrazmeru jeste činjenica da neslaganje, kao primer dijaloga konflikta, predstavlja moćan pokretački mehanizam u dramskom diskursu (Culpeper 1996, Katnić Bakaršić 2003). Utoliko bi nepoželjno slaganje, za razliku od češćeg slučaja poželjnog slaganja, koje je prikazano u odeljku 3.1.2.1., takođe predstavljalo uspešno dramsko pokretačko sredstvo jer, kao nepoželjan odgovor, dovodi do razvoja konfliktne situacije.

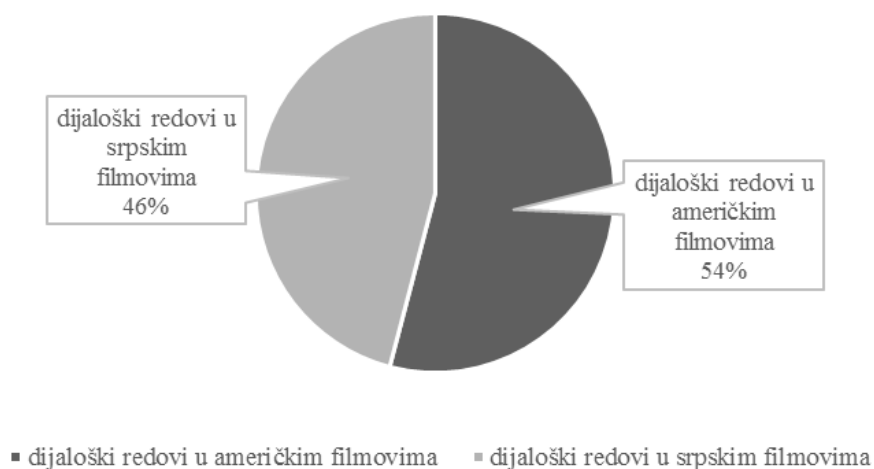
---

¹⁰⁹ “[...] strong positive evaluations, receiving the meaning of contradiction in the context of controversy. Assent forms like *it's all very well* are conventionally known as counteractivities. They have completely lost their supportive semantics when uttered in a dispute context.”

Među analiziranim dijalozima slaganja u ovom radu, približno jedna četvrtina predstavlja primere nepoželjnog slaganja. Još jednom treba naglasiti da u njih ne spadaju slučajevi ovde ustanovljene kategorije prividnog slaganja, pošto je u prethodnom toku razmatranja konstatovano da oni, u suštini, predstavljaju primere neslaganja. Podsećanja radi, najveći broj dijaloga u kojima verbalna reakcija predstavlja nepoželjno slaganje, čak 39 od ukupno 61, jesu oni kojima se izražava ironičan stav prema sagovornikovom mišljenju, pri čemu takav ironičan iskaz može biti slabijeg ili jačeg intenziteta, ili je, pak, praćen naglom promenom teme razgovora. Još 16 iskaza nepoželjnog slaganja obuhvata slučajeve ublaženog ili neublaženog slaganja sa sagovornikovim samoponižavajućim stavom. Konačno, manje od desetine svih uočenih reakcija ovog tipa (6 primera), predstavlja kršenje Leechove maksime skromnosti.

Ako se u obzir uzme komparativni aspekt između dve grupe dijaloga, na dva jezika, u dve analizirane kulture, pri čemu je *tertium comparationis* komunikativna funkcija iskaza kao nepoželjnog slaganja, tj. namera govornika da se složi sa sagovornikovim stavom kad to nije očekivano i poželjno, dolazi se do sledećeg zaključka: radi se o jedinom uporedno analiziranom aspektu slaganja i neslaganja u ovom radu gde nisu primećene značajnije razlike, kako po pitanju načinâ na koje se ovakvo jezičko reagovanje iskazuje, tako ni po pitanju brojnosti i učestalosti primera. Ukupno je, kao što je spomenuto, zabeležen 61 dijaloški red nepoželjnog slaganja, pri čemu je odnos između primera na engleskom i srpskom 33 : 28 (Grafikon 5).

nepoželjno slaganje

Grafikon 5: Nepoželjno slaganje sa sagovornikom u analiziranom jezičkom materijalu

Uočeno je da u dijalozima na oba jezika ovakvo verbalno ponašanje veoma često prouzrokuje dalju samoodbrambenu reakciju sagovornika čije je lice ugroženo, što dokazuje da se, kao što je upravo obrazloženo, radi o pokretačkom mehanizmu u dramskom diskursu. Jedina, iako nevelika, razlika između strategija izražavanja nepoželjnog slaganja jeste nešto češće narušavanje maksime skromnosti u dijalozima na srpskom (4 srpska naspram 2 američka primera).

U sledećem odeljku biće sumirane istosti, sličnosti i razlike između tendencija neslaganja i slaganja u analiziranim primerima na engleskom i srpskom jeziku, koje će zatim biti sagledane u širim jezičkim i kulturološkim okvirima. Na kraju će biti dat i kratak osvrt na uočeni uticaj parametara stepena bliskosti i relativne moći među sagovornicima.

3.1.3. Istosti, sličnosti i razlike između tendencija neslaganja i slaganja na engleskom i srpskom jeziku – jezički i kulturološki okviri¹¹⁰

Rezultati analize dijaloga slaganja i neslaganja sa sagovornikom pokazuju da filmski likovi u američkim ostvarenjima pokazuju više izraženu opštu tendenciju da, koliko je to u njihovoj moći, ugone sagovorniku, odnosno, da pokušaju da sačuvaju sagovornikovo lice, i to tako što, kad je to moguće, ublažavaju ili, čak, skrivaju svoje prave namere koje bi mogle da ugroze sagovornikovu predstavu o sebi. Najveća uočena nesrazmera jeste u broju primera ublaženog nepoželjnog neslaganja sa sagovornikom u američkim i srpskim filmovima, a taj odnos, kako je rečeno, skoro je 3:1. Kao što je uočeno u Panić Kavgić (2013c: 455), davanje objektivnih razloga za neslaganje, postavljanje pitanja umesto direktnog neslaganja, upotreba diskursnih ograda i diskursnih markera, modalnih glagola za ublažavanje značenja, unutargrupnih i unutarporodičnih identitetskih obeležja i oslovljavanje sagovornika imenom ili nadimkom, promena teme razgovora, podela odgovornosti ili prebacivanje odgovornosti za neslaganje na sagovornika ili treće lice, davanje subjektivnih ili emocionalno obojenih razloga za neslaganje, kao i umanjivanje značaja i posledica prethodnog postupka ili izjave jesu neka od prepoznatljivih obeležja onog što je u ovom radu nazvano stilom uvažavanja sagovornika, što je po pravilu odlika individualističke kulture, a što se naročito odnosi na prve četiri ovde navedenih strategije, koje su u američkim ostvarenjima bile znatno brojnije nego u srpskim. Ovakva kultura odlikuje se višim stepenom indirektnosti u obraćanju, odnosno, ublažavanjem i izbegavanjem direktnosti kad god za to postoje uslovi, te, samim tim, nenametanjem svog mišljenja sagovorniku na otvoren i eksplicitan način, u cilju poštovanja tuđeg prava na različitost.

---

¹¹⁰ Ovaj odeljak, u proširenom obliku, predstavlja obuhvatanje uporedno sagledanih jezičkih i kulturoloških aspekata nekoliko, ovde već spomenutih, manje obimnih istraživanja koja su sprovedena u okviru izrade doktorske disertacije, a čiji su preliminarni rezultati, zasnovani na manjem uzorku, objavljeni u Panić Kavgić 2010, 2012, 2013a, 2013b, 2013c i 2014.

S druge strane, posmatranjem odabranog aspekta verbalnog ponašanja likova u srpskim filmovima, čini se da je manje izražena potreba da se ugodni sagovorniku i da se prikriju prave namere. U verbalnim reakcijama neslaganja uočeno je manje sredstava za ublažavanje i, kako u apsolutnim tako i u relativnim razmerama (odnosno, srazmerno dužini izgovorenog teksta) više primera direktnijeg neslaganja. Kao prvo, umanjivanje značaja i posledica prethodnog postupka ili izjave, kao novoustanovljena kategorija u ovom radu, iako veoma malobrojna (ukupno 10 primera), uočena je skoro isključivo u srpskim ostvarenjima, u primerima kao što su *Nema veze*, *Nije važno*, *Pegla se*, *Šta je bilo – bilo je*. Jedina upadljivo češće uočena široko zastupljena strategija ublaženog neslaganja – davanje emocionalno obojenih razloga – spadala bi pod opšte odlike već spomenutog mediteranskog i srednjoevropskog kulturnog obrasca, koji se, između ostalog, odlikuje i nešto višim stepenom impulsivnosti i sklonosti da se u objašnjenjima češće polazi od lične tačke gledišta, a ređe od objektivnih okolnosti. Kao što je spomenuto i primerima potkrepljeno u odeljku 3.1.1.2.2., ovakvo impulsivno ponašanje često rezultira napadom na sagovornikovu ličnost, umesto da neslaganje bude usmereno na njegov stav. Vraćajući se na strategije za ublažavanje neslaganja, u ovaj model bi se uklapale i treća i druga strategija po brojnosti – deljenje odgovornosti ili prebacivanje odgovornosti sa sebe na druge, kao i upotreba unutargrupnih i unutarporodičnih identitetskih obeležja i oslovljavanje sagovornika nadimkom, što je, pak, jedno od glavnih obeležja integrativne kulture i uglavnom je vezano za direktnije iskaze. Takva učtivost temelji se na naglašavanju sličnosti među sagovornicima, izazivanju emocionalnih reakcija koje bude osećaj solidarnosti i empatije, stremljenju istim ili zajedničkim ciljevima, te osećaju pripadnosti, ili zajedničke želje za pripadnošću, istom društvenom miljeu.

Kad je u pitanju slaganje sa sagovornikom kao vid pozitivno obeleženog verbalnog ponašanja, u odeljku 3.1.2.1. zaključeno je da je u analiziranim dijalozima na

srpskom jeziku, u kojima je, inače, primećeno vidno manje primera slaganja, uočena tendencija da slaganje, ako ga ima, bude izraženo na jasan i direktan način. U američkim filmovima je, pak, srazmerno ukupnom broju primera poželjnog slaganja, pronađen veći broj slučajeva ublaženog slaganja realizovanog strategijom ‘da, ali’. Ovakvo pseudoslaganje daje indicije da se, u stvari, radi o skrivenom, ublaženom neslaganju, početno zamaskiranom kao slaganje, da bi se što više ublažile potencijalno negativne posledice po lice sagovornika. Nadalje, valja podsetiti da su slučajevi verbalne pozadinske podrške, koja je u ovoj disertaciji smatrana specifičnom podvrstom poželjnog slaganja, petostruko brojniji u američkim ostvarenjima i da to, kao što je već rečeno, s velikom verovatnoćom ukazuje na stil uvažavanja sagovornika, iako bi, površinski posmatrano, pre ukazivalo na aktivno učešće u razgovoru. Naime, sagovornik učestvuje u govornikovom izlaganju utoliko što čestim, ali ne uvek i suštinskim, slaganjem potvrđuje njegove stavove. Međutim, i pored ovog neporecivog elementa integrativne učtivosti, koji posebno naglašava Holmes (1995: 25), verbalna pozadinska podrška u analiziranim dijalozima pre svega ima za cilj da ukaže na pravo drugog da iznese svoj stav, na podsećanje da je taj stav uvažen od strane slušaoca, i, ponekad, na podsticanje da se nastavi sa daljim izlaganjem, što su obeležja individualističke učtivosti.

Slaganje kao nepoželjna reakcija sagovornika, valja podsetiti, jedino je analizirano polje gde nisu uočene značajnije razlike među strategijama u dva jezika. Ipak, ređe kršenje Leechove maksime skromnosti u dijalozima iz američkih filmova kad je u pitanju ovaj vid slaganja u skladu je sa uočenim trendom američke etike nehvaljenja sebe i hvaljenja drugog, o čijoj će diskutabilnoj autentičnosti i mogućim skrivenim namerama govornika više reči biti u nastavku teksta u ovom odeljku.

Ukupno posmatrano, i slaganje i neslaganje u srpskim dijalozima je direktnije, dok se nepoželjno neslaganje ne izbegava i ne ublažava u meri u kojoj je to primećeno u

primerima iz američkih filmova. Čini se da je, stoga, izraženija potreba za postizanjem što višeg stepena pragmatičke jasnosti (o kojoj je više reči bilo u odeljku 2.3.6.), i po cenu toga da iskaz, usled svoje direktnosti, bude napadniji i potencijalno opasniji po sagovornikovo lice. Ovde, međutim, valja podsetiti na jednu od ključnih, na početku navedenih, postulata svih relevantnih teorijskih pogleda na koncept učtivosti. Naime, da li je iskaz napadan i da li ugrožava lice sagovornika u najvećoj meri procenjuje sam sagovornik jer iskaz, samo po sebi, vrlo retko može biti okarakterisan kao učtiv ili neučtiv. Drugim rečima, činovi slaganja i neslaganja, kako je već rečeno, najčešće se odlikuju relativno niskim stepenom nezavisnosti iskaza od svog jezičkog i nejezičkog okruženja, naročito u svetlu preferentne strukture poželjnosti ili nepoželjnosti u datom kontekstu, kao presudnog kriterijuma za klasifikaciju primera u ovom radu. U zavisnosti od svog odnosa sa drugom osobom i od kulturoloških i društvenih normi svog okruženja, sagovornik je taj koji iskaz slaganja ili neslaganja percipira kao učtiv ili neučtiv, odnosno, kao prihvatljiv (poželjan) ili neprihvatljiv (nepoželjan), što je, pokazalo se, terminološki i pojmovno bolje određenje od prethodnog, a o čemu će više reči biti u daljem tekstu ovog odeljka.

Što se tiče transakcijske i interakcijske makrofunkcije, čini se da su one u dve grupe dijaloga realizovane na donekle različite načine. Naime, prenošenje sadržaja (te stoga i postizanje većeg stepena kooperativnosti i pragmatičke jasnosti) preovlađujući je cilj znatnog broja analiziranih primera na srpskom. Imajući u vidu činjenicu da je transakcijska funkcija svakako značajna i u dijalozima na engleskom, stiče se utisak da je interakcijska komponenta ipak često nadjačava, odnosno, da se u cilju očuvanja sagovornikovog lica ne iznosi ceo sadržaj ili se, pak, on predstavlja u zavijenoj formi. Ovde, međutim, valja biti oprezan, pošto se jače delovanje interakcijske funkcije po pravilu ogleda u postizanju solidarnosti i društvene kohezije, što pokazuju i rezultati do

kojih dolazi Holmes (1995), čije istraživanje pokazuje da su žene sklonije društvenoj, interakcijskoj komponenti, upravo jer im je stalo do očuvanja i unapređivanja bliskih i skladnih međuljudskih odnosa. Međutim, interakcijska funkcija može imati i svoju drugu stranu – umesto solidarnosti, njome se mogu naglašavati poštovanje i distanciranje, kada se sadržaj iskaza donekle zapostavlja na račun očuvanja forme kojom se omogućuje očuvanje individualističkog lica sagovornika, što pokazuju i rezultati analize u ovom radu.

Sa donošenjem bilo kakvih dalekosežnih zaključaka po pitanju učtivosti u dve, kroz izabrane filmove posmatrane, kulture, valja, međutim, biti veoma oprezan. Kao što je u ovoj studiji već više puta bilo istaknuto, naročito u teorijskim okvirima koji se ne slažu s Browninim i Levinsonovim (1987) postavkama, sama inidirektnost ne mora nužno da znači i viši stepen učtivosti, i, obrnuto, direktnost sama po sebi nije uvek znak neučtivosti (Blum-Kulka 1987, 2005, Watts, Ide, Ehlich 1992, 2005a, Locher 2004, House i Kasper 1981). U skladu s ovim stanovištem, Perović (2009) dolazi do veoma bitnog zaključka kad je u pitanju razlika između srpskohrvatskog i engleskog jezika: „Razlika između dva jezika nije u pogledu stepena učtivosti, već u pogledu stepena indirektnosti. Govornici srpskohrvatskog, prateći učtive forme svog jezika, vrlo su učtivi, ali su manje indirektni ...“ (2009: 215).

Vraćajući se na odabrane dijaloge, ako se u obzir uzmu rezultati analize primera poželjnog neslaganja, pokazuje se da u dijalozima ne engleskom jeziku postoji veća potreba da se izrazi neslaganje sa sagovornikom ako rezultati i posledice takvog neslaganja idu u prilog upravo sagovorniku. Drugim rečima, kao što je primećeno u Panić Kavgić (2013a), postoji želja da se ugodi sagovorniku, da se dâ kompliment i da se krivica prebaci sa sagovornika na sebe, da bi sagovornik očuvao pozitivnu predstavu o sebi, pri čemu se teži što većem stepenu direktnosti (Janney i Arndt 2005), da bi se takav

cilj što lakše postigao i što jasnije drugom stavio do znanja. U američkom društvu se ovakvo verbalno ponašanje smatra doprinosom razvijanju pozitivnih i društveno prihvatljivih vrednosti, u okviru matrice individualističke kulture, koja, nasuprot integrativističke, podrazumeva pre svega poštovanje ličnosti i potreba pojedinca. Valja, međutim, primetiti da, s etičke tačke gledišta, ostaje diskutabilno da li se, i kada, radi o iskrenoj nameri govornika ili je takvo ponašanje, kako su mnogi skloni da poveruju, samo puka fasada ispod koje se kriju drugi i drugačiji – isključivo pragmatični i oportunistički – ciljevi pojedinca, koji predstavljaju svojevrsno licemerje učesnika u komunikaciji, najbolje označeno metaforom „somotske rukavice koja skriva čeličnu pesnicu“ (eng. *the velvet glove to hide an iron fist*, prema Sell 2000: 216). S druge strane, već komentarisanim kulturološkim razlikama između naše i angloameričke sredine, kada je u pitanju verbalno ispoljavanje učtivosti i stepen direktnosti i indirektnosti iskaza, koje su opisane i objašnjene u Perović (2009), Mišić Ilić (2010) i Panić Kavgić (2010, 2012, 2013b), u slučaju nepoželjnog naspram poželjnog neslaganja, u nešto pojednostavljenijoj formulaciji, moglo bi se dodati sledeće zapažanje:

„ako se u srpskom jeziku s nekim ne slažemo, to ćemo mu i reći (direktnije nego u drugoj analiziranoj kulturi) ako time iskazujemo svoj stav, makar se on i ne sviđao sagovorniku; ako se, pak, ne slažemo samo da bismo udovoljili sagovorniku, to ćemo učiniti ređe (i opet direktnije) nego što to čine pripadnici savremene američke kulture“ (Panić Kavgić 2013a: 377).

Još uvek ostajući u okvirima poželjnog neslaganja (naročito iz perspektive samoučtivosti), spasavanje sopstvenog lica ili, ređe, lica treće (bliske) osobe strategijama ‘opravdaj se’ i ‘usprotivi se’ četiri puta je brojnije u dijalozima iz srpskih filmova, što je potpuno u skladu sa do sada razmotrenim tendencijama. Naime, sagovorniku se jasno (no, ne i neučtivo) stavlja na znanje sopstvene namere, čak i ako se to kosi sa Leechovom maksimumom skromnosti.

Ovde je jako važno napomenuti, kao što je zaključeno u Panić Kavgić (2012: 582), da nije uvek lako – a ponekad ni moguće – povući jasnu granicu između individualističkog i integrativnog, direktnog i indirektnog, između ublaženog i neublaženog neslaganja, te, konačno, društveno prihvatljivog i neprihvatljivog verbalnog ponašanja, pa se zato samo uslovno može reći da je neka kultura preovlađujuće individualistička ili integrativna. U pitanju su, dakle, samo tendencije, a ne nedvosmisleno jasne ocene o dominantnoj prirodi nekog društva kao individualističkog ili integrativnog. Još oprezniji valja biti kad se govornici nekog jezika paušalno karakterišu kao pretežno učtivi ili neučtivi; kao što je upravo rečeno, oni pripadaju određenoj kulturi koju u verbalnom izražavanju učtivosti odlikuje stepen direktnosti, a ne stepen učtivosti, različit od neke druge kulture. Drugim rečima, govornici samo pripadaju kulturama koje, kad je u pitanju iskazivanje učtivosti, tolerišu stepen direktnosti koji je, moguće, drugačiji nego u nekoj drugom društvu. Zato je, kako je zaključeno u Panić Kavgić (2012), od ključnog značaja naglasiti da kooperativnost i učtivost prilikom neslaganja sa sagovornikom treba sagledavati uz nužan stepen univerzalno primenjivih generalizacija, ali i sa svešću o ovde već navedenom stavu „da se učtivost mora i može definisati samo u okvirima određene, konkretne, kulture“ (Coulmas 2005: 321, prvobitno 1992).

U svetlu svega navedenog, čini se da je Wattsova (1992, 2003, 2005a, 2005b) pojmovno-terminološka podela na društveno prihvatljivo naspram neprihvatljivog verbalnog ponašanja (eng. *politic vs non-politic verbal behaviour*) adekvatnija od uvrežene podele na učtivo i neučtivo (eng. *polite vs impolite*), što je naročito slučaj u kulturama s direktnijim načinom obraćanja sagovorniku, poput ovde razmatrane srpske, ili, pak, poljske (Wierzbicka 1985), ruske (Larina 2005) ili hebrejske kulture (Blum-Kulka 1987, 2005). Autorka ovog rada smatra, u svetlu dobijenih rezultata, da problem primene dihotomije ‘učtivo naspram neučtivog’, između ostalog, leži u preteranom

isticanju indirektnosti kao vrhunske strategije učtivosti, koju (sada već) tradicionalnija podela Brown i Levinsona pre naglašava, a koja, kako su već mnogi autori pokazali, nije u onolikoj meri univerzalna u kojoj su to ovi autori hteli da predstave. Pre bi se činilo da je ono što je relevantno Ehlichov (2005) koncept ‘društveno konstruisane granice’ unutar koje se odvija najveći obim komunikacije u jednom društvu, a da samo naglašeni oblici te komunikacije predstavljaju ono što bismo nedvosmisleno mogli nazvati učtivim (ili, pak, neučtivim) ponašanjem.

Navedene opaske bi mogle da imaju važnije teorijsko-praktične implikacije za dalja istraživanja na poljima učtivosti, preispitivanja predstava o licu i dinamičkim odnosima među sagovornicima u srpskom jeziku. Naime, u srpskim lingvističkim istraživanjima, praktično nema ozbiljnijeg istraživanja, ni jednojezičnog ni komparativnog, koje bi u obzir uzelo, osim tradicionalnog brown-levinsonovskog, novije modele učtivosti, kao što je Wattsov. Bitno je naglasiti da je ovo istraživanje, u smislu dalekosežnijih – društvenih i kulturoloških – implikacija dobijenih rezultata dalo samo izvesne naznake u pogledu uklapanja filmskih dijaloga na srpskom i engleskom jeziku u spomenute kulturološke matrice. I pored ograda da analizirani primeri predstavljaju samo viziju deset scenarista o tome šta i kako govornici treba da kažu u slučaju slaganja ili neslaganja sa sagovornikom, ostaje činjenica da se uočene tendencije u velikoj meri uklapaju u očekivane obrasce verbalnog ponašanja predstavnika, s jedne strane, srednjoevropskog, istočnoevropskog i mediteranskog (pretežno integrativnog) i s druge, američkog (pretežno individualističkog), modela.

3.1.3.1. Uticaj kontekstualnih parametara: stepen bliskosti i odnosi moći među sagovornicima

Kako je ovo istraživanje po svojoj metodologiji kvalitativno i oslanja se na opise a ne kvantifikaciju podataka koje bi, kao što je objašnjeno u odeljku 2.1., iz mnogo razloga

bilo teško i nezahvalno (iako ne i nemoguće) sagledati u brojčanim i procentualnim okvirima, na ovom mestu će biti dat samo pregled najopštijih tendencija koje su uočene kad su u pitanju spominjani parametri stepena bliskosti i relativnog odnosa moći među sagovornicima. Analiziranje svih mogućih aspekata uticaja ovih činilaca u međusobnoj korelaciji, zahtevalo bi praktično još jednu doktorsku disertaciju, i to uz primenu kvantitativnih i statističkih metoda, jer bi bilo moguće grananje u mnogim pravcima i dobijanje preciznijih kvantifikovanih rezultata. Zato će u ovom kratkom osvrtu biti spomenuto samo nekoliko najuočljivijih tendencija, koje bi, zbog svoje očiglednosti, svakako bile potkrepljene i brojčanim podacima, kad za to ne bi bilo prostornih i tematskih ograničenja.

Što se tiče stepena bliskosti, koji je u proučavanim primerima obeležavan prethodno obrazloženim oznakama B-, B0 i B+, uočeno je relativno poklapanje sa Wolfsoninim bregastim modelom interakcije, prikazanim u odeljku 2.4.3.1. Naime, u dijalozima iz američkih filmova zaista se čini da postoji uočljiva razlika između stepena učtivosti (što se u ovom slučaju u velikoj meri poklapa sa indirektnošću i ublažavanjem neslaganja) na, s jedne strane, dva Wolfsonina pola u podnožju „brega“ i, s druge, na ispupčenom delu. Drugim rečima, sagovornici se najmanje trude u razgovoru s najbližijim poznanicima i članovima najuže porodice (B+), nešto više obraćaju pažnju na učtivost u razgovoru sa potpunim neznancima (B-), dok najviše paze na uvažavanje lica sagovornika u celom spektru ljudskih međuodnosa koji se nalazi između ove dve grupe (B0). Ispupčenje je, međutim, nešto manje, tj. „breg“ je niži u komunikaciji na srpskom jeziku, što je u skladu s prethodno iznetim zapažanjem o društveno prihvatljivom ponašanju kao neobeleženoj normi koja se odnosi na najčešći način obraćanja sagovorniku u dijalozima iz srpskih filmova. Situacija na B+ polu poklapa se sa Wolfsoninim predviđanjima, ali je na B- polu, kao i u američkim dijalozima, uočen nešto

veći stepen učtivosti nego što to ova autorka pretpostavlja. Ovo poslednje zapažanje jedino ne važi u analiziranim slučajevima pogrešne primene društveno uslovljenih deiktičkih izraza. Naime, filmski likovi se nepoznatom sagovorniku nekoliko puta obraćaju sa 'ti', umesto 'vi', što je direktno povezano i sa drugim spomenutim parametrom.

Činilac relativne moći među sagovornicima, u primerima obeležavan vrednostima M-, M0 i M+, usko je povezan sa prethodnim faktorom stepena bliskosti, ali je pokazano da, recimo, u odnosu B+, kada bi se očekivala vrednost M0, to vrlo često nije slučaj, i to u oba analizirana jezika. Ovo samo pokazuje da je moć, kao što je u odeljku 2.4.3.2. i najavljeno, parametar koji je višedimenzionalan i veoma težak za definisanje. Naime, to što je neko u najbliskijim mogućim odnosima sa svojim članovima porodice ili prijateljima, uopšte ne znači da u razgovoru neće doći do ispoljavanja moći jednog govornika nad drugim, i to po raznim osnovama, u zavisnosti od situacije. Promenljiva vrednost parametra M u mnogim od prikazanih situacija, i u američkim i u srpskim scenarijima, dokazuje tezu koju zastupa Locher (2004), o dinamičkoj prirodi međuljudskih odnosa, a naročito o promenljivosti i neuhvatljivosti odnosa moći. Ovo potvrđuje i Wattsovo (1991) viđenje latentnih i novonastalih mreža. Moć, naime, kao što se pokazalo, nije samo rezultat institucionalizovane hijerarhije u društvu, već bilo kakve prevlasti jednog nad drugim govornikom u konkretnoj situaciji, i to takve koja može ograničiti polje delovanja sagovornika i dovesti ga u tešku ili neprijatnu situaciju. Zato je bitno još jednom naglasiti da je u opisanim primerima uočena i potvrđena varijabilna i nestabilna dinamička priroda parametra moći, koji menja svoje vrednosti i unutar inače jasno definisanih i ustaljenih odnosa između dvoje ljudi. Utvrđeno je da su govornici i engleskog i srpskog jezika, uobičajeno, učtiviji ukoliko je njihov dijaloški red obeležen kao M-, odnosno, ako su u podređenom položaju, iako to nije uvek slučaj. Takođe, nije

uočena upadljivija pravilnost u stepenu učtivosti, odnosno, društvene prihvatljivosti ponašanja govornika koji su u poziciji M0 ili M+ prema sagovorniku, te se čini da bi za takve preciznije zaključke bio potreban veći i, možda, koherentniji korpus.

Ovim kratkim osvrtom na najvažnije utiske o parametrima stepena bliskosti i odnosa moći među sagovornicima završava se prva velika potcelina u 3. poglavlju. U odeljku 3.2. biće analizirani titlovani prevodi filmskih dijaloga slaganja i neslaganja sa engleskog jezika na srpski.

3.2. Titlovani prevodi filmskih dijaloga slaganja i neslaganja sa engleskog jezika na srpski¹¹¹

Titlovani prevodi analiziranih dijaloga slaganja i neslaganja sa sagovornikom u pet analiziranih ostvarenja (*Playing by Heart* – srp. *Nekoliko lekcija o ljubavi*, *Magnolia* – srp. *Magnolija*, *Thirteen Conversations about One Thing* – srp. *Šta reći o sreći*, *Crash* – srp. *Fatalna nesreća* i *Noel* – srp. *Noel*) biće sagledani zajedno, na ukupno 91 primeru, jer nisu uočene značajne razlike u tendencijama promena koje nastaju prilikom titlovanog prevođenja ove dve vrste govornih činova, pri čemu je neslaganje po pravilu izazovniji zadatak za prevodioca, jer je često strukturno i semantički složenije. Tamo gde se određene specifičnosti u prevođenju jednog ili drugog čina ipak javljaju, one će biti posebno naglašene. Nekoliko dijaloga je dato dva ili više puta, s ciljem predstavljanja nekolicine različitih pojava koje su uočene na istom jezičkom materijalu, te će takve jedinice svaki put biti numerisane kao zasebni primeri. Ovde još jednom treba ponoviti da cilj analize koja sledi nije dobijanje brojevanih i procentualnih podataka, već ukazivanje na

---

¹¹¹ Ovaj odeljak, u proširenom obliku, predstavlja rezultate istraživanja koje je sprovedeno u okviru izrade doktorske disertacije, a čiji su preliminarni rezultati, zasnovani na manjem uzorku, izloženi na Međunarodnoj konferenciji *Jezici i kulture u vremenu i prostoru 3*, održanoj na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 16. novembra 2013. godine. Ovo izlaganje (Panić Kavgić 2013d) predstavlja deo rada na projektu Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije br. 178002 *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*.

uočene tendencije prilikom titlovanog prevođenja ovog tipa dijaloga sa engleskog jezika na srpski. Isto tako, verodostojnosti radi, valja naglasiti da su pre svega opisani primeri u kojima je došlo do izvesnih promena koje oslikavaju opšte tendencije u prenošenju elemenata učtivosti, što ne znači da nije bilo prevoda, istina znatno manje, koji su u potpunosti zadovoljili sve tehničke, semantičke i pragmatičke kriterijume i u kojima je prevodilac pokazao svoje umeće i snalažljivost u datim uslovima.

U analizu će ovog puta, za razliku od odeljka 3.1., biti uključeni i prvi dijaloški redovi, odnosno iskazi koji su izazvali reakciju slaganja ili neslaganja. Drugim rečima, oni neće, kao što je do sada bio slučaj, samo biti navedeni, već će se u obzir uzeti i manjkavosti u prevodu ovih redova, pošto one u istoj, ako ne i u većoj meri, mogu da utiču na razumevanje čitavog dijaloga od strane srpskog gledaoca kao čitaoca titlovanog prevoda. Tu je veoma bitno naglasiti razliku između, s jedne strane, 'dijaloškog reda' kao termina iz oblasti konverzacione analize, koji je nedefinisane i neograničene dužine i odnosi se na sve što govornik na ekranu izgovori pre sagovornikove reakcije, ili kao reakciju na sagovornikov prethodni dijaloški red i, s druge strane, 'reda titla' kao pojma iz oblasti titlovanja, koji predstavlja pisani vid izgovorenog teksta na ekranu, i koji mora biti određene i strogo ograničene dužine (do 34, odnosno, 40 slovnih znakova, uključujući i razmake). 'Titlovani dijaloški red', pak, predstavlja izvorno usmeni dijaloški red prenesen u jedan ili više titlovanih redova na ekranu.

U predstavljanju primera koji slede, nakon rednog broja primera i već utvrđenih oznaka za pojedinačne američke filmove (A1–A5), simbol **E** će se odnositi na izvorni dijaloški red na engleskom (**E1** na prvi, **E2** na drugi red, itd.), a **S** na njegov titlovani prevod na srpskom jeziku (**S1** na prevod reda **E1**, **S2** na prevod **E2**, itd.). Prvo će biti dato ime lika koji izgovara dijaloški red, uz podsećanje da je detaljan opis osobina svih filmskih likova i njihovih međusobnih odnosa dat u Dodatku na kraju rada. Unutar

dijaloškog reda, polucrnim kurzivom biće istaknuti delovi dijaloga na engleskom koji su promenjeni ili izostavljeni, a koji spadaju u kategoriju koja se upravo razmatra. Ono što je takođe izostavljeno, a spada u neku drugu kategoriju, biće istaknuto tek kad bude reči o toj pojavi. Ceo srpski titlovan prevod biće dat u potamnjenom okviru, ponekad uz isticanje onih delova koji su promenjeni u odnosu na izvorni tekst. Iako će uvek biti navođena oba dijaloška reda, da bi bilo jasno da se radi o slaganju ili neslaganju sa sagovornikom, prevod na srpski biće uglavnom dat samo za onaj red u kojem je došlo do relevantne promene u odnosu na izvorni tekst, a ukoliko je potrebno da se izbegne zabuna u razumevanju toka dijaloga, srpski prevod će biti naveden i u dijaloškim redovima koji nisu predmet analize, i u tom slučaju uokvireno polje neće biti zatamnjeno. Dodatna pojašnjenja biće ponuđena u zagradama, nakon odgovarajućeg dijaloškog reda. Biće ukazano i na neadekvatnu primenu društveno uslovljene deikse, odnosno, na upotrebu zamenice ‘ti’ umesto ‘vi,’ kao markera pogrešno shvaćenog stepena bliskosti među sagovornicima. Autorkin predlog adekvatnijeg rešenja biće ponuđen neposredno nakon prevodiočevog titlovanog prevoda, u fontu kalibri, kurzivno.

Brojevi u zagradi (npr. **35** od 40) označavaju sledeće: prvi, istaknuti, broj odnosi se na slovne znake (uključujući i razmake) autorkinog ponuđenog rešenja, a drugi na potencijalno dozvoljen broj slovnih znakova koji taj titl sme da zauzme na ekranu, u skladu s tehničkim uputstvima i ograničenjima obrazloženim u odeljku 2.6.1. Na primer, ukoliko je predviđeno da se titlovan dijaloški red čita manje od 5–7 sekundi, maksimalno sme da zauzme 74 slovna znaka (dva titlovana reda na ekranu: prvi, kraći – 34 i drugi, duži – 40), sem ako u taj raspon mora da se smesti i sagovornikov red; u tom slučaju prostire se na maksimalno 34, odnosno, 40 znakova, u zavisnosti od pozicije u odnosu na sagovornikov iskaz. Ukoliko čitanje titlovanog dijaloškog reda traje duže od 7 sekundi, može da zauzme najviše 148 slovnih znakova (dva puta 74), ali opet samo ako u tom

rasponu sagovornik ne izgovori ništa. U suprotnom, potencijalni prostor se smanjuje za onoliko koliko zauzima sagovornikov dijaloški red. Ukoliko se predloženi novi prevod uklapa u tu matricu (npr. **20** od 34), dobija oznaku ✓, dok u suprotnom (npr. **80** od 74) biva obeležen znakom ✘. To bi značilo de je autorkino rešenje bolje prema opštim kriterijumima prevođenja i da je uključena i prethodno zanemarena interakcijska komponenta značenja, ali da je takav prevod neostvariv u datim okolnostima. Ukoliko je moguće, autorka nudi još jedan, alternativni, prevod, ne toliko dobar kao prvo predloženo rešenje, ali ipak bliži izvorno izgovorenom tekstu od prevodiočevog titla. Obeležjem ✓ označeni su i retki primeri izvornih prevodilačkih rešenja koja se, i pored postojanja bolje alternative, u datom kontekstu smatraju potpuno prihvatljivim. Ilustracije radi, sledi jedan od primera iz odeljka 3.2.1.1.2., analiziran na upravo opisan način:

25) A4

E1: Fred: *This is gonna sound strange, but* is Jamal seeing a speech coach *or something?*

S1: Uzima li Džamal lekcije iz dikcije?

Predlog: *Verovatno je čudno pitanje, ali ide li Džamal možda na časove dikcije?*
(71 od 74) ✓

E2: Cameron: What do you mean?

U sledećem odeljku biće detaljno prikazane i primerima potkrepljene promene u titlovanom prevodu dijaloga slaganja i neslaganja sa sagovornikom sa engleskog jezika na srpski.

3.2.1. Promene u titlovanom prevodu analiziranih dijaloga: osiromašenje

prevoda

U odabranim dijalozima uočena su dva tipa osiromašenja prevoda, i to:

1) osiromašenje koje bitno ne utiče na prenošenje osnovne poruke, usled:

a) promene u stepenu direktnosti, tj. indirektnosti iskaza

b) izostavljanja izvorno izgovorenih jezičkih jedinica

2) osiromašenje koje može da utiče na prenošenje osnovne poruke.

3.2.1.1. Osiromašenje koje bitno ne utiče na prenošenje osnovne poruke

Ukoliko izvorna poruka nije u znatnijoj meri izmenjena u prevodu, promene koje nastaju više se tiču interakcijske komponente, odnosno, nedostatka izvesnih pokazatelja bilo stepena, bilo načina ispoljavanja učtivosti. Transakcijska, tj. informativna dimenzija dijaloškog reda uglavnom ostaje neokrnjena ili je, pak, očuvana u tolikoj meri da razumevanje osnovne poruke ne bi trebalo da bude dovedeno u pitanje.

3.2.1.1.1. Promene u stepenu direktnosti iskaza

Prvi vid ovakvog osiromašenja, kao što je rečeno, odnosi se na promenu u stepenu direktnosti, tj. indirektnosti iskaza. U titlovanom prevodenju sa engleskog na srpski jezik ona se gotovo po pravilu odvija u smeru od indirektnosti ka direktnosti, i to bilo u prvom dijaloškom redu ili u drugom, tj. replici, ili u oba dijaloška reda, odnosno, i u govornikovoј izjavi i u sagovornikovoј reakciji kojom iskazuje slaganje ili neslaganje. Ovakva promena uslovljena je spomenutim tehničkim ograničenjima titlovanja (indirektan iskaz je redovno duži od direktnog, a titl je po pravilu kraći od izgovorenog iskaza), ali i kulturološkim razlozima, spomenutim u odeljku 3.1.3. Više je, naime, indirektnosti u obraćanju u američkoј nego u srpskoј kulturi, imajući na umu da je indirektnost obeležje pretežno individualistički nastrojenog društva. Mogući dokaz delimične kulturološke uslovljenosti ovakvih promena u prevodu jeste činjenica da se javljaju i u slučajevima kad dolazi do neznatne uštede prostora, odnosno, kad tehnička ograničenja titlovanja ne bi nužno dovela do skraćivanja teksta u prevodu. Tako mnogi

indirektni govorni činovi u prevodu na srpski jezik postaju direktni, kao što je slučaj u primerima 1–6.

Upitni rečenični oblik u funkciji naredbe preveden je kao direktna naredba izražena imperativom, što, u stvari, predstavlja ilokuciju izvornog govornog čina ili, jednostavnije rečeno, poruku koja sadrži „ogoljenu“ nameru govornika. Na ovom mestu nije zgoreg još jednom podsetiti se razmatranja u odeljku 2.4.2.1. i stavova, između ostalih, Wierzbicke (1985), Larine (2005) i Perović (2009). Forma imperativa u slovenskim jezicima, naime, veoma je česta i ovaj glagolski način u međusobnoj komunikaciji znatno se više toleriše u, na primer, poljskom, ruskom ili srpskom jeziku, u odnosu na engleski. Ovom u prilog ide i istraživanje E. Ogriemann (2009), čiji rezultati pokazuju očigledan porast u geografskoj distribuciji imperativnih formi, od zapada ka istoku evropskog kontineta, pri čemu njeni ispitanici imperativne konstrukcije u upitniku koriste na sledeći način: izvorni govornici engleskog jezika – 4%, nemačkog – 5%, poljskog 20% i ruskog – 35% ponuđenih odgovora (Ogriemann 2009: 209).

Isto tako, indirektnost izražena upotrebom hipotetičke kondicionalne konstrukcije u engleskom jeziku u prevodu nestaje razotkrivanjem rezultata i posledica koje proizilaze iz nemogućnosti ostvarenja uslova postavljenog u zavisnoj rečenici, što je uočljivo u primerima 8 i 9. Kao bitno zapažanje, moglo bi se reći da je ovde na snazi nešto radikalnija primena pragmatičkog prevodnog metoda, čiji je cilj, da podsetimo, prenošenje nameravane poruke u datom kontekstu.

Slede primeri promene stepena direktnosti iskaza, od indirektnijem ka direktnijem načinu izražavanja poruke:

1) A4

E1: Peter: No, no, no, no. I'm not laughin' at you, man.

E2: Hansen: I can see that. *Why don't you laugh outside?*

(upitni oblik u funkciji naredbe: *Go laugh outside!*)

S2: Da, vidim. **Smej se ti napolju!** ✓

Predlog: *Da, vidim. A što se ne smeješ napolju?* (38 od 40) ✓

2) A4

E1: Peter: We didn't get any coffee that you didn't want and I didn't order, and that's evidence of racial discrimination? ***Did you notice that our waitress was black?***

(upitni rečenični oblik u funkciji iskaza: *Our waitress was black.*)

S1: Nismo dobili kafu koju nisi hteo, a ja nisam naručio... To je rasna diskriminacija? **Konobarica je bila crkinja.**

Predlog: *Jesi primetio da je konobarica crkinja?* (40 od 40 slovnih znakova) ✓

E2: Anthony: ***And black women don't think in stereotypes?***

(upitni rečenični oblik u funkciji iskaza: *Black women also think in stereoptypes.*)

S2: I one misle stereotipno.

Predlog: *A crkinje ne razmišljaju stereotipno?* (39 od 40 slovnih znakova) ✓

3) A4

E1: Jean: I want the locks changed again in the morning.

E2: Rick: ***You want... Why don't you just go lie down? Have you checked on James?***

(upitni rečenični oblik u funkciji predloga: *You should go lie down. You should check on James.*)

S2: Iđi na spavanje. Pogledala si Džejmsa?

Predlog: *Želiš šta... A što sad ne bi legla?* (35 od 40) ✓

4) A4

E1: Fred: Have you noticed, uh... This is weird for a white guy to say, ***but have you noticed he's talking a lot less black lately?***

(upitni rečenični oblik u funkciji iskaza: *He's talking a lot less black lately.*)

S1: Čudno da to kaže belac, ali sve manje zvuči kao crnac. ✓

Predlog: *Jesi možda primetio... Čudno je da to kaže belac, ali zar ne misliš da sve manje zvuči kao crnac?* (96 od 74) ✗

E2: Cameron: No, I haven't noticed that.

5) A4

E1: Jean: Oh, really? ***And he's not gonna sell our key to one of his gang-banger friends – the moment he is out our door?***

(iskaz intoniran kao pitanje, u funkciji iskaza: *He's gonna sell our key to one of his gang-banger friends the moment he's out our door.*)

S1: Čim izade, prodaće ključeve nekom od prijatelja iz bande. ✓

Predlog: *Je li, stvarno? Misliš da neće odmah prodati ključ nekom od krimosa iz svoje bande?* (84 od 74) ✗

E2: Rick: We've had a tough night. It'd be best if you went upstairs...

6) A5

E1: Rose: You know, I have to say that I – I'm... Well, I just don't feel like I'm really your type.

E2: Marco: ***I think you should let me decide that.***

(izjavni rečenični oblik u funkciji predloga: *You should let me decide that.*)

S2: O tome ja treba da odlučim. ✓

Predlog: *Mislim da tu procenu prepustiš meni.* (36 od 40) ✓

7) A3

E1: Ivory: *Don't you have to assume that the car's velocity remains constant during the deceleration period?*

(upitni rečenični oblik u funkciji iskaza: *I think that the car's velocity remains constant during the deceleration period*)

S1: Pretpostavljate da je brzina konstanta tokom usporavanja? ✗

(direktno pitanje – pogrešan prevod!)

Predlog: *Ne treba da pretpostavimo da srednja brzina ostaje ista tokom usporavanja?* (74 od 74) ✓

E2: Walker: Yes, you're right, the constant in this case is in fact an average.

8) A4

E1: Flanagan: The D.A. wanted me to apologize. He really wanted to be here himself.

E2: Graham: No, he didn't! *If he did his own dirty work, none of us would have jobs.*

S2: Nije! Naš je posao da peremo njegovo prljavo rublje. ✓

Predlog: *Da on radi svoje prljave poslove, mi ne bismo imali radna mesta.*

(65 od 74) ✓

9) A4

E1: Jean: Oh, really? And he's not gonna sell our key to one of his gang-banger friends – the moment he is out our door?

E2: Rick: We've had a tough night. *It'd be* best if you *went* upstairs...

S2: Najbolje je da pođeš gore i...

Predlog: *Imali smo teško večer. Najbolje bi bilo da pođeš gore i...* (55 od 74) ✓

3.2.1.1.2. Izostavljanje jezičkih jedinica s interakcijskom funkcijom

Drugi vid osiromašenja prevoda koji nema ozbiljnije posledica po prenošenje osnovne poruke jeste izostavljanje sledećih jezičkih jedinica:

- **diskursnih markera**, naročito **markera kolebanja** ili **nesigurnosti** (*you know, I mean, well, look, oh, uh, um...*), koji najčešće vrše ulogu sredstva za ublažavanje iskaza (videti odeljak 3.1.1.2.1.)

- **diskursnih ograda** (*maybe, sounds like, I suppose, this is gonna sound strange, but...*), kojima govornik sebe štiti od mogućeg kršenja Griceovih maksima istinitosti, informativnosti, relevantnosti i/ili jasnosti (videti odeljak 3.1.1.2.1.)
- **dozivanja** i **oslovljavanja** (unutargrupnim identitetskim obeležjima – *man, buddy, dawg*; unutarporodičnim markerima bliskosti – *dad, honey, baby*; ličnim imenom, prezimenom ili nadimkom – *Cameron, Dorri*, ili titulom – *Sir, Madam*), što je takođe opisano u odeljku 3.1.1.2.1.
- **pojačivača** ili **oslabljivača** intenziteta iskaza (*quite, a lot of, a hell of, a little...*), koji mogu odigrati dvostruku ulogu, u zavisnosti od konteksta: pojačati ili ublažiti slaganje ili neslaganje
- **performativnih** i **konstativnih** konstrukcija (*I promise that, I know that, I think that...*)
- indikatora **ironije** (*Oh, really?, What part don't you understand?*)
- **kreativno** upotrebljenih jezičkih sredstava (igre rečima, ritmična ponavljanja reči i dužih struktura), koja ukazuju ili na opušten i prijateljski odnos među sagovornicima, ili na ironično „vraćanje lopte na sagovornikov teren“.

Slede primeri izostavljanja navedenih elemenata u analiziranim dijalozima slaganja i neslaganja sa sagovornikom:

- Izostavljanje diskursnih markera:

10) A5

E1: Dennis: *Well*, at least we know who the nut is now, right?

S1: Sad znamo ko je ludak.

Predlog: *Pa, sad bar znamo ko je ludak, zar ne?* (38 od 34) ✘

Alternativni predlog: *Sad bar znamo ko je ludak, zar ne?* (34 od 34) ✓

E2: Mike: Naw, he's not nuts.

11) A5

E1: Rose: *You know*, I have to say that I – I'm... *Well*, I just don't feel like I'm really your type.

S1: Moram da ti kažem... Mislim da nisam tvoj tip.

Predlog: Znaš, moram da ti kažem da... Ovaj, baš mi se ne čini da sam tvoj tip.

(68 od 74) ✓

E2: Marco: I think you should let me decide that.

12) A5

E1: Marco: You're not attracted to me?

E2: Rose: No, *um...* I'm attracted to you. But this, *you know*, it's going a little fast for me.

S2: Sviđaš mi se... Meni je ovo malo prebrzo...

Predlog: Ne, ovaj... Sviđaš mi se, ali je, znaš, za mene ovo malo prebrzo.

(63 od 74) ✓

13) A1

E1: Meredith: *Look*, I'm *just* not interested in a relationship right now.

S1: Trenutno me veza ne interesuje.

Predlog: Vidi, trenutno me veza prosto ne zanima. (39 od 40) ✓

E2: Jane: You are such a liar.

14) A1

E1: Roger: *Well*, this could be different.

S1: "To" može da se promeni.

Predlog: Pa to bi moglo i da se promeni. (31 od 40) ✓

E2: Gracie: *Well*, anything can be different. But I don't want this to be.

S2: Sve može da se promeni. Ali ne želim i ovo da bude tako.

Predlog: Pa, sve može da se promeni. Ali ja to ne želim. (47 od 74) ✓

15) A1

E1: Trent: *Well*, things can change quickly.

S1: Stvari mogu brzo da se promene.

Predlog: Znaš, stvari mogu brzo da se promene. (37 od 40) ✓

E2: Meredith: Yeah...

16) A1

E1: Meredith: *I mean*, I know that must be *kind of* unusual.

S1: Znam da je to neobično.

Predlog: Mislim, znam da je to pomalo neobično. (38 od 40) ✓

E2: Trent: It's not unusal.

S2: Nije.

E3: Meredith: *I mean*, I'm sure that most women don't turn you down.

S3: Sigurna sam da te većina žena ne odbija. ✓

Predlog: Mislim, sigurna sam da te većina žena ne odbija. (48 od 40) ✗

17) A1

E1: Paul: It didn't mean that I didn't love you. *In fact*, it meant that I did love you.

S1: To ne znači da te nisam voleo. To je značilo da te volim.

Predlog: To ne znači da te nisam voleo. To je, u stvari, značilo upravo da te volim.
(38 od 40) ✓

E2: Hannah: *Well*, you seem to have been loving a lot of people right about then: the kids... Wendy, me. Anybody else?

S2: Izgleda da si u to vreme voleo puno ljudi. Decu, Vendi, mene. Još nekog? ✓

Predlog: Eto, izgleda da si u to vreme voleo mnoge. Decu, Vendi, mene. Još nekog? (73 od 74) ✓

18) A1

E1: Joan: People get over these things, Keenan. *Hell*, I'm getting over these things... all the time.

S1: Ljudi to prevaziđu, Kinan. Ja to stalno radim.

Predlog: Ljudi to prevaziđu, Kinan. Dođavola, ja to stalno radim. (56 od 74) ✓

E2: Keenan: *Well*, it can only be once for me.

S2: Kod mene to može samo jednom.

Predlog: Znaš, kod mene to može samo jednom. (36 od 40) ✓

19) A3

E1: Gene: *So*, now you tell me if his happiness wasn't a curse, then what was it?

S1: Sad mi reci, ako njegova sreća nije prokletstvo, šta je onda?

✗ (neadekvatan stepen bliskosti VI > TI)

Predlog: E sad mi recite, ako njegova sreća nije bila prokletstvo, šta je onda?
(70 od 74) ✓

E2: Troy: *Look*, there is one fundamental difference between your friend and myself.

S2: Postoji jedna velika razlika između tvog prijatelja i mene.

Predlog: Vidi, postoji jedna suštinska razlika između tvog prijatelja i mene.
(68 od 74) ✓

20) A3

E1: Ivory: Don't you have to assume that the car's velocity remains constant during the deceleration period?

E2: Walker: Yes, you're right, the constant in this case is *in fact* an average.

S2: Da, u ovom slučaju, konstantno je prosečno.

Predlog: Da, u pravu ste, konstantno je u ovom slučaju u stvari prosečno.
(64 od 74) ✓

21) A3

E1: Dick: *Wow*, looks like Smiley's luck has finally run out.

S1: Izgleda da se Smeškova sreća najzad potrošila. ✓

Predlog: O-ho, izgleda da je Smešku konačno ponestalo sreće. (52 od 74) ✓

E2: Gene: *Well*, the Lord giveth and the Lord taketh away. Maybe we now get to see if it's all been an act.

S2: Bog daje, Bog uzima. Možda ćemo sada videti da li je samo glumio.

Predlog: Pa, Bog daje, Bog uzima. Možda ćemo sada videti da li se samo pretvarao. (72 od 74) ✓

22) A3

E1: Bea: [...] And then I realized... There is no reason.

E2: Dorrie: **Well**, I **just** think that, **you know**, you never know what's gonna be around the corner. [...]

S2: Nikad ne znaš šta te čeka iza ugla.

Predlog: *Pa, samo mislim da, ovaj, nikad ne znaš šta te čeka iza ugla.*

(61 od 74) ✓

23) A2

E1: Marcie: I live by myself.

E2: Jim: **Okay, well**, that might be true, but the question I'm asking you, ma'am... Is there anyone else in this house right now?

S2: To je možda istina, ali ono što vas ja pitam... jeste, je li sada neko s vama u kući?

Predlog: *Dobro, to je možda istina, ali ono što vas ja pitam, gospođo... jeste: ima li sada još nekog u ovoj kući? (103 od 148) ✓*

24) A2

E1: Frank: She's my mother.

E2: Gwenovier: Yes, but she's a woman, too. **So**, how does she feel about "Seduce and Destroy"? **I mean**, what does she say?

S2: Svakako, ali je i žena. Šta ona misli o "Zavedi i uništi"? Koje je njeno mišljenje?

Predlog: *Svakako, ali je i žena. Zato, šta ona misli o „Zavedi i uništi”? Mislim, šta kaže o tome? (89 od 148) ✓*

- Izostavljanje diskursnih ograda, najčešće onih kojima se govornik ograđuje od eventualnog narušavanja maksima istinitosti i/ili jasnosti:

25) A4

E1: Fred: **This is gonna sound strange, but** is Jamal seeing a speech coach **or something?**

S1: Uzima li Džamal lekcije iz dikcije?

Predlog: *Verovatno je čudno pitanje, ali ide li Džamal možda na časove dikcije? (71 od 74) ✓*

E2: Cameron: What do you mean?

26) A5

E1: Dennis: Well, at least we know who the nut is now, **right?**
(ograđivanje od maksime istinitosti)

S1: Sad znamo ko je ludak.

Predlog: *Pa, sad bar znamo ko je ludak, zar ne? (38 od 34) ✗*

Alternativni predlog: *Sad bar znamo ko je ludak, zar ne? (34 od 34) ✓*

E2: Mike: Naw, he's not nuts.

27) A5

E1: Rose: You know, I have to say that I – I'm... Well, I just don't feel like I'm really your type.

E2: Marco: *I think* you should let me decide that.

(ograđivanje od maksime istinitosti)

S2: O tome ja treba da odlučim.

Predlog: *Mislim da tu procenu prepustiš meni.* (36 od 40) ✓

28) A5

E1: Rose: She's a great listener.

E2: Dr Baron: Yes, she is. *I suppose* I should continue my rounds.

(ograđivanje od maksime istinitosti)

S2: Treba da nastavim vizitu.

Predlog: *Da. Mislim da treba da nastavim vizitu.* (39 od 40) ✓

29) A5

E1: Mike: *Sounds like* they loved each other very much.

(ograđivanje od maksime istinitosti)

S1: Jako su se voleli.

Predlog: *Izgleda da su se jako voleli.* (30 od 40) ✓

E2: Paul: They did. All my father's looking for is a little forgiveness. Where's the harm in that?

30) A5

E1: Charlie: *Maybe* I should go.

(marker kolebanja: ograđivanje od maksime istinitosti)

S1: Treba da krenem.

Predlog: *Možda bi trebalo da krenem.* (27 od 40) ✓

E2: Rose: No. Stay.

31) A5

E1: Rose: Look, *all I know is that, um...* nobody's perfect, and if you find love, I mean real love, you just don't throw it away without a hell of a fight.

(ograđivanje od maksima informativnosti i istinitosti)

S1: Niko nije savršen i ako nađeš ljubav i to pravu ljubav, ne puštaš je tako lako, a da se ne boriš za nju.

Predlog: *Vidi, bar koliko ja znam, ovaj... niko nije savršen i ako nađeš ljubav, i to pravu, ne smeš da je pustiš tek tako, a da se svojski ne potrudiš za nju.*

(148 od 148) ✓

E2: Nina: Yeah.

32) A3

E1: Bea: Oh, Greece... I think they went there a few months ago.

E2: Dorrie: Yeah, *I think* they go there a lot. And they go a lot of places... Too much money.

S2: Često oni idu i tamo i na mnoga druga mesta. Previše novca.

Predlog: *Da, mislim da oni često idu i tamo i na mnoga druga mesta. Previše novca. (73 od 74) ✓*

33) A3

E1: Bea: [...] And then I realized... There is no reason.

E2: Dorrie: Well, *I just think that*, you know, you never know what's gonna be around the corner. [...]

S2: Nikad ne znaš šta te čeka iza ugla.

Predlog: *Pa, samo mislim da, ovaj, nikad ne znaš šta te čeka iza ugla.*

(61 od 74) ✓

- Izostavljanje dozivanja i oslovljavanja – unutargrupnih identitetskih obeležja, unutarporodičnih markera bliskosti, imena i titula:

34) A4

E1: Hansen: People like me.

E2: Peter: No, no, no, no. I'm not laughin' at you, *man*.

S2: Ne, ne. Ne smejem se tebi.

Predlog: *Ne, ne, ne. Ne smejem se tebi, čoveče. (38 od 40) ✓*

35) A4

E1: Fred: Yeah. Listen. I think we need another take, *buddy*.

S1: Čuj, mislim da bi trebali da ponovimo.

Predlog: *Da. Čuj, mislim da bi trebalo da ponovimo, druškane. (52 od 74) ✓*

E2: Cameron: That looked pretty terrific, *man*.

S2: Pa ispalo je sjajno.

Predlog: *Pa ispalo je sjajno, čoveče. (28 od 34) ✓*

36) A4

E1: Farhad: I can do that.

E2: Dori: *Dad*, you couldn't even get it open.

S2: Ti ne možeš ni da otvoriš.

Predlog: *Tata, nisi mogao čak ni da ga otvoriš. (38 od 40) ✓*

37) A4

E1: Christine: The closest you ever came to being black, *Cameron*, was watching "The Cosby Show".

S1: Tvoj je najveći crnački domet gledanje "Kozbi Šoua"!

Predlog: *Tvoj najveći crnački domet, Kameron, jeste da si gledao „Kozbi šou“.*

(68 od 74) ✓

E2: Cameron: At least I wasn't watching it with the rest of the equestrian team.

E3: Christine: You're right, *Cameron*. I've got a lot to learn 'cause I haven't quite learned how to shuck and jive.

S3: Ja moram puno da učim, još ne znam crnačke fore.

Predlog: *U pravu si, Kameron. Još moram puno da učim, jer ne znam sve crnačke fore. (74 od 74) ✓*

38) A1

E1: Meredith: I don't want to have sex tonight.

[...]

E2: Trent: *Meredith*, can we talk about something else? Honestly, sex is the last thing on my mind right now.

S2: Možemo li da pričamo o nečem drugom? Veruj mi, seks mi je sada na poslednjem mestu.

Predlog: *Meredith, možemo li da razgovaramo o nečem drugom? Iskreno, seks mi trenutno nije ni na kraj pameti. (99 od 104) ✓*

39) A2

E1: Frank: You see, I have more important things to put myself into.

E2: Gwenovier: *Frank*, I think this is something very important... that you might need to think about putting yourself into.

S2: Mislim da je ovo vrlo važno, i možda bi se trebao time pozabaviti.

Predlog: *Frenk, mislim da je ovo jako važno, možda bi time trebalo da se pozabaviš. (74 od 74) ✓*

40) A2

E1: Marcie: I live by myself.

E2: Jim: Okay, well, that might be true, but the question I'm asking you, *ma'am*... Is there anyone else in this house right now?

S2: To je možda istina, ali ono što vas ja pitam... jeste, je li sada neko s vama u kući?

Predlog: *Dobro, to je možda istina, ali ono što vas ja pitam, gospođo... jeste: ima li sada još nekog u ovoj kući? (103 od 148) ✓*

➤ Izostavljanje pojačivača ili oslabljivača intenziteta iskaza:

41) A5

E1: Marco: Okay, let's *just* start with a kiss. *All you have to do* is say stop and I promise I will.

S1: Počecemo s poljupcem. Kad kažeš stop, staću.

Predlog: *Dobro, za početak samo poljubac. Samo reci stani. Obećavam, staću. (66 od 74) ✓*

E2: Rose: Okay, stop.

S2: Stop!

E3: Marco: All right, that was *a little* quick.

S3: To je bilo brzo.

Predlog: *Dobro, to je bilo pomalo prebrzo. (33 od 34) ✓*

42) A5

E1: Rose: You know, I have to say that I – I'm... Well, I *just* don't feel like I'm *really* your type.

S1: Moram da ti kažem... Mislim da nisam tvoj tip.

Predlog: Znaš, moram da ti kažem da... Ovaj, baš mi se ne čini da sam tvoj tip.

(68 od 74) ✓

E2: Marco: I think you should let me decide that.

43) A5

E1: Rose: Look, all I know is that, um... nobody's perfect, and if you find love, I mean real love, you just don't throw it away without **a hell of** a fight.

S1: Niko nije savršen i ako nađeš ljubav i to pravu ljubav, ne puštaš je tako lako, a da se ne boriš za nju.

Predlog: Vidi, bar koliko ja znam, ovaj... niko nije savršen i ako nađeš ljubav, i to pravu, ne smeš da je pustiš tek tako, a da se svojski ne potruđiš za nju.

(148 od 148) ✓

E2: Nina: Yeah.

44) A5

E1: Dennis: Well, **at least** we know who the nut is now, right?

S1: Sad znamo ko je ludak.

Predlog: Pa, sad bar znamo ko je ludak, zar ne? (38 od 34) ✗

Alternativni predlog: Sad bar znamo ko je ludak, zar ne? (34 od 34) ✓

E2: Mike: Naw, he's not nuts.

45) A5

E1: Mike: Sounds like they loved each other very much.

E2: Paul: They did. All my father's looking for is **a little** forgiveness. Where's the harm in that?

S2: Jesu. Sve što otac traži je oprost. Šta je loše u tome ?

Predlog: Jesu. Sve što moj otac traži je malo oprosta. Šta je u tome loše?

(65 od 74) ✓

46) A4

E1: Jean: Do not patronize me. I want the locks changed again in the morning.

E2: Rick: It's okay. **Just** go to bed.

S2: Idi na spavanje.

Predlog: U redu je, samo idi da spavaš. (30 od 40) ✓

47) A1

E1: Trent: And dinner is on me.

E2: Meredith: No, no. Not necessary. **Truly**.

S2: Ne, ne, nije neophodno.

Predlog: Ne, ne, stvarno nije neophodno. (31 od 40) ✓

48) A1

E1: Advokatica: You've had a bad day?

E2: Hugh: A killer. You know, yesterday I would have said that things couldn't **possibly** get **any** worse. They **sure as hell** got worse today.

S2: Ubistven. Juče sam mislio da stvari ne mogu biti gore. Ali danas je još gore.

Predlog: *Ubistven. Juče sam mislio da stvari ne mogu biti nimalo gore. Ali je danas još stoput gore. (91 od 148) ✓*

49) A1

E1: Joan: Good memory.

E2: Keenan: My mind has *an endless capacity* for useless information.

S2: Moj mozak skuplja beskorisne informacije. ✓

Predlog: *Moj mozak ima bezgraničnu sposobnost da skuplja beskorisne informacije. (71 od 40) ✗*

Alternativni predlog: *Odlično pamtim beskorisne informacije. (38 od 40) ✓*

50) A1

E1: Keenan: Well, it can only be once for me.

E2: Joan: You're sweet to believe things *so absolutely*... but you're also full of shit. You can love again.

S2: Sladak si što veruješ u to. Ali isto tako i sereš puno. Možeš opet da voliš.

Predlog: *Sladak si što toliko čvrsto veruješ u to, ali isto tako i sereš puno. Možeš opet da voliš. (90 od 104) ✓*

51) A1

E1: Meredith: It's pretty *painfully* obvious, isn't it?

S1: To je tako očigledno?

Predlog: *Tako je bolno očigledno, zar ne? (33 od 34) ✓*

E2: Trent: *Somewhat painfully*, yes.

S2: Jeste.

Predlog: *Donekle bolno, da. (18 od 40) ✓*

52) A3

E1: Bea: You can stay with me.

E2: Dorrie: I'm not staying with you. You *barely* have enough room for yourself.

S2: Ne mogu kod tebe. Nemaš prostora ni za sebe.

Predlog: *Ne mogu kod tebe. Jedva imaš prostora i za sebe. (48 od 74) ✓*

53) A3

E1: Gene: Maybe you *just* got lucky, *this once*.

S1: Možda je slučajnost.

Predlog: *Možda vam se samo posrećilo, ovaj jedan put. (44 od 74) ✓*

E2: Troy: I don't believe in luck. Luck is a lazy man's excuse.

54) A3

E1: Komšinica: You seem *so* calm.

S1: Izgledate smireno.

Predlog: *Izgledate tako smireno. (23 od 34) ✓*

E2: Patricia: Maybe I've *just* gotten used to feeling alone. I was thinking on my way home from work... how strange it is to live in a city *so* crowded with people, all trying *hard* not to look at each other.

S2: Možda sam se navikla na osećaj samoće. Na putu s posla sam razmišljala... kako je čudno živeti u gradu prepunom ljudi koji se trude da ne gledaju druge.

Predlog: *Možda sam se prosto navikla na osećaj samoće. Na putu s posla sam razmišljala... kako je čudno živeti u gradu tako prepunom ljudi koji se svojski trude da ne gledaju druge. (170 od 182) ✓*

55) A2

E1: Stanley: I didn't know the answer.

E2: Rick: Bullshit! Bullshit! You know the answer to every goddamn question. I know the answers to those questions, and I'm not half as smart as you... So, what **the hell** happened?

S2: Sereš! Znaš odgovor na svako proketo pitanje. Čak i ja znam odgovore, a nisam ni upola pametan ko ti. Sada mi reci šta se dogodilo?

Predlog: *Sereš! Sereš! Znaš odgovor na svako proketo pitanje. Čak i ja znam odgovore, a nisam ni upola pametan ko ti. Dakle, šta se dođavola dogodilo? (142 od 148) ✓*

- Izostavljanje performativnih i konstativnih glagola, odnosno, celih eksplicitnih performativnih i konstativnih konstrukcija, koji u primerima 56–59 imaju i ulogu diskursnih ograda kao sredstva za ublažavanje iskaza¹¹²:

56) A3

E1: Bea: Oh, Greece... I think they went there a few months ago.

E2: Dorrie: Yeah, **I think** they go there a lot. And they go a lot of places... Too much money.

S2: Često oni idu i tamo i na mnoga druga mesta. Previše novca.

Predlog: *Da, mislim da oni često idu i tamo i na mnoga druga mesta. Previše novca. (73 od 74) ✓*

57) A3

E1: Bea: [...] And then I realized... There is no reason.

E2: Dorrie: Well, **I just think that**, you know, you never know what's gonna be around the corner. [...]

S2: Nikad ne znaš šta te čeka iza ugla.

Predlog: *Pa, samo mislim da, ovaj, nikad ne znaš šta te čeka iza ugla. (61 od 74) ✓*

58) A5

E1: Rose: You know, I have to say that I – I'm... Well, I just don't feel like I'm really your type.

E2: Marco: **I think** you should let me decide that.

(izjavni oblik u funkciji predloga: *You should let me decide that.*)

¹¹² Ovde nije u pitanju izostavljanje performativnih glagola koji, kao što je objašnjeno u odeljku 2.1.1., imaju ulogu naglašavanja direktnosti i eksplicitnosti nauštrb učtivosti.

S2: O tome ja treba da odlučim.

Predlog: *Mislim da tu procenu prepustiš meni. (36 od 40) ✓*

59) A5

E1: Rose: She's a great listener.

E2: Dr Baron: Yes, she is. ***I suppose*** I should continue my rounds.
(ograđivanje od maksime istinitosti)

S2: Treba da nastavim vizitu.

Predlog: *Da. Mislim da treba da nastavim vizitu. (39 od 40) ✓*

60) A5

E1: Marco: Okay, let's just start with a kiss. All you have to do is say stop and ***I promise*** I will.

S1: Poććemo s poljupcem. Kad kažeš stop, staću.

Predlog: *Dobro, za početak samo poljubac. Samo reci stani. Obećavam, staću.*

(66 od 74) ✓

E2: Rose: Okay, stop.

➤ Izostavljanje indikatora ironije:

61) A4

E1: Anthony: You're saying there's a Chinaman under this truck?

E2: Peter: ***What part don't you understand?*** There's a Chinaman stuck underneath the fucking truck!

S2: Pod jebenim autom zaglavio je Kinez!

Predlog: *Koji deo ne razumeš? Pod jebenim autom zaglavio se Kinez.*

(57 od 74) ✓

62) A4

E1: Jean: ***Oh, really?*** And he's not gonna sell our key to one of his gang-banger friends – the moment he is out our door?

S1: Ćim izade, prodaće ključeve nekom od prijatelja iz bande. ✓

Predlog: *Je li, stvarno? Misliš da neće odmah prodati ključ nekom od krimosa iz svoje bande? (84 od 74) ✗*

E2: Rick: We've had a tough night. It'd be best if you went upstairs...

➤ Izostavljanje i pojednostavljivanje kreativno upotrebljenih jezičkih sredstava (igre rećima, ritmićna ponavljanja reći i dućih struktura):

63) A5

E1: Roseina saradnica: ***If you hate it***, you can return it.

S1: Moćeš da zameniš.

Predlog: *Ako ti se ne sviđi, moćeš da ga zameniš. (40 od 40) ✓*

E2: Rose: ***I'm sure I'll love it.***

S2: Ma, super je.

Predlog: *Sigurna sam da će mi se sviđeti. (32 od 34) ✓*

E3: Roseina saradnica: *I'm sure you'll return it.*

S3: Sigurna sam da ćeš zameniti.

Predlog: *Sigurna sam da ćeš ga zameniti.* (31 od 40) ✓

3.2.1.1.3. Razmatranje i sumiranje rezultata

Cela upravo opisana velika grupa primera u kojima je promenjena samo interakcijska komponenta poruke predstavlja slučajeve u kojima je srpski gledalac ostao uskraćen za finije nijanse u jezičkom ispoljavanju međuljudskih odnosa, pre svega na polju učtivosti. Kako je uloga diskursnih markera, diskursnih ograda, upotrebe unutargrupnih identitetskih obeležja i ličnih imena, oslabljivača i pojačivača intenziteta iskaza, te markera ironije u izražavanju učtivosti u ovom radu već detaljno objašnjena i potkrepljena mnogobrojnim primerima, o njoj ovde neće opet biti reči. Zabeležen je i jedan slučaj neadekvatne primene društveno uslovljene deikse – u dijalogu 19 prevodilac je trebalo da pretpostavi da bi se govornik sagovorniku verovatno obratio sa ‘vi’, pošto je to prvi put da se sreću.

Jasno je šta izostavljanje spomenutih jedinica predstavlja u svakom pojedinačnom navedenom slučaju, u skladu sa njihovom ulogom opisanom u prethodnim odeljcima. No, vredi još jednom ponoviti: iako prenošenje osnovne poruke nije ugroženo, ostaje činjenica da su izostavljena mnogobrojna sredstva za modifikovanje slaganja i neslaganja. Pojednostavljeno rečeno – gledaocu je jasno da li se filmski lik sa svojim sagovornikom suštinski slaže ili ne slaže, ali ne i nužno na koji način je to slaganje ili neslaganje ostvareno u svom izvornom obliku. Iako je titl često nužno kraći od izgovorenog dijaloškog reda, prevodilac ne može uvek da se opravda ni inače ograničavajućim faktorima nedostatka prostora i vremena, jer su često u pitanju samo krake pojedinačne reči ili delovi rečenice koje je bilo moguće uklopiti u postojeći titl. Očigledno je da se i tada neretko opredeljuje za najkraće moguće jezičko rešenje koje je dovoljno koherentno

da gledaoci shvate dešavanja na ekranu, odnosno, da scenarista dopre do gledaoca koji, kao što je već naglašeno, nije samo pasivni posmatrač. Dakako, prevodilac je svestan da njegov zadatak jeste da obezbedi samo skraćenu suštinu onog što se izgovori na ekranu i da će, kako to Hatim i Mason slikovito kažu, njegov proizvod biti konzumiran u realnom vremenu (2000: 444). Ovakvom imperativu se može prigovoriti samo ukoliko interakcijski aspekt prevedenog dijaloga, u sprezi sa parajezičkim i vanjezičkim detaljima na ekranu, ne otkrije pravu, ili, čak, predstavi lažnu, sliku međuljudskih odnosa u filmu. Potporu važnosti ovom upozorenju daju reči Brown i Levinsona: „...ono što ljudi rade u razgovoru prepoznaje se ne toliko u onom što otvoreno tvrde da čine, već u finim jezičkim detaljima njihovih iskaza...” (1987: 57)¹¹³.

S druge strane, s obzirom na to da se srpski jezik odlikuje višim stepenom direktnosti u međusobnom obraćanju i manjom potrebom za ublažavanje bilo slaganja ili neslaganja sa sagovornikom, pretpostavka je da domaći gledalac ovo osiromašenje neće primetiti u meri u kojoj bi mu to zasmetalo. No, jedno pitanje ostaje bez odgovora: da li je bolje filmski jezik u što većoj meri prilagoditi domaćem gledaocu i normama i očekivanjima njegove kulturne sredine, u okvirima u kojima to tok filmske priče dozvoljava, ili je poželjnije, ukoliko je to tehnički izvodivo, sačuvati autentičnost izvornog iskaza, te time srpskom gledaocu prikazati kako među sobom opšte predstavnici druge kulture?

3.2.1.2. Osiromašenje koje može da utiče na prenošenje osnovne poruke

Preostalu grupu primera, kao što je najavljeno, predstavljaju oni prevodi kod kojih osiromašenje značenja u odnosu na izvorni tekst može da utiče na prenošenje osnovne poruke, i to usled:

---

¹¹³ “... one recognizes what people are doing in verbal exchanges... not so much in what they overtly claim to be doing as in the fine linguistic detail of their utterances...”

- a. izostavljanja **markera slaganja** (*yes, yeah, okay, all right, right, absolutely...*) i **neslaganja** (*no, naw, nah...*);
- b. izostavljanja pojedinih značenjski bitnih delova iskaza ili čitavih dijaloških redova, pri čemu ponekad dolazi do poklapanja ove grupe s kategorijom a), ukoliko sam marker slaganja ili neslaganja predstavlja čitav dijaloški red.

3.2.1.2.1. Izostavljanje markera slaganja i neslaganja

Prilikom izostavljanja markera slaganja i neslaganja, mnogo se ređe prevode markeri slaganja, što uključuje i slučajeve verbalne pozadinske podrške, koji se najčešće ignorišu. Manje posledice po razumevanje toka filmske priče nastaju upravo ukoliko se izostavi marker slaganja. Međutim, ponekad i takav slučaj može da dovede do potpuno pogrešne interpretacije celog dijaloškog reda, što se najbolje vidi u primeru 64, gde prevodiočevo ignorisanje potvrde navodi na pomisao da je nastavak iskaza način da se otvoreno ne iskaže neslaganje i da se promenom teme ublaži suprotno mišljenje (što, u stvari, nije bio slučaj). Nešto povoljniji po gledaoca jesu primeri 65–69, u kojima je preskočen ceo dijaloški red, ali je iz događaja na ekranu najčešće jasno da se sagovornik slaže ili ne slaže. Konačno, sa relativno visokim stepenom verovatnoće može se pretpostaviti da u dijalozima 70–77, gde je preveden ostatak iskaza slaganja ili neslaganja, odsustvo samog markera ne bi trebalo ozbiljnije da ugrozi razumevanje iskaza.

64) A5

E1: Rose: I know that. She's a great listener.

E2: Dr Baron: *Yes, she is.* I suppose I should continue my rounds.

S2: -----¹¹⁴ Treba da nastavim vizitu.

Predlog: *Da. Mislim da treba da nastavim vizitu.* (39 od 40) ✓

¹¹⁴ Više crtica u nizu znači da je u prevodu izostavljen iskaz ili deo iskaza koji je prethodno podebljan u izvornom obliku.

65) A5

E1: Rose: Look, all I know is that, um... nobody's perfect, and if you find love, I mean real love, you just don't throw it away without a hell of a fight.

E2: Nina: **Yeah...** (verbalna pozadinska podrška)

S2: -----

Predlog: *Jeste...* (8 od 34) ✓

E3: Rose: **Yes.**

S3: -----

Predlog: *Da.* (3 od 40) ✓

66) A4

E1: Ryan: I think we can let him go. Don't you?

S1: Mislim da bi trebalo da ih pustimo. A ti?

E2: Hansen: **Yeah.**

S2: -----

Predlog: *Da.* (3 od 40) ✓

67) A2

E1: Earl: She's a good girl.

E2: Phil: **Yeah.**

S2: -----

Predlog: *Jeste.* (6 od 40) ✓

68) A1

E1: Meredith: And you thought it wasn't gonna work out.

E2: Joan: **Yeah.**

S2: -----

Predlog: *A-ha.* (5 od 40) ✓

69) A2

E1: Claudia: I bet you say that to all the girls, huh?

E2: Jim: **No, no.**

S2: -----

Predlog: *Ne, ne.* (5 od 40) ✓

70) A5

E1: Marco: **Okay**, let's just start with a kiss. All you have to do is say stop and I promise I will.

S1: Počecemo s poljupcem. Kad kažeš stop, staću.

Predlog: *Dobro, za početak samo poljubac. Samo reci stani. Obećavam, staću.*
(66 od 74) ✓

E2: Rose: **Okay**, stop.

S2: Stop!

Predlog: *Sad, stani!* (11 od 34) ✓

E3: Marco: **All right**, that was a little quick.

S3: To je bilo brzo.

Predlog: *Dobro, to je bilo pomalo prebrzo.* (33 od 34) ✓

71) A5

E1: Rose: Yeah, well, it was nice to see you. We should... get together.

E2: Debbie: ***Absolutely.*** We're listed. We're the only Gidecki in Hartford.

S2: U imeniku smo jedini Gideki.

Predlog: *Svakako. U imeniku smo jedini Gideki u Hartfordu.* (49 od 40) ✗

Alternativni predlog: *U imeniku smo jedini Gideki u Hartfordu.* (40 od 40) ✓

72) A4

E1: Karen: You're worrying too much. You have a lot of support in the black community.

E2: Rick: ***All right.*** If we can't duck this thing, we're gonna have to neutralize it.

S2: Ako se ne izvučemo, moramo da neutrališemo. (pogrešan prevod!) ✗

Predlog: *Dobro. Ako ne možemo da se izvučemo, moramo da smirimo situaciju.*

(65 od 74) ✓

73) A4

E1: Jean: Do not patronize me. I want the locks changed again in the morning.

E2: Rick: ***It's okay.*** Just go to bed.

S2: Idi na spavanje.

Predlog: *U redu je, samo idi da spavaš.* (30 od 40) ✓

74) A3

E1: Bea: They sleep in separate bedrooms.

E2: Dorrie: ***Yeah,*** they probably both see shrinks too. All rich people do. They've got nothing better to do with their money.

S2: Verovatno oboje idu i kod psihijatra. To rade svi bogataši. Ne znaju šta će drugo sa parama.

Predlog: *Da, verovatno oboje idu i kod psihijatra. To rade svi bogataši. Ne znaju šta će drugo s parama.* (95 od 148) ✓

75) A1

E1: Joan: They can be.

E2: Keenan: ***No,*** they can't.

S2: Ne bi.

Predlog: *Ne, ne bi mogle.* (16 od 40) ✓

76) A5

E1: Marco: You're not attracted to me?

E2: Rose: ***No,*** um... I'm attracted to you. But this, you know, it's going a little fast for me.

S2: Sviđaš mi se... Meni je ovo malo prebrzo...

Predlog: *Ne, ovaj... Sviđaš mi se, ali je, znaš, za mene ovo malo prebrzo.*

(63 od 74) ✓

77) A5

E1: Mike: *Naw*, he's not nuts.

S1: Nije on lud.

Predlog: *Ma ne, nije on lud.* (19 od 34) ✓

E2: Dennis: *Yeah, all right.* Whatever. Let's get out of here. I'll take you home.

S2: Svejedno, idemo kući.

Predlog: *Ma dobro. Svejedno, 'ajdemo odavde, vodim te kući.* (50 od 40) ✗

Alternativni predlog: *Svejedno, 'ajdemo odavde, vodim te kući.* (40 od 40) ✓

E3: Mike: *Nah*, I'm gonna stay around here for a while.

S3: Ostaću malo.

Predlog: *Ne, ostaću ovde još malo.* (25 od 34) ✓

3.2.1.2.2. Izostavljanje bitnih delova iskaza ili čitavih dijaloških redova

Izostavljanje pojedinih značenjski bitnih delova iskaza ili celog dijaloškog reda slaganja ili neslaganja predstavlja ozbiljan prevodiočev previd, naročito kad se radi o neslaganju. Naime, sama vizuelna komponenta filma ne može uvek da nadomesti ceo izgovoreni sadržaj, pogotovo ako je u prevodu preskočen čitav dijaloški red koji sadrži više od pukog markera slaganja ili neslaganja. Tako u primerima 78–81 nije preveden ili ceo prvi ili čitav drugi dijaloški red, a u 82 ni prvi ni drugi. Dijalozima 83–91 nedostaju pojedini delovi reda koji su izgovoreni u izvornom razgovoru – ponekad su to čitave nezavisne ili zavisne rečenice, a ređe samo delovi pojedinih klauza, poput sintagmi u funkciji priloških odredbi za vreme ili mesto.

78) A5

E1: Nina: Come on, it's freezing.

S1: Idemo, 'ladno je. (pogrešan prevod!) ✗

Predlog: *Idemo, smrzavamo se.* (20 od 34) ✓

E2: Rose: *It's so cold.*

S2: -----

Predlog: *Tako je hladno.* (15 od 40) ✓

79) A5

E1: Marco: All right, that was a little quick.

S1: To je bilo brzo.

Predlog: *Dobro, to je bilo pomalo prebrzo.* (33 od 34) ✓

E2: Rose: *Yeah, I know it was, but I'm – I...*

S2: -----

Predlog: Da, znam da je tako, ali ja.. ja.... (34 od 40) ✓

80) A5

E1: Holly: *The car is warm.*

S1: -----

Predlog: U autu je toplo. (16 od 34) ✓

E2: Dennis: It's freezing.

81) A4

E1: Glavni službenik: *You're yelling again.*

S1: -----

E2: Farhad: I am not yelling! I'm upset!

82) A5

E1: Debbie: *Oh, incredible to see you.*

S1: -----

Predlog: O, kako je divno što smo se srele. (34 od 40) ✓

E2: Rose: *Yeah.*

S2: -----

Predlog: Jeste. (5 od 34) ✓

83) A1

E1: Keenan: *Maybe you remembered wrong.* Maybe you're on the "Rolling Stones" level.

S1: ----- Možda si parkirala na drugom mestu.

Predlog: Možda se ne sećaš dobro. Možda si parkirala na drugom mestu.

(60 od 66) ✓

E2: Joan: No!

84) A2

E1: Jim: See you got some coffee brewing here.

E2: Claudia: *Yeah, it's not...* It's been on for a bit.

S2: ----- Već je duže vreme ovde.

Predlog: Da, pa nije... Već je duže na ringli. (35 od 40) ✓

85) A3

E1: Lew: **So**, whatever you can do, **we'd appreciate it.**

S1: Učini sve što je u tvojoj moći -----.

Predlog: Tako da, šta god da učiniš, bićemo ti zahvalni. (47 od 66) ✓

E2: Gene: Okay.

86) A4

E1: Jean: Oh, really? And he's not gonna sell our key to one of his gang-banger friends – the moment he is out our door?

E2: Rick: *We've had a tough night. It'd be best* if you went upstairs...

S2: ----- Najbolje da pođeš gore i...

Predlog: Imali smo teško večje. Najbolje bi bilo da pođeš gore i... (55 od 74) ✓

87) A4

E1: Rick: No matter how we spin this, I'm either gonna lose the black vote or I'm gonna lose the law-and-order vote.

E2: Karen: *You're worrying too much.* You have a lot of support in the black community.

S2: ----- Imaš podršku crnaca.

Predlog: Previše brineš. Imaš veliku podršku među crncima. (49 od 74) ✓

88) A5

E1: Rose: *Yeah, well, it was nice to see you.* We should... get together.

S1: ----- Moramo da se nađemo.

Predlog: Pa, lepo što smo se srele. Trebalo bi... da se nađemo. (54 od 34) ✗

Alternativni predlog: Pa, lepo... Trebalo bi da se neđemo. (34 od 34) ✓

E2: Debbie: *Absolutely.* We're listed. We're the only Gidecki *in Hartford.*

S2: ----- U imeniku smo jedini Gideki -----.

Predlog: Svakako. U imeniku smo jedini Gideki u Hartfordu. (49 od 40) ✗

Alternativni predlog: U imeniku smo jedini Gideki u Hartfordu. (40 od 40) ✓

89) A5

E1: Medicinska sestra Woo: No one comes to visit him. *I've never seen anyone.*

S1: Niko ga ne posećuje. -----

Predlog: Niko ga ne posećuje. Nikad nisam videla nikog. (46 od 34) ✗

E2: Rose: His friend's name is Charlie Boyd, *and I saw him here myself yesterday morning.*

S2: Zove se Čarli Bojd i... -----

Predlog: Zove se Čarli Bojd i lično sam ga ovde videla juče ujutru. (58 od 40) ✗

Alternativni predlog: Zove se Čarli Bojd, videla sam ga juče. (39 od 40) ✓

90) A5

E1: Roseina pomoćnica: *If you hate it,* you can return it.

S1: ----- Možeš da zameniš.

Predlog: Ako ti se ne sviđa, možeš da ga zameniš. (40 od 40) ✓

E2: Rose: I'm sure I'll love it.

91) A5

E1: Mike: Naw, he's not nuts.

E2: Dennis: *Yeah, all right.* Whatever. *Let's get out of here.* I'll take you home.

S2: ----- Svejedno, ----- idemo kući.

Predlog: Ma dobro. Svejedno, 'ajdemo odavde, vodim te kući. (50 od 34) ✗

Alternativni predlog: Svejedno, 'ajdemo odavde, vodim te kući. (40 od 40) ✓

3.2.1.2.3. Razmatranje i sumiranje rezultata

U navedenim dijalozima, pored interakcijske, oslabljena je i transakcijska jezička funkcija, jer ovog puta nije upitno samo kako je nešto rečeno, već i šta je rečeno. Drugim rečima, izostavljanjem čitavih dijaloških redova ili njihovih bitnih segmenata gubi se deo informacije koju je nekad moguće, ali veoma često i nije, rekonstruisati na osnovu vanjezičkog, tj. vizuelnog konteksta na ekranu.

3.2.2. Posledice izmena u titlovanom prevodu: četiri nivoa promena

Posledice izmena u titlovanom prevodu na srpski jezik mogu se sagledati na četiri povezana i međusobno uslovljena komplementarna nivoa:

- stepen direktnosti iskaza
- stepen formalnosti iskaza
- stepen informativnosti iskaza
- spektar funkcija iskaza

Prvi plan tiče se **stepena direktnosti** prevedenog iskaza, koji je, skoro po pravilu, viši od izvornog teksta na engleskom jeziku. Ova činjenica direktno utiče na drugu posledicu – **stepen formalnosti** iskaza, koji je, u slučaju odnosa veće distance među sagovornicima, niži u odnosu na polazni, upravo zbog direktnog načina obraćanja koji je odlika neformalnijeg razgovornog stila. Ukoliko su, pak, sagovornici bliski, pokazalo se da se promene odvijaju u smeru višeg stepena formalnosti, pre svega zbog izostavljanja diskursnih markera i unutargrupnih identitetskih obeležja. Treća i najbitnija razlika između izvorno izgovorenih i u titlu prevedenih dijaloga ogleda se u smanjenom **stepenu informativnosti** ciljnog iskaza koji obuhvata čitavu skalu uočenih mogućnosti – od

neznatno skraćene do nepostojeće informacije koja se u procesu prevođenja u potpunosti izgubila.

Konačno, kumulativna posledica tri navedena faktora jeste u izvesnoj meri promenjen **spektar funkcija** analiziranog jezičkog materijala. Uzimajući u obzir Jakobsonovu (1960) podelu jezičkih funkcija na informativnu, emotivnu, konativnu, fatičku, metajezičku i poetsku, postaje jasno da se u titlovanom prevodu analiziranih dijaloga, iako u okrnjenom vidu, pre svega održavaju dve funkcije koje su najvažnije za razumevanje filmske priče i razvoj dramske radnje – informativna, koja se svodi na prenošenje (novog) sadržaja i konativna funkcija, koja se ogleda u uticanju na ponašanje sagovornika, dok se sve ostale u velikoj meri zapostavljaju ili, čak, potpuno gube. Zanimljivo je primetiti da se informativna i, donekle, konativna funkcija, kako u izvornom tekstu, tako i u prevodu, ispoljavaju i na mikro- i na makroplanu, pod kojima ovde podrazumevamo, u prvom slučaju, fiktivni, hermetični svet filma, filmske priče i odnosa među samim likovima, a u drugom interakciju između filmskog dela i gledaoca kao samo naizgled pasivnog učesnika u filmskoj radnji (Bubel 2008, Dynel 2011a, 2011b). Drugim rečima, na mikroplanu, filmski likovi jedni drugima saopštavaju nove informacije (informativna funkcija jezika) i međusobno utiču na ponašanje svojih sagovornika (konativna funkcija), ali se, istovremeno, na makroplanu, gledaocu takođe saopštavaju novi detalji, čime se utiče na njegovu percepciju dešavanja na ekranu. Tokom procesa prevođenja se, dakle, na oba plana u velikoj meri gube ili slabe ostale funkcije, kao posledica tehničkih i/ili kulturoloških činilaca o kojima je bilo reči u ovom odeljku. Na planu jezičkih makrofunkcija, u znatnoj meri se, dakle, održava transakcijska (koja se u jakobsonovskim okvirima uglavnom svodi na informativnu), dok je interakcijska, kao što je pokazano u analizi primera u ovom poglavlju, u znatnoj meri oslabljena.

Kako su u ovom radu u prvom planu implikacije po jezički ispoljenu učtivost, valjalo bi se još jednom vratiti na prve dve, međusobno povezane, posledice. Kao što je napomenuto, sagovornici među kojima postoji odnos bliskosti u analiziranim prevedenim dijalozima izostavljaju upravo markere integrativne učtivosti, poput ličnih imena, unutarporodičnih obeležja, ili diskursnih markera, koji bi trebalo dodatno da naglase neformalan stav. Ako, pak, među sagovornicima postoji veća distanca, neretko su izostavljeni markeri individualističke učtivosti: pitanja, kondicionali, diskursne ograde – jednom rečju, obeležja indirektnosti kao indikatora višeg stepena formalnosti. Međutim, nije zgoreg još jednom napomenuti, izostavljanje markera individualističke učtivosti u prevodu za srpskog gledaoca ne bi nužno trebalo da predstavlja veću smetnju, pošto se kulture istočnoevropskog i srednjoevropskog podneblja odlikuju višim stepenom direktnosti u izražavanju (Wierzbicka 1985, 1991, Larina 2005, Perović 2009, Mišić Ilić 2010, Panić Kavgić 2012, 2013a, 2013c), što, kao što je već rečeno, ne znači automatski i neučtivost.

U nastavku teksta sledi poslednje poglavlje u kojem će biti data završna razmatranja zasnovana na ovde proučavanim teorijsko-metodološkim i praktičnim zapažanjima.

4. Završna razmatranja

Na kraju ovog istraživanja koje je, kroz unutarjezičku, uporednu i prevodilačku prizmu, uključilo mnogobrojne aspekte proučavanja kompleksne teme kakva je jezički ispoljena učtivost prilikom slaganja i neslaganja sa sagovornikom, biće data rekapitulacija opisanih teorijsko-metodoloških okvira i njihove primene na jezičkom materijalu filmskih dijaloga na engleskom i srpskom jeziku, kao i titlovanih prevoda na srpski. Nakon toga,

uslediće predlozi i smernice za moguća dalja istraživanja koja će, kako se autorka nada, u budućnosti proisteći iz rezultata i zaključaka ovog rada.

4.1. Rekapitulacija

Posle teorijskih i praktičnih razmatranja, valjalo bi osvrnuti se na postavljene ciljeve i hipoteze iznesene u uvodnom delu rada. Kroz dve velike celine – teorijsku i analitičku, autorka je pokušala da ispuni ciljeve i dokaže pretpostavke, koristeći mnoštvo ilustrativnih primera u svim potcelinama.

Nakon navođenja predviđenih ciljeva i pretpostavki, opisa strukture korpusa, metodologije istraživanja i kratkog pregleda relevantne literature u uvodnom poglavlju, u okviru teorijsko-metodoloških osnova u poglavlju 2 dat je pregled najvažnijih pristupa analizi jezičkog materijala, proučavanju jezički ispoljene učtivosti, fenomenâ slaganja i neslaganja sa sagovornikom, nekoliko pristupa pojmu konteksta, uloge gledaoca u filmskom komunikacijskom događaju i teorije audiovizuelnog prevođenja, s naglaskom na titlovanju.

Kroz razmatranje teorije govornih činova, iz nje proizašle teorije govornih događaja i postavke konverzacione analize, sagledane su najvažnije osobine ovih pristupa, te obrazložen izbor i primena pojedinih njihovih komponenti prilikom obrađivanja teme ovog rada. Posebna pažnja unutar teorijskih okvira posvećena je modelima učtivosti, naročito onima koji su zasnovani na uvažavanju lica (Brown i Levinson 1978, 1987, Culpeper 1996, 2010, Chen 2001), ali i ranijim pristupima koji počivaju na konverzacionim maksimama (Leech 1983, Lakoff 1973), kao i kasnijim, takozvanim postmodernim modelima (Watts, Ide, Ehlich 1992, 2005a, Locher 2004, Spencer-Oatey 2008). Dokazana je pretpostavka da oni nisu u svim aspektima međusobno isključivi i da se mnogi segmenti pojedinih modela uspešno mogu primeniti na analizu

jezičkog materijala kao što je slaganje i neslaganje u filmskim dijalozima. Slaganje i neslaganje sa sagovornikom, kao centralna tačka ovog rada, sagledano je kroz niz starijih i novijih teorijskih postavki, s posebnim naglaskom na Pomerantzino (1984) razmatranje ovih fenomena u svetlu preferentnih struktura (ili, još bolje, orijentacija) – poželjnih i nepoželjnih, koje su kasnije uzete kao glavni kriterijum za klasifikaciju primera u poglavlju 3. Slaganje, ali, pre svega, neslaganje kao mnogo izazovnija i plodotvornija tema proučavanja, sagledani su u sprezi s učtivošću, indirektnošću, kooperativnošću, odnosno, pragmatičkom jasnošću, uz završni osvrt na problem takozvanih upitnih dodataka prilikom odabira adekvatnih primera.

Kako primere treba na pravi način sagledati unutar njihovog jezičkog i nejezičkog okruženja, dužna pažnja posvećena je i razmatranju različitih viđenja fenomena konteksta. Autorkin doprinos ovom polju jeste predlog kontekstualnog modela koji bi bio najpovoljniji za sagledavanje mesta filmskih dijaloga, kako u svom užem ili širem neposrednom okruženju (dijaloška razmena, konkretna situacija, filmska priča), tako i u kontekstu kulture kojoj dati film pripada. Tako su ustanovljena četiri kontekstualna nivoa: kulturološki, filmski, situacioni i jezički (od najšireg ka najužem). U okviru ovog razmatranja predstavljeni su i kontekstualni parametri bliskosti i odnosa moći među sagovornicima, koji će se smatrati relevantnima prilikom analize primera u poglavlju 3, kao i Wolfsonin (1988) bregasti model interakcije, kojim se objašnjava govorno ponašanje u zavisnosti od stepena bliskosti među sagovornicima.

Prelazeći na temu uloge gledaoca u tumačenju filmskog komunikacijskog događaja, autorka daje pregled dosadašnjih modela, pre svega najaktuelnijih postavki koje iznose Bubel (2008) i Dynel (2011a, 2011b), te zaključuje da je za razumevanje uloge gledaoca u tumačenju filma sa titlovanim prevodom neophodan drugačiji model, koji nadopunjuje prethodne. Nakon prikaza ovog novog teorijskog konstrukta, razmatranje se

nastavlja uvođenjem elemenata teorije audiovizuelnog prevođenja, uz objašnjenje ovde uvedenog pojma paradoksa verodostojnosti, koji se tiče prednosti i nedostataka i sinhronizacije i titlovanja. Dalji naglasak je na prikazivanju titlovanja kao načinu na koji sadržaj izgovoren na stranom jeziku, u pet navedenih američkih naslova, u pisanom vidu dospeva do srpskog gledaoca koji, najverovatnije, ne razume dijaloge koje čuje na ekranu. Pretpostavka da će gledalac, uglavnom usled opisanih tehničkih ograničenja, ali i nemara prevodioca, ostati uskraćen za interakcijsku komponentu značenja, odnosno, za nijanse koje bacaju dodatno svetlo na odnose među filmskim likovima, uključujući i ispoljavanje elemenata učtivosti, pokazala se kao tačna.

Poglavlje 3, kao najveće u ovom radu, sadrži analizu reprezentativnih primera neslaganja i slaganja sa sagovornikom, u pet novijih srpskih filmova (*Bure baruta*, *Normalni ljudi*, *Ljubav i drugi zločini*, *Đavolja varoš* i *Žena sa slomljenim nosom*) i isto toliko američkih ostvarenja (*Playing by Heart*, *Magnolia*, *Thirteen Conversations about One Thing*, *Crash* i *Noel*). Dokazana je početna pretpostavka da u svim analiziranim scenarijima slučajeva verbalno ispoljenog neslaganja ima znatno više od slaganja, što je u skladu sa ulogom dijaloga konflikta kao snažnog pokretača dramske radnje. Ustanovljeni su, klasifikovani i mnogobrojnim primerima potkrepljeni obrasci i strategije slaganja i neslaganja u filmovima na dva jezika, pri čemu se pokazalo da je odabir poželjne ili nepoželjne preferentne orijentacije iskaza kao presudnog kriterijuma za klasifikaciju ispravna odluka. Isto tako, obistinila se pretpostavka da uobičajena preferentna struktura slaganja kao poželjne i neslaganja kao nepoželjne reakcije na sagovornikov iskaz preovlađuje u odnosu na nestandardne preferentne orijentacije slaganja kao nepoželjnog i neslaganja kao poželjnog odgovora. Nađeno je, međutim, i dosta primera potonjeg tipa, tako da se preferentna orijentacija iskaza ne može uvek olako označiti kao standardna. Unutarjezičko sumiranje i međujezičko poređenje potvrdilo je početne pretpostavke o

opštim tendencijama kad je u pitanju način primene i zastupljenost određenih strategija u analiziranom jezičkom materijalu. Naime, i pored više puta iznesenog ograđivanja u vezi sa mogućnošću izvođenja opštijih zaključaka na osnovu obrade ovakvog korpusa, pokazalo se da se jezičko ponašanje filmskih likova u znatnoj meri uklapa u očekivanu matricu ponašanja, svojstvenu srednjoevropskom, istočnoevropskom i mediteranskom kulturnom obrascu. Naime, na osnovu mnogih ovde predstavljenih istraživanja (na primer, Wierzbicka 1985, Blum-Kulka 1987, Larina 2005, Perović 2009), nameće se zaključak da ova društva odlikuje viši stepen direktnosti u međusobnom obraćanju u odnosu na američku kulturnu matricu. Valja još jednom naglasiti da ovo automatski ne znači da je američko društvo radikalno drugačije od našeg (ili bilo kod drugog), već da pripadnici različitih zajednica tolerišu i prihvatljivima smatraju različite stepene direktnosti.

Analiza primera titlovanih prevoda sa engleskog jezika na srpski u nastavku 3. poglavlja pokazala je da transakcijski, tj. informativni aspekt iskaza u većini slučajeva biva prenesen, makar u donekle skraćenom obliku, dok se deo sadržaja koji se, između ostalog, tiče upravo učtivosti, stepena formalnosti kao posledice stepena direktnosti iskaza i sličnih interakcijskih fenomena, delimično ili potpuno gubi u titlovanom prevodu. Ovakve tendencije prikazane su na 91 reprezentativnom primeru titlovanih prevoda dijaloga slaganja i neslaganja sa engleskog jezika na srpski. Pored navođenja izvorno izgovorenih dijaloških redova i prevodiočevog titlovanog rešenja, svugde su ponuđeni i autorkini adekvatniji predlozi, uz napomenu o tome da li su oni i tehnički prihvatljivi, imajući u vidu ograničenja koje nameće ovaj vid audiovizuelnog prevođenja.

Konačno, ne i kao najmanji doprinos ovog rada, mogu se istaći novopredložena terminološko-pojmovna rešenja u svim navedenim oblastima, koja ili nude alternativne mogućnosti za već imenovane pojmove, ili, pak, u nedostatku odgovarajućeg termina na

srpskom jeziku, predstavljaju trenutno jedino postojeće rešenje. Termini su sa engleskog prevedeni sledećim postupcima, prema podeli koju daje Prčić (2005, 2008): najređe, u nedostatku ekonomičnijeg rešenja, definicionim prevodenjem, ponekad – postupcima direktnog ili strukturnog prevodenja i, najčešće, funkcijskom aproksimacijom, kojom se engleski sadržaj izražava na srpskom, uz što vernije odražavanje funkcije denotata (Prčić 2005: 179). Isto tako, u nekolicini slučajeva, predloženi su sasvim novi pojmovi i termini za kojima se ukazala potreba usled konceptualnih praznina u određivanju izvesnih aspekata analiziranih fenomena. Autorka se nada da će predloženi pojmovi i termini, što prevedeni, što novouvedeni, naći svoju primenu i u budućim razmatranjima drugih autora.

Pre samog kraja ove rekapitulacije, biće nabrojani glavni doprinosi ovog istraživanja relevantnim naučnim disciplinama i predložene novine za koje autorka veruje da mogu biti od značaja za dalja proučavanja u ovoj i srodnim oblastima:

- primenjena je nova kombinacija teorijsko-metodoloških pristupa u analizi jezički ispoljene učtivosti, na primeru slaganja i neslaganja sa sagovornikom, čime je dokazano da predstavljeni modeli nisu međusobno potpuno isključivi i da se pojedini njihovi elementi mogu skladno uklopiti u novu zajedničku teorijsko-metodološku celinu;
- predložen je nov četvoroslojni kontekstualni model koji u obzir uzima specifičnosti proučavanja jezičkog materijala iz filmskog ostvarenja;
- prvi put su klasifikovane, opisane i primerima potkrepljene strategije slaganja i neslaganja sa sagovornikom na srpskom jeziku, te su upoređene sa odgovarajućim postupcima u engleskom;
- ponuđen je model dvostruke izloženosti gledaoca jezičkom sadržaju titlovanog filma – novo viđenje udvostručene uloge gledaoca filma s titlovanim

prevodom na srpski, kao konstatovanog učesnika u filmskom komunikacijskom događaju;

- prvi put su klasifikovane, opisane i primerima potkrepljene promene do kojih dolazi na, pre svega, interakcijskom planu, prilikom titlovanog prevodenja filmskih dijaloga slaganja i neslaganja sa engleskog jezika na srpski;
- ponuđena su drugačija prevodilačka rešenja koja bi u obzir uzela i prethodno donekle zapostavljenu interakcijsku komponentu izgovorenih dijaloga;
- dat je niz novih ili alternativnih pojmovno-terminoloških određenja na srpskom jeziku za termine i pojmove sa, pre svega, engleskog govornog područja, u svim relevantnim oblastima;
- u proučavane oblasti uvedeno je nekoliko novih pojmova, poput ‘centralne sporne tačke’, ‘centralne tačke slaganja’, ‘prividnog slaganja’ i ‘paradoksa audiovizuelne verodostojnosti’.

Konačno, valjalo bi naglasiti sledeće: obim i mogućnosti daljeg grananja svake od proučavanih potcelina pružaju toliko potencijalnih pravaca daljeg istraživanja, da je autorka morala da napravi izvesne kompromise i često, možda naizgled i previše površno, pređe preko određenih problema ili stavova. S druge strane, upustiti se u sintezu i tumačenje ovako obimnog teorijskog i jezičkog materijala predstavljalo je velik izazov koji je nadvladao nedoumice oko toga može li se uopšte u okvire jednog rada smestiti toliko obilje različitih informacija i njihovih implikacija. U poslednjem odeljku biće predstavljeno nekoliko autorkinih zamisli koje se tiču mogućih daljih koraka u proučavanju najvažnijih aspekata ovde obrađenih tematskih celina.

4.2. Perspektive

Kako je ovaj rad podeljen na dve glavne, relativno odelite, teorijske i praktične celine, i perspektive za dalja istraživanja na razmatranim poljima trebalo bi sagledati u dva pravca.

U smislu proučavanja jezički ispoljene učtivosti u srpskom jeziku, ovaj rad predstavlja novinu utoliko što pokušava da i dalje u velikoj meri važeće i nedvosmisleno bitne ranije teorijske okvire (Leecha i, pre svega, Brown i Levinsona) dopuni i upotpuni novijim doprinosima učtivosti, u ovom slučaju na primerima filmskih dijaloga slaganja i neslaganja sa sagovornikom. Izbor filmskih dijaloga kao materijala za analizu, kao što je na početku najavljeno, jeste zahvalan jer, kao primer dramskog diskursa, sadrži mnogo slučajeva proučavanih govornih činova; istovremeno, on to možda i nije, zbog spomenutih suprotstavljenih mišljenja o nivou autentičnosti ovakvog govornog ponašanja.

Ostajući u okvirima analize filmskih dijaloga slaganja i neslaganja, veoma bi korisno bilo slično istraživanje sprovesti na filmskim ostvarenjima iz nekog drugog žanra i videti u kojoj se meri ovde ustanovljene opšte tendencije poklapaju sa onima koje bi se tamo javljale. Obrasci učtivosti se, naravno, mogu ispitivati i na primerima nekih drugih govornih činova. Prema saznanjima autorke ove disertacije, ovde obrađena dva čina spadaju u retke koji u srpskom jeziku nisu detaljnije obrađivani, te je stoga zadatak predstavljao veći izazov. Konačno, još preporučljivije bilo bi sprovesti empirijsko istraživanje na uzorku spontanog govornog jezika u svakodnevnim situacijama sličnim onima koje su predstavljene u odabranim filmovima, a čiji bi rezultati dali još verodostojniju i realniju sliku o strategijama jezički ispoljene učtivosti prilikom slaganja i neslaganja u srpskom jeziku. Ovde su iznesene uočene tendencije koje se, kako se po rezultatima može zaključiti, uklapaju u ono što bi, na osnovu razmatranih prethodnih

istraživanja sličnih kulturnih matrica, verovatno bile i opšte odlike govornog ponašanja u srpskom jeziku. Za takvo je istraživanje, naravno, potrebno mnogo više vremena, strateškog planiranja, uključivanje većeg broja istraživača i tehničkih pomagala, ali bi ono svakako dalo još upotrebljivije rezultate, koji bi, autorka se nada, potvrdili stav da je filmski scenario ovde odabranog žanra validan materijal za jezičku analizu ovakvog tipa. Bez takvog sveobuhvatnijeg istraživačkog poduhvata, zaključci ovog istraživanja ostaju samo na nivou pretpostavke o razgovornim tendencijama u dva analizirana čina u srpskom jeziku, bez obzira na to što se oni zaista uklapaju u dosad oformljenu sociolingvističku i psiholingvističku sliku o srednjoevropskom i istočnoevropskom kulturnom prostoru, kojem i naše društvo svakako pripada. Jednostavnije rečeno, autorka bi želela da ustanovi da li se ovde dobijeni rezultati slučajno uklapaju u opisanu očekivanu matricu, ili je, pak, takav obrazac govornog ponašanja odlika i „stvarnih“ korisnika srpskog jezika kad se slažu ili ne slažu sa sagovornikom.

Kad je u pitanju drugi deo ovog istraživanja – promene koje, u odnosu na izvorno izgovorene dijaloge na engleskom, nastaju u titlovanom prevodu na srpski – rezultati do kojih se došlo u ovom radu daju osnov za razna dalja proučavanja. Ono što se, međutim, najpre nameće kao predlog za ispitivanje jeste aspekt recepcije jezičkog sadržaja filma od strane srpskog gledaoca. Utvrđeni nedostaci titlovanje verzije, pre svega u interakcijskoj komponenti značenja, navode na pretpostavku da će do gledaoca stići funkcijski okrnjena poruka. Kako je adekvatno prenošenje nijansi međuljudskih odnosa u prevodu dovedeno u pitanje time što se prevodilac kao posrednik između kolektivnog pošiljaoca i gledaoca usredsredio uglavnom na prevođenje informativnog, tj. transakcijskog sadržaja, realno je zapitati se u kojoj će meri gledalac shvatiti pravu prirodu odnosa među likovima u filmskoj priči. Zato bi bilo zanimljivo sprovesti empirijsko istraživanje kojim bi se utvrdio stepen razumevanja interakcijske komponente (nijansi učtivosti ili neučtivosti,

stepena formalnosti, stepena bliskosti među likovima), i to, pre svega, među gledaocima koji ne razumeju engleski jezik.

Konačno, dobijeni rezultati mogu predstavljati i koristan materijal za upotpunjavanje i razvijanje novih nastavnih sadržaja u oblasti primenjene lingvistike, a naročito kontrastivne pragmatike i nastave stranih jezika, kao i studija prevođenja. U srpskoj lingvistici, na polju ispitivanja međujezičke pragmatičke kompetencije u srpsko-engleskom kontekstu zapažene novije doprinose dale su, pre svega, Mišić Ilić (2006b), Halupka Rešetar (2013) i Oletić (2014). Mišić Ilić i Dimitrijević (2006: 143), sumirajući zapažanja Thomasa (1983), ističu značaj razvijanja svesti o pojmu lica u različitim jezicima i o različitim strategijama i jezičkim sredstvima koja mogu biti veoma važna prilikom izbegavanja mogućih međukulturnih pragmatskih grešaka i nesporazuma. Na takve specifičnosti u upotrebi jezičkih strategija i sredstava ukazuju i rezultati ovog rada.

Na kraju, autorka se nada da će njen doprinos proučavanju ovako kompleksnih pragmalingvističkih, sociopragmatičkih, međukulturnih i prevodilačkih pojava pobuditi interesovanje u domaćim lingvističkim krugovima za primenom novijih teorijskih modela na primerima sličnih, ali i drugačijih vrsta jezičkog materijala, te da će rezultati takvih istraživanja u izvesnoj meri potvrditi ovde iznete zaključke.

Literatura

1. Aijmer, K. (1986). "Discourse variation and hedging". In: J. Aarts and W. Meijs (eds). *Corpus Linguistics II. New Studies in the Analysis and Exploitation of Computer Corpora*. Rodopi, Amsterdam: 1-18.
2. Alba Juez, L. (1995). "Irony and the other off record strategies within politeness theory". *Miscelánea: A Journal of English and American Studies* 16. Available at: <http://www.miscelaneajournal.net/images/stories/articulos/vol16/alba16.pdf>
3. Alcón Soler, E., Safont Jordà, P. and Martínez-Flor, A. (2005). "Towards a typology of modifiers for the speech act of requesting: a socio-pragmatic approach". *RæL: Revista Electrónica de Lingüística Aplicada* 4: 1-35.
4. Angouri, J. (2012). "Managing disagreement in problem solving meeting talk". *Journal of Pragmatics* 44: 1565-1579.
5. Angouri, J. and Glynos, J. (2009). "Managing cultural difference and struggle in the context of the multinational corporate workplace: solution or symptom". *Working Papers in Ideology and Discourse Analysis* 26. Available at: www.essex.ac.uk/idaworld/paper261209.pdf
6. Angouri, J. and Locher, M. A. (2012). "Theorising disagreement". *Journal of Pragmatics* 44: 1549-1553.
7. Angouri, J. and Marra, M. (eds.) (2011). *Constructing Identities at Work*. Palgrave, Basingstoke.
8. Atkinson, M. J. and Heritage, J. (1984). "Preference organization". In: J. M. Atkinson and J. Heritage (eds). *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge University Press, Cambridge: 53-56.
9. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Clarendon Press, Oxford.
10. Beebe, L. M. and Takahashi, T. (1989). "Do you have a bag?: social status and patterned variation in second language acquisition". In: S. Gass, C. Madden, D. Preston and L. Selinker (eds). *Variation in Second Language Acquisition. Vol. 1: Discourse and Pragmatics*. Multilingual Matters, Clevedon: 103-125.
11. Ben Israel, S. (2010). "Inter-action movies: multi-protagonist films and relationism". In: M. Grishakova and M. L. Ryan (eds). *Intermediality and Storytelling*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 122-146.
12. Berger, C. (1994). "Power, dominance, and social interaction". In: M. L. Knapp and Miller, G. R. (eds). *Handbook of Interpersonal Communication*. Sage, Thousand Oakes: 450-507.
13. Berliner, T. (1999). "Hollywood movie dialogue and the 'real realism' of John Cassavetes". *Film Quarterly* 52 (3): 2-16.
14. Blagojević, S. i Mišić Ilić, B. (2013). „Kontrastivno-pragmatička analiza autorovog ograđivanja u pisanom akademskom diskursu na engleskom i srpskom jeziku“. U: I. Živančević Sekeruš (ur.). *Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. Zbornik radova*. Knjiga 1. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad: 587-599.
15. Blum-Kulka, S. (1987). "Indirectness and politeness in requests: same or different". *Journal of Pragmatics* 11: 131-146.
16. Blum-Kulka, S. (2005). "The metapragmatics of politeness in Israeli society". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 255-280.

17. Blum-Kulka, S. and Olshtain, E. (1989). "Requests and apologies: a cross-cultural study of speech act realization patterns (ccsarp)". *Applied Linguistics* 5 (3): 196-213.
18. Bolander, B. (2012). "Disagreements and agreements in personal/diary blogs: a closer look at responsiveness." *Journal of Pragmatics* 44: 1607-1622.
19. Bolander, B. (2013). *Language and Power in Blogs: Interaction, Disagreements and Agreements*. John Benjamins, Amsterdam.
20. Boxer, D. (2002). *Applying Sociolinguistics: Domains of Face-to-Face Interaction*. John Benjamins, Amsterdam.
21. Bradac, J., Bowers, J. and Courtright, J. (1980). "Lexical variations in intensity, immediacy, and diversity: an axiomatic theory and casual model". In: H. Giles and R. St. Clair (eds). *The Social and Psychological Contexts of Language*. Erlbaum, Hillsdale, NJ: 193-223.
22. Brown, G. (1977). *Listening to Spoken English*. Longman, London.
23. Brown, G. and Yule, G. (1983). *Teaching the Spoken Language*. Cambridge University Press, Cambridge.
24. Brown, P. and Levinson, S. C. (1978). "Universals in language usage: politeness phenomena". In: E. Goody (ed.). *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge University Press, Cambridge: 56-289.
25. Brown, P. and Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, Cambridge.
26. Brown, R. W. and Ford, M. (1964). "Address in American English". In: D. Hymes (ed.). *Language in Culture and Society*. Harper & Row, New York: 234-244.
27. Brown, R. and Gilman, A. (1960). "The pronouns of power and solidarity". In: T. A. Sebeok (ed.). *Style in Language*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts: 253-276.
28. Bubel, C. M. (2006). "The linguistic construction of character relations in TV drama: doing friendship in *Sex and the City*". Doctoral thesis. Universität des Saarlandes, Saarbrücken. Available at: <http://scidok.sulb.uni-saarland.de/volltexte/2006/598/>
29. Bubel, C. M. (2008). "Film audiences as overhearers". *Journal of Pragmatics* 40: 55-71.
30. Bugarski, R. (1986). *Lingvistika u primeni*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
31. Bugarski, R. (1991). *Uvod u opštu lingvistiku*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd; Zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad.
32. Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie*. Gustav Fischer Verlag, Jena, Stuttgart.
33. Burger, H. (1984). *Sprache des Massenmedien*. Mouton de Gruyter, Berlin.
34. Byrnes, H. (1986). "Interactional style in German and American conversations". *Text* 6: 189-206.
35. Chen, R. (1993). "Responding to compliments: a contrastive study of politeness strategies between American English and Chinese speakers". *Journal of Pragmatics* 20: 49-75.
36. Chen, R. (2001). "Self-politeness: a proposal". *Journal of Pragmatics* 33: 87-106.
37. Clark, H. H. (1996). *Using Language*. Cambridge University Press, Cambridge.
38. Clark, H. H. and Schaefer, E. F. (1992). "Dealing with overhearers". In: H. H. Clark (ed.). *Arenas of Language Use*. University of Chicago Press, Chicago: 176-197.
39. Clark, H. and Schunk, D. (1980). "Polite responses to polite requests". *Cognition* 8: 111-143.

40. Clark, H. H. and Van Der Wege, M. (2001). "Imagination in discourse". In: D. Schiffrin (ed.). *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell, Oxford: 772-786.
41. Cook, G. (1989). *Discourse*. Oxford University Press, Oxford.
42. Coulmas, F. (2005). "Linguistic etiquette in Japanese society". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 299-323.
43. Crystal, D. and Davy, D. (1975). *Advanced Conversational English*. Longman, London.
44. Culpeper, J. (1996). "Towards an anatomy of impoliteness". *Journal of Pragmatics* 25: 349-367.
45. Culpeper, J. (2010). "Conventionalised impoliteness formulae". *Journal of Pragmatics* 42: 3232-3245.
46. Cutting, J. (2002). *Pragmatics and Discourse*. Routledge, London and New York.
47. Davis, W. (1998). *Implicature. Intention, Convention, and Principle in the Failure of Gricean Theory*. Cambridge University Press, Cambridge.
48. Del Mar Azcona, M. (2010). *The Multi-Protagonist Film*. Wiley-Blackwell, Chichester.
49. Díaz-Cintas, J. (2004). "In search of a theoretical framework for the study of audiovisual translation". In: P. Orero (ed.). *Topics in Audiovisual Translation*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia: 21-34.
50. Díaz-Cintas, J. (ed.) (2009). *New Trends in Audiovisual Translation*. Multilingual Matters, Bristol/Buffalo/Toronto.
51. Díaz-Cintas, J. and Anderman, G. M. (eds) (2008). *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
52. Díaz-Cintas, J. and Ramael, A. (2007). *Audiovisual Translation: Subtitling*. St Jérôme Publishing, Manchester.
53. Drazdauskiéne, M. L. (1981). "On stereotypes in conversation". In: F. Coulmas (ed.). *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. Mouton, The Hague: 55-68.
54. DuFon, M. A. et al. (1994). "Bibliography on linguistic politeness". *Journal of Pragmatics* 21: 527-578.
55. Duranti, A. (1986). "The audience as co-author: an introduction". *Text* 6: 239-247.
56. Duranti, A. and Goodwin, C. (1992). *Rethinking Context*. Cambridge University Press, Cambridge.
57. Dynel, M. (2011a). "Stranger than fiction? A few methodological notes on linguistic research in film discourse". *Brno Studies in English* 37 (1): 41-61.
58. Dynel, M. (2011b). "'You talking to me?' The viewer as a ratified listener to film discourse". *Journal of Pragmatics* 43: 1628-1644.
59. Đorđević, R. (1987). *Uvod u kontrastiranje jezika*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
60. Eelen, G. (2001). *A Critique of Politeness Theories*. St. Jerome Publishing, Manchester.
61. Ehlich, K. (2005). "On the historicity of politeness". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 71-107.

62. El Farra, H. (2011). *Hedges in Movie Dialogues in English: Theoretical and Practical Aspects*. Unpublished master's thesis. Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Novi Sad.
63. Emmison, M. (1993). "On the analyzability of conversational fabrication: a conceptual inquiry and single case example". *Australian Review of Applied Linguistics* 16: 83-108.
64. Faerch, C. and Kasper, G. (1989). "Internal and external modification in interlanguage request realization". In: S. Blum-Kulka, J. Hose and G. Kasper (eds). *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Ablex, Norwood, NJ: 221-247.
65. Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Longman, Harlow.
66. Fauconnier, G. (1997). *Mappings in Thought and Language*. Cambridge University Press, Cambridge.
67. Fraser, B. (1990). "Perspectives on politeness". *Journal of Pragmatics* 14 (2): 219-236.
68. Fraser, B. and Nolen, W. (1981). "The association of deference with linguistic form". *International Journal of the Sociology of Language* 27: 93-109.
69. Georgakopoulou, A. (2000). "On the sociolinguistics of popular cinema: funny characters, funny voices". *Journal of Modern Greek Studies* 19: 119-133.
70. Georgakopoulou, A. (2001). "Arguing about the future: on indirect disagreements in conversations". *Journal of Pragmatics* 33: 1881-1900.
71. Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behaviour*. Anchor, New York.
72. Goffman, E. (1976). "Replies and Responses". *Language in Society* 5: 257-313.
73. Goffman, E. (1979). "Footing". *Semiotica* 25: 1-29.
74. Gordon, D. and Lakoff, G. (1975). In: P. Cole and J. Morgan (eds). *Syntax and Semantics, Volume 3: Speech Acts*. Academic Press, New York: 83-106.
75. Gottlieb, H. (2004). *Language-political implications of subtitling*. In: Orero, P. (ed.). *Topics in Audiovisual Translation*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia: 83-100.
76. Gray, P. H. (2001). "A problem-solving perspective on knowledge management practices". *Decision Support Systems* 31 (1): 87-102.
77. Grice, H. P. (1975). "Logic and conversation". In: P. Cole and J. Morgan (eds). *Syntax and Semantics, Volume 3: Speech Acts*. Academic Press, New York: 43-58.
78. Grundy, P. (2000). *Doing Pragmatics*. Second edition. Arnold, London.
79. Gumperz, J. J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge University Press, Cambridge.
80. Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. Anchor Press, Garden City, NJ.
81. Halliday, M. (1973). *Explorations in the Functions of Language*. Edward Arnold, London.
82. Halupka Rešetar, S. (2013). „Ispitivanje pragmatičke kompetencije studenata engleskog jezika struke”. U: N. Silaški i T. Đurović (ur.). *Aktuelne teme engleskog jezika nauke i struke u Srbiji*. Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd: 215-228.
83. Hatim, B. and Mason, I. (2000). "Politeness in screen translating". In: L. Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader*. Routledge, London/New York: 430-445.
84. Held, G. (2005). "Politeness in linguistic research". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*.

- Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 131-153.
85. Helt, R. (1982). "Developing communicative competence: a practical model". *Modern Language Journal* 66: 255-262.
  86. Heritage, J. (1984). *Garfinkel and Ethnomethodology*. Polity Press, Cambridge.
  87. Hickey, L. (ed.) (1998). *The Pragmatics of Translation*. Multilingual Matters, Clevedon.
  88. Hill, B. et al. (1986). "Universals of linguistic politeness: quantitative evidence from Japanese and American English". *Journal of Pragmatics* 10: 347-371.
  89. Holmes, J. (1995). *Women, Men and Politeness*. Longman, London.
  90. Holmes, J. (2005). "Politeness and postmodernism – an appropriate approach to the analysis of language and gender?". *Journal of Sociolinguistics* 9 (1): 108-117.
  91. House, J. and Kasper, G. (1981). "Politeness markers in English and German". In: F. Coulmas (ed.). *Conversational Routine*. Mouton, The Hague: 157-185.
  92. Hurford, J. R., Heasley, B and Smith, M. B. (2007). *Semantics. A Coursebook*. Cambridge University Press, Cambridge.
  93. Hutchby, I. (1996). *Confrontation Talks. Arguments, Asymmetries, and Power on Talk Radio*. Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.
  94. Ide, S. (1989). "Formal forms of discernment: neglected aspects of linguistic politeness". *Multilingua* 8 (2): 223-248.
  95. Infante, D. A. and Rancer, A. S. (1996). "Argumentativeness and verbal aggression: a review of recent theory and research". *Communication Yearbook* 19: 319-351.
  96. International Translation Company – ITC (1999). *ITC Guidance on Standards for Subtitling*. Available at: http://www.ofcom.org.uk/static/archive/itc/uploads/ITC_Guidance_on_Standards_for_Subtitling.doc
  97. Ivarsson, J. and Carroll, M. (1998). *Subtitling*. Transedit, Simrishamn.
  98. Ivić, M. (1989). „Neka zapažanja o rodu i broju u srpskom jeziku“. *Južnoslovenski filolog* 45: 27-44.
  99. Jakobson, R. (1960). "Linguistics and poetics". In: T. Sebeok (ed.). *Style in Language*. M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts: 350-377.
  100. James, A. R. (1983). "Compromisers in English: a cross-disciplinary approach to their interpersonal significance". *Journal of Pragmatics* 7: 191-206.
  101. Jocić, M. (2000). „O novinama u jeziku javne komunikacije“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 43: 289-294.
  102. Janney, R. W. and Arndt, H. (1993). "Universality and relativity in cross-cultural politeness": a historical perspective". *Multilingua* 12: 13-50.
  103. Janney, R. W. and Arndt, H. (2005). "Intracultural tact versus intercultural tact". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 21-41.
  104. Jucker, A. H. (1988). "The relevance of politeness". *Multilingua* 7 (4), 375-384.
  105. Kakavá, C. (1993). *Negotiation of Disagreement by Greeks in Conversations and Classroom Discourse*. Unpublished doctoral thesis. Georgetown University, Washington, D.C.
  106. Kallia, A. (2004). "Linguistic politeness: the implicature approach". *Multilingua* 23: 145-169.

107. Kallia, A. (2007). *Politeness and Implicature: Expanding the Cooperative Principle*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg.
108. Kasper, G. (1990). "Linguistic politeness: current research issues". *Journal of Pragmatics* 14 (2): 193-218.
109. Katnić Bakaršić, M. (2003). *Stilistika dramskog diskursa*. Vrijeme, Zenica.
110. Katriel, T. (1986). *'Dugri' Speech: Talking Straight in Israeli 'Sabra' Culture*. Cambridge University Press, Cambridge/New York.
111. Kavgić, A. (2011). „Uticaj računarskih programa za prevođenje na normativnu ispravnost sinhronizovanih i titlovanih prevoda“. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 36 (1): 151-161.
112. Kavgić, A. and Major, R. (2012). "Reading comprehension and retention of visual details: a comparative experimental analysis of subtitling and dubbing as two main modes of audio-visual translation". Oral presentation. Fourth International Conference *Applied Linguistics Today – ALT4*. Faculty of Philology, University of Belgrade, Belgrade, 12-14 October 2012.
113. Kienpointner, M. (2008). "Impoliteness and emotional arguments". *Journal of Politeness Research* 4 (2): 243-265.
114. Kingwell, M. (1993). "Is it rational to be polite?". *The Journal of Philosophy* 90: 387-404.
115. Klikovac, D. (2008). *Jezik i moć: ogledi iz sociolingvistike i stilistike*. Biblioteka XX vek, Beograd.
116. Kopytko, R. (1995). "Against rationalistic pragmatics". *Journal of Pragmatics* 23: 475-491.
117. Kothoff, O. (1993). "Disagreement and concession in disputes: on the context sensitivity of preference structures". *Language in Society* 22 (2): 193-216.
118. Kozloff, S. (2000). *Overhearing Film Dialogue*. University of California Press, Berkeley.
119. Kurteš, S. (1999). „Jedan primer kontrastiranja jezički ispoljenih kulturnih obrazaca“. U: R. Bugarski (ur.). *O engleskom jeziku: zbornik radova posvećen profesoru Ljubomiru Mihailoviću*. Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd: 139-147.
120. Lakoff, R. T. (1973). "The logic of politeness, or minding your P's and Q's". *Chicago Linguistics Society* 9: 292-305.
121. Lakoff, R. T. (1990). *Talking Power. The Politics of Language*. Basic Books, New York.
122. Lakoff, R. T. and Ide, S. (eds) (2005). *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
123. Lanc, I. (2013). „Strategije izvinjenja u mađarskom i srpskom jeziku“. U: I. Živančević Sekeruš (ur.). *Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. Zbornik radova*. Knjiga 1. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad: 567-575.
124. Langlotz, L. and Locher, M. A. (2012). "Ways of communicating emotional stance in online disagreement". *Journal of Pragmatics* 44: 1591-1606.
125. Larina, T. (2005). "Cultural values and negative politeness in English and Russian". *Respectus Philologicus* 8 (13): 25-39.
126. Lavour, J. and Bairstow, D. (2011). "Languages on the screen: is film comprehension related to the viewers' fluency level and to the language in the subtitles?". *International Journal of Psychology* 46 (6): 455-462.
127. Lee, D. and Peck, J. (1995). "Troubled waters: argument as sociability revisited". *Language in Society* 24: 29-52.

128. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman, Harlow.
129. Leech, G. (2007). "Politeness: is there an East-West divide?". *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture* 3 (2): 167-206.
130. Levinson, S. (1979). "Activity types". *Linguistics* 17: 365-399.
131. Ličen, M. (1997). „Govorni čin tipa „zahvaljivanje“ u nemačkom i srpskom jeziku“. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 25: 139-147.
132. Locher, M. (2004). *Power and Politeness in Action. Disagreements in Oral Communication*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
133. Locher, M. and Watts, R. J. (2005). "Politeness theory and relational work". *Journal of Politeness Research* 1 (1): 9-33.
134. Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge University Press, Cambridge.
135. Lyons, J. (1981). *Language and Linguistics*. Cambridge University Press, Cambridge.
136. Mao, L. R. (1994). "Beyond politeness theory: 'face' revisited and renewed". *Journal of Pragmatics* 21: 451-486.
137. Maslow, A. (1943). "A theory of human motivation". *Psychological Review* 50 (4): 370-396.
138. Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. Harper, New York.
139. Mason, I. (1989). "Speaker meaning and reader meaning: preserving coherence in screen translating". In: R. En Kólmel and J. Payne (eds). *Babel. The Cultural and Linguistic Barriers between Nations*. Aberdeen University Press, Aberdeen: 13-24.
140. Matsumoto, Y. (1988). "Reexamination of the universality of face: politeness phenomena in Japanese". *Journal of Pragmatics* 12: 403-426.
141. Miller, J. B. (1976). *Toward a New Psychology of Women*. Beacon Press, Boston.
142. Milosavljević, B. (2007). *Forme učtivosti u srpskom jeziku*. Učiteljski fakultet, Beograd.
143. Mišić Ilić, B. (2006a). *Od reči do diskursa*. Filozofski fakultet, Niš.
144. Mišić Ilić, B. (2006b). "The notion of pragmatic competence and its relevance for foreign language study". In: (ed. board). *The Language Policy of the EU and European University Education, Conference Proceedings*. University St. Cyril and St. Methodius, Veliko Tarnovo: 489-497.
145. Mišić Ilić, B. (2010). „Jezički i kulturni aspekti govornog čina zabranjivanja iz ugla kontrastivne pragmatike“. U: Lj. Subotić i I. Živančević Sekeruš (ur.). *Peti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. Zbornik radova*. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad: 463-470.
146. Mišić Ilić, B. i Dimitrijević, M. (2006). „Lice u ogledalu pragmatike: kako jezikom sačuvati obraz“. U: B. Čubrović i M. Daničić (ur.). *Lice u jeziku, književnosti i kulturi*. Philologia, Beograd: 129-146.
147. Moranjak Bamburać, N. (2004). „Diskursivna stilistika – Stilistika dramskog diskursa Marine Katnić Bakaršić“. Prikaz. *Odjek*, dostupno na: <http://www.odjek.ba/index>
148. Morgan, J. (1978). "Two types of convention in indirect speech acts". In: P. Cole (ed.). *Syntax and Semantics. Volume 9: Pragmatics*. Academic Press, New York: 261-281.
149. Myers, G. (2004). *Matters of Opinion. Talking about Public Issues*. Cambridge University Press, Cambridge.
150. Newmark, P. (1981). *Approaches to Translation*. Pergamon Press, Oxford.
151. Nida, E. A. (1964). *Towards a Science of Translating*. E. J. Brill, Leiden.

152. Nwoye, O. G. (1992). "Linguistic politeness and socio-cultural variations of the notion of face". *Journal of Pragmatics* 18: 309-328.
153. Obućina, P. (2001). „Učtivo obraćanje u srpskom i poljskom jeziku“. *Slavistika* 5: 99-112.
154. Ochs Keenan, E. (1979). "The universality of conversational postulates". *Language and Society* 5: 67-80.
155. Ogiermann, E. (2009). "Politeness and indirectness across cultures: a comparison of English, German, Polish and Russian requests". *Journal of Politeness Research* 5: 189-216.
156. Oletić, A. (2014). *Assessing the Interlanguage Pragmatic Competence of Serbian Undergraduate Students of English Language and Literature: A Study of Request Strategies*. Unpublished bachelor's thesis. Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Novi Sad.
157. Olshtain, E. and Cohen, A. D. (1983). "Apology: a speech act set". In: N. Wolfson and E. Judd (eds). *Sociolinguistics and Language Acquisition*. Newbury House, Rowley: 18-35.
158. Orero, P. (ed.). (2004). *Topics in Audiovisual Translation*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
159. Panić Kavgić, O. (2006). *Koliko razumemo nove anglicizme*. Zmaj, Novi Sad.
160. Panić Kavgić, O. (2010). "Mitigated disagreement in dialogues selected from an American and a Serbian film". *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 35 (2): 429-441.
161. Panić Kavgić, O. (2012). „Veza između kooperativnosti i učtivosti prilikom neslaganja sa sagovornikom u američkim i srpskim filmskim dijalozima“. U: S. Gudurić i M. Stefanović (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru I*. Filozofski fakultet, Novi Sad: 573-583.
162. Panić Kavgić, O. (2013a). „Neslaganje sa sagovornikom kao vid pozitivnog verbalnog ponašanja u američkim i srpskim filmskim dijalozima“. U: B. Mišić Ilić i V. Lopičić (ur.). *Jezik, književnost, vrednosti – jezička istraživanja. Zbornik radova*. Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, Niš: 367-379.
163. Panić Kavgić, O. (2013b). „Slaganje sa sagovornikom kao vid poželjnog verbalnog ponašanja u američkim i srpskim filmskim dijalozima“. U: S. Gudurić i M. Stefanović (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru II/1*. Filozofski fakultet, Novi Sad: 105-115.
164. Panić Kavgić, O. (2013c). "Patterns of dispreferred verbal disagreement in dialogues from American and Serbian films". *Jezikoslovlje* 14 (2-3): 445-459.
165. Panić Kavgić, O. (2013d). „Jezički ispoljena učtivost prilikom slaganja i neslaganja sa sagovornikom u prevedenim filmskim dijalozima“. Usmeno izlaganje. Međunarodna konferencija *Jezici i kulture u vremenu i prostoru 3*. Filozofski fakultet, Novi Sad, 16. novembar 2013.
166. Panić Kavgić, O. (2014). "Agreeing with the interlocutor as an example of dispreferred verbal behaviour in dialogues from American and Serbian films". In: Z. Đergović Joksimović and S. Halupka Rešetar (eds). *Studia Anglistica: Linguistic and Literary Perspectives and Prospects*. University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of English, Novi Sad: 53-62.
167. Perović, S. (2009). *Jezik u akciji*. CID, Institut za strane jezike, Podgorica.
168. Pfister, J. (2010). "Is there a need for a maxim of politeness?". *Journal of Pragmatics* 42: 1266-1282.

169. Pisek, G. (1992a). *Die große Illusion: Probleme und Möglichkeiten der Filmsynchronisation. Dargestellt an Woody Allens Annie Hall, Manhattan und Hannah and Her Sisters*. WVT, Trier.
170. Pisek, G. (1992b). "Übertragung fremdsprachiger Filme ins Deutsche". *Ü wie Übersetzen* 9/10: 147-158.
171. Pisek, G. (1997). "Wordplay and the dubber/subtitler". *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik* 1: 37-51.
172. Polovina, V. (1987). *Leksičko-semantička kohezija u razgovornom jeziku*. Filološki fakultet, Beograd.
173. Pomerantz, A. (1984). "Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes". In: J. M. Atkinson and J. Heritage (eds). *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge University Press, Cambridge: 75-101.
174. Popović, Lj. (1991). „Honorifička i semantička kongruencija pri učtivom obraćanju“. *Književnost i jezik* 38 (1): 38-53.
175. Popović, Lj. (1998). „Tipologija komunikativnih funkcija iskaza i njihov jezički izraz u srpskom i ukrajinskom jeziku“. *Slavistika* 2: 103-108.
176. Popović, Lj. (2000). *Epistolarni diskurs ukrajinskog i srpskog jezika*. Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
177. Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad.
178. Prčić, T. (2005). *Engleski u srpskom*. Zmaj, Novi Sad.
179. Prčić, T. (2008). "Culture-specific words and how to deal with them in bilingual dictionaries". *International Conference "English Language and Literature Studies: Structures across Cultures". ELLSSAC Proceedings*. Volume 1. Faculty of Philology, University of Belgrade, Belgrade: 415-421.
180. Prčić, T. (2010). „Mali englesko-srpski rečnik pragmatičkih termina“. U: V. Vasić (ur.). *Diskurs i diskursi. Zbornik u čast Svenki Savić*. Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad: 399-415.
181. Prodanović Stankić, D. (2013). *Jezički i vanjezički aspekti verbalnog humora u engleskom i srpskom jeziku na primeru filmskih i televizijskih dijaloga: kognitivnolingvistički pristup*. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
182. Radovanović, M. (1986). *Sociolingvistika*. Dnevnik, Književna zajednica Novi Sad, Novi Sad.
183. Rogers, C. (1959). "A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework". In: S. Koch (ed.). *Psychology: A Study of a Science. Vol. 3: Formulations of the Person and the Social Context*. McGraw Hill, New York: 184-256.
184. Quaglio, P. (2008). "Television dialogue and natural conversation: linguistic similarities and functional differences". In: A. Ädel and R. Reppen (eds). *Corpora and Discourse: The Challenges of Different Settings*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia: 189-210.
185. Quaglio, P. (2009). *Television Dialogue: The Sitcom Friends vs. Natural Conversation*. John Benjamins, Amsterdam/ Philadelphia.
186. Quirk, R. et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman, London.
187. Radić Bojanić, B. (2006). „Princip učtivosti u elektronskim ćaskaonicama“. U: B. Čubrović i M. Daničić (ur.). *Lice u jeziku, književnosti i kulturi*. Philologia, Beograd: 165-171.

188. Ramael, A. (2004). "A place for film dialogue analysis in subtitling courses". In: Orero, P. (ed.). *Topics in Audiovisual Translation*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia: 103-126.
189. Renwick, G. W. (1983). "If Australians are arrogant, are Americans boring? If Americans are arrogant, are Australians boring?". In: L. E. Smith (ed.). *Readings in English as an International Language*. Pergamon Press, Oxford: 117-123.
190. Ruhi, Ş. (2006). "Politeness in compliment responses: a perspective from naturally occurring exchanges in Turkish". *Pragmatics* 16 (1): 43-101.
191. Sacks, H. (1973/1987). "On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation". In: G. Button and J. R. Lee (eds). *Talk and Social Organisation*. Multilingual Matters, Clevedon: 54-69.
192. Sacks, H., Schegloff, E. A. and Jefferson G. (1974). "A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation". *Language* 50 (4): 696-735.
193. Sadock, J. M. (1974). *Toward a Linguistic Theory of Speech Acts*. Academic Press, New York.
194. Savić, S. (1993). *Diskurs analiza*. Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
195. Savić, S. (2010). „Titlovanje“. *Link* 88: 25.
196. Schegloff, E. (1988). "Goffman and the analysis of conversation". In: P. Drew and A. Wootton (eds). *Erving Goffman: Exploring the Interaction Order*. Polity Press, Oxford: 89-135.
197. Schegloff, E. A. (1992). "In another context". In: A. Duranti and C. Goodwin. *Rethinking Context*. Cambridge University Press, Cambridge: 191-228.
198. Schegloff, E.A. and Sacks, H. (1973). "Opening up closings". *Semiotica* 7 (4): 289-327.
199. Schiffrin, D. (1984). "Jewish argument and sociability". *Language in Society* 13: 311-325.
200. Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge University Press, Cambridge.
201. Scollon, R. and Scollon, S. W. (2001). *Intercultural Communication: a Discourse Approach*. Second edition. Blackwell, Oxford.
202. Scott, S. (2002). "Linguistic feature variation within disagreements: an empirical investigation." *Text* 22 (2): 301-328.
203. Searle, J. (1969). *Speech Acts*. Cambridge University Press, Cambridge.
204. Searle, J. (1975). "Indirect speech acts". In: P. Cole and J. Morgan (eds). *Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts*. Academic Press, New York.
205. Shahrokhi, M. and Shirani Bidabadi, F. (2013). "An overview of politeness theories: current status, future orientations". *American Journal of Linguistics* 2 (2): 17-27.
206. Sell, R. D. (2000). *Literature as Communication: The Foundations of Mediating Criticism*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
207. Sifianou, M. (1992). *Politeness Phenomena in England and Greece*. Clarendon Press, Oxford.
208. Sifianou, M. (2012). "Disagreements, face and politeness". *Journal of Pragmatics* 44: 1554-1564.
209. Sinclair, J. McH. and Coulthard, R. M. (1975). *Towards an Analysis of Discourse*. Oxford University Press, Oxford.
210. Schank, R.C. and Abelson, R. P. (1977). *Scripts, Plans, Goals and Understanding*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ.

211. Short, M. H. (1994). "Discourse analysis and drama". In: R. E. Asher (ed.). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Pergamon, Oxford: 949-952.
212. Smith, L. E. (1987). "Introduction: discourse strategies and cross-cultural communication". In: E. L. Smith (ed.). *Discourse Across Cultures: Strategies Across Englishes*. Prentice Hall, New York: 1-6.
213. Spencer-Oatey, H. (ed.) (2008a). *Culturally Speaking. Culture, Communication and Politeness Theory*. Second edition. Continuum, London.
214. Spencer-Oatey, H. (2008b). "Face, (im)politeness and rapport". In: H. Spencer-Oatey (ed.). *Culturally Speaking. Culture, Communication and Politeness Theory*. Second edition. Continuum, London: 11-47.
215. Spencer-Oatey, H. (2008c). "Introduction". In: H. Spencer-Oatey (ed.). *Culturally Speaking. Culture, Communication and Politeness Theory*. Second edition. Continuum, London: 1-8.
216. Spencer-Oatey, H., Ng, P. and Dong, L. (2008). "British and Chinese reactions to compliment responses". In: H. Spencer-Oatey (ed.). *Culturally Speaking. Culture, Communication and Politeness Theory*. Second edition. Continuum, London: 95-117.
217. Sperber, D and Wilson, D. (1995). *Relevance. Communication and Cognition*. Second edition. Blackwell, Oxford.
218. Stadler, S. A. (2011). "Coding speech acts for their degree of explicitness". *Journal of Pragmatics* 43: 36-50.
219. Stanojčić, Ž. i Popović, Lj. (1997). *Gramatika srpskog jezika*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
220. Stević, S. (1997). *Analiza konverzacije*. Filološki fakultet, Beograd.
221. Tannen, D. (1981). "New York Jewish conversational style". *International Journal of the Sociology of Language* 30: 133-149.
222. Tannen, D. (1994). "The relativity of linguistic strategies: rethinking power and solidarity in gender and dominance". In: D. Tannen (ed.). *Gender and Discourse*. Oxford University Press, Oxford: 19-52.
223. Tannen, D. (1998). *The Argument Culture. Moving from Debate to Dialogue*. Random House, New York.
224. Tannen, D. (2002). "Agonism in academic discourse". *Journal of Pragmatics* 34: 1651-1669.
225. Tannen, D. and Kakavá, C. (1992). "Power and solidarity in modern Greek conversation: disagreeing to agree." *Journal of Modern Greek Studies* 10 (1): 11-34.
226. Terkourafi, M. (2005). "Beyond the micro-level in politeness research". *Journal of Politeness Research* 1 (2): 237-262.
227. Terkourafi, M. (2006). "Politeness. Book review." *Journal of Pragmatics* 38: 418-428.
228. Thomas, J. (1983). "Cross-cultural pragmatic failure". *Applied Linguistics* 4: 91-112.
229. Ting-Toomey, S. (1985). "Toward a theory of conflict and culture". In: W. B. Gudykunst, L.P. Steward and S. Ting-Toomey (eds). *Communication, Culture & Organizational Processes*. Sage, Beverly Hills, California: 71-86.
230. Ting-Toomey, S. (2005). "The matrix of face: an updated face-negotiation theory". In: W. B. Gudykunst (ed.). *Theorizing about Intercultural Communication*. Sage Publications, Thousand Oaks: 71-91.
231. Tjosvold, D. (2008). "The conflict-positive organization: it depends upon us". *Journal of Organizational Behaviour* 29: 19-28.

232. Trbojević Milošević, I. (2006). "Speech act conditionals in English and Serbian: avoiding rudeness or being polite". In: K. Rasulić and I. Trbojević Milošević (eds). *English Language and Literature Studies: Interfaces and Integrations. ELLSII75 Proceedings*. Volume 1. Faculty of Philology, University of Belgrade, Belgrade: 225-232.
233. Trbojević Milošević, I. (2009). "Some contrasts in politeness structure of English and Serbian". In: M. Kuzniak and B. Rozwadowska (eds). *PASE Papers: Studies in Language and Methodology of Teaching Foreign Languages*. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław: 177-184.
234. Trosborg, A. (1995). *Interlanguage Pragmatics: Requests, Complaints and Apologies*. Mouton de Gruyter, Berlin.
235. Van Dijk, T. A. (1989). "Structures of discourse and structures of power". *Communication Yearbook* 12: 18-59.
236. Van Dijk, T. A. (1996). "Discourse, power and access". In: C. R. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds). *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*. Routledge, London: 84-104.
237. Vasić, V. (1995). *Novinski reklamni oglas. Studija iz kontekstualne lingvistike*. LDI, Novi Sad.
238. Vojvodić, D. (1997). „Performativni iskazi kao rezultat međusobne uslovljenosti leksičkih i gramatičkih značenja glagola“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 26/2, Beograd: 129-140.
239. Vorderwülbecke, K. (1986). "Höflichkeit und Höflichkeitsformen". In: G. Zifonun (ed.). *Vor-Sätze zu einer Neuen Deutschen Grammatik*. Narr, Tübingen: 247-279.
240. Wartenberg, T. E. (1990). *The Forms of Power. From Domination to Transformation*. Temple University Press, Philadelphia.
241. Watts, R. J. (1991). *Power in Family Discourse*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
242. Watts, R. J. (1992). "Linguistic politeness and politic verbal behaviour: reconsidering claims for universality". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 43-69.
243. Watts, R. J. (2003). *Politeness*. Cambridge University Press, Cambridge.
244. Watts, R. J. (2005a). "Linguistic politeness research: *quo vadis?*". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: xi-xxvii.
245. Watts, R. J. (2005b). "Linguistic politeness and politic verbal behaviour: reconsidering claims for universality". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 43-69.
246. Watts, R. J., Ide, S. and Ehlich, K. (eds) (1992). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
247. Watts, R. J., Ide, S. and Ehlich, K. (eds) (2005a). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
248. Watts, R. J., Ide, S. and Ehlich, K. (2005b). "Introduction". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 1-17.

249. Werkhofer, K. (2005). "Traditional and modern views: the social constitution and power of politeness". In: R. Watts, S. Ide and K. Ehlich (eds). *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Second revised and expanded edition. Mouton de Gruyter, Berlin/New York: 155-199.
250. Wierzbicka, A. (1985). "Different cultures, different languages, different speech acts". *Journal of Pragmatics* 9: 145-178.
251. Wierzbicka, A. (1991). *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Mouton de Gruyter, Berlin.
252. Wolfson, N. (1988). "The bulge: a theory of speech behaviour and social distance". In: J. Fine (ed.). *Second Language Discourse: A Textbook of Current Research*. Ablex, Nordwood, NJ: 21-38.
253. Yaeger-Dror, M. and Sister, E. (1987). "'Scuse me, waitaminute!': directive use in Israeli Hebrew". *Linguistics* 25: 1127-1163.
254. Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford University Press, Oxford.

Izvori

Odabrani američki filmovi

1. *Bure baruta* (rež. Goran Paskaljević). [DVD izdanje], Vans, Beograd: 2005. ISBN: 86-84397-08-8
2. *Đavolja varoš* (rež. Vladimir Paskaljević). Film je prikazan na programu TVB92, dana 3. 1. 2011. u terminu od 22.00 do 23.30.
3. *Ljubav i drugi zločini* (rež. Stefan Arsenijević). [DVD izdanje], Taramount film, Beograd: 2010. ISAN: 0000-0002-0CEC-0000-H-0000-0001-L
4. *Normalni ljudi* (rež. Oleg Novković). [DVD izdanje], Komuna, Beograd: 2005. ISBN: 86-7314-014-5
5. *Žena sa slomljenim nosom* (rež. Srđan Koljević). [DVD izdanje], Tuck Video, Beograd: 2011. ISAN: 0000-0002-C1E2-0000-A-0000-0001-5

Odabrani srpski filmovi

1. *Crash [Fatalna nesreća]* (rež. Paul Haggis). [DVD izdanje], Millennium Film, Beograd: 2006. ISBN: 86-511-0327-1
2. *Magnolia [Magnolija]* (rež. Paul Thomas Anderson). [DVD izdanje], Millennium Film, Beograd: 2009. ISAN: 0000-0000-1F14-0000-9-0000-0002-6
3. *Noel [Noel]* (rež. Chazz Palminteri). [DVD izdanje], Zmex, Beograd: 2008. ISAN: 0000-0002-0422-0000-U-0000-0001-J
4. *Playing by Heart [Nekoliko lekcija o ljubavi]* (rež. Willard Carroll). Film je prikazan na programu RTS 2, dana 9. 2. 2011. u terminu od 22.45 do 00.50.
5. *Thirteen Conversations about One Thing [Šta reći o sreći]* (rež. Jill Sprecher). [DVD izdanje], First Production, Beograd:

Drugi izvori

1. Anderson, P. T. (1999). *Magnolia*. Movie script. Available at: http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/m/magnolia-script-transcript-pt-anderson.html
2. Anderson, P. T. (1999). *Magnolia*. Original screenplay. Available at: <http://www.imsdb.com/scripts/Magnolia.html>
3. Carroll, W. (1998). *Playing by Heart*. Movie script. Available at: http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/p/playing-by-heart-script-transcript.html
4. Dukovski, D., David, F., Paskaljević, G. i Andrić, Z. (1998). *Bure baruta*. Filmski scenario. Dostupan na: [http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/YuFilmDanas/XVII_70-72%20\(1-3\)/07/show_download?stdlang=au](http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/YuFilmDanas/XVII_70-72%20(1-3)/07/show_download?stdlang=au)
5. Franić, S. M. (2004). „Jugoslovenski filmski scenario 1988–2003“. *YU film danas* 70-72 (1-3), dostupno na: [http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/YuFilmDanas/XVII_70-72%20\(1-3\)/index_html](http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/YuFilmDanas/XVII_70-72%20(1-3)/index_html)
6. Haggis, P. and Moresco, B. (2004). *Crash*. Movie script. Available at: http://www.awesomefilm.com/script/crash_h.html
7. Haggis, P. and Moresco, B. (2004). *Crash*. Original screenplay. Available at: <http://www.awesomefilm.com>
8. „Bure baruta“. *Filmska banka*, dostupno na: <http://www.filmovi.com/yu/film/523.shtml>

9. "Bure baruta". *Allmovie*: <http://www.allmovie.com/work/bure-baruta-173460>
10. "Bure baruta". *Wikipedia, the Free Encyclopedia*:
sh.wikipedia.org/wiki/Bure_baruta
11. "Cabaret Balkan" (1998). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt0169145/>
12. "Crash". *Allmovie*: <http://www.allmovie.com/work/crash-30120>
13. "Crash (I)" (2004). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt0375679/>
14. "Devil's Town" (2009). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt1288639/>
15. "Love and Other Crimes" (2008). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt0944958/>
16. "Magnolia" (1999). *The Internet Movie Database*:
17. "Noel" (2004). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt0383534/>
18. "Normal People" (2001). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt0277928/>
19. "Playing by Heart" (1998). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt0145734/>
20. "The Woman with a Broken Nose" (2010). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt1324061/>
21. "Thirteen Conversations about One Thing" (2001). *The Internet Movie Database*:
<http://www.imdb.com/title/tt0268690/>

1. PLAYING BY HEART (A1)

Režija: Willard Carroll
 Scenario: Willard Carroll

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Paul	stariji gospodin koji boluje od raka i proživljava poslednje srećne dane sa suprugom Hannom; Gracin, Meredithin i Joanin otac	Sean Connery
Hannah	Paulova supruga koja, uprkos ljubavi, odanosti i strahovanju za njegovo zdravlje, ne može da mu oprostí davno počinjeno bračno neverstvo sa kolegicom Wendy; Gracina, Meredithin i Joanina i majka	Gena Rowlands
Joan (Jo-Jo)	najmlađa ćerka Hanne i Paula, lepa i pametna, ali neuspešna i emocionalno nestabilna glumica koja se zaljubljuje u Keenana	Angelina Jolie
Keenan	povućen i usamljen momak koji krije bolnu tajnu zbog koje je njegova veza sa Joan, uprkos obostranoj ljubavi, unapred osuđena na propast	Ryan Phillippe
Meredith	ćerka Hanne i Paula, usamljena i emotivno nestabilna pozorišna rediteljka koja se plaši započinjanja nove veze nakon prethodnog bolnog iskustva s muškarcima	Gillian Anderson
Trent	samouveren uspešan arhitekta koji pokušava da se približi Meredith	Jon Stewart
Mark	bivši Meredithin suprug i najbolji prijatelj iz detinjstva, koji umire od side	Jay Mohr
Mildred	Markova majka; na samrtnoj postelji svog sina saznaje najvažnije činjenice o njegovom životu i u novootkrivenoj iskrenosti pronalazi utehu za prolaznost života	Ellen Burstyn
Jane	Meredithina saradnica u pozorišnoj trupi, koja pokušava da je ubedi da nađe partnera	Kellie Waymire
Gracie	najstarija ćerka Hanne i Paula, nesrećno udata za Hughu, u tajnoj vezi sa sveštenikom Rogerom	Madeleine Stowe
Roger	sveštenik, Gracin ljubavnik; želi da ostvari dublju emotivnu vezu s njom, s čim se ona ne slaže	Anthony Edwards
Hugh	sredovećni programer kompjuterskih igrica, sa Gracie u beživotnom braku koji se raspada pod njegovim teretom kompleksa niže vrednosti, tajno pohađa časove glume	Dennis Quaid
Valery	Sredovećna Afroamerikanka, Hughova poznanica sa časova glume	April Grace
Allison	usamljena gospođa kojoj se Hugh ispoveda na improvizovanom času glume u baru	Patricia Clarkson
Advokatica	advokatica kojoj se Hugh ispoveda na improvizovanom času glume u hotelskom baru	Nastassja Kinski
Lana	transvestit kome se Hugh ispoveda na improvizovanom času glume u baru	Alec Mapa

Nominacija za nagradu *Zlatni medved* na Berlinskom filmskom festivalu 1999. godine.

2. MAGNOLIA (A2)

Režija: Paul Thomas Anderson

Scenario: Paul Thomas Anderson

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Frank T. J. Mackey	mladi ekscentrični ženomrzac, voditelj emisije <i>Seduce and Destroy</i> , nestabilan i frustriran svojom prošlošću	Tom Cruise
Gwenovier	novinarka koja u intervjuu sa Frankom razotkriva njegove bolne tajne i pronalazi pukotinu u Frankovom nadmenom i nedodirljivom karakteru	April Grace
Janet	Frankova asistentkinja u TV studiju	Mary Lynn Rajsclub
Earl Partridge	milijonar na samrti, Frankov otac, koji je davno napustio porodicu i time prouzrokovao Frankov kasniji negativan stav prema muško-ženskim odnosima	Jason Robards
Linda Partridge	Earlova mlada žena koja ga nikada nije volela, ali pred njegovu smrt se kaje, shvatajući koliko joj on znači; neće da čuje za Franka, smatra da ne pripada porodici	Julianne Moore
Alan Kligman Esq.	Earlov i Lindin porodični advokat	Michael Murphy
Dr Landon	Earlov i Lindin porodični lekar	Don McManus
Phil Parma	Earlov lični bolničar, strpljiv mladić koji ga neguje u poslednjim danima života i pomaže mu da ponovo uspostavi pokidane veze sa sinom	Philip Seymour Hoffman
Chad	Frankov pomoćnik koji omogućava Philu da stupi u kontakt sa Frankom	Paul F. Tompkins
Donnie Smith	sredovečan emocionalno nesiguran usamljenik i genije, nekad čudo od deteta i pobednik TV kviza	William H. Macy
Solomon Solomon	Donnijev nestrpljivi poslodavac koji ga otpušta	Alfred Molina
Thurston Howell	starac u baru koji s ironijom sluša Donnijevu tužnu životnu priču	Henry Gibson
Stanley Spector	dečak genije, pobednik u kvizu znanja, mentalno nestabilan; današnji pandan Donniju kao detetu	Jeremy Blackman
Rick Spector	Stanleyjev bezosećajni otac; zloupotrebljava sinovo znanje i pamet, u želji da od njih zaradi	Michael Bowen
Richard	drugi dečak u Stanleyjevom kvizu; uobražen, zao, mnogo manje zna od Stanleyja, koga svi iskorištavaju	Bobby Brewer
Julijina mama	majka jedne od devojčica u Stanleyjevom kvizu	Nancy Marston
Jimmy Gator	voditelj dečjeg kviza, oboleo starac kome supruga i ćerka okreću leđa zbog neoprostivog greha koji je počinio prema celoj porodici, naročito ćerki Claudiji	Philip Baker Hall
Cynthia	organizatorica dečjeg kviza	Felicity Huffman
Mary	Jimmyjeva pomoćnica na TV-u, nekadašnja ljubavnica	Eileen Ryan
Rose Gator	Jimmyjeva supruga koja tek pred kraj Jimmyjevog života shvata s kakvim je čovekom živela i napušta ga	Melinda Dillon
Claudia Wilson Gator	Jimmyjeva neuravnotežena depresivna ćerka, koju je u prošlosti zlostavljao i prouzrokovao njeno sadašnje stanje, što ona i njena majka ne mogu da mu oproste	Melora Walters
Jim Kurring	dobročudni policajac koji se zaljubljuje u Claudiju i po svaku cenu pokušava da je izvuče iz očaja	John C. Reilly
Marcie	sredovečna Afroamerikanka čiju kuću Jim pretresa zbog sumnje da krije svog sina kriminalca	Cleo King
Dečak reper	mali Afroamerikanac, opsednut rep muzikom; u istrazi pokušava da pomogne Jimu, koji ga ne shvata ozbiljno	Cory Buck

Nagrada *Zlatni medved* na Berlinskom filmskom festivalu

Nagrada *FIPRESCI* na filmskom festivalu u San Sebastijanu.

Nominacije za Nagradu Američke filmske akademije 2000. godine u kategorijama najboljeg originalnog scenarija, najbolje glavne muške uloge i najbolje muzike i pesme

3. THIRTEEN CONVERSATIONS ABOUT ONE THING (A3)

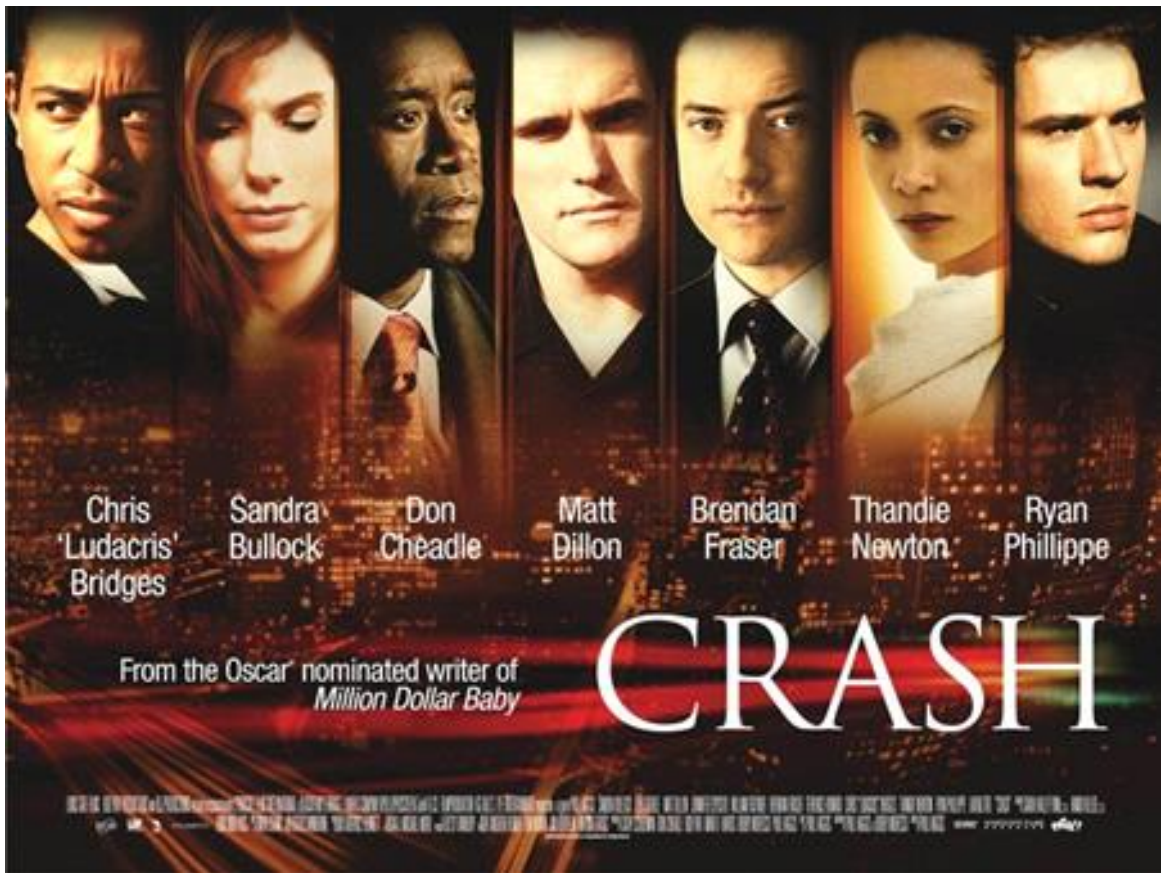
Režija: Jill Sprecher

Scenarij: Karen Sprecher, Jill Sprecher

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Troy	uspešan samouveren mlad advokat kome sve polazi za rukom dok jedne večeri na ulici ne pregazi mladu devojkicu i pobegne s mesta udesa, što počinje da ga proganja i uništava mu život	Matthew McConaughey
Owen	Troyev kolega advokat i najbolji prijatelj	David Connolly
Šef	glavni advokat u Troyevoj kancelariji	Joseph Siravo
Beatrice 'Bea'	dobrodušna siromašna devojkica koja se izdržava obavljajući kućne poslove u bogataškim kućama, dok joj se život ne promeni pošto doživi saobraćajnu nesreću, kad je kolima na ulici udari Troy	Clea DuVall
Dorrie	Beina najbolja prijateljica sa kojom zajedno sprema stanove bogataša	Tia Texada
Beina majka	siromašna sredovečna žena iz njujorškog predgrađa	Peggy Gormley
Arhitekta	Bein mlad privlačan poslodavac u kog je potajno zaljubljena, a koji neosnovano posumnja na Beu kad mu nestane sat, što nju jako potrese i zaboli	Malcolm Gets
Gene English	sarkastičan nižerangirani direktor u propaloj firmi, nezadovoljan životom zbog šansi koje je davno propustio u odnosima sa sinom i bivšom suprugom	Alan Arkin
Ronnie English	Geneov sin, narkoman koji prezire oca	Alex Burns
Lew Kincannon	Geneov šef, direktor celog osiguravajućeg društva	James Murtaugh
Mickey Wheeler	Geneov kolega koji osvaja glavni dobitak na lutriji i istog trenutka daje otkaz na poslu, iz osвете Geneu	Shawn Elliott
Richard 'Dick' Lacey	Geneov kolega i najbolji prijatelj	Frankie Faison
Wade 'Smiley' Bowman	Geneov dobroćudni kolega kome bezosećajno uručuje otkaz jer ne može da podnese njegovu porodičnu sreću i pozitivan stav prema životu	William Wise
Del Strickland	novi suprug Geneove bivše žene, poslovni magnat na kog je Gene ljubomorani	Richard Council
Walker	rigidni sredovečni profesor fizike na koledžu, koji napušta svoju suprugu, ne razmišljajući o posledicama	John Turturro
Patricia	Walkerova supruga, koja pokušava da prebrodi najteži period u životu nakon njegovog odlaska	Amy Irving
Doktor	stariji gospodin, lekar kod kog se Walker stalno pregleda, jer je ubeđen da nešto nije u redu sa njim	William Severs
Komšinica	starija gospođa koja u kratkom razgovoru pokušava da pomogne Patriciji da prebrodi krizu	Barbara Andres
Helen	Walkerova koleginica i ljubavnica, profesorka književnosti, koja odlučuje da se ipak vrati svom suprugom, ostavljajući Walkera zatečenog takvom odlukom, nesvesnog da ga Patricia više ne čeka	Barbara Sukowa
Chris Hammond	Walkerov student na koledžu, mladić koji želi da studira medicinu; zbog Walkerove nepopustljivosti u ocenjivanju uzima sebi život	Rob McElhenney
Avory	ambiciozan mladi Afroamerikanac koji se, nasuprot Chrisu, na Walkerovim časovima ističe pažnjom i tačnim odgovorima	Avery Glymph

Nagrada *Chloritidis* (nominacije za najbolji film i najbolji originalni scenarij)

Nagrada za najbolji scenarij Udruženja filmskih kritičara San Dijega

4. CRASH (A4)

Režija: Paul Haggis

Scenario: Paul Haggis, Robert Moresco

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Rick Cabot	mlad, lep i uspešan okružni javni tužilac	Brandan Frazer
Jean Cabot	Rickova supruga, bogata i lepa, ali isprazna, ljubomorna i nezadovoljna mlada žena sa rasnim predrasudama	Sandra Bullock
Karen	Rickova sekretarica i ljubavnica	Nona Gaye
Daniel	mlad Hispanoamerikanac, bravar, nepravedno osumnjičen za obijanje brave Cabotovih i demoliranje Farhadove prodavnice	Michael Peña
Lara	Danielova šestogodišnja ćerkica	Ashlyn Sanchez
Farhad	vlasnik skromne prodavnice, doseljenik iz Irana	Shaun Toub
Dorri	patolog, Farhadova mlada ćerka koja je uspešna u novoj domovini	Bahar Soomekh
Prodavac	ksenofobični vlasnik prodavnice oružja, koji Farhadu kao imigrantu ne želi da proda pištolj	Howard Fong
Ken Ho	službenik osiguravajućeg društva koje treba da pokrije štetu od obijanja Farhadove prodavnice	Art Chudabala
Graham Waters	sredovečni policijski inspektor, Afroamerikanac	Don Cheadle
Ria	Grahamova koleginica i ljubavnica, Hispanoamerikanka	Jennifer Esposito
Grahamova majka	senilna starica koja nište ne zna o aktivnostima svoja dva sina – Grahama i Petera	Beverly Todd
Peter Waters	Grahamov mlađi brat, momak iz afroameričkog predgrađa, sitni lopov	Larenz Tate
Anthony	Peterov najbolji prijatelj, sitni kriminalac, paranoidno ubeden u zle namere belačkog stanovništva	Chris 'Ludacris' Bridges
Lucien	vlasnik automehaničarske radnje u koju Peter i Anthony dovoze ukradena kola	Dato Bakhtadze
Flanagan	Rickov pomoćnik i Grahamov nadređeni	William Fichtner
John Ryan	rasistički nastrojen policajac koji kod kuće neguje bolesnog oca	Matt Dillon
Tom Hansen	mladi policajac idealista, Ryanov kolega koji teško podnosi njegove rasističke stavove	Ryan Phillippe
Poručnik Dixon	stariji Afroamerikanac, Ryanov i Hansenov nadređeni	Kaith David
Shaniqua Johnson	sredovečna Afroamerikanka, službenica u domu zdravlja u kojem se leči Ryanov otac	Loretta Devine
Cameron Thayer	ugledni holivudski filmski režiser, Afroamerikanac, žrtva Ryanovih rasističkih predrasuda	Terrence Howard
Christine Thayer	Cameronova lepa supruga, Afroamerikanka, žrtva Ryanovih rasističkih ispada	Thandie Newton
Fred	Cameronov kolega režiser, sredovečni belac sa prikrivenim rasističkim stavovima	Tony Danza

Nagrade Američke filmske akademije (*Oskar*) 2006. godine za najbolji film, najbolji originalni scenario i najbolju montažu.

5. NOEL (A5)

Režija: Chazz Palminteri

Scenarij: David Hubbard

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Rose Collins	sredovečna, lepa i inteligentna, ali nesigurna, depresivna i usamljena urednica u izdavačkoj kući, koja se, nakon propalog braka, u životu oseća odbačenom i nesrećnom	Susan Sarandon
Marco	mlad i privlačan Rosein kolega koji bezuspešno pokušava da joj se približi	Daniel Sunjata
Helen	Roseina nepokretna majka koja je ne prepoznaje, uprkos Roseinim stalnim očajničkim pokušajima da je povрати iz obamrlosti u bolničkom krevetu	Una Kay
Dr Matthew Baron	lekar koji se stara za zdravlje Roseine majke, potajno zaljubljen u Rose	John Doman
Charlie Boyd	bivši sveštenik kome Roseina dobrota i požrtvovanost donose duhovno spasenje i olakšanje	Robin Williams
Nina Vasquez	lepa mlada verenica policajca Mikea, koja ne može da se izbori sa njegovom ljubomorom	Penélope Cruz
Mike Riley	mlad zgodan policajac, Ninin verenik, koji je progoni svojim iracionalnim ispadima ljubomore	Paul Walker
Dennis	Mikeov kolega policajac i najbolji prijatelj; sumnja u Artija, strahuje za Paulovu bezbednost	Sonny Marinelli
Artie Venezuela	stariji gospodin, konobar u restoranu u koji Mike svraća sa Dennisom, stariji gospodin koji veruje da je Mike njegova poslednja šansa za iskupljenje – reinkarnacija njegove pokojne supruge za čiju smrt celog života krivi sebe i svoju ljubomoru	Alan Arkin
Paul Venezuela	Artijev sin, koji Mikeu otkriva istinu o bolnoj prošlosti svoga oca, koga je Mike spasao nakon infarkta i doveo ga u bolnicu	Rob Daly
Randy	bolničar koji pomaže Mikeu da pronade Artijevu sobu u bolnici	Billy Porter
Jules Calvert	stidljiv mlad usamljen čovek čija je najlepša uspomena iz detinjstva vezana za Badnje večer provedeno u bolnici, koje po svaku cenu želi da doživi još jednom	Marcus Thomas
Glenn	Julesov poznanik koji pokušava da mu pomogne da ostvari svoj plan	Merwin Mondesir
Arizona	profesionalni „kostolomac“ koji treba da omogući da Jules i ovo Badnje večer provede u bolnici	Chazz Palminteri
Medicinska sestra Stein	starija gospođa koja Julesu brani da zdrav provede Badnje večer u bolnici	Marcia Bennett
Medicinska sestra Woo	medicinska sestra koja se brine za pacijenta Charlija Boyda	Ruth Chiang
Dr Batiste	mlada lekarka koja Julesu pomaže da se suoči sa sobom i svojim traumama iz detinjstva	Carmen Ejogo
Debbie Carmichael	Roseina isprazna hvalisava poznanica, koju sreće na ulici uoči Božića	Donna Hanover

6. BURE BARUTA (S1)

Režija: Goran Paskaljević

Scenario: Dejan Dukovski, Goran Paskaljević, Filip David, Zoran Andrić

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Mane	sredovečni povratnik iz inostranstva koji pokušava da se iskupi i ponovo pridobije naklonost svoje ljubavi iz mladosti	Predrag Miki Manojlović
Natalija	nekadašnja članica simfonijskog orkestra, nesrećna sredovečna žena koja je uništila svoju mladost i karijeru uzaludno iščekujući Manetov povratak	Mirjana Karanović
Boris	Natalijin brat, glumac; osuđuje Maneta za njen životni neuspeh	Nikola Ristanovski
Kosta	Natalijin mlađi prijatelj, mladić karikaturalnog izgleda i ponašanja, koji ne želi da se Mane ponovo približi Nataliji	Dragan Jovanović
Dirigent	stariji gospodin, dirigent Natalijinog nekadašnjeg orkestra	Ljuba Tadić
Anđelko	depresivni taksista kome je brutalan, ničim izazvan, napad policajca Dimitrija zauvek uništio život	Nebojša Glogovac
Dimitrije	ostareli obogaljeni policajac koga je stigla Anđelkova osveta	Aleksandar Berček
Jovan	nervozan sredovečni muškarac koji ne može da se pomiri sa činjenicom da mu je automobil ulubljen u uličnoj nezgodi	Bogdan Diklić
Sveta	Jovanov prijatelj koji pokušava da ga smiri; Simonov najbolji prijatelj	Dragan Nikolić
Aleksandar	mlad nadobudan agresivan momak koji je prvo ukrao, a onda ošteti Jovanov automobil	Marko Urošević
Viktor	Aleksandrov otac, povučen stariji udovac, koji pokušava da zaštiti sina od Jovanove osvete	Danilo Bata Stojković
Simon	Svetin najbolji prijatelj; jedan drugom otkrivaju bolne lične tajne, što dovodi do tragičnog kraja njihovog prijateljstva	Lazar Ristovski
Marija	mлада nesrećna žena u vozu, koju Simon, nakon obračuna sa Svetom, verbalno i fizički uznemirava	Ana Sofrenović
Andreja	neotesan mladić, povratnik s ratišta; u trenutku mentalnog rastrojstva preuzima gradski autobus i zlostavlja putnike	Sergej Trifunović
Putnik	gospodin koji bezuspešno pokušava da se usprotivi Andreji	Ivan Bekjarev
Putnica	starija gospođa koju Andreja ismeva i vređa	Milena Dravić
Ana	lepa mlada putnica koju Andreja uznemirava i preti joj pred ostalim ljudima u autobusu	Mirjana Joković
Đorđe	Anin ljubomorni momak, koji ne shvata šta se Ani dogodilo, već je napada i vređa	Toni Mihajlovski
Topuz	sadistički nastrojen švercer oružja koji zarobljava Anu i Đorđa, ismeva ih i svirepo se na njima izživljava	Vojislav Brajović
Gele	siromašan mladić, izbeglica iz Bosne, koji pokušava da nepoštenim putem dođe do sredstava za život, odbijajući očevu ponudu za pošten posao i pomažući Topuzu	Nebojša Milovanović
Geletova majka	očajna žena koja ne razume zašto njen suprug, bivši srednjoškolski profesor, ne nađe bolji posao	Mira Banjac
Geletova sestra	samohrana majka s bebom čiji je otac, bosanski Musliman, nestao u vihoru rata, boreći se na neprijateljskoj strani	Dijana Marojević
Geletov otac	izbeglica iz Bosne, bivši profesor, koji je u Beogradu prinuđen da radi kao vozač; njegov autobus, u naletu ludila, preuzima mladić Andreja koji se izživljava na putnicima	Velimir Bata Živojinović

Nagrada *FIPRESCI* za najbolji film na Venecijanskom filmskom festivalu 1998. godine
Evropska filmska nagrada *FIPRESCI*

7. NORMALNI LJUDI (S2)

Režija: Oleg Novković

Scenarij: Srđan Koljević, Oleg Novković

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Bane	vlasnik sumornog slabo posećenog beogradskog bara u kojem se okuplja stalno ista grupa depresivnih mladih ljudi bez nade, posla i perspektive	Slobodan Ninković
Banetov otac	agresivni policajac koji je u mladosti tukao svoje sinove	Zoran Cvijanović
Toma	depresivni mladi vozač kola hitne pomoći, siromašan i nezadovoljan, nesrećno zaljubljen u Miru; stalni posetilac Banetovog bara	Nebojša Glogovac
Mira	nesređena mlada samohrana majka, u mazohističkoj vezi sa nasilnikom Krletom, iako je zaljubljena u skromnog Tomu; stalna gošća Banetovog bara	Ljubinka Klarić
Krle	kriminalac i nasilnik, sadistički se izživljava na Miri, što je na kraju košta i života; ucenjuje, pljačka i prebija Nikolinog ujaka	Branimir Popović
Mirina majka	nadmerna starija gospođa koja sve vreme čuti, time izražavajući prezir prema ćerkinom načinu života	Tanja Bošković
Tomina tetka	starija gospođa, hipohondar; brine za Tomu zbog njegovog neurednog načina života i neprestano mu dosađuje savetima	Milena Dravić
Doktor	ironičan bezosećajan sredovečni lekar u ekipi hitne pomoći čija kola vozi Toma	Radoslav Milenković
Bolničar	konfliktan sredovečni član Tomine ekipe hitne pomoći koji stalno ismeva debljeg kolegu bolničara	Bogdan Diklić
Steva	barmen u Banetovom lokalu, beznadežno zaljubljen u lepu mladu glumicu Irenu, naivno uveren da će uspeti da pridobije njenu naklonost i odvede u Meksiko	Nikola Đuričko
Irena	glumica u koju je Steva nesrećno zaljubljen; pokušava da mu dâ do znanja da njih dvoje pripadaju različitim svetovima i da ne mogu da budu zajedno	Mirjana Lazarević
Nikola	besperspektivan nezaposlen mlad čovek, povratnik s ratišta; ne može da oprostí ujaku što ga je prijavio u vojsku; stalni gost Banetovog bara	Ivan Jevtović
Nikolin ratni drug	mladić koji, u Nikolinom prisustvu, na ratištu staje na granatu i gubi obe noge	Dragan Jovanović
Nikolin prijatelj	švercer koji pokušava da motiviše Nikolu da nešto počne da radi i tako promeni svoj učmali način života	
Dača	Nikolin ujak, vlasnik male radnje, žrtva ucenjivanja i izživljavanja Krleta i njegove bande	Aleksandar Berček
Nikolina ujna	starija gospođa, Dačina rezignirana i uplašena supruga	Ružica Sokić
Duja	tih i povučen vlasnik lepog velikog motora koji mu znači sve i kojim planira da pobegne iz sumornog beogradskog života; stalni gost Banetovog bara	Vladan Dujović
Dečak s ulice	momak koga Bane unajmljuje da Duji ukrade motor	
Drugi dečak	drugi momak koji od Baneta dobija isti zadatak	Vujadin Milošević

8. LJUBAV I DRUGI ZLOČINI (S3)

Režija: Stefan Arsenijević

Scenarij: Stefan Arsenijević, Srđan Koljević, Bojan Vuletić

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Milutin	sredovečni novobeogradski sitni kriminalac i zelenaš, vlasnik solarijuma, stroge spoljašnjosti i mekog srca; teško oboleo, sumira svoj život pun pogrešnih odluka	Feđa Stojanović
Ivana	Milutinova ćerka, autistična desetogodišnja devojčica koja živi u svom svetu i odbija da komunicira sa okolinom	Hanna Schwamborn
Božana	Milutinova neprežaljena ljubav, njegova propuštena šansa iz mladosti, koja ne može da mu oprostí grehe iz prošlosti	Dušica Žegarac
Radovan	Milutinov suparnik, glavni kriminalac iz susednog novobeogradskog bloka	Josif Tatić
Miki	Radovanov mladi pomoćnik	Ivan Jevtović
Anica	lepa i nesrećna profesorka ruskog jezika, u ranim četrdesetim, odlučuje da napusti Milutina i, ne otkrivajući nikom, napusti Beograd; koleba se samo zbog naklonosti koju oseća prema Stanislavu, mladiću iz susedstva	Anica Dobra
Bivši momak	vlasnik lokalne auto-škole, bivši Aničin momak koji ju je napustio i kome odlučuje da se pre odlaska osveti	Igor Pervić
Aničina baka	nepokretna senilna starica u staračkom domu, kojoj se Anica jedino poverava	Senka Sokolović-Bertok
Stanislav	lep i dobrodušan mladić koga je životna muka naterala da postane Milutinov najpouzdaniji pomoćnik; godinama zaljubljen u Anicu, koju po svaku cenu želi da osvoji	Vuk Kostić
Stanislavova majka	razočarana ostarela pevačica šlagera koja je izgubila dodir sa stvarnošću; živi sa sinom Stanislavom, koji čini sve da bi je usrećio i sačuvao joj iluziju o sopstvenoj lepoti i slavi	Milena Dravić
Vlasnik restorana	ugostitelj u čijem lokaluu peva Stanislavova majka; on mu plaća da bi joj dozvolio da peva njegovim gostima	Dragan Krtolina
Zoran	vlasnik lokalne DVD-teke, Stanislavov i Aničin poznanik; pati za svojom bivšom devojkom koja je otišla u Ameriku	Zoran Cvijanović
Nikola	Milutinov drugi pomoćnik u prljavim poslovima	Ljubomir Bandović
Nikolija	Nikolina žena, zapuštena i ozlojeđena trafikantkinja u čiji život Anica pokušava da unese promene i tračak optimizma pre nego što napusti Beograd	Anita Mančić
Devojka u solarijumu	mlada isprazna radnica u Milutinovoj firmi, čiju glupost i površnost Anica veoma teško trpi	Ana Marković
Komšinica	džangrizava starija gospođa iz Aničine zgrade, koja nikad ne propušta priliku da iznese zajedljiv komentar	Ljiljana Stjepanović

Glavna nagrada na Međunarodnom filmskom festivalu u Sofiji 2008. godine

Nagrada za najbolju režiju na Međunarodnom filmskom festivalu u Vizbadenu 2008. godine

Prikazan na 58. međunarodnom filmskom festivalu u Berlinu

9. ĐAVOLJA VAROŠ (S4)

Režija: Vladimir Paskaljević

Scenarij: Vladimir Paskaljević

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULUGU TUMAČI
Rajko Zorić	sredovečan neuravnotežen taksista koji u slobodno vreme napada i ugrožava ljude predstavljajući se kao trgovački putnik	Lazar Ristovski
Zorka Rajić	Rajkova žrtva, sredovečna domaćica koja živi sama sa ćerkom tinejdžerkom	Danica Ristovski
Natalija	Zorkina ćerka, koja odbacuje ljubav svog nadobudnog momka Cirila i započinje vezu sa starijim muškarcem	Jana Milić
Ciril Tutunovski	Natalijin prepotentni momak, sin novobogataša Milka; ne može da se pomiri sa činjenicom da ga je devojka ostavila	Uroš Jovčić
Milko Tutunovski	Cirilov otac, beogradski novobogataš koji je novac stekao svojim vezama sa srpskim kriminalcima i političarima	Dragan Petrović
Milkov kum	Milkov najbliži saradnik u kriminalnim aktivnostima	Dušan Jakišić
Dragica	siromašna žena koja živi sama sa ćerkom i pokušava da preživi spremajući po kućama beogradskih novobogataša	Andrea Erdély
Jelena Ivanović	Daničina ćerka, skromna i dobra devojčica, čiji je životni san da postane poznata teniserka, Ivanina drugarica	Marija Zeljković
Ilija Ivanović	Jelenin otac, Daničin muž, koji je nakon suprugine velike greške u prošlosti odlučio da ih napusti i posveti se samotnjačkom životu isposnika, držeći se zaveta ćutanja i komunicirajući samo pomoću računara	Radoslav Milenković
Miki	sumnjiv poslovni čovek koji dolazi iz inostranstva i kome Danica naivno poveruje da će nju i ćerku povesti u bolji život	Nenad Pećinar
Ivana	Jelenina drugarica, uobražena bogata devojčica koja se izživljava na Jeleni, čija mama radi kao njihova spremačica	Mina Čolić
Nutela	Jelenina mama, koja se ćerki predstavlja kao uspešan prevodilac, dok, u stvarnosti, bogatstvo stiće kao prostitutka	Márta Béres
Pedofil	čudak koji se na internetu predstavlja kao Ivanin otac i kome ona naivno poveruje, u želji da konačno pronađe oca	Áron Balázs
Galadriela	mлада žena prinuđena da u tajnosti zarađuje kao prostitutka, pošto suprug Viktor ne želi da radi i izdržava nju i dete	Ana Sakić
Viktor	Galadrielin suprug, lenj i isprazan mlad čovek, dane provodi pred ekranom gledajući tenis i ispijajući pivo s prijateljem; potpuno zapostavlja svoju bebu koju treba da čuva	Igor Đorđević
Filomen	Viktorov prijatelj, čudak, neuspešan filmski režiser sa velikim ambicijama koje mu služe kao izgovor da od starog bolesnog oca stalno dobija novac	Goran Jevtić
Boris	Filomenov brat, njegova sušta suprotnost, vredan i preduzumljiv, povratnik iz inostranstva koji uviđa da u Srbiji neće uspeti; započinje besperspektivnu vezu sa znatno mlađom Natalijom	Nebojša Milovanović
Ginekolog u penziji	Filomenov i Borisov otac, ginekolog u penziji; celog života bezrazložno favorizuje nesposobnijeg i nepoštenijeg sina	Vlasta Velisavljević
Miloš	pošten dobrodušan radnik u Borisovom preduzeću, a zatim na farmi zečeva koje pušta na slobodu	Slavko Štimac
Neradnik	bezobrazan i neotesan radnik koji na gradilištu gleda TV prenos teniskog meča, zbog čega dolazi u sukob sa Borisom	Darko Bjeković

Specijalna nagrada žirija na Međunarodnom festivalu u Palm Springsu 2010. godine
Nagrada za najbolji film na Filmskom festivalu u Trstu 2010. godina

10. ŽENA SA SLOMLJENIM NOSEM (S5)

Režija: Srđan Koljević
 Scenarij: Srđan Koljević

FILMSKI LIK	KRATAK OPIS LIKA	ULOGU TUMAČI
Gavrilo	depresivni taksista u ranim četrdesetim, izbeglica iz Bosne koji životari u Beogradu; dobija iznenadnu šansu da promeni svoj život upoznajući mladu ženu koju spasava nakon njenog očajničkog skoka s mosta	Nebojša Glogovac
Jadranka	Gavrilova prijateljica, pre rata mis Mostara, sada prinuđena da u Beogradu obavlja ponižavajući posao „poslovne pratnje“ u hotelu Jugoslavija	Jasna Žalica
Rajko	Gavrilov prijatelj taksista	Ljubomir Bandović
Stanodavac	neprijatan nadmen Beograđanin koji ne trpi pridošlice	Goran Radaković
Jasmina	nesrećna mlada samohrana majka male bebe; Gavrilo je spasava nakon što pravo iz njegovog taksija skoči s mosta, ostavljajući svoju bebu njegovim u kolima	Nada Šargin
Vuk	mladi ulični nasilnik, otac Jasmininog deteta	Stipe Erceg
Doktor	lekar koji je na odeljenju intenzivne nege zadužen za Jasminu, pošto je izvučena iz reke nakon pokušaja samoubistva	János Tóth
Anica	nesrećna lepa srednjoškolska profesorka likovne kulture u ranim četrdesetim, koja ne može da se psihički oporavi nakon pogibije sina i razvoda; bori se protiv upornih nasrtaja zaljubljenog učenika čiji je otac prouzrokovao smrt njenog sina	Anica Dobra
Marko	Aničin učenik koji je u nju slepo zaljubljen, napadno joj se udvara, ne znajući za bolnu tajnu iz prošlosti, koja baca senku na njeno mišljenje o njemu	Nikola Rakočević
Biljana	nesrećna privlačna farmaceutkinja u kasnim tridesetim; nakon raskida s verenikom, upušta se u kratkotrajnu bolnu vezu sa Stefanom, bratom svoje neprežaljene velike ljubavi iz mladosti; Aničina novostečena prijateljica, upoznaju se nakon Jasmininog skoka s mosta	Branka Katić
Goran	Biljanin verenik, pragmatičan i krut mlad čovek koga Biljanin raskid veridbe dovodi u stanje rastrojstva	Vojin Četković
Stefan	zgodan mlad sveštenik, brat Biljanine velike ljubavi, pokojnog Dušana; oduvek zaljubljen u Biljanu, sada oženjen Milicom s kojom čeka rođenje prvog deteta	Vuk Kostić
Milica	Stefanova mlada trudna supruga, bolno svesna osećanja koja postoje između njega i Biljane	Dubravka Kovjanić
Dragica	Stefanova i Dušanova majka, srdačna starija gospođa koja ne može da preboli smrt starijeg sina, ali utehu pronalazi u Stefanu i njegovoj novoj porodici u koju se iznenada upliće Biljana, koju ona voli kao rođeno dete	Rada Đuričin

Nagrada *Zlatno oko* za najbolji strani film na Filmskom festivalu u Cirihu 2010. godine